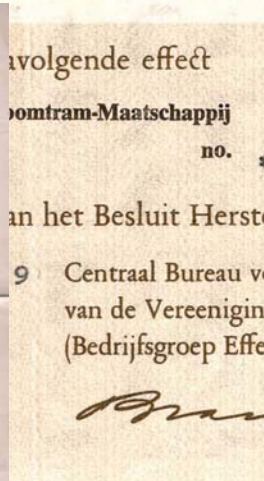

Archief Philip Staal

Roestvrijstaal

Speurtocht naar de erfenis van Joodse oorlogswezen

Philip Staal

ROESTVRIJSTAAL

www.staal.bz

*Ter nagedachtenis aan mijn ouders
Isaac Staal
Anna Nathan (ook genaamd Cohen)*

Opgedragen aan Yitschak, Sigalit, Sharona, Tamara en onze 13 kleinkinderen

*A friend is someone who understands your past,
Believes in your future
And accepts you today the way you are*

Roestvrijstaal

Speurtocht naar de erfenis van
Joodse oorlogswezen

Philip Staal

Eburon Delft
2008

ISBN: 978-90-5972-271-2

Uitgeverij Eburon

Postbus 2867

2601 CW Delft

tel.: 015-2131484 / fax: 015-2146888

info@eburon.nl / www.eburon.nl

Cover design: Bert Heesen Producties, Utrecht

© 2008 Philip Staal (www.staal.bz).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photo-copying, recording, or otherwise, without the prior permission in writing from the proprietor.

© 2008 Philip Staal (www.staal.bz). Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Inhoud

Ten geleide	9
Voorwoord	13
1 Joodse Oorlogswezen	17
Voorgeschiedenis	17
Pleegzorg en de strijd om de Joodse kinderen	26
Joodse voogdij-instellingen	38
Identiteit van de oorlogswezen	41
Nederland en de Jom-Kippoeroorlog	53
2 Onderzoek en de vergeten Joodse oorlogswezen	61
Inleiding	61
Verantwoordelijkheid van voogdij-instellingen voor hun pupillen	72
Bewindvoerders	73
Onderzoek	76
Conceptrapport vermogensbeheer WO II oorlogswezen	78
Onderzoeksrapport Be-Ezrath Ha-Jeled	84
Fusie Samenwerkingsverband JMW met de Joodse voogdij-instellingen	121
Minderjarige oorlogswezen en het beleid van de voogdij- instellingen	134
JOKOS en CADSU, materiële en immateriële schade- vergoeding	152

Stichting Centraal Meldpunt Joodse Oorlogsclaims	161
Conclusie	173
3 Roof tijdens de Tweede Wereldoorlog	179
Inleiding	179
Ramingen van geroofde Joodse eigendommen 1940-1945	181
Onroerende goederen	186
De Joodse Raad	188
4 Het naoorlogse rechtsherstel	195
Inleiding	195
Systematiek van het naoorlogse rechtsherstel	198
Afdeling Effectenregistratie	203
Afdeling Beheer en het Nederlandse Beheersinstituut	213
Afdeling Onroerende Goederen	217
Rechtmatigheid en rechtvaardigheid	219
Monetair goud en de vierde tranche van de goudpool	222
Het Nazi Persecutee Relief Fund	225
5 Restitutie Joodse WO II Tegoeden	233
Inleiding	233
Verzekeraars	234
Rijksoverheid	235
Banken	255
Vereniging voor de Effectenhandel en de Amsterdam Exchanges	261
6 Verdeling Maror-gelden	291
Inleiding	291
Publieke gelden	292
Private gelden	294
Bureau Maror-gelden	298
Belanghebbenden bij een individuele uitkering	301
Uitkeringen Maror-gelden per categorie	304

Individuele uitkeringen aan belanghebbenden en plaatsvervangers	311
Uitkeringen aan Collectieve doelen	329
Beëindiging van de Stichting Maror-gelden Overheid	341
7 De strijd om een wetenschappelijk onderzoek	351
Inleiding	351
Verwachting, hoop en teleurstelling	353
Pleidooi voor een wetenschappelijk onderzoek	372
Belangrijkheid van de vraagstelling	381
Verstrengeling en vertrouwen	386
Het ‘verdwenen’ schilderij	392
Nawoord	395
Noten (download hier de documenten)	397
Literatuur	419
Afkortingen	433
Archieven	437
Register	439

Ten geleide

De afgelopen tien jaar heb ik, met vele anderen, geprobeerd in beeld te krijgen wat er gedurende, en kort na de Tweede Wereldoorlog is gebeurd met een specifiek deel van de vermogens van veelal vermoorde Joden en hun nabestaanden. Zowel in Nederland als in de V.S (commissie-Eagleburger) heb ik mij ingezet voor de recuperatie van verzekeringstegoeden die nooit werden – of konden worden – uitgekeerd aan de rechtmatige eigenaren of hun nabestaanden. Daarbij heb ik mij altijd op het standpunt gesteld dat van verjaring van rechten geen sprake kan zijn: het recht is nooit geschreven vanuit de gedachte dat er een holocaust zou plaatsvinden. Zowel Nederlandse verzekeraars als de verzekeraars die zitting hadden in de commissie-Eagleburger hebben zich dan ook niet op dit onderdeel van het recht beroepen.

In die periode heb ik veel contact gehad met zowel vertegenwoordigers van het Centraal Joods Overleg als vertegenwoordigers van het Platform Israël, dat de belangen van Nederlandse Joden in Israël behartigt. Een van die vertegenwoordigers was Philip Staal. Ik heb hem in de onderhandelingen tussen het Verbond van Verzekeraars en de Joodse gemeenschap leren kennen als een scherp, maar integer mens, die zich goed op de hoogte gesteld had van de ontwikkelingen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Er werd open en eerlijk gesproken. Gezien de delicaatheid van het onderwerp had er van Joodse zijde gemakkelijk 'gebruik' gemaakt kunnen worden van de situatie en hadden er wensen naar voren gebracht kunnen worden waar – op objectieve gronden – vraagtekens bij zouden kunnen

worden gezet. Staal noch enige andere vertegenwoordiger van de Joodse gemeenschap die bij dit onderhandelingsproces betrokken was, heeft dit gedaan. Men was, althans zo heb ik hen leren kennen, uit op 'justice & closure'.

De formele afronding van de gesprekken vond plaats op 11 november 1999 met de ondertekening van de overeenkomst tussen CJO en Verbond. In twee opzichten hield het daarmee niet op. In de eerste plaats bepaalde het contract dat de speciaal voor dit doel opgerichte Sjoa Stichting¹ nog tien jaar lang verzekeringsclaims zou behandelen. Met andere woorden: de uitvoering van de overeenkomst moest nog beginnen. In de tweede plaats hadden de besprekingen en alle onderzoeken die er in die tijd plaatsvonden, de interesse, vaak ook de individuele interesse, van overlevenden in hun eigen situatie ge(her)activeerd. Dit was onder meer het geval bij een groot aantal oorlogsveteranen, doorgaans kinderen die ondergedoken hadden gezeten en die de oorlog overleefd hadden. Ook Philip Staal dook in het verleden. Uit zijn onderzoek, dat steeds grotere vormen begon aan te nemen, bleek onder meer dat zijn ouders die de Holocaust niet overleefden, meer bezittingen hadden dan Philip en zijn broer Marcel ooit hadden gedacht. Van het een kwam het ander.

In zijn onderzoek liep Philip aan tegen allerhande hindernissen, die het hem moeilijk maakten om het eens verloren beeld weer scherp te krijgen. Uiteraard was er het bronnenprobleem, waar iedere onderzoeker en historicus die in de Tweede Wereldoorlog geïnteresseerd is, mee te maken heeft. Maar hij liep ook aan tegen hindernissen die hij niet had hoeven te verwachten, zoals een zekere terughoudendheid bij de openstelling van archieven, archieven die hem verder hadden kunnen helpen, en het standpunt van een belangrijke Joodse organisatie, die zich in een door de gebroeders Staal aangespannen rechtszaak op verjaring beriep, een beroep waarover ik hierboven het mijne heb gezegd.

Philip Staal heeft mij gevraagd of ik als meezeer de neerslag van zijn onderzoek, het voorliggende manuscript, wilde volgen. Gezien mijn waardering voor Philip zal het geen verwondering wekken dat ik hierin heb toegestemd. Hoewel ik van oorsprong geen historicus ben, en zeker geen specialist op het gebied van de 20^e eeuw, heb ik zijn vorderingen met interesse gevolgd tot aan het boek, dat het inmiddels geworden is. Het geheel nog eens herlezend moet mij van het hart dat ik het spijtig vind dat er nog vele vragen onbeantwoord blijven. Dat geldt vooral voor de vragen die wel beantwoord hadden kunnen worden, maar niet beantwoord werden, omdat archiefbeheerders hun bevoegdheden mijns inziens wat wettisch interpreterden. Zou dit niet het geval zijn geweest, dan had het beeld nog scherper kunnen zijn.

Prof. dr. E.J. Fischer

Voorwoord

In de Jodenvervolging van 1940-1945 staat natuurlijk het enorme leed van deportatie en massamoord centraal. Maar voorjaar 1999 veroorzaakte het boek *Roof – De ontvreemding van Joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog* van Gerard Aalders grote opschudding in Nederland. Dit boek was het resultaat van een in 1990 begonnen onderzoek naar de beroving van de Nederlandse Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Over dit aspect van de vervolging was nog weinig onderzocht en geschreven.

In de zomer van 1995 was de kwestie van de Joodse tegoeden plotseling in de belangstelling van de media en de politiek gekomen als gevolg van de Zwitserse bankaffaire. Vooraanstaande leden van de Joodse gemeenschap in Amsterdam vonden dat het tijd werd het naoorlogse restitutiebeleid van de Nederlandse regering onder de loep te nemen. De toenmalige minister van Financiën installeerde vervolgens op 10 maart 1997 een speciale commissie voor de oorlogsschulden, onder leiding van de commissaris van de koningin in Noord-Holland, prof. dr. J.A. van Kemenade.

Ik heb mij verbaasd over het feit dat het onderzoeksteam dat aan de commissie-Van Kemenade rapporteerde, geen onderzoek verrichtte naar de omvang en het beheer van de vermogens van de minderjarige Joodse Tweede- Wereldoorlogswezen.

Mijn speurtocht naar het verleden heeft mij geleerd hoe beschamend weinig er tot nu toe over de naoorlogse jaren is onderzocht en geschreven met betrekking tot de Joodse oorlogspeelkinderen. Erger nog, elk initiatief om dit punt wetenschappelijk te laten onderzoeken is in de Joodse gemeenschap in Nederland evenals in de

Nederlandse gemeenschap in Israël ontvangen met irritatie, onbegrip en tegenwerking.

Het belang van onderzoek naar het vermogensbeheer en het eventueel daaruit voortvloeiende rechtsherstel gaat voor ons, Joodse oorlogswezen, veel verder dan de materiële kant ervan. Wij zien zo'n onderzoek als de toegangspoort tot het recht, de enige weg die openstaat tot erkenning van het leed dat ons (bewust en onbewust) is aangedaan.

Hoe is het mogelijk dat ruim zestig jaar na de Tweede Wereldoorlog de strijd van de oorlogswezen voor een onafhankelijk onderzoek naar het vermogensbeheer van hun erfenissen zo ongelijk is en zo grimmig en moeizaam verloopt? In dit boek wordt het antwoord op die vraag gezocht in de fundamentele verschillen van inzicht over de aard en de wenselijkheid van een dergelijk onderzoek die er aan weerskanten van het strijdtoneel bestaan.

Een onderzoeker is altijd afhankelijk van de bronnen die hem ter beschikking staan. Naar aanleiding van de eerder genoemde onderzoeken was het me duidelijk dat het niet ontbrak aan bronnen over het onderwerp Roof, Rechtsherstel en Restitutie van Joods bezit. Veel hulp en steun heb ik gekregen van de archivarissen van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) te Amsterdam, het Nationaal Archief te Den Haag, het Gemeentearchief Amsterdam, en van anderen, waarvoor mijn dank. Van alle informatie die in mijn bezit is heb ik slechts een klein deel in dit boek verwerkt.

Het gebruikte en geanalyseerde bronnenmateriaal is uiteraard een persoonlijke keuze geweest. Al deze duizenden pagina's tellende documenten zijn in te zien op [website: www.staal.bz/](http://www.staal.bz/)

Niet van alle voorvallen die in dit boek worden beschreven heb ik destijds nauwkeurige aantekeningen gemaakt, waardoor ik zonu en dan moest afgaan op mijn herinneringen. Al deze beschrijvingen zijn naar mijn beste weten geschied en de verantwoordelijkheid hiervoor berust enkel en alleen bij mij.

Ik sta in het krijt bij verscheidene Joodse oorlogswezen die mij informatie hebben toegespeeld, maar anoniem wensen te blijven. Prof. dr. E.J. Fischer bedank ik voor het feit dat hij altijd voor mij beschikbaar was en eveneens voor zijn bereidheid het manuscript te lezen en dit van waardevolle adviezen te voorzien. Drs. F. Hoek ben ik veel dank verschuldigd voor de vele gesprekken met hem, de raadgevingen en zijn kritische opmerkingen bij mijn rapport (Be-Ezrath Ha-Jeled) over dit onderwerp. Maar voor alles ben ik Henneke dankbaar dat ze mijn nukken, tijdens het schrijven van dit boek, heeft beantwoord met liefde, begrip en geduld.

Pardes Hanna, Israël, september 2008

Philip Staal

www.staal.bz

HOOFDSTUK 1

Joodse Oorlogswezen

Voorgeschiedenis

Op een mooie zomerdag in 1941, vrijdag 13 juni, werd ik geboren in het Israëlietisch ziekenhuis in Amsterdam, voorheen ook wel het Jeruzalem van het westen genoemd. Met de hulp van mevrouw Monnickendam, vroedvrouw in het ziekenhuis, werd ik uit het lichaam van Anna Staal geholpen en in haar armen gelegd.

Het heeft vierenveertig jaar geduurd, tot de winter van 1985, dat ik mijn vroedvrouw heel toevallig weer ontmoette. Het was in het concertgebouw van Tel Aviv. Niet dat ik haar herkende, want het was per slot van rekening ruim veertig jaar na mijn eerste traumatische ontmoeting met haar, nadat ik huilend plotseling was overgegaan van de veilige buik van mijn moeder naar de onveilige wereld van toen. Tijdens mijn hernieuwde ontmoeting met mijn vroedvrouw was ik een getrouwd man en vader van vier kinderen. Mijn vrouw en ik hadden al jaren, samen met twee stel vrienden, een abonnement op een serie concerten. In het jaar 1985 had één stel het abonnement afgezegd. Er kwam een ouder echtpaar naast ons zitten. Dit echtpaar merkte al snel op dat ik met mijn vrouw Nederlands sprak. In de pauze en voor en na de daaropvolgende concerten spraken wij geregeld met dat oudere echtpaar. Zij bleken na hun pensionering vanuit Nederland te zijn geëmigreerd. Zoals dat gaat als je nieuwe mensen ontmoet werd er over van alles en nog wat gesproken. Op een zeker moment werd ons gevraagd hoe wij de oorlog hadden overleefd.

De oorlog? Ik heb gevochten in de Zesdaagse oorlog, in de Jom-Kippoeroorlog en Sjлом Hagalil in Libanon. Ook heb ik de Golfoorlog meegemaakt en de Intifada. Maar als (ex-)Nederlanders in Israël het over 'de oorlog' hebben, is het voor iedereen duidelijk dat de Tweede Wereldoorlog wordt bedoeld. De mevrouw die naast ons zat begon mij schoorvoetend enige vragen te stellen. Uit beleefdheid beantwoordde ik haar vragen over mijn jeugd, mijn ouders, grootouders enz. In de pauze van elk volgend concert werden haar vragen steeds specifiek, vragen die alleen iemand kan stellen die mijn ouders gekend heeft, zodat ik op een gegeven moment dacht: dit zijn retorische vragen, zij weet de antwoorden. Zoekt zij een bevestiging of ik degene ben die ze denkt dat ik ben? Het heeft vele concerten en nog veel meer vragen en antwoorden geduurd voordat zij zei: 'Dan ben ik je vroedvrouw geweest.'

In september 1938 zijn Isaac Staal en Anna Nathan (ook genaamd Cohen) getrouwd.¹ Het nieuwe paar verhuisde naar een comfortabele zeskamerwoning met keuken aan de Plantage Muidergracht 87 in de Amsterdamse Jodenbuurt. In dit herenhuis woonden zij met hun kinderen. Marcel werd op vrijdag 29 september 1939 geboren en ik dus op vrijdag 13 juni 1941.

Ook de ouders en grootouders van Isaac en Anna waren in Nederland geboren. Generaties lang leefden en werkten de voorouders en ouders van Isaac en Anna in het gastvrije, vriendelijke en tolerante Nederland. Tot hierin vanaf 1940 verandering kwam. Nederland zou voor hen en hun kinderen nooit meer een rustig, vreedzaam en vriendelijk oord zijn.

Eind 1942 richtte Isaac, samen met een paar nichtjes van hem, aan de Okeghemstraat 14 een tehuis voor ouden van dagen op. Zijn veronderstelling was dat deze nieuwe werkzaamheden hem zouden behoeden voor deportatie. In het voorjaar van 1943 is dit huis door de Duitse politie in samenwerking met de dienstvaardige Amsterdamse politie leeggehaald van bewoners en personeel. Het toeval wilde dat Isaac aan deze inval ontsnapte daar hij op dat moment

Plantage Muidergracht 87, Amsterdam

niet in het tehuis aanwezig was en zodoende uitstel van executie kreeg.

Door dit voorval begrepen Isaac en Anna dat de toestand voor het gezin kritiek was geworden en gingen zij op zoek naar een veilig onderkomen – ze besloten onder te duiken.

Voor ouders met kleine kinderen was het een moeilijke, zo niet onmogelijke taak een onderduikadres te vinden. Voor een echtpaar alleen was het gemakkelijker, voor jonge kinderen en baby's was het nog gemakkelijker, vooral als ze blond waren en er niet Joods uitzagen. Het motief om een onderduiker in huis te nemen was natuurlijk om het leven van een medemens te redden. Mogelijk speelden er ook andere overwegingen een rol, vooral als het om jonge kinderen en baby's ging. Isaac en Anna hebben maandenlang overwogen, verworpen en heroverwogen totdat ze uiteindelijk de uiterst moeilijke beslissing namen om mijn broer en mij toe te vertrouwen aan vreemde mensen.

In de late avond van 21 mei 1943 was het zo ver en werden wij door tante Cor, een niet-Joodse schoonzuster van Anna's moeder, op de fiets naar een geheime plek in Amsterdam gebracht. Vanaf die plaats werden wij door oom Daan naar zijn zuster Dina Hendrika van Woerden-Vingerhoets gebracht die aan de Oude Utrechtseweg 48 in Soest tegenover de hei woonde. Wat leeftijd betreft pasten wij in het gezin Van Woerden, haar eigen kinderen hadden de leeftijd van 5, 7 en 8 jaar.

Tijdens de oorlog is tante Cor de contactpersoon gebleven die geregeld het pensioengeld voor de onderduikertjes haalde bij Philip Vos, die een neef van Isaac was. Zou tante Cor een afspraak gemaakt hebben met Anna en Isaac Staal over wat te doen indien wij de oorlog zouden overleven, maar zij niet? Of was de overdracht zo dramatisch dat dit punt niet ter sprake kwam? Of had men er geen rekening mee gehouden dat het afscheid van onze ouders wel eens voorgoed kon zijn? Had oom Daan zijn zuster gezegd dat het maar tijdelijk was en dat de kinderen na de oorlog weer bij haar zouden weggaan? Op deze en nog talrijke andere vragen heb ik nooit een antwoord gekregen en zal dat ook nooit krijgen. Toen het nog mogelijk was een antwoord te krijgen, was ik niet in staat de juiste vragen te stellen. Nu ik daar wel toe in staat ben is er niemand meer om ze te beantwoorden. Ik heb echter geleerd te leven zonder op alle vragen een antwoord te vinden.

In de avond van 21 mei 1943 gaat bij de familie Van Woerden de deurbel. Lidia, de dochter van zeven, hoort oom Daan tegen haar moeder zeggen: 'Kijk Dien, dit zijn Mark en Flip. Mark wordt over drie maanden vier en Flip is bijna twee jaar.'

Sinds die dag is het leven van mijn broer en mij drastisch veranderd en zou het nooit meer hetzelfde zijn. Marcel werd Mark, Philip werd Flip en wij kregen in de plaats van onze papa en mama mevrouw Van Woerden, die we 'moe' noemden.

In de late avond van die 21e mei moeten Isaac en Anna Staal onwennig door het huis hebben gelopen. Er heerste een stilte die niet onderbroken werd door kinderstemmen. Ze wisten dat ze goed ge-

handeld hadden, het belangrijkste was immers dat Marcel en Philip veilig waren. Het was maar voor korte tijd, de oorlog zou niet lang meer duren en dan hebben we onze kinderen weer bij ons, zo hoopten ze ongetwijfeld. Zelf zouden Isaac en Anna over een paar uurtjes ook op een veilige plek zijn. Alles was geregeld: bezittingen, zoals schilderijen en geld voor de betaling van de onderduik van hun kinderen, waren in bewaring gegeven aan een vertrouwensman ('bewariër'). In de tuin hadden ze een kist met waardevolle bezittingen begraven, een koffertje stond ingepakt voor de reis naar hun onderduikadres. Helaas hebben 'goedwillende' Nederlanders ervoor gezorgd dat de reis van Isaac en Anna met bestemming onderduikadres werd veranderd in een enkele reis Sobibor via Westerbork. Van 22 mei 1943 tot 8 juni 1943 verbleven mijn ouders in het kamp Westerbork vanwaar ze zijn weggevoerd naar het vernietigingskamp Sobibor. Op 11 juni 1943 aangekomen in Sobibor werden ze nog dezelfde dag vermoord. Mijn grootouders van zowel moeders als vaders kant, overgrootouders, ooms en tantes waren hen al voorgaan. Zo bleven wij, mijn broertje en ik, op de leeftijd van drie en twee jaar als enige over van onze grote familie.

Een Jood was in die tijd niet veel waard. De Duitsers betaalden aan iedereen die Joden verraadde een bedrag van zeven en een halve gulden per kop. Voor hardwerkende Nederlanders was dit 'kopgeld' genoeg als maandsalaris. Als bijverdienste hoefden de 'bewariërs' bovendien de in bewaring genomen bezittingen van de Joodse gedeporteerden niet terug te geven. Het was immers voor de meeste 'vertrekkenden', zoals de Joodse Raad hen noemde, een enkele reis naar het hiernamaals.

Dina Hendrika van Woerden-Vingerhoets, een gelovige vrouw van zesendertig jaar, was toen ruim twee jaar weduwe met drie kinderen, Hans van vijf, Lidia van zeven en Ijsbrand van acht jaar. Mark en Flip waren de eerste onderduikkinderen in het gezin Van Woerden. Een week later kwam er nog een onderduikertje bij: het veertienjarige Joodse meisje Kitty Visser. Verder waren er een paar kinderen

Kinderhuis “Vertrouwen” tijdens de onderduik. 2e en 3e van links: Philip en Marcel.

uit het sanatorium Zonnegloren en kinderen uit Amsterdam en Rotterdam in het gezin. Er waren toen in kinderkuis Vertrouwen zestien kinderen, wat een uitstekende dekmantel voor de onderduikertjes bleek te zijn. Hoewel er in Soest verscheidene razzia’s waren en het kinderkuis geregeld ‘bezoek’ kreeg van de nazi’s, hebben alle kinderen de oorlog overleefd.

Moe en haar broer oom Daan zaten in de ondergrondse en hierdoor wisten ze meestal wanneer er een razzia op komst was. De onderduikkinderen werden dan naar een ander kinderkuis in Soest gebracht waar de zuster van Moe werkte. Als het gevaar was geweken kwamen de onderduikertjes weer terug. Het kinderkuis Vertrouwen kreeg steeds vaker en ook onverwachts bezoek van de bezetter.

Zo stonden op een dag plotseling twee soldaten bij ons op de deur te bonzen. Moe moest hen binnenlaten. De grootste en oudste was heel ruw en stampte met zijn laarzen zomaar ons huis door. Hij gooide van alles overhoop, trok alle deuren open en stak met zijn bajonet in de kasten en door de bedden. De andere soldaat bleef

bij moe en ons in de kamer. Vooral Mark was erg bang en vroeg met een bibberstemmetje aan moe: 'Gaat die meneer me nou doodschieten?' Maar Moe zei: 'Natuurlijk niet, jongen, die meneer heeft zelf kleine kindertjes.' Toen bleek dat deze jonge soldaat inderdaad een dochtertje had. De andere Duitser riep Moe met een snauw om naar boven te komen. Bij de deur voor de trap naar zolder stond de ruwe Duitser en schreeuwde: 'Doe onmiddellijk deze deur open.' Die deur was altijd dicht omdat de trap naar zolder steil was, maar hij was niet op slot, hij klemde alleen maar. Moe gooide de deur zonder te aarzelen wijd open. Toen zag de soldaat de smalle, steile trap en had er ineens geen zin meer in, hij riep de jonge soldaat en samen verdwenen ze. Zo'n opluchting moest met z'n allen gedeeld worden, maar waar was Kitty? Toen bleek dat Kitty in doodsangst naar de zolder was gevlucht en daar nog steeds bang in een hoekje zat te bibberen. Ze dacht dat Moe haar had willen verraden. Moe zei dat ze dolblij was dat ze niet wist dat Kitty naar boven was gegaan, want dan had ze nooit die deur zomaar open durven doen en dan was die soldaat vast weer achterdochtig geworden en zou hij beslist op zolder zijn gaan kijken.²

Kinderhuis "Vertrouwen" tijdens de onderduik.

Vanaf maart 1943 tot eind september 1944 woonde Milo Anstadt, alias de heer Abbestee, en zijn vrouw Lidy op de eerste verdieping van een pand aan de Prinsengracht.³ De tweede verdieping van het huis was verhuurd aan studenten, van wie er enkele diep in het verzetswerk zaten. De hoofdbewoner, de heer Seegers, een zakenman van een jaar of veertig, was een goed mens en had er geen bezwaar tegen dat een Jood en verzetswerkers twee verdiepingen van hem huurden. Voor de oorlog had hij stoffen uit het buitenland geïmporteerd. Met vooruitziende blik had hij na de crisis rond Tsjecho-Slowakije een grote voorraad aangelegd en die bracht hem in de oorlogsjaren zo veel op dat hij en zijn vrouw er onbezorgd van konden leven. Maar zomer 1944 was het magazijn van Seegers leeg en had hij niets meer om handen. Misschien was dat het moment dat hij zich rekenschap begon te geven van de gevaarlijke situatie waarin hij zich bevond. Misschien speelde een rol dat een paar dagen daarvoor in een huis verderop een inval was gedaan waarbij alle bewoners werden gearresteerd. Wat de ware reden ook was, hij riep Milo bij zich voor een gesprek en liet hem weten dat hij en zijn vrouw moesten gaan uitkijken naar een ander onderkomen. Maar een ander onderduikadres vinden was moeilijk. Aangezien de Anstadts perfecte nieuwe identiteitspapieren hadden weten te bemachtigen, had Milo een ander idee. Willem Abbestee, zoals Milo nu door het leven ging, stapte het makelaarskantoor van de nazi Petrus Verbruggen – die Joods bezit beheerde en woningen van gedeporteerde Joden te huur aanbood – binnen. Niet te geloven, Abbestee kreeg een lijst met aanbiedingen, ze konden elk huis krijgen. Het toeval wilde dat hun oog viel op het pand aan de Plantage Muidergracht 87, het huis van waaruit Isaac en Anna Staal gedeporteerd werden. Milo moest even iets wegslikken toen hij op de deurposten een mezoëza⁴ zag. Hij ging verder en liep zijn droomhuis met zes kamers en keuken binnen. Op elke etage twee grote kamers. Achter het benedenhuis lag een royale tuin met rododendrons en sering. De voorkant gaf uitzicht op een breed water, dat gevormd werd door drie grachten die daar samenkwamen.

Op 14 januari 2004 had ik een afspraak met Milo Anstadt in zijn woning aan de Stadionkade 20 in Amsterdam. Milo vertelde dat hij het pand aan de Plantage Muidergracht 87 voor 89 gulden per maand had gehuurd vanaf september 1944 tot medio 1955. Tijdens de oorlog betaalde hij de huur aan de nazimakelaar Petrus Verbruggen en na de oorlog aan een Joodse makelaar. De naam van de Joodse makelaar kan Milo zich niet meer herinneren en de papieren had hij niet bewaard. Milo gaf mij een beschrijving van hoe het huis op de Muidergracht eruit zag. Herinneringen aan de vorige bewoners waren er niet, het huis was helemaal leeg gehaald. 'Een paar weken na de bevrijding', zo vertelde Milo, 'werd er op een dag aan de voordeur gebeld. Toen ik de deur opende liepen een stevige man en een blonde vrouw met een schep in hun hand naar binnen. In het voorbijgaan zeiden ze dat in de tuin een kist begraven is: "Die is van ons en die komen we halen." Zonder verder iets te zeggen begonnen ze in de tuin te graven, haalden er een kist van circa 70 bij 30 bij 30cm uit, namen die mee en verdwenen, mij in verbijstering achterlatend. Vanaf die tijd laat dit voorval me niet los. Ik zou zo graag willen weten of die personen de eigenaars van de kist met inhoud waren. Ik begrijp van jou en Marcel, met wie ik eerder heb gesproken, dat de bewoners van het pand aan de Plantage Muidergracht 87 jullie ouders waren, in 1943 gedeporteerd zijn en de oorlog niet overleefd hebben. Weet jij wat er met de inhoud van die kist is gebeurd? Is die bij jullie terechtgekomen?'

'Nee,' antwoordde ik hem, 'ik zou niet weten wie die man en vrouw zijn geweest die de kist hebben opgegraven en meegenomen. Misschien heeft het in een van de brieven gestaan die mijn ouders vanuit Westerbork naar de heer Vos hebben gestuurd. Geen flauw idee wie, buiten mijn ouders, geweten heeft dat er in de tuin van de Plantage Muidergracht 87 een kist met persoonlijke en zeker voor Marcel en mij waardevolle objecten begraven was.'

Pleegzorg en de strijd om de kinderen

Pleegzorg, de zorg voor wezen en vondelingen, is zo oud als de mensheid. Wie kent niet het verhaal van Mozes die als baby te vondeling werd gelegd en opgroeide bij Farao?

In het verleden waren het de kerken die de zorg voor zieken, wezen, vondelingen en armen op zich namen. Welzijnszorg, zoals wij die thans kennen, bestond nog niet. De georganiseerde kinderbescherming in Nederland, zoals we die nu kennen, dateert uit het begin van de negentiende eeuw. De kerken richtten omstreeks de zeventiende en achttiende eeuw 'Weezen-Kollegies' op. Dit waren verenigingen die het als hun taak zagen weeskinderen bij particulieren onder te brengen en toezicht te houden op hun verzorging in de ruimste zin van het woord. Het eerste Joodse Weezen-Kollegie in Nederland is opgericht in 1648 in Amsterdam: de Gebroederschap *Abi Jethomim* ('vader der weesjongens') voor Portugees-Joodse jongens. In 1734 volgde de Gebroederschap *Mezon Habanoth* ('voeding der meisjes') voor Portugees-Joodse meisjes. Het Weesjongens-Kollegie *Megadlé Jethomim* ('opvoeding der weesjongens') voor Hoogduits-Joodse jongens werd in 1738 opgericht en het Weesmeisjes-Kollegie *Megadlé Jethomoth* ('opvoeding der weesmeisjes') voor Hoogduits-Joodse meisjes volgde in 1761.⁵ Het benodigde geld voor het verwezenlijken van hun doelstellingen werd hoofdzakelijk bijeengebracht door giften uit de Joodse gemeenschap. Het bestuur van deze instellingen bestond uit Colleges van Regenten. Het nadeel van deze 'wezencolleges' was dat ze nauwelijks invloed konden uitoefenen op de gezinnen waar de wezen waren ondergebracht. De resultaten behaald met het geld dat door de Colleges werd betaald voor algemeen, godsdienstig en beroeps- onderwijs voldeden niet aan hun verwachtingen. In de jaren twintig van de negentiende eeuw besloten daarom enkele van deze wezen-colleges hun eigen weeshuizen te stichten.

Het Weesjongens-Kollegie *Megadlé Jethomim* opende op 14 januari 1836 in Amsterdam aan de Zwanenburgerstraat het eerste

Joodse weeshuis in Nederland. In mei 1865 verhuisde het Nederlands-Israëlitische Jongens-Weeshuis Megadlé Jethomim naar het einde van dezelfde straat, hoek Amstel. S. (Sam) Roet, regent van het Joods Jongensweeshuis vanaf juli 1939 en 'financieel leider' vanaf het begin van de in juli 1942 ingestelde afdeling 'Hulp aan Vertrekkenden' van de Joodse Raad, beschreef het einde van het Joods Jongensweeshuis. Op 5 maart 1943 werd het gebouw omsingeld door de Duitse politie. De hulpvaardige Amsterdamse politie had de omliggende straten al afgezet. Ook de Amsterdamse brandweer bewees welwillend haar diensten door de toegestroomde wanhopige familieleden weg te spuiten. De Duitse politie had als opdracht de weesjongens mee te nemen. Directrice S. Hamburger, adjunct-directrice E.R. Bing en de oud-pupil S. Kops (in september 1942 geslaagd voor zijn semi-artsexamen) konden ongehinderd het weeshuis verlaten. Deze drie nobele en moedige mensen besloten uit vrije wil om tot het einde bij 'hun' kinderen te blijven. Via Westerbork ging de reis naar Polen waar alle jongens (bijna honderd) en hun vrijwillige begeleiders werden vermoord. Achttien van de twintig jongens die op het moment van de inval niet in het gebouw aanwezig waren zijn later alsnog opgepakt en gedeporteerd.

Na de oorlog was er aan nieuwe Joodse wezen geen gebrek. Twee overlevende regenten van het Nederlands-Israëlitische Jongens-Weeshuis, E.J. van der Heijden-Lob en Sam Roet, heropenden het weeshuis en gaven het de nieuwe naam: Joods Jongenshuis. Er waren minder kinderen zonder ouders achtergebleven dan de regenten gehoopt hadden, waardoor er naar een kleiner onderkomen moest worden gezocht. Het Joods Jongenshuis verhuisde in 1948 naar een pand aan de Emmalaan in Amsterdam en werd op 12 september van dat jaar religieus ingewijd. Het gebouw aan de Amstel is in 1977 verkocht en gesloopt. Waar eens het Joodse weeshuis stond staat nu de 'Stopera'. Een lint van steen in de plavuizen niet ver van het huidige Muziektheater herinnert aan het trieste einde in maart 1943.

Aan de Rapenburgerstraat 171-173 in de Amsterdamse Jodenbuurt werd in 1861 het Nederlands-Israëlitische Meisjes-Weeshuis geopend. In de jaren veertig van de vorige eeuw bood het weeshuis onderdak aan ongeveer 80 meisjes. Op 10 februari 1943 is het weeshuis ontruimd door de bezetter. Enkele meisjes slaagden erin via de achtertuin te ontsnappen. De overige weesjes en hun verzorgers zijn vermoord. Na de oorlog zijn in deze twee gebouwen appartementen gevestigd. Begin 21e eeuw is op gezamenlijk initiatief van de bewoners en de Vereniging Vrienden van Amsterdamse Gevelstenen tot renovatie besloten. De na de oorlog verdwenen Hebreeuwse teksten in de daklijsten en gevelstenen werden weer aangebracht en in 2003 door de Amsterdamse wethouder van Cultuur onthuld.

De Berg-stichting is in 1909 opgericht als opvanghuis voor Joodse kinderen wier ouders uit de ouderlijke macht waren ontzet of waren overleden. Albert (Sally) Berg doneerde hiervoor een terrein met onderkomens in Laren. In 1940 waren 106 jongens en meisjes tussen 4 en 21 jaar bij de Berg-stichting ondergebracht. Begin 1943 is de stichting in haar geheel overgebracht naar het Rapenburg 92-96 in Amsterdam. De niet-Joodse directeur Reitsema heeft zijn pupillen en personeel zo veel mogelijk trachten te beschermen. Door middel van onderduik of niet-joodverklaringen hebben zo'n 70 inwonenden de oorlog overleefd.

Als uitvloeisel van de overeenkomst tussen het CJO en de Verzekeraars is de website www.joodsmonument.nl, een digitaal monument voor de gedeporteerde en niet-teruggekeerde Joodse bevolking van Nederland, tot stand gekomen. Als men hier zoekt naar 'Reitsema' komt de bladzijde van de Berg-stichting tevoorschijn.⁶ Hiermee is directeur Reitsema een van de weinige Nederlanders die de oorlog hebben overleefd en (terecht) een plaats hebben gekregen in dit monument.

Nog een voorbeeld van particulier initiatief is het orthodox-Joodse tehuis de Rudelsheimstichting in Hilversum. Samuel Azarja Rudelsheim werd in 1900 op 30-jarige leeftijd benoemd tot opper-

Rudelsheimstichting 1947. Op de ondergrondse bunker, 2e en 3e van rechts: Marcel en Philip.

rabbijn te Leeuwarden. Hij had belangstelling voor verstandelijk gehandicapte kinderen en in een artikel schreef hij het te betreuren dat Joodse zwakzinnige kinderen – als ze al in een inrichting werden opgenomen – in een niet-Joodse omgeving moesten leven. Rudelsheim overleed op 13 november 1918 aan de gevolgen van de toen heersende griepepidemie. Als waardering voor zijn werk en als eerbetoon aan hem besloten zijn vrienden iets te doen in de geest van de rabbijn. In januari 1919 stichten zij de vereniging ‘S.A. Rudelsheimstichting’ voor het verzorgen, opvoeden en onderwijzen van zwakzinnige Joodse kinderen in Nederland, een levend monument ter nagedachtenis aan Rudelsheim met als doel verstandelijk gehandicapte kinderen vaardigheden te leren waarmee zij een min of meer zelfstandig bestaan zouden kunnen leiden.

In 1923 kocht deze vereniging een statig pand met omliggende gronden, gelegen in de bosrijke omgeving van Hilversum. Als naam voor het huis werd gekozen voor de tweede voornaam van Rudelsheim, ‘Beth Azarja’, wat betekent ‘huis waar de Heer helpt’. Het aan-

tal kinderen liep op tot 75 en in 1930 werd daarom een tweede onderkomen op het terrein gebouwd.

Op 16 april 1942 confisqueerde de Wehrmacht het terrein van de Rudelsheimstichting en vestigde daar haar nieuwe hoofdkwartier. De kinderen werden tijdelijk ergens anders ('de Monnikenberg') in Hilversum ondergebracht. De notulen van de bestuursvergaderingen van de Joodse Vereniging voor Verpleging en Verzorging (JVVV) van 7 april 1943 melden dat alle 69 kinderen samen met de circa 10 personeelsleden van de Rudelsheimstichting via de Amsterdamse Hollandse Schouwburg en Westerbork zijn weggevoerd naar het vernietigingskamp Sobibor, waar zij allen zijn vermoord.⁷

Na de Tweede Wereldoorlog functioneerde de S.A. Rudelsheimstichting als een Joodse voogdij-instelling. Het pand van de Rudelsheimstichting Beth Azarja, aan de Verdilaan 12 in Hilversum, werd een tehuis waar Joodse oorlogswezen werden opgevangen en verzorgd. In 1952 toen de meeste oorlogswezen meerderjarig waren bleek het huis aan de Verdilaan te groot voor de overgebleven minderjarige oorlogswezen. De Rudelsheimstichting verhuisde naar Hoflaan 8 in Hilversum. Het complex aan de Verdilaan, met een door de bezetter gebouwde onderaardse bunker, kreeg (weer) een militaire bestemming totdat deze Van Helsdingenkazerne uiteindelijk in de jaren negentig van de vorige eeuw onder de sloophamer viel. In 1958 verbleven er in de Rudelsheimstichting nog maar een paar oorlogswezen en werd het huis gesloten. De overgebleven kinderen werden ondergebracht in andere Joodse tehuizen.

Gedurende de Tweede Wereldoorlog kwam als gevolg van de Jodenvervolging een geheel nieuwe vorm van kindercare tot ontwikkeling: de opvang van Joodse kinderen. Veel Joodse ouders die geconfronteerd werden met de deportatiemaatregelen van de Duitse bezetter besloten hun kinderen onder te brengen bij niet-Joodse vrienden. Ook slaagden Nederlandse verzetsgroepen erin honderden Joodse kinderen te laten onderduiken bij niet-Joodse pleeg-

ouders. Deze nieuwe vorm van pleegzorg, zo hoopten hun Joodse ouders, zou van tijdelijk aard zijn.

De deportatie van Nederlandse Joden verliep via de Hollandse Schouwburg in Amsterdam, waar de Joden tijdelijk werden ondergebracht. Het verblijf in de Schouwburg duurde dagen en soms zelfs weken. Gedurende die tijd werden de jonge kinderen van hun ouders gescheiden en in een tegenover de Schouwburg gelegen crèche ondergebracht. Op de dag van de deportatie werden de kinderen dan weer bij hun ouders gevoegd, maar honderden kinderen zijn via deze crèche door de zogenaamde kindergroepen van het verzet weg gesmokkeld. Er werd zodanig met de persoonslijsten gefraudeerd dat de kinderen administratief 'verdwenen', waardoor ze doorgaans met toestemming van hun ouders vanuit de crèche bij onderduikgezinnen werden ondergebracht.

Toen de oorlog voorbij was, waren veel van deze kinderen hun beide ouders kwijt. Als ze niet bij familie konden worden ondergebracht bleven sommigen bij hun onderduikouders wonen. Andere kinderen kwamen terecht bij pleegouders die geen familie van de oorlogswaas waren of kregen onderdak in een van de Joodse weeshuizen. In totaal waren er na de oorlog 1.363 Joodse kinderen voor wie de rechter een voogd moest aanwijzen.

Nog tijdens de oorlog, in de zomer van 1944, had een aantal verzetsmensen in Amsterdam, die zich bezighielden met kinderwerk, een wetsontwerp voorbereid dat de positie van de ondergedoken kinderen moest regelen. De opstellers waren tegen de heroprichting van een aparte Joodse gemeenschap. Ze wilden de scheiding tussen Joden en niet-Joden ongedaan maken. Dit wetsvoorstel werd begin 1945 naar de Nederlandse regering in Londen gesmokkeld. Het voorstel was om alle ouders die hun kinderen hadden laten onderduiken en/of meer dan drie maanden niet hadden verzorgd uit de ouderlijke macht te ontzetten. Deze kinderen, zo luidde het voorstel, worden alleen dan teruggegeven na keuring van de ouders en toestemming van de nog op te richten Rijkscommissie voor Oorlogspleegekinderen. Dit voorstel hield in dat elke vader en/of moeder

die het geluk had een concentratiekamp te hebben overleefd, uit de ouderlijke macht zou worden ontzet. Waren dit oprecht gemeente goede bedoelingen met als oogmerk 'het beste voor het kind'?

Over de oorlogswezen staat in het wetsontwerp zegge en schrijve één zin: De commissie zal 'hun formeele opgaan in de pleeggezinnen, b.v. door naamsverandering, helpen vergemakkelijken'.⁸ Het wetsontwerp is nooit ingediend. In plaats daarvan werd door de minister van Justitie in mei 1945 de Voogdijcommissie voor Oorlogspleegkinderen (OPK) ingesteld.

In 1943 werd in Engeland door Abraham de Jong de Kring van Nederlandse Joden in Engeland opgericht. Deze kring maakte plannen voor de wederopbouw van de Joodse gemeenschap in Nederland. In het bevrijde Eindhoven werd op 7 januari 1945 de Joodse Coördinatie Commissie voor het Bevrijde Nederlandse Gebied (JCC) opgericht. Tot voorzitter werd Abraham de Jong gekozen. Zij gaven het blad *Le-Ezrath Ha-am* ('Het Volk ter Hulpe') uit, dat later dat jaar werd overgenomen door het NIW. Het doel van de JCC was het behartigen van de belangen van de Joden in Nederland evenals hulpverlening aan Joden. Op een in maart 1945 gehouden vergadering van het JCC verklaarde De Jong dat personen die een prominente positie in de Joodse Raad hadden bekleed niet bij de naoorlogse opbouw van de Joodse gemeenschap betrokken konden worden. De plaats in de huidige organisatie moet omgekeerd evenredig zijn met hun positie in de Joodse Raad, zo stelde hij.

JCC was een particuliere organisatie die werd gefinancierd door de American (Jewish) Joint Distribution Committee ('de Joint') en andere internationale Joodse organisaties. In 1945 besteedde de JCC aan al haar activiteiten 441.445 gulden. Daartegenover stond een bedrag van 637.361 gulden aan ontvangsten.⁹ Opmerkelijk is dat de bijdrage van de Nederlandse overheid slechts drie percent van het totaal ontvangen bedrag uitmaakte. Buiten deze financiële steun gaven de buitenlandse Joodse organisaties ook steun in natura ter waarde van circa 279.000 gulden.

Toen Nederland geheel bevrijd was verhuisde het JCC van Eindhoven naar Amsterdam. Een van de vele werkzaamheden die het JCC op zich nam was het registreren van de zich in Nederland bevindende Joden. De hieruit voortgekomen lijst is tot stand gekomen in de huiskamer van Sam Roet. Doel van deze registratie was familieleden die elkaar waren kwijtgeraakt weer te verenigen. Circa 18.000 personen zijn op de lijst terug te vinden, wat overeenkomt met ongeveer 70 percent van de naoorlogse Joodse bevolking in Nederland. Het JCC zag het als een van haar belangrijkste taken ervoor te zorgen dat de Joodse oorlogswezen terugkeren naar de Joodse gemeenschap. Net als vóór 1940 zou een Joodse voogdijvereniging moeten beslissen over de Joodse kinderen.

De Joodse woordvoerders begrepen dat men de concurrentieslag met de OPK alleen dan met succes kon voeren indien er één Joodse organisatie bestond waarin alle verenigingen die zich op dat ogenblik met de verzorging van Joodse kinderen bezighielden verenigd zouden zijn. Zo werd op initiatief van het JCC, als Joodse tegenhanger van de OPK, op 30 augustus 1945 de Stichting Le-Ezrath Ha-Jeled ('Kind ter Hulpe') opgericht. Le-Ezrath Ha-Jeled had als doel 'zich te belasten met de duurzame verzorging, opvoeding en behartiging van belangen van Joodse oorlogspeelkinderen'. Abraham de Jong werd als voorzitter gekozen en bleef dit tot zijn emigratie naar Palestina in 1947.

Tot 1940 was het algemene principe van de Nederlandse regeringen dat elke bevolkingsgroep (gezindte) voor zijn eigen minder bedeedden (zieken en wezen) diende te zorgen. Waarom werd dit principe in de naoorlogse jaren dan losgelaten en vond de regering dat de zeggenschap over de Joodse oorlogswezen moest worden overgelaten aan een commissie die voor het grootste deel uit niet-Joden was samengesteld? De Nederlandse regering had de Joodse gemeenschap officieel buiten spel gezet door de beslissing over de opvoeding en toekomst van de Joodse oorlogswezen over te laten aan de Commissie voor Oorlogspeelkinderen (OPK). De OPK,

een overheidsinstelling, bestond uit leden van het verzet die tijdens de oorlog onder anderen de kinderen hadden gered en ondergebracht bij pleegouders. De commissie bestond uit een totaal van vijfentwintig leden van wie tien Joden, die daarmee een minderheid vormden. Na de oorlog wilden enkele van de verzetstrijders de zeggenschap over de naoorlogse regeling voor de oorlogspleegkinderen. Voorzitster van de OPK was de gereformeerde Gezina Hermina Johanna van der Molen, een vrouw die een belangrijke rol in het verzet heeft gespeeld.

Hoe is het mogelijk geweest dat de Joodse overlevenden van de Sjoa zo fel en bitter moesten strijden, zo veel weerstand en tegenwerking ondervonden in het terugbrengen van hun kinderen naar de vertrouwde Joodse omgeving?

In juli 1945 schreef Gezina van der Molen in *Trouw* onder meer: 'Onze Joodse kinderen zijn Nederlandse kinderen. Wie de kwestie der oorlogspleegkinderen beschouwt als een zuiver Joodse aangelegenheid, stelt zich op hetzelfde racistische standpunt, waarop onze onderdrukkers stonden.' Hiermee beschuldigde zij de Joodse gemeenschap die vocht om haar kinderen terug te krijgen, ervan zich op hetzelfde standpunt te stellen als de nazi's. Maar de Joodse kinderen in Nederland werden niet vervolgd als Nederlandse kinderen, maar als Joodse kinderen met de bedoeling niet de Nederlandse, maar de Joodse bevolking te vernietigen. Hetzelfde standpunt – 'We mogen niet discrimineren zoals de nazi's hebben gedaan' – zien we terug in het materiële rechtsherstel van de jaren vijftig van de vorige eeuw. Dit 'we mogen niet discrimineren'-principe werd ook door de Nederlandse regering gehanteerd, met als resultaat dat de Joden onthouden werd waarop ze recht hadden, namelijk de volledige teruggave van hun geroofde bezittingen. Nederland moest herrijzen en hiervoor was een nieuwe wetgeving nodig. Deze naoorlogse Nederlandse wetgeving was onrechtvaardig. Ze hield geen rekening met het feit dat de Joden, in tegenstelling tot andere groepen in de samenleving, tijdens de oorlogsjaren

systematisch waren beroofd, waarna de meesten werden vermoord (zie naoorlogse wetgeving voor het rechtsherstel in hoofdstuk 4).

De Joden moesten na de oorlog vechten om hun materiële bezittingen terug te krijgen – onroerende goederen; geld, sieraden en effecten die ze bij de roofofbank Lippmann en Rosenthal (Liro) hadden moeten inleveren; geld van de verzekeringen; bezittingen die ze afgegeven hadden bij vertrouwenspersonen – maar de bitterste en met emoties beladen strijd die moest worden gevoerd was die om de teruggave van de kinderen. Handelde de OPK uit liefde voor het kind, dezelfde liefde die de verzetslieden ertoe had gebracht het leven van Joodse kinderen te redden door hen bij niet-Joodse onderduikers te plaatsen? Of was het misschien de ‘liefde voor Christus’ die hen niet toestond dat de Joodse kinderen naar het Joodse milieu zouden terugkeren? Isaac Herzog, opperrabbin van Palestina, schreef in 1945 in een poging de Nederlandse regering tot andere gedachten te brengen: ‘Het zal toch niet waar zijn dat het christendom profijt wil hebben van onze eindeloze tragedie?’

Zes maanden voordat de Commissie OPK werd opgeheven schreef een van de leden van de Commissie, prof. mr. I. Kisch – die op principiële gronden uit de Joodse Raad was getreden – in het *Nieuw Israëlietisch Weekblad* van 18 februari 1949: ‘Bij de commissie en bij de rechters heeft ongetwijfeld dikwijls de gedachte gewerkt – al is ze slechts zelden uitgesproken – dat men het Joodse kind een dienst bewijst door het te plaatsen buiten de Joodse gemeenschap en het daardoor te onttrekken aan de misères die het Joodse vraagstuk kan meebrengen. “Das Judentum ist ein Unglück” – die gedachte leeft bij menigeen en het ligt dan voor de hand om, nu de omstandigheden reeds in die richting hebben gewerkt, het kind ook verder, door volledige assimilatie aan een niet-Joods milieu tegen dit ongeluk te vrijwaren.’¹⁰

Laten we niet vergeten dat het ging om Nederlands-Joodse kinderen die door verzetslieden uit de klauwen van de nazi’s waren gered. Bewees men deze kinderen een dienst door hen te onttrekken aan het Jodendom? Is dit geen antisemitisme of moet dit juist wor-

den beschouwd als een daad van barmhartigheid? Ja, het probleem van de Joodse pleegkinderen was dan opgelost, Joodse weeshuizen waren dan overbodig geworden en bovendien kreeg het christendom er meer dan duizend zieltjes bij.

De drang tot assimilatie leefde in de naoorlogse jaren ook bij een deel van de Joodse bevolking. Het was een onvermijdelijk gevolg van hun traumatische belevenissen gedurende de oorlog. De strijd om de kinderen terug te brengen in een Joodse omgeving is dan ook hoofdzakelijk gevoerd door een klein aantal religieuze en zionistische Joden.

Tijdens de behandeling in 1949 van het wetsontwerp tot afschaffing van het Besluit Oorlogspleegkinderen maakte de regering, op verzoek van de Tweede Kamer, op 11 juli 1949 de cijfers bekend. Het totale aantal aangemelde Joodse oorlogspleegkinderen bedroeg 3.942 van wie:¹¹

- 1902 kinderen die met ouders of vooroorlogse voogden verenigd werden;
- 199 kinderen die bij nader onderzoek geen oorlogswezen bleken te zijn;
 - 11 kinderen die overleden waren vóór een voogdijbeslissing;
- 151 kinderen die vóór een voogdijbeslissing naar het buitenland vertrokken;
- 316 kinderen die vóór een voogdijbeslissing meerderjarig werden.

In totaal waren er na de oorlog 1.363 Joodse kinderen voor wie de rechter een voogd moest aanwijzen. Tot 11 juli 1949 had de rechter voor 1.004 oorlogspleegkinderen (voor de andere 359 kinderen moest nog een regeling getroffen worden) de voogdijregeling als volgt vastgesteld:

- 375 kinderen onder voogdij van Joodse familieleden (37%);
- 226 kinderen onder voogdij van Joodse instellingen of andere Joodse pleegouders (23%);
- 303 kinderen onder voogdij van niet-Joodse pleegouders (30%);
- 100 kinderen onder voogdij van de Commissie OPK (10%).

Begin 1948 woonden in de Berg-stichting 110 Joodse kinderen van wie 58 oorlogspleegkinderen. Er waren dus 52 Joodse pleegkinderen in de Berg-stichting gehuisvest die geen oorlogspleegkinderen waren. Een deel van deze kinderen woonde voor de oorlog ook in de Berg-stichting.

Ten tijde van het Kamerdebat was ruim 40% van de Joodse oorlogspleegkinderen toegewezen aan niet-Joodse pleegouders en circa 60% geplaatst in een Joods milieu. In de daaropvolgende maanden, tot de opheffing van de Commissie OPK, moest de rechter nog over 459 kinderen – de 359 kinderen die nog niet toegewezen waren plus de 100 kinderen onder voogdij van de OPK – een regeling vaststellen. Uiteindelijk werden van deze 459 kinderen er 65 onder voogdij van een niet-Joods milieu gesteld en 394 kinderen onder voogdij van een Joods milieu. Van deze 394 oorlogspleegkinderen heeft de rechter 120 kinderen toegewezen aan Le-Ezrath Ha-Jeled.¹² In 1950, na het ruim vier jaar durende gevecht van OPK tegen LEHJ, was de ‘eindstand’ van deze bittere strijd: van de 1.363 Joodse oorlogspleegkinderen waren er 368 onder voogdij gesteld van niet-Joodse pleegouders en 995 onder voogdij in een Joods milieu geplaatst.

De naoorlogse strijd om de Joodse pleegkinderen is uitvoerig beschreven in het in 1991 gepubliceerde boek *Om het Joodse kind* van Elma Verhey. Hierin staan hartverscheurende voorbeelden van de bittere gevechten tussen OPK en LEHJ die over de hoofden van de kinderen werden uitgevochten.

Ik heb veel respect en bewondering voor de grote inzet, de inspanning en het doorzettingsvermogen die de leiders van de Joodse gemeenschap in Nederland zich destijds hebben getroost om de Joodse oorlogswezen in een Joods milieu geplaatst te krijgen. Als ik hier in Israël om me heen kijk, zie ik veel Nederlandse oorlogswezen die hier een goed bestaan hebben opgebouwd en weer deel uitmaken van een grote familie. Maar daarover gaat dit boek niet. Dit boek gaat niet over de emotionele erfenis van hun jeugd. Dit boek gaat over de manier waarop de materiële nalatenschappen van

de familie van de oorlogswezen is beheerd door de Joodse voogdij-instellingen.

Joodse voogdij-instellingen

Le-Ezrath Ha-Jeled

Op 30 augustus 1945 werd de Stichting Le-Ezrath Ha-Jeled opgericht. Le-Ezrath Ha-Jeled (LEHJ) had als doel de duurzame verzorging, opvoeding en behartiging van belangen van Joodse oorlogspleegkinderen. In 1949 werd een belangrijke verruiming van de werkzaamheden van de stichting bereikt doordat ook niet-oorlogspleegkinderen in hun werk werden betrokken. Het apparaat van de voogdijvereniging was nauwelijks opgewassen tegen de stroom van 140 kinderen die in dat jaar ondergebracht moesten worden.¹³

In 1950 hadden Joodse instellingen het voogdijschap over een totaal van 538 minderjarige Joodse kinderen (226+52+120+140). Ook in de jaren daarna werd veelvuldig een beroep gedaan op LEHJ om de verzorging en verantwoordelijkheid van Joodse kinderen op zich te nemen. Het ging om kinderen die tengevolge van sociale of financiële omstandigheden naar Le-Ezrath Ha-Jeled werden verwezen. Het waren kinderen die de oorlog hadden overleefd met één ouder, maar ook oorlogswezen die bij pleegouders woonden. Veel van deze kinderen kwamen in de jaren vijftig in een van de Joodse weeshuizen terecht. Zo kwam in oktober 1950 onder anderen de weesjongen Siegfried in de Rudelsheimstichting wonen, LEHJ werd zijn voogd.

Er ontstonden in de Joodse weeshuizen twee (sociaal) verschillende groepen pleegkinderen. De eerste groep bestond uit oorlogspleegkinderen die meteen na de oorlog in een van de weeshuizen zijn terechtgekomen. De tweede groep bestond uit kinderen die tot ruim tien jaar na de oorlog bij familie of pleegouders verbleven, daar niet konden blijven en daarom naar een weeshuis verhuisden. Het exacte aantal pleegkinderen waarover LEHJ gedurende

de jaren 1945 tot 1966 het voogdijschap kreeg toegewezen ben ik niet te weten gekomen. JMW heeft mij per e-mail van 6 augustus 2003 laten weten dat ik geen toegang tot de archieven van de Joodse voogdij-instellingen krijg (deze archieven staan onder beheer van JMW).¹⁴ Dat het om meer dan de hierboven vermelde 538 kinderen gaat is een duidelijke zaak.

Om de benodigde fondsen voor de opvang van de Joodse kinderen te vinden en de bestaande middelen efficiënter te gebruiken, besloten verscheidene Joodse voogdij-instellingen tot samenwerking. In 1950 kwam een fusie tot stand tussen de organisaties Le-Ezrath Ha-Jeled, de Berg-stichting, het Joods Jongenshuis (Amsterdam) en de Rudelsheimstichting. De nieuwe organisatie kreeg de naam 'Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming', meestal genoemd 'de Fusie'. Al vrij snel traden het Meisjesweeshuis (Amsterdam), de Vereniging Megadlé Jethomim (Utrecht) en JOZEBOKO (Joodse Zee- en Boskolonies, Wijk aan Zee) toe tot deze fusie. Le-Ezrath Ha-Jeled voerde vanaf dat moment alle feitelijke werkzaamheden van de samenwerkende instellingen uit en beheerde hun vermogens. Sinds 1954 werken deze Joodse instellingen ter zake van hun beleggingen samen in wat het Centraal Beleggingsdepot werd genoemd.

In de loop der jaren werd het aantal oorlogspleegkinderen voor wie de voogdij-instellingen de zorg hadden minder doordat de kinderen meerderjarig werden of emigreerden (vooral naar Israël of Amerika). Met het vooruitzicht dat in mei 1966 de jongste oorlogswees meerderjarig zou worden, werd besloten alle pleegkinderen in één tehuis onder te brengen. Op 16 november 1965 werd het pand aan de Mirandalaan te Amsterdam door koningin Juliana officieel geopend. Dit laatste kindershuis van de Joodse gemeenschap werd in 1975 gesloten en verkocht.

Joods Maatschappelijk Werk

Op 28 november 1946 werd bij notaris Jakob van Hasselt de oprichtingsakte van Joods Maatschappelijk Werk (JMW) getekend,

waarbij Joodse instellingen die bij maatschappelijk werk waren betrokken zich konden aansluiten. Het voorlopige bestuur bestond uit: dr. Salomon Kleerekoper, drs. Jacob van Amerongen, dr. Maurits Lopes Cardozo, notaris Arnold van den Bergh, Alexander Roozendaal, Mozes Acohen, dr. Albert Büchenbacher, Levie Levisson.¹⁵

Tussen JMW en de Fusie ontstonden vormen van samenwerking waarbij men steeds een stapje verder ging. Toch zou het nog tot 22 oktober 1981 duren voordat het Algemeen Bestuur van de Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming voor de laatste keer bijeenkwam. De integratie van de Fusie en JMW was een feit.

Per 1 januari 1982 is de Stichting Joods Maatschappelijk Werk toegetreten als deelnemer in het Centraal Beleggingsdepot van de bij de Fusie aangesloten instellingen.¹⁶

In 1988 werd de Stichting Samenwerkingsverband Joods Maatschappelijk Werk opgericht. De achterliggende reden hiervoor was dat er destijds serieus rekening mee werd gehouden dat de overheid voor het toekennen van subsidies aan welzijnsorganisaties een soort vermogenstoets zou aanleggen. Deze organisaties zouden daardoor eerst hun financiële reserves moeten verbruiken alvorens voor subsidies van de overheid in aanmerking te komen. JMW wilde dit voorkomen en heeft het Samenwerkingsverband opgericht om scheiding aan te brengen tussen het beheer van het vermogen en het werk dat mede met behulp van dat vermogen werd verricht.¹⁷

Op 4 juni 2004 heeft de Stichting Samenwerkingsverband Joods Maatschappelijk Werk een ongedateerd voorstel tot fusie met de Joodse voogdij-instellingen neergelegd op het kantoor van het handelsregister (Kamer van Koophandel) te Amsterdam. Dit voorstel tot fusie is op 10 juni 2004 bekend gemaakt in het dagblad *Trouw*. Als gevolg van deze fusie verdwijnen de Joodse voogdij-instellingen als rechtspersonen en moet hun totale vermogen naar de Stichting Samenwerkingsverband Joods Maatschappelijk Werk gaan. De verdwijnende rechtspersonen zijn: 1. De stichting Le-Ezrath Ha-Jeled; 2. De stichting Berg-stichting; 3. De vereniging

Het Nederlands-Israëlitische Jongens-Weeshuis Megadlé Jethomim in liquidatie; 4. De vereniging Het Nederlands-Israëlitische Meisjes-Weeshuis in liquidatie; 5. De vereniging Joodse Zee- en Boskolonies Wijk aan Zee in liquidatie; 6. De vereniging Megadlé Jethomim (Opvoeding van Wezen) in liquidatie; 7. De vereniging S.A. Rudelsheimstichting in liquidatie.

Samen met mijn broer heb ik op 7 juli 2004 bij de Rechtbank te Amsterdam verzet aangetekend tegen deze voorgenomen fusie. Want wij waren van mening dat de gelden van de voogdij-instellingen vooralsnog niet zouden moeten worden overgedragen aan het Samenwerkingsverband JMW. Alvorens de Joodse voogdij-instellingen te laten verdwijnen zou een wetenschappelijk onderzoek moeten bepalen aan wie deze vermogens toebehoren (ik kom hier later op terug).

Identiteit van de oorlogswezen

Na het ruim vier jaar durende gevecht van OPK tegen LEHJ was, zoals we zagen, de 'eindstand' van deze bittere strijd: van de 1.363 Joodse oorlogspleegkinderen was 27% onder voogdij gesteld van niet-Joodse pleegouders en 73% onder voogdij in een Joods milieu geplaatst. Statistisch had de Joodse gemeenschap de strijd gewonnen. Le-Ezrath Ha-Jeled kon met tevredenheid terugblikken en zich koesteren in haar 'overwinning'. Voor de Joodse oorlogswezen zijn de bovenvermelde getallen meer dan droge statistische gegevens. Voor deze groep oorlogsslachtoffers is het gevecht begonnen na de rechterlijke beslissing. Een emotioneel gevecht dat tot de dag van vandaag voortduurt. Voor deze groep is de oorlog nog steeds geen gesloten boek. Nog steeds zijn er voor hen veel vragen waarop zij nooit antwoord hebben gekregen, vragen zoals: Wie ben ik?; Waar kom ik vandaan?; Wie was mijn familie?; Waar en hoe leefden ze?; Waren ze vermogend of straatarm? Over deze onderwerpen werd nooit gesproken.

Zoals gezegd verbleven mijn ouders van 22 mei tot 8 juni 1943 in Westerbork. In Westerbork schreven zij brieven naar Philip Vos, een neef van mijn vader; hij werd de naoorlogse toezienend voogd van de kinderen Staal. In 1943 kon hij nog legaal in Amsterdam zijn omdat hij medewerker van de accountantsdienst van de Joodse Raad was. Ik zal nooit weten wat er in die brieven heeft gestaan. Begin jaren tachtig vertelde mevrouw Vos tijdens haar bezoek aan Israël, in bijzijn van anderen, het volgende:

Nadat mijn man overleden was kwam ik, bij het opruimen van zijn kantoor, brieven tegen die jouw ouders, vanuit Westerbork, naar ons gestuurd hadden. Ik heb deze brieven, samen met andere papieren uit zijn kantoor, verbrand.

Ik was verbijsterd, woedend, voelde me beroerd en duizelig. De kamer draaide, maar na een tijdje vroeg ik aan haar: 'Hoe heeft u dit in hemelsnaam kunnen doen?' Hierop kwam het verbijsterende antwoord: 'Jullie hebben er nooit om gevraagd.'

Dit antwoord doet mij denken aan Pesach (het Joodse paasfeest, de herdenking van de bevrijding uit het oude Egypte na generaties van slavernij, zoals beschreven in Exodus). Elk jaar op de avond van Pesach wordt de *Hagadah* (het verhaal van de uittocht uit Egypte) verteld en volgens traditie worden op deze avond veel vragen gesteld. In de *Hagadah* leest men zelfs hoe op de verschillende vragen gereageerd moet worden. Zo staan er antwoorden voor vragen van een 'verstandige', een 'slechte', een 'onnozele', en ook hoe te reageren op iemand 'die nog geen vragen weet te stellen'. Sinds eeuwen kan men in de *Hagadah* lezen op welke manier gereageerd moet worden op iemand die geen vragen weet te stellen: 'En hem, die geen vragen weet te stellen, moet gij de mond openen en hem opmerkzaam maken, want er is gezegd (Exodus 13:8): Gij zult op dien dag uw zoon vertellen en hem zeggen: [...].'

Ieder jaar werd op Pesach in de Rudelsheimstichting, het orthodox Joodse weeshuis waar ik opgroeide, de *Hagadah* gelezen en

besproken en er werd over gediscussieerd. De leiding van dit tehuis heeft echter de wijze les uit de Hagadah niet begrepen. In ieder geval heeft men deze nooit toegepast. Er is met ons, de oorlogswezen, nooit over de Sjoa en evenmin over onze familie gesproken.

De materiële waarde van deze brieven is nihil. Maar het zal duidelijk zijn dat de brieven voor mijn broer en mij een ongekende emotionele waarde hadden en zondermeer onvervangbaar waren.

Oneigenlijk gebruik door de voogd uit het vermogen van de oorlogswees door onterechte betalingen te doen dan wel de verkoop van effecten, een huis of een zaak die niet op de eindafrekening van de oorlogswees te vinden zijn is natuurlijk een schok en financieel niet plezierig, maar nog wel te vervangen, te compenseren en te boven te komen. In dit licht gezien is het dan ook vrij zinloos te spreken over de waarde van niet-uitgekeerde vermogens bij het bereiken van de meerderjarige leeftijd. Onder niet-uitgekeerde vermogens vallen ook brieven, fotoalbums, postzegelverzamelingen, schilderijen, gebruiksvoorwerpen e.d., die allemaal, vóór alles, een emotionele waarde hebben. Emotionele waarde is subjectief, kan niet geschat en nog minder gecompenseerd worden door derden. Toch zijn bij de oorlogswezen de meeste klappen gevallen op het gebied van de emotionele roof.

Er is niemand geweest die ons heeft verteld wie wij zijn, waar we vandaan komen, wat er met onze familie is gebeurd, hoe onze familieleden leefden en handelden. Emotionele opvoeding en begeleiding, daar ontbrak het de oorlogswezen aan. Niet dat ik de naoorlogse leiders van de Joodse weeshuizen hiervoor veroordeel. Ik stel dit alleen vast. De professionele leiding van de Joodse voogdijinstellingen, bestaande uit Joden, was zelf vaak getraumatiseerd uit de oorlog gekomen. Bovendien was dit de eerste keer in de geschiedenis dat kinderen als groep verweesd waren, men had geen notie hoe men dit probleem moest hanteren. Slechte schoolrapporten werden toegeschreven aan domheid. Er werd geen rekening mee gehouden dat er emotionele problemen aan ten grondslag konden liggen, waardoor verder studeren moeilijk, zo niet onmogelijk,

werd gemaakt. 'Ambachtschool voor jongens, Huishoudschool voor meisjes en daarna aan het werk' was het motto van de Rudelsheimstichting. Zo gezien kan men dan ook zeggen dat de Joodse wezen uit de Tweede Wereldoorlog oorlogsslachtoffers van de eerste en tweede generatie zijn.

Vanaf 1946 tot 1970 was Hans Keilson in dienst van de medische afdeling van Le-Ezrath Ha-Jeled. Keilson, op 12 december 1909 in Duitsland als Jood geboren, studeerde medicijnen en sport in Berlijn en behaalde in 1934 het staatsexamen arts. Het artsenberoep was in die tijd in Duitsland voor Joden beperkt waardoor hij een paar jaar werkzaam was als sportleraar en musicus op de Joodse school in Berlijn. Ten slotte emigreerden hij en zijn vrouw in 1936 naar Nederland. In 1943 dook hij onder en werkte hij als arts en koerier voor de ondergrondse beweging in Amsterdam. Na de oorlog hervatte hij zijn geneeskundige studie en in 1948 verkreeg hij zijn bevoegdheid als arts in Nederland te werken (zijn Duitse bevoegdheid werd in Nederland niet erkend). Daarna specialiseerde Keilson zich in de psychologie en psychoanalyse. In 1967 begon hij zijn onderzoek dat hem op 22 februari 1979 de graad van doctor in de Geneeskunde aan de Universiteit van Amsterdam opleverde. Zijn dissertatie, *Sequentielle Traumatisierung bei Kindern (Opeenvolgende traumatisering bij kinderen)*, werd in hetzelfde jaar gepubliceerd en is vertaald in diverse talen. Deze studie was gebaseerd op zijn langdurige observatie van getraumatiseerde Joodse kinderen (meest pupillen van Le-Ezrath Ha-Jeled) die als wees de Tweede Wereldoorlog overleefd hebben. Keilson heeft deze kinderen gevolgd in hun verschillende levensperiodes. Zo heeft hij de Joodse weeskinderen geobserveerd in de periode dat ze onder voogdij van Le-Ezrat Ha-Jeled stonden. Ook heeft hij mij en andere ex-pupillen van de Joodse voogdij-instellingen eind jaren zestig opgezocht en geïnterviewd. Ik was toen getrouwd, woonde in Israël en had kinderen. In zijn studie verdeelt Keilson het lot van de weeskinderen in drie opeenvolgende periodes te weten:

1. De vervolging die met de bezetting van Nederland in 1940 begint en eindigt met scheiding tussen ouders en kind.
2. Vanaf onderduik/concentratiekamp tot bevrijding (mei 1945) en terugkeer in Nederland.
3. De naoorlogse periode, wanneer sommige kinderen bij hun onderduikouders blijven en anderen teruggaan naar het Joodse milieu.

Voordat Le-Ezrath Ha-Jeled besloot in welk tehuis mijn broer en ik moesten worden geplaatst, werden wij door Keilson onderzocht. Over dit 'experimenteel-psychologisch' onderzoek van 18 april 1946 schrijft hij over mij:

[...]op vijfjarige leeftijd een rustige, ietwat schuchtere, gezeglijke, gehoorzame, sociaal goed aangepaste jongen, die blijk geeft niet met materiaal te kunnen omgaan, omdat hij misschien te weinig ermede heeft leren om te gaan. Op de vraag: 'wat moet je doen als je het koud hebt?' geeft hij als antwoord: 'Dekens om je heen doen'. Uit dit antwoord blijkt dat zijn sociale aanpassing goed is. Dit kind geeft weinig moeilijkheden in zijn opvoeding. Hij is een geestelijk normaal ontwikkeld kind.¹⁸

Keilson schrijft in zijn dissertatie onder meer dat de Sjoa niet alleen een loyaliteitsprobleem en identiteitsconflict met zich heeft meegebracht, maar dat ook het rouwproces over de overleden ouders de kinderen omringde. Keilson heeft misschien achteraf – toen hij in 1979 promoveerde – de oorlogswezen begrepen. Of hij hen ook begreep toen ze zijn begrip het meest nodig hadden mag betwijfeld worden. De oorlogswezen werden om de paar jaar naar hem toe gestuurd. Ze gingen niet uit vrije wil.

Keilson was de eerste die systematisch onderzoek verricht heeft naar de langdurige gevolgen van de traumatische oorlogsbelevens van kinderen (WO II-wezen, pupillen van Le-Ezrath Ha-Jeled). De resultaten en conclusies van deze studie zijn wereldwijd bekend en werden door sommige psychologen toegepast bij de psychologische begeleiding van hedendaagse oorlogskinderen. Dit is zonder

meer een knap staaltje werk van Keilson. Dank aan de pupillen van Le-Ezrath Ha-Jeled is hier zeker op zijn plaats. De minderjarige Joodse oorlogsvwezen waren immers – zonder dit geweten te hebben, laat staan er hun goedkeuring aan te hebben gegeven – het studieobject ten behoeve van Keilsons promotie. Jammer genoeg hebben zij zelf hiervan geen profijt gehad. Zij allen waren immers al vele jaren meerderjarig. Toen Keilson zijn stellingen publiceerde was de jongste oorlogsvwees 34 jaar.

Als kind van nog geen twee jaar werd ik van mijn ouders gescheiden. Gedurende de oorlog verbleef ik samen met mijn broer in kinderkuis Vertrouwen in Soest. Aan het einde van de oorlog woonden er in het kinderkuis tweeëntwintig kinderen van wie zes Joodse pleegkinderen: Mark, Flip, Kitty, Rudi Tewel en het jongetje en meisje Frankenberg.

De Jewish Brigade, ingelicht door de familie van Rudi die in Palestina woonde, ging op zoek naar Rudi en vond hem in kinderkuis Vertrouwen.

De heer Nagari van de Jewish Brigade deelt LEHJ mede dat zich in het tehuis aan de Oude Utrechtscheweg 48 in Soest, behalve Rudi nog vier Joodse kinderen bevonden.¹⁹ Hun namen zouden niet bekend zijn. Een van de kinderen zou zijn gekomen toen hij één jaar was.

Van de Joodse onderduikertjes werden Kitty en de kinderen Frankenberg, in de maanden mei en juni 1945 opgehaald door familie. Rudi, mijn broer en ik bleven tot zomer 1946 in het kinderkuis. Rudi vertrok toen naar Israëel waar hij familie had, mijn broer en ik verhuisden naar het tehuis van de Rudelsheimstichting in Hilversum.

Kinderkuis Vertrouwen aan de Oude Utrechtseweg was een woonhuis met drie slaapkamers en een zolder, en was veel te klein voor de tweeëntwintig kinderen die er woonden. De grote behoefte aan kinderopvang evenals de gestelde eisen in de naoorlogse dagen, deden Moe besluiten op zoek te gaan naar een geschikt onderko-

men voor haar kinderen. Omstreeks april 1946 verhuisde het kindertehuis Vertrouwen naar een groot huis in Baarn aan de Cantonlaan 19.²⁰ Dit huis was oorspronkelijk een tehuis voor oude dames. Er woonden toen op de tweede verdieping nog enige dames die uit Den Haag geëvacueerd waren en nog niet terug konden gaan. De kinderen uit kindertehuis Vertrouwen kregen de beschikking over de hele parterre, een gedeelte van de eerste verdieping en de gehele tweede verdieping. Op de parterre waren een woonkamer, speelkamer, eetzaal en keuken. Op de eerste verdieping slaapzalen voor de jongere kinderen en een badkamer. Op de tweede verdieping slaapzalen voor de oudere kinderen, een slaapkamertje voor het oudste meisje van dertien, enige slaapkamers voor het personeel en een badkamer. Op de slaapzaal van de kleine jongens en op die van de kleine meisjes sliep ook een leidster. Het personeel bestond uit twee gediplomeerde kinderverzorgsters, twee leerlingen en enige meisjes voor de huishouding. In totaal waren er toen vijfentwintig kinderen, de meeste waren kinderen van gescheiden ouders, enige verwaarloosde kinderen, enige niet-Joodse oorlogswezen en zes Joodse OPK-kinderen onder wie mijn broer en ik.

Vanaf de bevrijding werd er door Julie en Philip Vos in samenwerking met OPK en LEHJ van alles aan gedaan om voor ons een geschikt pleeggezin te vinden. Volgens oom Daan waren onze ouders er niet speciaal op gesteld dat wij in een Joods milieu opgevoed zouden worden, ze waren volkomen liberaal. Uitgangspunt voor een aspirant-pleeggezin was dan ook dat het niet per se Joods hoefde te zijn. Toch werd uiteindelijk besloten ons te plaatsen in het orthodox-Joodse tehuis van de Rudelsheimstichting. Ik vraag me dan ook af wat de reden kan zijn geweest dat de Rudelsheimstichting is gekozen.

Na de oorlog bleven Marcel en ik nog ruim een jaar bij onze 'Moe' omdat het zoeken naar pleegouders voor ons geen succes had opgeleverd. Uiteindelijk werden wij op 17 juni 1946 door Philip en Julie Vos in de Rudelsheimstichting afgezet. Ruim een jaar na het einde van de oorlog werden wij weggerukt uit onze vertrouwde

omgeving. We hadden geen tijd om afscheid te nemen van Moe die ons leven had gered. Ondanks tegenstribbelen werden wij gescheiden van de enige persoon op de wereld die ons liefhad. Moe heeft ons liefde gegeven en liefde is iets wat ieder mens, en zeker een kind, boven alles nodig heeft. Van liefde zullen wij in onze verdere jeugd nauwelijks iets ontvangen. Geleerde mensen hadden beslist dat het beter voor ons was in een Joods weeshuis op te groeien. Voor de tweede keer in ons jonge leven werden wij weggerukt uit een vertrouwde en liefdevolle omgeving. Voor de tweede keer kregen we een andere naam, een andere identiteit. Dit keer, in tegenstelling tot drie jaar eerder, was de beslissing niet genomen vanuit liefde en zelfopoffering, maar uit 'verstandelijke' overwegingen. Mark en Flip zijn Joodse kinderen en moesten naar het Joodse milieu terugkeren. De reis ging naar Hilversum, het Joodse weeshuis van de S.A. Rudelsheimstichting. Wat had ik verkeerd gedaan waardoor ik voor de tweede keer in mijn prille leven werd weggerukt uit mijn liefdevolle en vertrouwde omgeving?

Onze Moe, de vrouw die haar leven en dat van haar gezin gevaagd heeft door zes Joodse kinderen bij haar in huis te laten onderduiken, mocht niet weten en heeft tot haar dood niet geweten, hoe het haar pleegkinderen is vergaan. Regenten en psychologen hadden beslist dat het voor ons beter was niet met het verleden geconfronteerd te worden. We hebben elkaar nooit meer gezien. Op 10 april 2000 heeft Moe postuum de Yad Vashem-onderscheiding gekregen, voor het redden van vervolgte Joden. Haar naam is bijgezet op een plaquette in de tuin van de Rechtvaardigen der Volkeren in het herdenkingscentrum van de Sjoa in Jeruzalem.

De Commissie OPK heeft tijdens haar vergadering van 3 juni 1947 in Amsterdam over zevenentwintig oorlogspleegkinderen een beslissing genomen betreffende de voogdij.²¹ Voor de dertien kinderen die destijds in de Rudelsheimstichting woonden, werd besloten de Rudelsheimstichting als voogd aan te wijzen. Per beschikking van 30 januari 1948 heeft de Arrondissementsrechtbank te Amsterdam de voogdij over mijn broer en mij opgedragen aan de

vereniging S.A. Rudelsheimstichting te Amsterdam. Tot toezien-
voogd werd benoemd Philip Vos.²²

Keer op keer kregen wij te horen dat wij in de Rudelsheimstich-
ting in een bevoorrechte positie waren. Wij kregen een orthodox
Joodse opvoeding! Niet dat wij konden kiezen of hierop invloed
hadden, het werd ons opgedrongen. Om ons te overtuigen ons aan
de regels van het huis te houden werd steeds maar weer verteld: van
alle Joodse weeshuizen is de Rudelsheimstichting de beste met het
grootste budget. Keer op keer kregen wij te horen: Jullie hoeven
niet in de Rudelsheimstichting te blijven, jullie kunnen ook naar
de Berg-stichting, het Joods Jongenshuis of een ander tehuis gaan.
Maar als jullie besluiten in de Rudelsheimstichting te blijven, moe-
ten jullie je wel aan de regels van het huis houden, want anders kun-
nen jullie hier niet blijven.

Hadden de opvoeders van toen dan niet begrepen dat wij door
deze emotionele chantage opnieuw getraumatiseerd werden?

De vraag of getraumatiseerde oorlogskinderen van vandaag pro-
fijt hebben van Keilsons langdurige studie kan alleen worden be-
antwoord als deze kinderen volwassen zijn, en enkel en alleen door
deze kinderen zelf.

In ieder geval is de Joodse oorlogswees 'opeenvolgend' getrauma-
tiseerd, anders dan Hans Keilson in zijn proefschrift beschrijft en
niet alleen door de drie hierboven vermelde perioden (vervolging,
onderduik/concentratiekamp en naoorlogse tijd) in ons leven. Keer
op keer werden wij afgewezen, emotioneel gechanteerd, waren wij
verdrietig, verbaasd en verontwaardigd. In plaats van begrip, liefde
en steun te ontvangen – dingen die wij boven alles nodig hadden
– begrepen wij van onze opvoeders en psychologen, met de vol-
ledige steun van de autoriteiten, dat wij niet goed in ons hoofd zijn;
we zijn dom en minderwaardig vergeleken met kinderen die wel
met hun ouders de oorlog overleefd hebben; we hebben het niet
verdiend levend uit de oorlog te komen terwijl er zo veel goede Jo-
den vermoord zijn. Zo begrepen wij dit, mede door onze orthodoxe

opvoeding. Immers, zo leerden wij, alles is in de handen van de Al-machtige en die heeft voor alles een reden.

Dat de kinderen uit de Rudelsheimstichting behandeld en gezien werden als de wat dommere Joodse oorlogsweesjes blijkt ook uit de toespraak van de toenmalige voorzitter van het CJO, de psycholoog drs. Rob Wurms op 4 december 2000. Ter gelegenheid van de installatie van het bestuur van de Stichting Maror-gelden Overheid (SMO)²³ heeft hij de onmacht en gevoelens verwoord die wij tijdens onze jeugd in de Rudelsheimstichting hadden meegekregen:

[...]Ik wil hier iedereen danken, die zich heeft ingezet in die discussie. Meer persoonlijk dank ik natuurlijk degenen, die het met mij eens waren, maar vooral ook hen, die ik steeds maar weer op mijn weg vond vanwege hun kritische vragen en vanwege hun grote inzet voor een zo rechtvaardig mogelijke regeling.

Staat u mij toe één van hen, één van die lastige mensen met name te noemen. Hij groeide namelijk samen met twee van mijn broers op in een weeshuis voor de wat dommere, zo dacht men toen, joodse oorlogsweesjes: doctorandus Philip Staal van het Platform Israël. Philip, na bijna 50 jaar hebben we elkaar weer ontmoet om te doen waar we toen te klein voor waren [...].²⁴

Op 18 april 1946 – circa twee jaar voordat Keilson bevoegd was als arts in Nederland te werken, nog veel meer jaren voordat hij zijn studie in de psychiatrie had afgerond en zich psychiater²⁵ mocht noemen; drieëndertig jaar voordat hij zijn doctorsgraad verkreeg – rapporteerde Keilson aan Le-Ezrath Ha-Jeled over zijn eerste experimenteel-psychologische onderzoek betreffende mij. Zo gezien was dit psychologische onderzoek inderdaad experimenteel.

Op 10 februari 1958 rapporteerde Keilson wederom aan Le-Ezrath Ha-Jeled over mij:

[...]slap, sloom, volkomen dicht geslagen. Hij vertoont dezelfde houding als meer kinderen uit de Rudelsheimstichting, die daar lang zijn, b.v. V. Vermoedelijk is dit het gevolg van de starre orthodoxe opvoeding van de heer Elburg.²⁶

Zou Keilson – vanaf 1946 tot 1970 in dienst van Le-Ezrath Ha-Jeled – niet geweten hebben dat Elburg, ruim drie jaar directeur van de Rudelsheimstichting nadat hij Caneel vervangen had, eind 1952 (ruim vijf jaar voordat Keilson bovenstaande rapporteerde) was vervangen door Schick?

Op 18 april 2004 vond op initiatief en uitvoering van Marcel Godschalk in Hotel de Witte Bergen in Eemnes een reünie plaats van de voormalige bewoners en medewerkers van de naoorlogse Joodse kindertehuizen. Wat mij vooral opviel was dat de jeugdherinneringen van de ex-pupillen van de Berg-stichting en het Joods Jongenshuis tamelijk plezierig waren. Ze spraken waardierend en liefdevol over hun directeurs Reitsema en Van Zutphen. Dit in fel contrast met de herinneringen en gevoelens die de ex-pupillen van de Rudelsheimstichting over hun jeugd hebben.

Eind 1958, toen de Rudelsheimstichting gesloten werd, ben ik met andere jongens verhuisd naar het Joods Jongenshuis aan de Emmalaan in Amsterdam. Loeti, een van de jongens die met mij mee verhuisde, schrijft in het boekje van de reünie over deze verandering in zijn leven:

[...]Dat alles bij elkaar heeft me bij Van Zutphen wel het gevoel gegeven van: ja, die doet wat voor je. Die voelde het allemaal veel beter aan dan de rest. [...]Vrijheid: Heb ik 16 jaar lang geprobeerd te krijgen. Nou laten we zeggen: tien jaar lang. Het jongenshuis was voor mij een bevrijding.

Zou het verschil in herinneringen hebben gelegen aan het feit dat de Rudelsheimstichting als enige van de Joodse weeshuizen de kinderen een orthodox Joodse opvoeding gaf? Of was het misschien

omdat de directeur van de Berg-stichting en die van het Joods Jongenshuis niet-Joden waren en daardoor veel minder door de oorlog getraumatiseerd? Misschien was de reden dat deze twee directeurs langdurig en tot de oorlogswees meerderjarig was hun functie vervulden? De pupillen van de naoorlogse Rudelsheimstichting kregen daarentegen drie keer een andere directeur. Alle drie waren het orthodoxe Joden die zelf getraumatiseerd de oorlog hadden overleefd.

Op een avond tegen etenstijd, in de winter van 1952/1953, werden de pupillen van de Rudelsheimstichting naar de eetzaal geroepen. Daar stond naast directeur Elburg een onbekende jongeman. Elburg nam het woord en zei: 'Dit is de heer Schick. Vanaf dit moment is de heer Schick de directeur, hij vervangt mij.' Vervolgens verliet Elburg de eetzaal, ons verbaasd achterlatend.

Een van de weinige 'beroepen' in het leven die men kan uitoefenen zonder ervoor te zijn opgeleid is het ouderschap. Het opvoeden van een minderjarige wees of het verkrijgen van zijn/haar voogdij-schap is een heel andere zaak. De toekomstige opvoeder/voogd wordt met een vergrootglas bekeken. Dit alles, aldus de 'geleerden', ter bescherming van het kind. Naar het kind wordt niet geluisterd en het kind wordt ook niets gevraagd.

Ja, eigen kinderen opvoeden is zoals gezegd een heel andere zaak. Dat kan iedereen: geschoold of ongeschoold, jong of oud, arm of rijk, eerlijk of oneerlijk. Zo werden Marcel en ik, als weesjes uit de Tweede Wereldoorlog gekomen, in juni 1946 een jaar na het beëindigen van de oorlog, weggerukt bij hun vertrouwde onderduikmoeder en gebracht naar de Rudelsheimstichting te Hilversum, een van de Joodse weeshuizen in Nederland. Wel werd er in de eerste jaren na de oorlog naar pleegouders voor ons gezocht. Marcel en ik werden getest, bekeken en uiteindelijk afgekeurd door de weinige families die bereid waren (en de goedkeuring hadden van LEHJ) om een oorlogswees in hun gezin op te nemen. Leentje en Salo van der Lijn, een kinderloos echtpaar uit Amsterdam, het enige dat mij wilde adopteren, werden door 'geleerde' mensen niet geschikt be-

vonden om vader en moeder te zijn. Ze waren de veertig gepasseerd en volgens de regels kon je dan geen kinderen meer opvoeden.

Nederland en de Jom-Kippoeroorlog (oktober 1973)

In augustus 1972 – ik werkte en woonde al tien jaar met vrouw en kinderen in Israël – zijn we teruggekeerd naar Nederland. Ik wilde verder studeren. De reden dat ik wilde studeren was niet omdat ik geen goede baan had of niet in Israël kon wennen. Ik was opgeklommen tot projectleider bij Elta (de elektronische dochtermaatschappij van de Israel Aircraft Industry) en het door mij ontworpen project werd beloond met de ‘Security Price of Israel’.²⁷ Ik woonde met ons gezin in onze eigen villa in de mooie omgeving van Beth Oved. De reden dat ik verder wilde studeren had zijn oorsprong in mijn jeugd in de Rudelsheimstichting. Ik wilde voor mijzelf bewijzen dat mijn opvoeders en psychologen van toen het bij het verkeerde eind hadden en dat ik niet dom was.

In Nederland is studeren gemakkelijker te combineren met een volledige baan dan in Israël. Bovendien moest ik in Israël elk jaar anderhalve maand in militaire dienst (op herhaling) wat het studeren er ook niet eenvoudiger op zou maken. Redenen waarom wij besloten met het gezin naar Nederland te verhuizen.

Het plan was voor vijf jaar naar Nederland te gaan en na afronding van mijn studie weer terug naar Israël. Daarom wilden we onze villa in Beth Oved verkopen en een in aanbouw zijnde driekamerwoning kopen in Rehovot, een stadje 30 km ten zuiden van Tel Aviv. Het verschil in prijs tussen verkoop en aankoop zou genoeg zijn om de verhuizing naar Nederland te bekostigen en voor de eerste paar maanden in ons levensonderhoud te voorzien. Hoewel de zaken in Israël nog niet afgewikkeld waren vlogen we toch in augustus 1972 met onze vier kinderen en een poes naar Nederland. Dit met het oog op het beginnende schooljaar voor de kinderen. Half september van dat jaar vloog ik terug om de openstaande financiële

zaken te regelen. De verkoop en aankoop van de woningen ging via makelaarskantoor Anglo Saxon dat toezicht zou houden op de bouw en daarna voor het verhuren van de woning zou zorgen. De opbrengst van de huur was voldoende om de hypotheek te betalen, zodat alles geregeld was. Weer terug in Nederland (december 1972) werkte ik overdag en in de avonden studeerde ik economie en statistiek.

Op Jom Kippoer²⁸ 1973 was ik zoals gewoonlijk in de synagoge en werd na afloop van de dienst opgehaald door mijn vrouw Henneke.

‘Er is oorlog in Israël’, was het eerste wat ze zei.

‘Heb ik niets van gehoord’, antwoordde ik.

‘Toch is het waar; het vliegveld Ben Gurion is ook al gesloten.’

‘Ja, maar dat is elk jaar op Jom Kippoer gesloten.’

Thuisgekomen belde ik de Israëlische ambassade voor overleg en kreeg te horen dat mensen met mijn achtergrond en kennis op het ogenblik zeer welkom zijn en dat in mijn legerenheid een tekort aan mankracht is. Nog geen tien maanden in Nederland, geen enkele herhaling van militaire dienst gemist en ik besloot na overleg met Henneke naar Israël te vliegen. Jos, een collega en vriend van de familie, begreep er niets van en wilde weten wat iemand bezielde om vrouw en vier kinderen achter te laten in Nederland en het gevaar van een oorlog te zoeken. Ik antwoordde met een wedervraag: ‘Als jouw huis in brand staat, zou jij dan niet helpen met blussen?’ Israël is ons vaderland en voel me daar thuis. In Nederland ben ik geboren. Toch voel ik me hier, door de recente geschiedenis (Sjoa), als een gast.

De volgende dag nam ik een maand vakantie en vloog via Engeland – vanaf Nederland was er wegens de toestand geen rechtstreekse vlucht – naar Israël. Op het vliegveld in Londen kwam ik terecht in een bizarre situatie die alleen Israëliërs begrijpen. Meer dan duizend mensen wilden terug naar huis, terwijl er maar één vliegtuig (van El Al) met bestemming Israël beschikbaar was. Ik herinner me dat de aanwezige journalisten zich afvroegen of we wel

Philip Staal (1967) 2e van rechts, met o.a. Yitzhak Rabin (2e van links), Rechavam (Gandhi) Ze'evi (3e van links) en Ezer Weizman (4e van links).

normaal waren: 'Ingezetenen van elk ander land zouden zich gelukkig prijzen niet in hun land te zijn tijdens een oorlog. Jullie Israëliërs vechten erom een plaats in een vliegtuig te bemachtigen om de oorlog niet te missen.' Als eersten mochten diegenen naar binnen die op de lijst stonden. Ik was een van de 'gelukkigen'. De tweede dag van de oorlog was ik al aan de grens van Syrië in de mooie omgeving van de Hermon.

Een maand later was het gevaar voor Israël geweken, de oorlog was voorbij en ik ging een kijkje nemen bij ons huis in Rehovot. Het bleek dat er iets mis was gegaan. Er woonden mensen in ons huis die niet de huurders waren. Ze beweerden het huis te hebben gekocht. Het bleek dat de laatste aanbetaling (een bedrag van 10.000 dollar) van ons huis in Rehovot om de een of andere duistere reden niet op tijd bij de aannemer was aangekomen. De aannemer die het huis bouwde zag dit als contractbreuk en zonder mij hierover in te lichten heeft hij ons huis verkocht en het geld op de bank gezet. Het door mij betaalde bedrag kon mij teruggegeven worden en daarmee was de zaak af, zo zei hij. Ik heb dit maar geaccepteerd, omdat ik, na een maand vechten aan het front, geen zin had in een langdu-

rige rechtzaak tegen de aannemer, die ik zou moeten voeren vanuit Nederland. Maar door de grote devaluatie van het Israëliësch geld hielden wij van ons huis nog maar een paar duizend gulden over. Hoewel ik na een maand weer in Nederland terug was, heeft het een jaar geduurd voordat ik de draad van mijn studie weer kon oppakken. Achteraf bleek dat mijn medesoldaten nog een half jaar in militaire dienst moesten blijven. Ook Marcel heeft nog vele maanden op de Golanhoogte gelegen, waardoor we elkaar niet ontmoet hebben. In Nederland aangekomen lag er een brief van Marcel die hij in het begin van de oorlog had geschreven om te vertellen dat met hem alles goed was. Wat wij op dat moment niet wisten was dat onze legereenheden een paar kilometer van elkaar verwijderd waren. Hij schreef o.a.: ‘De natuur is hier mooi, maar het is goed dat je in Nederland zit, want er wordt hier zwaar gevochten.’

Terug in Nederland moest ik nog de voor deze reis gemaakte schulden terugbetalen. De vliegreis had ik betaald met geleend geld van Kamman jr. die destijds eigenaar van een groentezaak in de Beethovenstraat was. Hij zei bij het geven van het geld: ‘Ik wil het alleen terug als je met de overwinning thuiskomt.’ Mijn antwoord was: ‘In een oorlog wordt er door beide partijen alleen maar verloren. Wij Israëliërs moeten voorkomen dat de Arabieren hun doel – de Joden de zee indrijven – bereiken. Als ik terugkom, zal ik je het geleende geld zo spoedig mogelijk geven.’

Een tweede schuld die ik moest aflossen was een telefoonrekening van onze rabbijn. Na drie weken vechten aan het front kreeg ik verlof en was ik op weg naar vrienden in Beth Oved. In Tel Aviv aangekomen liep ik langs een telefooncel, waardoor het onweersaanbare verlangen naar Henneke en mijn kinderen opvlamde. Ik ging naar binnen om te bellen. Maar hoe doe je dat? Wij waren nog niet zo lang daarvoor van Amsterdam naar Amstelveen verhuisd en hadden nog geen telefoon. Ik kwam op het vernuftige idee om via de centrale te bellen naar en op rekening van onze rabbijn, die in Amstelveen een paar verdiepingen boven ons woonde, en te vragen om Henneke en de kinderen te roepen. Het is inderdaad gelukt om

via deze weg – voor de eerste keer sinds mijn vertrek uit Nederland – een levensteken aan Henneke te geven. We hebben over van alles en nog wat gesproken. Het was heerlijk en ik kon er weer een beetje tegen nu ik wist dat aan het thuisfront alles goed ging. Een paar maanden na mijn terugkeer in Nederland, toen ik langzaam de draad weer oppakte, presenteerde de rabbijn deze telefoonrekening van circa tachtig gulden.

Het was ook Leo Cohen, directeur van de Fusie, niet ontgaan dat een ex-pupil van hem naar Israël was gegaan om het land te verdedigen. Nog voordat Henneke enig levensteken van mij had ontvangen, belde Leo Cohen mijn schoonmoeder en vroeg of ze haar dochter kon vragen naar zijn kantoor te komen. Een van de sociaal werksters ontving Henneke, begon vragen te stellen en formulieren in te vullen. Nadat de formulieren ingevuld waren vroeg Henneke: ‘Wat heeft dit eigenlijk allemaal te betekenen? Bovendien moeten de meeste gegevens bij jullie bekend zijn, mijn man was namelijk pupil van de Joodse voogdij-instelling.’ Waarop de sociaal werkster, alsof het de normaalste zaak van de wereld betrof, antwoordde: ‘Jouw man vecht op het ogenblik in Israël. Het is niet ondenkbaar dat hij sneuvelt waardoor jij alleen verder moet met vier kinderen. Deze papieren liggen dan klaar om de benodigde hulp aan te vragen waardoor er geen onnodige tijd verloren gaat.’ Henneke vroeg de papieren te zien, verscheurde ze en zei: ‘Als er iets met mijn man gebeurt, ga ik met mijn kroost met het eerste vliegtuig terug naar huis, waarmee ik Israël bedoel.’

Terug in de auto barstte ze in snikken uit over zo veel onbegrip en gevoelloosheid. Tegen de avond belde Leo Cohen mijn schoonmoeder en vertelde haar dat hij verder niets voor haar dochter kon betekenen: ze gedraagt zich als een Sabre (een in Israël geboren Jood, en genoemd naar de eetbare vrucht van een cactus – beide zijn van buiten stekelig met een zoet hart). Maar, zei Leo: ‘We zullen haar kinderen een cadeautje sturen met de komende feestdagen.’ Dit doet me denken aan een brief van 20 januari 1948 geschreven door Caneel, de directeur van de Rudelsheimstichting, aan LEHJ.²⁹

Hierin geeft hij de namen, het geslacht en de leeftijden van de in de Rudelsheimstichting verblijvende pupillen. LEHJ had op 16 januari hierom gevraagd naar aanleiding van een brief van de Vereniging Lesammeiag Hajeled ('tot vreugde van het kind'). Deze Amerikaanse vereniging wilde cadeautjes sturen aan Joodse oorlogswezen in Nederland en om geschikte presentjes te kunnen sturen had men om deze informatie gevraagd. De namen van Marcel en mij staan ook op die lijst. Wij hebben deze cadeautjes echter nooit ontvangen. De geschiedenis herhaalt zich: we hebben nooit meer iets van Leo Cohen vernomen. Mijn kinderen hebben de door hem beloofde cadeautjes nooit ontvangen.

Niet lang na dit voorval ontving Henneke een brief van de Israëliische Nationale Verzekering met ingesloten een bankcheque. In de brief las ze dat deze cheque een eerste betaling was wegens het op herhaling van militaire dienst zijn van haar man. Ze had hiervoor geen enkel formulier ingevuld.

Een van de belangrijkste vakken waarmee ik tijdens mijn studie in aanraking kwam was psychologie. In 1977, na een succesvolle afronding van mijn studie economie en statistiek en terug in Israël, is het me gelukt door zelfonderzoek en met professionele hulp mijzelf te begrijpen. Niet dat het verdriet minder is. Ik denk elke dag bewust aan mijn ouders. Maar ik weet nu dat het geen strafmaatregel was, wegens ongehoorzaamheid of domheid of omdat ik niet gewenst was, dat mijn ouders mij hebben 'weggegeven'. Ik ben er nu van overtuigd dat mijn ouders hebben gehandeld uit zelfopoffering en liefde voor mijn broer en mij.

Bijna veertig jaar heeft het geduurd voordat ik me sterk genoeg achtte en de moed kon opbrengen om de waarheid onder ogen te zien. Begin 1980 ben ik met Henneke naar Yad Vashem³⁰ in Jeruzalem gegaan. Daar staat zwart op wit in de boeken wat ik al die jaren wist, maar niet heb willen weten. Ik heb heel lang gehoopt, tegen beter weten in, dat mijn ouders op een goede dag zouden terugkomen. Maar in Yad Vashem staat in de boeken niet alleen

dat ze zijn vermoord en waar, er staat ook een datum bij. Direct na aankomst in Sobibor, op 11 juni 1943, zijn ze vergast. Vader was 33 en moeder 29 jaar. Ook onze grootouders hebben het naziregime niet overleefd: beide grootvaders zijn in de herfst van 1942 in Auschwitz vermoord, beide grootmoeders ondergingen hetzelfde lot in het voorjaar van 1943 in Sobibor. Op 11 juni 1980 heb ik voor het eerst in mijn leven een gedenkkaars aangestoken ter nagedachten aan mijn ouders en andere vermoorden gedurende de Sjoa. Om de cirkel te sluiten moest ik eigenlijk naar Sobibor om kaddisj³¹ te zeggen. In het vernietigingskamp, dat anderhalf jaar heeft bestaan, waren 250.000 Joden vergast en daarna verbrand, van wie 33.000 uit Nederland afkomstig. Maar Israël had destijds geen diplomatieke betrekkingen met Polen. In 1987 deed zich de mogelijkheid voor naar Sobibor te gaan. Ik werd uitgenodigd door het Israëlische Ministerie van Landbouw om deel te nemen aan het Landbouw Economisch Congres in Polen. Het congres werd gehouden in de universiteit van Warschau, we sliepen op de campus van de universiteit. De dagen na het congres hebben wij (de Israëlische delegatie) gebruikt om onder meer naar Sobibor, Auschwitz en Majdanek te gaan en eveneens om de resten van het Jodendom in Polen te bezoeken. Naar Krakov, eens het centrum van het Oost-Europese Jodendom, zijn we gezamenlijk gegaan, maar naar het vernietigingskamp en de concentratiekampen wilde ik alleen met Henneke. In Sobibor, op de as van de vermoorde Joden waar nu bomen groeien, heb ik kaddisj gezegd.

Mijn opvoeders in het orthodox Joods weeshuis de Rudelsheimstichting vonden het waarschijnlijk gemakkelijker niet over zulke nare en moeilijke zaken zoals de Sjoa en de dood te spreken. Al die veertig jaren had ik een schuldgevoel de oorlog overleefd te hebben, had ik een minachting en woede tegen de mensheid in het algemeen die zoiets gruwelijks als de Sjoa had bedacht en uitgevoerd.

HOOFDSTUK 2

Onderzoek en de vergeten Joodse oorlogswezen

Inleiding

Op een mooie zomerdag stond ergens in Zuid-Amerika een koe met haar kalfjes vredig te grazen in een wei. Een toevallige voorbijganger zag dit pastorale tafereel, maakte er een foto van en reed door. Een paar minuten nadat deze foto genomen was vond er een aardbeving plaats, de aarde ging open, de koe verdween.

Een aardbeving begint met primaire en secundaire trillingen, waarna de hoofdstoring komt en daarna de naschokken. Instrumenten en dieren voelen als eerste de primaire en secundaire trillingen en kunnen hierop reageren.

Er kunnen een paar redenen zijn geweest waarom de koe niet op de voortrillingen reageerde, geen veilig oord zocht en rustig bleef doorgrazen.

Eén mogelijkheid is dat de koe niet kon vluchten omdat wellicht de wei omheind was of dat zij haar kalfjes niet alleen wilde laten. Een andere reden was misschien dat haar instinct haar, tegen beter weten in, vertelde dat het wel zou meevallen. Bovendien, het gras in deze wei is zo lekker. Er zijn nog veel meer mogelijkheden te bedenken waarom de koe zo'n tragisch einde vond.

De meest drastische en dramatische gebeurtenis in ons leven voltrekt zich meestal onverwachts, zonder dat we erop voorbereid zijn dan wel dat wij een verkeerde analyse en een beoordelingsfout maken naar aanleiding van de in ons bezit zijnde gegevens. De

ingrijpende gebeurtenis loopt dan als een rode draad door ons leven en heeft een langdurige en steeds terugkerende invloed op ons gedrag. De Sjoa was een aardbeving. Geen natuurramp, maar een door mensen veroorzaakte ramp. Gedurende de periode 1930-1940 waren er primaire en secundaire trillingen. De hoofdstoring was gedurende 1940-1945 en de naschokken zijn voelbaar tot op de dag van vandaag. De overlevenden van de Sjoa zijn 'opeenvolgend' – bij elke naschok ervan – opnieuw getraumatiseerd. Afhankelijk van de grootte van de naschokken verandert ons leven voor langere of kortere tijd.

Een van de gebeurtenissen die als een naschok van de Sjoa gekenmerkt kunnen worden was het Nederlandse rechtsherstel begin jaren vijftig. De rechtszaak en berechting van Eichmann was eveneens een naschok van deze aardbeving. Iedere overlevende van de Sjoa kent de naschokken hiervan en iedereen reageert er op zijn eigen manier op. Een meer recente naschok van de Sjoa, die ervoor zorgde dat het rustige leven dat ik leidde tot een abrupt einde kwam, was de vondst in 1997 van een gedeelte van de zogenaamde roofoorkarchieven van de Lirobank (Lippmann & Rosenthal), die gepaard ging met het benodigde media offensief.¹

Zoals zal worden beschreven in hoofdstuk 4 is het rechtsherstel in Nederland in de jaren vijftig pas intensief onderzocht in de laatste decennia, mede door druk uitgeoefend van vooraanstaande leden van de Joodse gemeenschap in Amsterdam. Hieronder een chronologisch overzicht vanaf 1997 tot 2000 van de belangrijkste onderzoeksrapporten betreffende de Joodse tegoeden uit de Tweede Wereldoorlog:

1. Het NIOD-rapport (door Gerard Aalders), *Bij Verordening. De Roof van het Joodse Vermogen in Nederland en het naoorlogse rechtsherstel*, werd in augustus 1998 door de Contactgroep Tegoeden WO II (commissie-Van Kemenade) aanvaard. De Contactgroep besloot dit rapport niet afzonderlijk uit te brengen, maar te verwerken als bijlage bij haar Eindrapport.

2. Het tweede rapport en tevens het Eindrapport van de commissie-Kordes is door minister van Financiën Gerrit Zalm in december 1998 aangeboden aan de Voorzitter van de Tweede Kamer.²
3. De twee rapporten van KPMG Forensisch Accounting werden in december 1999 aan de Contactgroep aangeboden.³ Deze rapporten zijn verwerkt in het Eindrapport van de commissie-Van Kemenade.⁴
4. De Begeleidingscommissie Onderzoek Financiële Tegoeden WO-II (commissie-Scholten) heeft haar eerste rapport uitgebracht in december 1998 en haar 668 pagina's tellende Eindrapport in december 1999. Dit rapport bestaat uit drie deelrapporten.⁵
5. Het Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II (commissie-Van Kemenade) werd in januari 2000 aangeboden aan de minister van Financiën Zalm.⁶
6. Deelrapportage nummer IV van de Begeleidingscommissie-Ekkart *Herkomst Gezocht*, is in november 2002 gepubliceerd. De slotaanbevelingen van deze commissie werden in december 2004 gepubliceerd.⁷
7. Onderzoek naar de particuliere bank- en levensverzekeringstegoeden van Nederlanders in Nederlands-Indië/Indonesië 1940-1958, commissie-Van Galen.⁸

Verder heeft de historicus Gerard Aalders van het NIOD twee boeken over de roof en het naoorlogse rechtsherstel van de Joden in Nederland gepubliceerd:

8. *Roof. De ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog*, in maart 1999.
9. *Berooid. De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945*, in januari 2001.

Beide boeken zijn het resultaat van grondig wetenschappelijk onderzoek.

De Joodse gemeenschap vond het noodzakelijk en heeft besloten – ondanks de indrukwekkende lijst van onafhankelijke wetenschappelijke commissies die opdracht hadden het Nederlandse naoorlogse rechtsherstel te onderzoeken en hierover duizenden pa-

gina's tellenden rapporten hebben geschreven – verder onderzoek te laten doen:

1. Onderzoek in opdracht van de NVB en het CJO naar het resterende Joodse vermogen aanwezig bij de Nederlandse banken. De opdracht werd gegeven aan het accountantskantoor Price Waterhouse Coopers (PWC). Het Eindrapport van PWC is eind maart 2000 aan de NVB en CJO overhandigd.⁹
2. Onderzoek in opdracht van het CJO naar het resterende Joodse vermogen aanwezig bij de Rijksoverheid. De opdracht werd gegeven aan het accountantskantoor Paardekooper & Hoffman. Dit rapport is eind februari 2000 overhandigd aan het CJO.¹⁰
3. Onderzoek in opdracht van CJO/SPI naar het resterende Joodse vermogen aanwezig bij de Vereniging voor de Effectenhandel in liquidatie (VvdE) en haar rechtsopvolger, de Amsterdam Exchanges (AEX). De opdracht werd gegeven aan het accountantskantoor Paardekooper & Hoffman. Dit rapport is eind april 2000 overhandigd aan het CJO.¹¹

De Joodse partijen hadden de beschikking over juristen en financiële deskundigen bij het analyseren van de verschillende rapporten en boeken.

Na bestudering van de onderzoeksrapporten en boeken valt het op dat men één groep is vergeten: in al deze rapporten en boeken valt niets te lezen met betrekking tot het rechtsherstel van de Joodse oorlogswezen van de Tweede Wereldoorlog. Dit punt is niet onderzocht. Onderzoek naar het rechtsherstel van de Joodse oorlogswezen betekent antwoord geven op o.a. de volgende vragen:

1. Hebben de voogden de volledige nalatenschappen in beheer gekregen?
2. Hebben de voogden de vermogens van de oorlogswezen goed beheerd?
3. Hebben de voogden bij het bereiken van de meerderjarige leeftijd van de oorlogswezen de volledige nalatenschap van hun ouders aan hen overgedragen?

Op vraag 1 is door de commissies-Van Kemenade en -Kordes antwoord gegeven. Vraag 1 stond namelijk in hun onderzoeksopdracht. De door het Nederlandse Beheersinstituut (NBI) aangestelde bewindvoerders voor afwezigen en daarna (in geval van oorlogswezen) hun voogden waren de rechtmatige beheerders van de nalatenschappen/vermogensbestanddelen.

De vragen 2 en 3 zijn tot op heden onbeantwoord gebleven, ze stonden in geen enkele onderzoeksopdracht en zijn dientengevolge niet onderzocht. De onderzoekscommissies hadden als opdracht het kritisch volgen ('monitoren') van het onderzoek naar oorlogstegoeden in het buitenland, en het verrichten van onderzoek naar de mogelijke financiële tegoeden van oorlogsslachtoffers en/of hun nabestaanden die aanwezig zijn bij de Nederlandse financiële instellingen en de overheid. Mochten deze onderzoeken daar aanleiding toe geven, dan zou de Contactgroep Tegoeden WO II moeten bezien of Nederlandse ingezetenen claims zouden kunnen leggen op daaruit voortkomende gelden.

De commissies-Kordes, -Van Kemenade en -Scholten hadden als opdracht te onderzoeken of het rechtsherstel rechtmatig was verlopen. Dat wil zeggen of de geroofde eigendommen aan de oorspronkelijke eigenaar waren teruggegeven in overeenstemming met het Besluit Herstel Rechtsverkeer. Niets meer, maar ook niets minder.

Voor minderjarige oorlogswezen waren de door het NBI aangestelde bewindvoerders de rechtmatige beheerders van de nalatenschappen van hun ouders (zie hoofdstuk 4). Wat het NBI betreft, heeft de commissie-Kordes – zo staat in haar rapport – uit verschillende dossiers die zij heeft bestudeerd de indruk verkregen dat de bewindvoerders van nalatenschappen van afwezigen zich in het algemeen op goede wijze van hun taak hebben gekweten en voorts dat het NBI zo goed als mogelijk op die bewindvoerders toezicht heeft uitgeoefend.¹² Met deze conclusie was de taak van de onderzoekcommissies volbracht. De onderzoekscommissies hebben niet onderzocht – hiervoor hadden ze geen mandaat gekregen – of de

voogden van de oorlogswezen hun nalatenschappen goed hebben beheerd. Evenmin is door de commissies antwoord gegeven op de vraag of de oorlogswezen, bij het bereiken van de meerderjarige leeftijd, de volledige nalatenschappen van hun vermoorde familie hebben ontvangen.

De opdracht van de onderzoekscommissies was onderzoek te doen naar de mogelijke financiële tegoeden van oorlogsslachtoffers aanwezig bij de Nederlandse financiële instellingen en de overheid. De voogden van de minderjarige oorlogswezen (dus ook Joodse voogdij-instellingen) vielen buiten hun opdracht en deze zijn dan ook nimmer onderzocht.

Tot in de 18e eeuw werd iemand 'wees' genoemd die wegens onbekwaamheid zichzelf te redden 'onmondig' werd geacht. Voor de Joodse Tweede-Wereldoorlogswezen geldt deze onmondigheid echter kennelijk nog steeds: hoezeer zij zich allengs ook hebben bekwaamd, het CJO heeft verzuimd het vermogensbeheer van de oorlogswezen onder de aandacht van de onderzoekscommissies te brengen, de oorlogswezen hebben dit niet geëist, waardoor zij niet voor hun rechten zijn opgekomen. Er is dus niets nieuws onder de zon...

Hoe is het mogelijk dat zestig jaar na de oorlog de strijd van de Joodse Tweede-Wereldoorlogswezen voor een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek naar het vermogensbeheer van de oorlogswezen zo ongelijk is en zo grimmig en zo moeizaam verloopt? Hoe kon het gebeuren dat de Joodse gemeenschap in Nederland deze zo kwetsbare groep 'vergat'?

Het is opvallend dat door de Joodse gemeenschap in Nederland en de Nederlandse gemeenschap in Israël tot nu toe weinig of geen aandacht is gegeven aan het lot van de Joodse oorlogswezen. Dit in tegenstelling tot de inspanningen die deze gemeenschappen zich hebben getroost toen het in de jaren 1999-2000 ging om de resten van gestolen Joods bezit door verzekeraars, banken, beurs en overheid. Is de Joodse gemeenschap bang het eigen functioneren van

destijds kritisch te beschouwen? In dit boek wordt het antwoord op deze vraag gezocht. Zijn er fundamentele verschillen van inzicht over de wenselijkheid van een dergelijk onderzoek die er (binnen de Joodse gemeenschap) aan weerskanten van het strijdtoneel bestaan?

Zoals gezegd stond onderzoek naar het vermogensbeheer van de oorlogswezen door hun voogden en de overdracht van dit vermogen aan de oorlogswezen bij het bereiken van de meerderjarige leeftijd niet in de opdracht van de onderzoekscommissies en diengevolge zijn deze niet onderzocht. Dit is vreemd – de Joodse gemeenschap in Nederland, vertegenwoordigd door het Centraal Joods Overleg (CJO), was nauw betrokken bij het opstellen van de opdracht en heeft veel vragen gesteld na de publicatie van de eerste (tussentijdse) rapporten van de commissie-Van Kemenade.¹³ Hoe is het dan mogelijk geweest dat deze Joodse organisatie de oorlogswezen ‘vergat’? Dit staat immers in fel contrast met de bittere strijd die de Joodse gemeenschap in Nederland gedurende de jaren 1945-1950 heeft gevoerd tegen de OPK met als inzet de Joodse oorlogswezen in een Joods milieu geplaatst te krijgen.

Het is geen nalatigheid geweest van de commissie-Van Kemenade dat het punt van de Joodse oorlogswezen niet is onderzocht. De commissie-Van Kemenade – en dit geldt voor alle onderzoekscommissies – geeft uitsluitend antwoord op de door de opdrachtgever in haar onderzoeksopdracht gestelde vragen. In de opdracht stond geen enkele vraag met betrekking tot het vermogensbeheer van de oorlogswezen door hun voogden.¹⁴ Wel schrijft de commissie in haar rapport dat er nauwe samenwerking was met het CJO.

Het Eerste Rapport door de Commissie uitgebracht heeft – uiteraard – tot vele en diverse reacties aanleiding gegeven. Daaronder neemt de Interim-reactie van het Centraal Joods Overleg van 8 februari 1999 een voorname plaats in. De commissie heeft al deze reacties zorgvuldig bestudeerd en daarmee voorzover nodig of wenselijk in haar Eind-

rapport rekening gehouden. Bovendien heeft de Commissie haar reactie op de Interim-reactie van het CJO meer specifiek in een aparte bijlage bij het Eindrapport verwoord.

De Commissie heeft op 23 juni en 7 september 1999 wederzijds informatief overleg gevoerd met het Centraal Joods Overleg. De Commissie is erkentelijk voor de in deze bijeenkomsten verkregen informatie en gegeven adviezen.

Deze reactie bestond uit verschillende op- en aanmerkingen alsmede vele vragen.¹⁵

Ook 'Het Israël Instituut voor Onderzoek naar Verdwenen Nederlands Joods Bezit tijdens de Holocaust' heeft een uitgebreid rapport geschreven en vragen gesteld betreffende de eerste rapporten van de commissies-Scholten, -Kordes en -Van Kemenade.¹⁶

Er zijn door het CJO en/of het Israël Instituut geen vragen gesteld met betrekking tot het vermogensbeheer van de Joodse oorlogswezen door de Joodse voogdij-instellingen. De Joodse organisaties hebben verzuimd dit gedeelte van het rechtsherstel te (laten) onderzoeken. Hoe kon het gebeuren dat deze belangrijke Joodse organisatie, die de belangen van de volledige Joodse gemeenschap dient te behartigen, deze groep vergeten is? Het is natuurlijk mogelijk dat de oorlogswezen door alle partijen vergeten zijn. Elma Verhey geeft echter in haar boek *Kind van de rekening* opheldering over waarom onderzoek naar het vermogensbeheer van de oorlogswezen niet in de opdracht van Van Kemenade en andere onderzoekscommissies stond:

Informatie Hans Vuijsje en Abraham Roet. Volgens Roet werd het jongste rechtsherstel door zowel het CJO als Platform Israël ervaren als een strijd tussen Joden en niet-Joden en moest onenigheid in eigen kring worden vermeden. Ook Vuijsje wees daarop.¹⁷

Kennelijk is dit punt dus niet vergeten, maar het blijkt dat het SPI en het CJO bewust besloten er niet op aan te dringen de zaak van de Joodse oorlogswezen te laten onderzoeken.

Gedurende deze periode was ik vice-voorzitter van het Platform Israël. Ik heb alle notulen er nog een keer op nagekeken, maar dit punt is op geen enkele SPI-vergadering besproken. Deze opmerking komt dan ook geheel voor rekening van de heren Roet (voorzitter SPI) en Vuijsje (algemeen directeur/bestuurder van JMW).

Hoezo strijd tussen Joden en niet-Joden? Hoezo onenigheid in eigen kring vermijden? Het gaat toch voornamelijk om een wetenschappelijk onderzoek? Het gaat immers om waarheidsvinding? Wat bedoelen Roet en Vuijsje met strijd in eigen kring? Bedoelen zij strijd van de Joodse oorlogswezen tegen de Joodse voogdij-instellingen om restitutie van hun vermogen dat nog bij deze instellingen ligt? Strijd 'in eigen kring' kan toch alleen dan ontstaan nadat uit wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat het vermogen van de oorlogswezen niet goed werd beheerd door de voogdij-instellingen? Hebben Roet en Vuijsje soms een vermoeden wat de uitkomst van een wetenschappelijk onderzoek zal zijn? Zou dat de reden zijn dat er uit Joodse kring niet op is aangedrongen dit gedeelte van het rechtsherstel te (laten) onderzoeken?

Overigens is het niet alleen het rechtsherstel van de Joodse oorlogswezen waarnaar de Joodse gemeenschap geen onderzoek wenst te (laten) doen. Op 29 maart 1948 werd de vereniging Het Joodse Begrafeniswezen te Amsterdam (JBW) opgericht en bij Koninklijk Besluit van 9 december 1952 goedgekeurd. De vereniging had ten doel de werkzaamheden van de zes vooroorlogse geliquideerde Joodse begrafenisverenigingen voort te zetten. Deze zes voormalige verenigingen werden vertegenwoordigd door accountantskantoor Martin J. Polak en hadden erkende claims met een totale naoorlogse waarde van 237.257,80 gulden.

De commissie-Scholten kon niet onderzoeken of de uiteindelijke uitkering van deze vorderingen is uitgekeerd aan de rechtsopvolger van deze verenigingen, de Vereniging JBW te Amsterdam.

De commissie heeft geen toegang gekregen tot de archieven van het JBW. De vereniging weigerde medewerking te verlenen aan onderzoek in haar archieven. Het verzoek van de commissie-Scholten werd om principiële redenen afgewezen. De taak van de commissie was onderzoek te doen bij banken en assuradeuren die mogelijk nog Joods vermogen in hun bezit hadden. Begrafenisverenigingen vielen daar niet onder.¹⁸ De vereniging gaf ook geen antwoord op schriftelijke vragen betreffende verzekeringen van familieleden van oorlogsslachtoffers.

Begin 1998 richtte het CJO het Centraal Meldpunt Joodse Oorlogsclaims op. Het Meldpunt, gehuisvest in het gebouw van de Stichting 1940-1945 in Diemen, riep de Joodse oorlogsoverlevenden op tot het indienen van schadeclaims bij de Nederlandse financiële instituten en de overheid. Ook kon men bij het Meldpunt nadere informatie vragen betreffende eventuele schadeclaims. Het Meldpunt werd begin 2002 gesloten.

Op de vraag van een oorlogswewe betreffende verzekeringen van haar vermoorde familieleden bij een Joodse begrafenisvereniging werd het volgende antwoord ontvangen:

In tegenstelling tot alle andere instellingen, heeft het JBW tot dusverre geen reactie gegeven op onze brieven. Ook onze pogingen tot overleg hierover, werden van de hand gewezen.

[...]Voor de volledigheid willen wij u erop attenderen geen te hoge verwachtingen te koesteren op een positieve uitkomst.¹⁹

Zoals gezegd heeft de commissie-Scholten geen onderzoek kunnen doen in de archieven van het JBW, omdat hun de toegang werd geweigerd. Mij werd de toegang tot de archieven van LEHJ – die onder beheer van JMW staan – eveneens geweigerd.²⁰ Ik kon daarom geen algemeen onderzoek doen naar het vermogensbeheer van de oorlogswezen door de Joodse voogdij-instellingen. Noodgedwongen heb ik me daardoor moeten beperken tot een casestudy.

Wat opvalt is dat in beide gevallen waarin toegang tot de archieven geweigerd werd (LEHJ en JBW) het accountantskantoor Martin J. Polak betrokken was:

- Accountantskantoor Martin J. Polak vertegenwoordigde de zes vooroorlogse geliquideerde voormalige Joodse begrafenisverenigingen.
- De Nederlands-Israëlietische Gemeente en het Accountantskantoor Martin J. Polak hebben de uitkeringen in ontvangst genomen van de Joodse organisaties die niet meer herleefden.
- Accountantskantoor Martin J. Polak was ook het accountantskantoor van de Joodse voogdij-instellingen gedurende de periode dat de oorlogswezen minderjarig waren.
- Martin J. Polak was tijdens de oorlog accountant van de Commissie ter behandeling van financiële aangelegenheden van de Joodse Raad.
- Accountantskantoor Martin J. Polak is overgenomen door Paardekooper & Hoffman Accountants. Op 6 augustus 1982 heeft dit kantoor een rapport uitgebracht aan het bestuur van de Gefusioneerde Joodse Instellingen voor kinderbescherming.²¹ Dit rapport betreft de jaarrekening over het jaar 1981 van het Centraal Beleggingsdepot en van de bij de Fusie aangesloten instellingen. Deze aangesloten instellingen zijn de volgende Joodse voogdij-instellingen: Nederlands-Israëlietische Jongens-Weeshuis, Nederlands-Israëlietische Meisjes-Weeshuis, S.A. Rudelsheimstichting, Le-Ezrath Ha-Jeled, Berg-stichting, Megadlé Jethomim Utrecht, Joodse Zee- en Boskolonies Wijk aan Zee.

Tegenwoordig heet dit accountantskantoor Mazars en is nog steeds het kantoor dat de accountantsverklaringen tekent betreffende de financiële verantwoording en jaarverslagen van het JMW. De Joodse voogdij-instellingen waren in 2004 formeel nog niet geliquideerd en het JMW heeft de activiteiten van deze verenigingen/stichtingen voortgezet. In materiële zin is het JMW de opvolger van de voogdij-instellingen.

– Naar aanleiding van de in 2004 voorgenomen fusie van de Joodse voogdij-instellingen met het Samenwerkingsverband JMW en ter voorbereiding van mijn verzet hiertegen, heb ik op 7 september 2004 de laatste jaarrekeningen en de jaarverslagen van het JMW aangevraagd. JMW heeft geweigerd deze stukken aan mij voor inzage te overhandigen.

Is de Joodse gemeenschap bang het eigen functioneren kritisch te beschouwen? Of is het zoals een oude wijze Joodse man uit Amsterdam na een gesprek met mij over dit onderwerp verzuchtte: 'Iedereen heeft zijn eigen gedachten en vermoedens over het vermogensbeheer van de oorlogswezen. Het is net als met kinderen: iedereen weet hoe je ze moet maken, maar niemand spreekt erover.'

Verantwoordelijkheid van voogdij-instellingen voor hun pupillen

Voor minderjarige wezen (dus ook oorlogswezen) benoemt de rechtbank een voogd en toentertijd tevens een toeziend voogd. Voogd en toeziend voogd waren verantwoordelijk voor de oorlogswees tot het moment van meerderjarigheid dan wel het moment dat de pupil in het huwelijk trad. Deze verantwoordelijkheid gold ongeacht of de oorlogswees in Nederland dan wel buiten Nederland woonde. De verantwoordelijkheid van de voogd voor de oorlogswees is totaal en kan vergeleken worden met die van ouders ten opzichte van hun kinderen. Op het gebied van de financiën echter verschilt de verantwoordelijkheid van de voogd voor zijn pupil met die van ouders. Ook ouders zijn in elk opzicht verantwoordelijk voor hun kinderen tot ze de meerderjarige leeftijd hebben bereikt. Maar ouders zijn volgens de wet niet verplicht financiële verantwoording aan hun kinderen af te leggen als deze meerderjarig worden. Voogden daarentegen zijn wel financiële verantwoording verschuldigd aan hun pupillen.

De voogd of voogdij-instelling moest financiële verantwoording aan de oorlogswees afleggen in de vorm van een schriftelijke Eind-

afrekening. Daarna moest de voogd in bijzijn van zijn pupil, dan wel een door hem of haar gemachtigde persoon, het vermogensbeheer verantwoorden bij de rechter. Nadat de rechter aan de voogd decharge had verleend, moest de oorlogswees tekenen voor ontvangst van het batig saldo.

Bewindvoerders

Bewindvoerders letten op het geld van mensen die dat, om welke reden dan ook, zelf niet kunnen. Zoals zal worden beschreven in hoofdstuk 4 benoemde het NBI, conform Besluit E 100, bewindvoerders voor afwezigen. Een afwezige is een natuurlijke persoon met onbekende verblijfplaats. De in de oorlog opgevallene nalatenschappen van afwezigen konden pas na de daarvoor speciaal uitgevaardigde wet van 11 juni 1949 – betreffende het vaststellen van de overlijdensdatum – worden afgewikkeld (zie hoofdstuk 4). De ouders van oorlogswezen waren dan ook tot juni 1949 afwezigen en daarom benoemde het NBI voor hen een bewindvoerder.

Bewindvoerders moesten bij het begin van hun bewindvoering een opstelling maken van het vermogen van de boedel en daarna periodiek, meestal jaarlijks per 1 januari, rekening en verantwoording afleggen aan het NBI in de vorm van een vermogensopstelling. Bewindvoerders mochten geen eigendommen van de afwezige bezwaren of vervreemden dan alleen na uitdrukkelijke toestemming van het NBI. Overigens droeg het NBI geen verantwoordelijkheid voor de handelingen van de bewindvoerder.

In de meeste gevallen eindigde een bewindvoering bij het vaststaan van het overlijden van de afwezige en uiteraard ook in voorkomende gevallen bij het bekend worden van de woonplaats van de tot die tijd afwezige. Bij beëindiging van de bewindvoering werd de bewindvoerder formeel door het NBI van zijn functie ontheven. Het NBI kon echter alleen dan ontheffing van functie aan de bewindvoerder verschaffen indien deze aan zijn verplichtingen had

voldaan door verantwoording af te leggen in de vorm van een vermogensopstelling van de afwezige. Daarna kon de afwikkeling van de nalatenschap(en) plaatsvinden en de uiteindelijke overdracht aan de nog in leven zijnde rechthebbenden, in overeenstemming met de volgende procedure: elke nalatenschap van in de oorlog omgekomen personen diende te worden uitgezocht teneinde de tot deze nalatenschappen behorende goederen (effecten, huizen, maar ook 'herstelbetalingen') te verdelen onder de overlevende rechthebbenden. Daartoe moesten notarissen verklaringen opstellen waaruit bleek wie waar en op welk tijdstip was overleden met achterlating van welke kinderen, die op hun beurt enzovoort, enzovoort. De verklaring van erfrecht heeft dus direct betrekking op de in de oorlog omgekomen personen of groepen van personen en vermeldt aan het slot wie de uiteindelijke rechthebbenden zijn. Dit moet een uitermate pijnlijke en deprimerende klus zijn geweest.

De nalatenschappen konden dan worden afgewikkeld en na betaling van successierecht worden overgedragen aan de rechthebbenden. Deze moesten vervolgens de nalatenschappen onderling verdelen wat soms bij de notaris gebeurde.

Indien in de verklaring van erfrecht de verblijfplaats van alle rechthebbenden bekend was, konden de nalatenschappen onderling worden verdeeld. Het kwam veel voor dat niet van alle rechthebbenden vooralsnog de verblijfplaats bekend was. In dit geval kon alleen het gedeelte van de gevonden rechthebbenden verdeeld worden en bleef het gedeelte van de rechthebbenden met onbekende verblijfplaats bij de notaris liggen, het zogenaamde notarisgeld.

Ingeval het een minderjarige wees betrof werd de nalatenschap aan zijn of haar voogd overgedragen. De voogd of voogdij-instelling was vanaf dit moment de bewindvoerder voor de oorlogswees tot deze meerderjarig werd.

Op de Eindafrekening die de voogd dan moest voorleggen moesten alle inkomsten en uitgaven vermeld zijn. Als de afrekening in orde werd bevonden, en ook de meerderjarige pupil zelf akkoord was gegaan, ontving de voogd van de rechter 'decharge' voor het ge-

voerde financieel beheer van het vermogen. Daarna moest de oorlogswees tekenen voor ontvangst van het batig saldo.

‘De controle op bedrijven, stichtingen en personen die het geld beheeren van mensen die onder bewind zijn gesteld, is niet goed geregeld. Kantonrechters en rechters-commissarissen die met deze taak zijn belast, besteden er weinig tijd aan en zijn er niet in gespecialiseerd’. Dat zeggen diverse deskundigen en betrokkenen bij bewindvoering.

‘Kantonrechters houden slechts marginaal toezicht’, zegt voorzitter H. Geerdes van het Landelijk Overleg van Kantonsectorvoorzitters. Volgens hem is er alleen sprake van ‘een oogje in het zeil houden’.

[...]Kantonrechters zouden elk jaar een overzicht moeten krijgen van een Onderbewind-gestelde, maar volgens Blankman – universitair docent privaatrecht en lid van een commissie die de kantonrechters heeft geadviseerd – gebeurt het ook vaak dat rechters genoeg nemen met één verslag per vijf jaar.

‘Het toezicht laat zeer te wensen over’, zegt M. Kooi, voorzitter van de Branchevereniging voor Professionele Bewindvoerders en Inkomensbeheerders.

‘[...]Of er vaak geld wordt weggesluisd door bewindvoerders is niet bekend. Bewindvoering is geen vetpot.’²²

Dit staat in een tweetal artikelen van Tom Kreling en Herman Staal (geen familie) gepubliceerd in *NRC Handelsblad* van 29 juli 2005. Deze uitlatingen hebben betrekking op een stichting in Amsterdam die het geld van circa driehonderd mensen beheerde die door de kantonrechter onder bewind waren gesteld. Het geld van deze mensen is verdwenen. De stichting laat een schuld achter van acht ton.

Deze stichting is niet een van de Joodse voogdij-instellingen. Het is de Stichting De Opstap te Amsterdam, die eind juli 2005 failliet ging. Uit bovenstaande mag men uiteraard niet zonder meer de conclusie trekken dat de vermogens van de Joodse oorlogspleeg-

kinderen niet goed zijn beheerd. Het betekent alleen dat de controle op de bewindvoerders, anno 2005, nog steeds slecht is geregeld. Het betekent ook dat het van de oorlogswezen een legitieme eis is ook dit gedeelte van het rechtsherstel te (laten) onderzoeken.

Onderzoek

Elk onderzoek begint wanneer men of een opdracht krijgt of wanneer men zelf de een en andere kwestie in het vizier krijgt, zich om de een of andere reden erover verbaast, nieuwsgierig wordt en vragen gaat stellen.

Het doel van elk onderzoek is het zo goed mogelijk en naar waarheid beantwoorden van gestelde vragen. Wetenschap houdt zich grosso modo bezig met de zoektocht naar waarheid. Wil men dus een eerlijk en oprecht antwoord op de gestelde vragen, dan is een wetenschappelijk onderzoek noodzakelijk. Daarbij is een systematische aanpak vereist. Deze wordt bereikt door een zo goed mogelijk georganiseerde vraagstelling. Wanneer de vraagstelling steeds verschuift, komt het onderzoek op losse schroeven te staan. Wanneer de vraagstelling ontbreekt, krijgen de gedachten de vrije loop en het resultaat is een gratuit verhaaltje.

Opdracht en vraagstelling zijn richtinggevend voor de resultaten van het onderzoek en de daaruit volgende conclusies. Subjectieve en objectieve redenen kunnen een rol spelen bij het vaststellen van de opdracht en de vraagstelling voor onderzoek. Belangrijke voorwaarden voor een goed wetenschappelijk onderzoek zijn:

- integriteit,
- onafhankelijkheid,
- deskundigheid.

In een van de vele gesprekken die ik indertijd had met Hans Vuijsje heb ik gezegd: Er is veel onderzoek gedaan naar het naoorlogse rechtsherstel. Het vermogensbeheer van de Joodse WO II-wezen was daar niet bij. Onder de oorlogswezen doen de vreemdste ge-

ruchten de ronde. Ik heb geen flauw idee of die geruchten op waarheid berusten of dat ze uitsluitend voortkomen uit gevoelens die bij de oorlogswezen leven. Ik vind wel dat die geruchten de wereld uit moeten en dit bereik je alleen met een onafhankelijk onderzoek door financiële deskundigen.

Dit was nadat ik, als vertegenwoordiger van Platform Israël (het overkoepelend orgaan van Nederlandse organisaties in Israël) mijn handtekening had gezet onder de Vaststellingsovereenkomst tussen de banken en beurspartijen en de Joodse partijen.²³

Vanaf begin 2000 tot heden hebben de oorlogswezen tevergeefs gepleit en aangedrongen op een wetenschappelijk onderzoek naar het vermogensbeheer van de oorlogswezen. Eind 2000 heeft Abraham Roet – onder meer voorzitter van het Israël Instituut voor Onderzoek naar Verdwenen Nederlands Joods Bezit tijdens de Sjoa en voorzitter Platform Israël – aan onderzoeksjournaliste Elma Verhey²⁴ en historica Pauline Micheels²⁵ opdracht gegeven een onderzoek te verrichten naar de materiële oorlogsschaden van Joodse oorlogswezen in de ruimste zin. Deze opdracht moet gezien worden tegen de achtergrond van de discussies die tussen 1997 en 2000 werden gehouden in het kader van de Joodse oorlogstegoe-den. In deze periode werden er meermalen, vooral vanuit Israël, vragen gesteld over het beheer van de vermogens van de minderjarige oorlogswezen door de Joodse voogdij-instellingen na de Tweede Wereldoorlog. JMW en ik veronderstelden dat dit onderzoek antwoord zou geven op de gestelde vragen. Het was dus logisch te wachten op de resultaten van dit onderzoek, mede gelet op het feit dat het onderzoeksteam toegang zou hebben tot de benodigde archieven en andere bronnen.

Op 14 februari 2001 tekende JMW een overeenkomst met Verhey en Micheels.²⁶ JMW stelde daarmee zijn archieven van de voormalige voogdij-instellingen – die in 1950 opgingen in de Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming – open ten behoeve van dit onderzoek. De vraag waarop het onderzoek naar het vermogensbeheer van de oorlogswezen door de Joodse voog-

dij-instellingen antwoord moest geven, zo leest men in het boek *Kind van de rekening* van Elma Verhey was: 'Hoe de afwikkeling van hun schadeclaims en hun erfenissen waren geregeld' (p. 7). Verder schrijft Verhey in haar boek: 'De belangrijkste vraag was van meet af aan duidelijk: "Wat was het beleid van de overheid en van de latere voorged geweest bij het vorderen van erfenissen of schadeclaims en bij het beheer en gebruik van vermogens?"' (ibid.)

Hoewel Elma Verhey journaliste is en niet over financiële expertise beschikt, leek het mij een goed idee dat men haar als onderzoeker had gevraagd mede wegens haar in 1991 gepubliceerd onderzoek *Om het Joodse Kind*. Aangezien het dit keer om een financieel historisch onderzoek ging, was ik ervan overtuigd dat er in het onderzoeksteam tevens een historicus en een financieel deskundige zouden zitten. Mijn aanvankelijke optimisme is na 2001 omgeslagen in ergernis. Ik maakte me vooral boos over het gebrek aan openheid van de begeleidingscommissie bestaande uit de heren Abraham Roet en Menno E. Paktor²⁷ en eveneens over het feit dat er geen financieel deskundige in het onderzoeksteam was opgenomen. Ik was bang dat er met het argument van Roet en JMW, dat het achterhalen van oude archieven moeilijk is en dat de financiële archieven van de Joodse voorged-instellingen in jaren zeventig zijn vernietigd, teveel onder het tapijt zou verdwijnen.

Conceptrapport Vermogensbeheer WO II oorlogswezen

Tijdens een in december 2001 in Israël gehouden lezing vertelde Elma Verhey over het Wezenonderzoek en de moeilijkheden die zij hierbij ondervond.²⁸ Er waren, vertelde Verhey, geen financiële gegevens meer aanwezig. Dit was voor mij de reden zelf op zoek te gaan naar financiële gegevens van WO II-wezen. Tijdens mijn speurtocht bleek al snel dat het archief van het Nederlandse Beheersinstituut (NBI) aanwezig is in het Nationaal Archief te Den Haag.²⁹ Hier liggen alle dossiers van de door het NBI aangestelde

bewindvoerders. In dit archief kan men dan ook de vermogensopstelling vinden van de familieleden van de oorlogswezen. Het was (en is) onbegrijpelijk dat men voor dit wezenonderzoek geen gebruik heeft gemaakt van dit archief. In ieder geval is in de tussentijdse rapporten en evenmin in het in april 2005 gepubliceerde eindrapport *Kind van de rekening* geen enkel vermogensdossier besproken of geanalyseerd.

Zoals zal worden beschreven in hoofdstuk 7 was de begeleidingscommissie van het Wezenonderzoek niet onafhankelijk. Bovendien had in het onderzoeksteam geen financieel deskundige zitting. Dit onderzoek kan dan ook niet wetenschappelijk genoemd worden. Mijn gedachten hierover heb ik besproken met Vuijsje en voorgesteld dat er een nieuw onderzoek moet komen met financieel deskundigen. JMW heeft echter het onderzoek van Verhey steeds verdedigd en gesteld dat eerst maar de resultaten van het onderzoek moeten worden afgewacht.

In augustus 2002 was het Wezenonderzoek van Verhey nog steeds niet gepubliceerd. Ondanks mijn herhaald verzoek kreeg ik geen inzage in de tussentijdse rapporten. Er waren geen feitelijke aanwijzingen dat een wetenschappelijk onderzoek naar het vermogensbeheer van Joodse oorlogswezen was begonnen. Reden dat ik besloot de publicatie van dit onderzoek niet af te wachten en mijn eigen onderzoek te starten. Gedurende mijn onderzoek vond ik steeds meer informatie in de archieven; het werd me steeds duidelijker waarom de Joodse gemeenschap geen wetenschappelijk onderzoek wenste.

Op 1 april 2003 overhandigde ik aan Hans Vuijsje, in aanwezigheid van Herma Kok, sectormanager Hulpverlening & Thuiszorg van JMW, mijn conceptrapport Vermogensbeheer WO II-wezen, ter bespreking met JMW. Op dit conceptrapport is door Hans Vuijsje per brief van 11 juni 2003 (ausgerechnet op de dag af 60 jaar na de moord op mijn ouders) gereageerd. In deze brief verkondigt hij een van zijn stellingen:

Van de oorlogswezen was er helaas slechts een zeer klein deel, waarbij sprake was van enig vermogen.³⁰

In de dossiers van het NBI liggen de rapporten van de bewindvoerders met de vermogensopstelling van de erfstaten. Deze rapporten zijn onontbeerlijk om een indruk te krijgen uit welke sociale milieus in Nederland de Joodse oorlogswezen komen. Buiten de ongetwijfeld interessante gegevens die in dit archief vermeld staan, zou Vuijsje's stelling getoetst kunnen worden.

Zijn stelling dat er onder de oorlogswezen maar weinig waren die aanspraak konden maken op een aanzienlijke erfenis, zegt Vuijsje te baseren op zijn kennis van de vooroorlogse Joodse gemeenschap in Nederland. 'Het was proletariaat! De Joodse gemeenschap was niet vermogend.'³¹

In 1941 woonden er in Nederland circa 155.000 Joden, waarvan 15.000 'halfjoden' en 9.000 gemengd gehuwden (de half-joden en gemengd gehuwden werden alleen in bijzondere gevallen beroofd en gedeporteerd). Van de 131.000 die door de vernietigingsmaatregelen van de Duitse bezetter werden getroffen woonden er circa 80.000 in Amsterdam.³² De Amsterdamse Joden konden als volgt per buurt worden verdeeld: de armste buurten circa 50 procent, de kleine middenstandsbuurten circa 17 procent, de betere buurten circa 23 procent en de rijke buurten circa 10 procent.³³

Vuijsje baseert zijn stelling op de vooroorlogse statistische gegevens, extrapoleert deze gegevens, houdt geen rekening met de veranderde situatie ontstaan door de Shoah en concludeert: 'Van de oorlogswezen was er helaas slechts een zeer klein deel, waarbij sprake was van enig vermogen.'

Notaris Eduard Spier, tot aan zijn dood in 1980 een van de belangrijkste naoorlogse bestuurders binnen de Joodse gemeenschap, komt (na onderzoek) tot een volkomen andere conclusie. Notaris Spier was in de oorlog hoofd van de Centrale Voorlichtingsdienst van de Joodse Raad en registreerde de persoonlijke en financiële gegevens van voor tewerkstelling opgeroepen personen. Spier was

een van de weinige hoge stafleden die de voorzitters Asscher en Cohen in overweging gaven de Joodse Raad op te heffen.³⁴ Na de oorlog aanvaardde hij het voorzitterschap van de Nederlands-Israëlietische Hoofdsynagoge in Amsterdam, het voorzitterschap van de Permanente Commissie van het Nederlands-Israëlietisch Kerkgenootschap, en van 1954 tot 1972 was hij voorzitter van het Dagelijks Bestuur van Joods Maatschappelijk Werk. Spier stelde met de vooroorlogse gegevens van de Nederlands-Israëlietische Hoofdsynagoge dat slechts 10 procent van de Amsterdamse Joden tot de bezittende klasse kon worden gerekend. Na onderzoek kwam hij tot de conclusie dat deze verdeling ook gold voor Nederlandse Joden buiten Amsterdam. Spier – in mei 1948 door de Regering benoemd als beheerder-vereffenaar van LVVS en VVRA – heeft al in 1954, in opdracht van de Commissie Rechtsherstel Buitenlandse Effecten (CRBE), antwoord gegeven op de vraag: uit welke categorieën van de Joodse bevolking zijn de overlevenden van de Sjoa afkomstig? Zo schreef hij in 1954 aan de CRBE:

*Op uw verzoek heb ik onderzoek ingesteld naar de omstandigheden, die er toe hebben geleid dat door de vernietigingsmaatregelen der Duitse bezetters ten aanzien van de Joodse bevolkingsgroep in Nederland, de bezitslozen en de minder gegoeden in veel grotere mate zijn getroffen dan de gegoeden, zulks met het gevolg dat de onbeërfde nalatenschappen van de beter gesitueerden, speciaal van hen die effecten bezaten, zich slechts in zeer geringe mate voordoen.*³⁵

Op grond van de door de beheerder-vereffenaar verzamelde gegevens kwam Spier tot de conclusie dat de armen, arbeiders en kleine middenstanders vrijwel geheel waren uitgeroeid. De overlevenden van de Sjoa waren vooral de betere middenstanders en gefortuinerden. Onder deze laatste twee groepen waren er veel die een goedlopende zaak hadden. Hun kapitaal was hun zaak die door de bezetter werd onteigend. Het vrije kapitaal was meestal belegd

in diamanten, goud, huizen en/of effecten. Volgens Spier hadden velen voordat hun zaak door de bezetter geliquideerd werd, zo veel mogelijk geld aan de zaak onttrokken. Dit geld gaf samen met het vrije kapitaal, volgens de (ex-)voorzitter van JMW, hun en hun familie een goede mogelijkheid zich te onttrekken aan tewerkstelling en deportatie naar de vernietigingskampen door bijvoorbeeld Sperstempels te kopen en/of onder te duiken. Omdat een onderduikadres voor een gezin met kleine kinderen moeilijk te vinden was, werden veelal ouders en kinderen op verschillende plaatsen ondergebracht, wat extra kosten met zich meebracht. De conclusie kan dan ook niet anders zijn: een zeer groot deel van de oorlogswezen is afkomstig uit de groep van betere middenstanders en goeieden.

Ontkennen is een kunst. Dit principe wordt door JMW uiterst behendig gehanteerd. Eerst ontkennen, dan pas nadenken. De waarheid is een zorg voor later, wanneer ontkennen geen zin meer heeft. Geruchten of vervelende beschuldigingen moet je vanzelfsprekend weerleggen of weerspreken, ook al stoelen deze op een gefundeerde analyse, sterke aanwijzingen of doodgewone feiten. Daarom houdt JMW nog steeds vast aan de gedachte: 'Van de oorlogswezen was er helaas slechts een zeer klein deel, waarbij sprake was van enig vermogen.'

Verder schrijft Vuijsje in de brief van 11 juni 2003:

*Inhoudelijk wijs ik uw uitgangspunt dat het concept rapport inzake de erfenis van u en uw broer Marcel representatief is voor de behandeling van materiële oorlogsschade van joodse weeskinderen, af. Van de oorlogswezen was er helaas slechts een zeer klein deel, waarbij sprake was van enig vermogen. Uw concept rapport betreft derhalve een uitzonderlijke situatie. Bij mijn reactie op uw concept rapport kan ik deze dan ook niet anders beschouwen dan als een individuele vraag van Philip Staal. De vraagstelling hierbij is derhalve: Heeft de Le-Ezrath Ha-Jeled de erfenis van Philip Staal goed beheerd?*³⁶

JMW heeft gelijk als het schrijft dat mijn conceptrapport een uitzonderlijke situatie betreft. De reden van deze uitzonderlijke situatie ligt echter niet in het feit dat de meeste oorlogswezen geen vermogen hadden. Die stelling is immers nooit onderzocht en dus niet bewezen. De uitzonderlijkheid van deze situatie is veeleer gelegen in het feit dat JMW voor het eerst wordt geconfronteerd met een beredeneerde en onderbouwde analyse van het vermogensverloop van een oorlogswees, inclusief zowel het rapport van het NBI en het Eindrapport van Le-Ezrath Ha-Jeled. Ook hier past JMW dus het principe toe: 'Eerst ontkennen en dan pas nadenken. De waarheid is een zorg voor later, wanneer ontkennen geen zin meer heeft.'

Naar aanleiding van mijn conceptrapport heeft het geen zin meer te ontkennen dat oorlogswees Philip Staal een vermogen bezat. Maar aangezien alleen mijn Eindafrekening aanwezig is (die van mijn broer Marcel is nooit gevonden), begrijp ik uit de brief van JMW dat aangenomen wordt (tot anders wordt bewezen) dat mijn broer Marcel ook een wees is die geen vermogen bezat. Er zijn immers evenmin als van de andere oorlogswezen documenten die aangeven wat hun vermogen was bij het bereiken van de meerderjarige leeftijd. De financiële dossiers, evenals de financiële documenten in de sociale dossiers, zijn immers, schrijft Elma Verhey in haar boek *Kind van de rekening*, in de jaren zeventig vernietigd.³⁷

JMW schrijft daarom gemakshalve: 'De vraagstelling hierbij is derhalve: "Heeft de Le-Ezrath Ha-Jeled de erfenis van Philip Staal goed beheerd?"' Mijn broer Marcel wordt door JMW dus eenvoudigweg uit de erfenis van mijn ouders geschrapt. JMW blijft bij de stelling: 'Van de oorlogswezen was er helaas slechts een zeer klein deel, waarbij sprake was van enig vermogen.'

Onderzoeksrapport Be-Ezrath Ha-Jeled (BEHJ)

Algemeen

Het eindresultaat van het onderzoek is neergelegd in rapport *Be-Ezrath Ha-Jeled* (BEHJ betekent: 'Met de Hulp van het Kind'): een casestudy naar het Vermogensbeheer van Joodse Wereldoorlog II-wezzen door Joodse Organisaties.³⁸ Dit rapport heb ik op 20 januari 2004, samen met onze claim (per koerier) naar JMW gestuurd.

Mijn bedoeling was een algemeen en breed onderzoek te verrichten betreffende het vermogensbeheer van Joodse Tweede-Wereldoorlogwezzen. Een probleem dat zich bij het onderzoek voordeed was dat veel van het naoorlogse archiefmateriaal al was vernietigd. Het tweede probleem was dat ik mij noodgedwongen moest beperken tot het onderzoek van slechts twee wezen, namelijk van mijn broer en mij. De archieven van het Nederlandse Beheers Instituut (NBI) en van Le-Ezrath Ha-Jeled (LEHJ) zijn voor dit onderzoek de belangrijkste. De archieven van het NBI zijn alleen in te zien door de persoon in kwestie of door een onderzoeker die is aangesteld door een wetenschappelijk instituut. Ik kon daarom alleen het dossier van mijn ouders bekijken en daarvan een kopie ontvangen. Het archief van LEHJ staat onder beheer van JMW en werd bewaard bij het NIOD. Op mijn verzoek om toegang te krijgen tot deze archieven werd door JMW als volgt geantwoord:

Zoals ik meldde is Elma Verhey bezig de laatste hand aan haar rapport te leggen waarna het Israël Instituut als opdrachtgever dient te beslissen inzake de publicatie. JMW zal positief adviseren in deze. Ik zie geen enkele zin in een tweede (controle) onderzoek door jou naar deze problematiek. Ik beperk derhalve mijn toestemming tot de persoonlijke dossiers van jou en je broer. Geen toestemming wordt derhalve gegeven voor inzage in andere dossiers, zoals de bestuursarchieven.³⁹

Het zal wel een toevallige samenloop van omstandigheden zijn dat meteen na het negatieve besluit van JMW dit archief is verhuisd naar het Gemeentearchief Amsterdam. Daar is het in de veilige handen van mevrouw Odette Vlessing. Hoe dan ook, ik kreeg geen toegang tot de archieven van LEHJ en evenmin kon ik de dossiers van andere oorlogswezen bij het NBI inzien. De door mij gestelde vragen kan ik dus alleen beantwoorden met betrekking tot de erfenis van mijn familie. De emoties die bij dit onderzoek naar boven kwamen heb ik niet in het rapport verwerkt, maar thuisgelaten bij mijn vrouw.

Gedurende mijn professionele carrière heb ik veel onderzoeksopdrachten van verschillende instanties en bedrijven uitgevoerd. Maar dit was de eerste keer dat het onderzoeksobject, het initiatief, de opdracht evenals de uitvoering van het onderzoek van één en dezelfde persoon kwamen, namelijk schrijver dezes.

Om de objectiviteit te waarborgen heb ik dit onderzoek in samenwerking met een accountantskantoor in Israël verricht. Het onderzoeksrapport BEHJ is het resultaat van circa zes honderd manuren intensief onderzoek en analyse. Bovendien heb ik mijn rapport (in onderling overleg) gegeven aan o.a. de registeraccountant drs. F. Hoek en hem gevraagd dit rapport van commentaar te voorzien.⁴⁰ Zijn commentaar is verwerkt in het Eindrapport zoals ingediend bij JMW.⁴¹ Jammer genoeg heeft JMW er nimmer inhoudelijk op gereageerd.

Bewindvoering

Per beschikking d.d. 30 januari 1948 van de Arrondissementsrechtbank te Amsterdam is over de minderjarigen Marcel en Philip Staal, geboren te Amsterdam op resp. 29 september 1939 en 13 juni 1941, de voogdij opgedragen aan de S.A. Rudelsheimstichting te Amsterdam. Tot toeziend voogd is benoemd: Philip Vos te Amsterdam.⁴²

Als erfgenamen van Isaac Staal en Anna Staal-Nathan (ook genaamd Cohen) werden hun kinderen erkend: Marcel Staal voor de ene helft en Philip Staal voor de ander helft.⁴³

De heer D. Jager, belastingconsulent te Amsterdam, is door het NBI op 17 september 1947 benoemd tot bewindvoerder voor mijn ouders, nadat op 12 september 1947 de Commissie voor Oorlogspielegkinderen geen bezwaar maakte tegen deze benoeming.⁴⁴ De bewindvoering eindigde op 6 april 1954.

D. Jager was als bewindvoerder verplicht om bij het begin van zijn bewindvoering een opstelling te maken van het vermogen van de boedel en daarna jaarlijks rekening en verantwoording af te leggen aan het NBI in de vorm van een vermogensopstelling. Ook het verkopen van vermogensaandelen en/of betalingen vereiste goedkeuring (vooraf) van het NBI.

De bewindvoerder heeft deze verantwoording voor de eerste en enige keer afgelegd op 10 februari 1954, waardoor de bewindvoering pas kon eindigen op 6 april 1954.⁴⁵ Hij deed dit in de vorm van een opstelling van het vermogen per 1 januari van de jaren 1946 tot 1953. Omdat de vermogensopstelling bijna negen jaar op zich heeft laten wachten is het onmogelijk de uitgaven en inkomsten die plaatsvonden vanaf de bevrijding tot 1 januari 1953 te controleren.

Het NBI heeft bij Jager vanaf 15 december 1949 veelvuldig aangedrongen op de vereiste vermogensopstelling. Ook heeft Le-Ezrath Ha-Jeled vele malen – per brief, maar ook persoonlijk – er bij Ph. Vos op aangedrongen de vermogensopstelling ten behoeve van de kinderen Staal te sturen. Jager en Vos reageerden echter niet op de verzoeken, totdat per schrijven d.d. 25 januari 1954 het NBI dreigde gerechtelijke stappen tegen Jager te ondernemen. Uiteindelijk stuurde Jager op 10 februari 1954 de gevraagde verslagen naar het NBI.⁴⁶

Per brief d.d. 28 januari 1954 antwoordde Jager aan het NBI als volgt:

In antwoord op Uw bovenvermeld schrijven (25-1-1954) deel ik U mede dat ik mij zeer goed kan voorstellen dat U het wachten moede bent. Ten onrechte verzuimde ik U sinds 1950 te schrijven, waarvoor ik U dringend verzoek mij wel te willen verontschuldigen.

De oorzaak van het een en ander is hierin gelegen dat de aangelegenheid Staal voornamelijk wordt behandeld door het Accountantskantoor Ph. Vos, waarmee mijn kantoor nauwe relaties onderhoudt. Dit is de reden waarom de zaak Staal een weinig aan mijn aandacht is ontgaan.

Bij informatie deelde de Heer Vos mij mede dat het, ondanks het feit dat het hier niet zo'n grote boedel betreft, toch niet eenvoudig was geweest tot de juiste cijfers te komen.⁴⁷

De heer Vos vindt een boedel van ruim vijfenzestigduizend gulden op 1 januari 1953 (vandaag de dag een waarde van ruim € 700.000) niet zo'n grote boedel. Einstein zei het al: Alles is relatief. Philip Vos was een volle neef van mijn vader en was door de rechtbank benoemd als toeziend voogd van mij en mijn broer. Ook was hij de accountant die de door het NBI vereiste vermogensopstelling van mijn ouders – in opdracht van de bewindvoerder en met een vertraging van bijna negen jaar – opgemaakt heeft. Philip Vos had een samenwerkingsovereenkomst met D. Jager, beide waren werkzaam op hetzelfde adres, Frans van Mierisstraat 59 in Amsterdam. Verder was Vos de privé-accountant van G. Polak, de secretaris (de latere voorzitter) van Le-Ezrath Ha-Jeled.⁴⁸ Vos rapporteert op 30 juni 1947 aan de directeur van de Rudelsheimstichting, K. Caneel, over mijn ouders:

[...]Wegens gebrek aan kapitaal waren de financiële omstandigheden vooral in de eerste jaren zeer moeilijk. De laatste jaren, toen de inkomsten wat ruimer vloeiden, ging het wat beter, ook al waren er steeds zorglijke tijden [...].⁴⁹

Zo gezien is het te begrijpen dat Hans Vuijsje in zijn al eerder genoemde brief van 11 juni 2003 zijn ongemotiveerde stelling schrijft.

Bewindvoerder Jager heeft zich niet aan zijn wettelijke verplichting gehouden. Hij heeft bij het begin van zijn bewindvoering geen opstelling van het vermogen van de boedel gemaakt. Ook heeft hij zich niet gehouden aan de wettelijk vereiste jaarlijkse verantwoording aan het NBI. Evenmin heeft hij vooraf de vereiste goedkeuring ontvangen van het NBI voor verkopen van vermogensaandelen en/of betalingen. Hij heeft slechts één keer, op 10 februari 1954 – bijna negen jaar na de bevrijding – een vermogensopstelling bij het NBI neergelegd. Controle op de bewindvoering was slecht geregeld. Controle op het vermogensbeheer van mijn ouders heeft niet kunnen plaatsvinden.

Hoewel Jager door het NBI tot bewindvoerder benoemd was, werden deze vermogens *de facto* behandeld en beheerd door het accountantskantoor Ph. Vos, de Rudelsheimstichting en LEHJ.

Vanaf 29 maart 1949 schrijft LEHJ brieven aan onder meer de OPK, het Rode Kruis, de Stichting Bewindvoering afwezig en Onbeheerde Nalatenschappen, het Nederlandse Beheersinstituut, de Liquidatie van Verwaltung Sarphatistraat, de Postcheque- en Girodienst, het Girokantoor Gemeente Amsterdam, de Rijkspostspaarbank, de Schade Enquête Commissie, notaris J. Van Hasselt voor verklaring erfrecht, accountant van LEHJ, P. Frank, met volmacht om de Schade Enquêteboekjes (erven grootvader Staal) in ontvangst te nemen, enzovoort, enzovoort.

Al deze brieven hebben betrekking op het inwinnen van informatie en het in ontvangst nemen van vermogensobjecten van de nalatenschappen van mijn vermoorde familieleden. In deze brieven schrijft LEHJ dat zij van de Rudelsheimstichting de opdracht alsmede een volmacht hebben ontvangen om de belangen van de kinderen Staal te behartigen. LEHJ is druk doende de vermogensaangelegenheden van de onder voogdij van deze stichting staande kinderen Staal te behandelen en te regelen.⁵⁰ Uit deze en vele an-

dere brieven uit mijn dossier blijkt hoeveel moeite Le-Ezrath Hajeled zich heeft getroost om vermogens van vermoorde familieleden op te sporen en in ontvangst te nemen. LEHJ heeft aan alle relevante personen, bedrijven en instellingen daartoe brieven geschreven. Omdat echter in mijn dossier de antwoorden op deze brieven niet aanwezig zijn, is het niet mogelijk het totaal door LEHJ ontvangen vermogen te controleren en te vergelijken met de Eindafrekening zoals opgesteld door mijn voorgd.

Deze correspondentie van LEHJ heeft zich afgespeeld in dezelfde periode dat Jager de bewindvoerder was. Een vreemde en verwarrende situatie. Jager is aangesteld door het NBI als bewindvoerder, terwijl in feite het Accountantskantoor Ph. Vos, de Rudelsheimstichting en LEHJ de vermogensaangelegenheden behandelden en beheerden. Het wordt nog verwarrender als men bedenkt dat ook de Rudelsheimstichting brieven schrijft naar Liquidatie van Verwaltung, Rijkspostspaarbank, de inspecteur der Registratie en Successie, Stichting Bewindvoering Afwezigen en Onbeheerde Natalschappen, Accountantskantoor Vos, enzovoort, enzovoort.⁵¹

Nog meer verwarring ontstaat er, omdat LEHJ vanaf 29 maart 1949 in brieven vertelt op te treden als gemachtigde van de Rudelsheimstichting, terwijl LEHJ geen volmacht in bezit heeft. Een maand *nadat* LEHJ in brieven schrijft door de Rudelsheimstichting gemachtigd te zijn verzoeken ze op 28 april 1949 aan de Rudelsheimstichting: ‘Verder verzoeken wij U ons een volmacht te doen toekomen waaruit blijkt dat wij voor U de belangen van de kinderen Philip en Marcel Staal en van [...] waarnemen.’

Op 3 augustus 1949 vraagt LEHJ – ruim vier maanden nadat ze de eerste brieven schrijven – opnieuw om de volmacht:

Wij komen terug op onze brieven d.d. 28 april en 1 juni, waarin wij U verzochten ons een volmacht te doen toekomen, waaruit blijkt dat wij voor U de belangen van de kinderen Staal en [...] behartigen. Aangezien wij tot nu toe nog geen antwoord op ons verzoek mochten

*ontvangen, verzoeken wij U ons thans de gevraagde volmacht te doen toekomen.*⁵²

Of, en zo ja wanneer, LEHJ de vereiste volmacht van de Rudelsheimstichting heeft ontvangen is niet bekend. In het dossier-Staal is geen volmacht en/of kopie hiervan aanwezig. Maar uit een brief van 6 mei 1952 geschreven door LEHJ aan de Ancient Order of Foresters (AOF) – betreffende een nalatenschap zijnde een levensverzekering op naam van mijn vader – blijkt dat LEHJ op die datum nog steeds niet in het bezit is van de vereiste volmacht.⁵³ Zelfs op 25 maart 1958 – ruim drie jaar nadat de overdracht van het vermogen aan de voogd heeft plaatsgevonden – beheert de Rudelsheimstichting nog steeds ons vermogen, zo blijkt uit deze correspondentie. Hoewel LEHJ niet de beheerder en/of onze voogd is (en van de beheerder en/of onze voogd ook geen volmacht heeft ontvangen) stuurt ze op 10 oktober 1949 een volmacht aan accountant P. Frank om onze spaarbankboekjes van de SEC in ontvangst te nemen.⁵⁴

Le-Ezrath Ha-Jeled probeerde, door het vermogensbeheer te centraliseren, greep te krijgen op de vooroorlogse voogdij-instellingen. Sam Roet werd bij deze delicate zaak betrokken. Roet, al voor de oorlog vertrouwensman in de wereld van de Joodse kindertehuizen, functioneerde wel vaker als tussenpersoon tussen herstellere en vernieuwers. Voor de oorlog al werd hij door de weeshuizen van Den Haag, Rotterdam, Utrecht, Leiden en Amsterdam betrokken bij financiële zaken, zoals de mogelijkheid vermogens naar het buitenland over te brengen. Onder zijn leiding stelde de commissie op 8 april 1948 dertien richtlijnen op die moesten helpen bij het opsporen van vermogens.⁵⁵ Sam Roet was natuurlijk een goede keus als leider van de commissie ter opsporing van de vermogens van de families van de oorlogsvwezen. Hij beschikte over een ruime financiële ervaring en was eveneens bekend bij de Joodse gemeenschap. In juli 1939 werd hij geïnstalleerd als bestuurder van het eerste Joodse weeshuis, welke functie hij heeft uitgeoefend tot 5 maart 1943, de dag dat de inwonenden van het tehuis werden gedeporteerd. Zoals

gezegd was hij Financieel Leider van de afdeling Hulp aan Vertrekenden van de Joodse Raad, waardoor hij de noodzakelijke informatie had (dan wel had kunnen hebben) over de vermogens van de gedeporteerden. Zoals eerder gezegd registreerde Sam Roet na de oorlog de zich in Nederland bevindende Joden, de zogenaamde JCC-lijst. Hij wist dus (had kunnen weten) zowel wie van de gedeporteerden niet zijn teruggekomen als wie van hen vermogend waren.

In december 1948 werd de bemoeienis van LEHJ door de Bergstichting aanvaard. De verhouding tussen LEHJ en de Rudelsheimstichting was echter dusdanig verslechterd dat de vereniging haar voorzitter Hertzberger uit het bestuur van LEHJ had teruggetrokken.⁵⁶ Toch bleef LEHJ proberen de vermogensaandelen van de pupillen van de Rudelsheimstichting in ontvangst te nemen en te behandelen. In hoeverre dit hun is gelukt valt niet te bepalen, doordat de financiële dossiers van LEHJ in de jaren zeventig, volgens Verhey en Vuijsje, zijn vernietigd.

Vermogensbandelingen

Brieven van Ph. Vos, LEHJ, Rudelsheimstichting en Ancient Order of Foresters (AOF):⁵⁷

Op 12 juni 1951 schrijft Ph. Vos als penningmeester van de AOF een brief aan accountantskantoor Ph. Vos betreffende een levensverzekering van mijn vader.

Op 26 juni 1951 antwoordt Ph. Vos aan de AOF. Ph. Vos correspondeert dus met Ph. Vos. Een beetje vreemd, maar in elk geval scheelt het verzendkosten.

Op 6 mei 1952 stuurt LEHJ een brief aan AOF en verzoekt hen spaarbankboekjes te openen op naam van Marcel Staal en Philip Staal.

Op 12 mei 1952 stuurt AOF (Ph. Vos) aan LEHJ de spaarbankboekjes waarop een bedrag van 125 gulden gestort is.

Op 20 augustus 1952 stuurt de Rudelsheimstichting aan AOF de spaarbankboekjes en verzoekt het tweede bedrag hierop te storten en daarna terug te ontvangen.

Op 17 november 1952 geeft de Rudelsheimstichting opdracht aan de Nederlandsche Middenstandsbank om een bedrag van 7.000 gulden van de spaarbankboekjes van Marcel en mij, over te boeken op girorekening 373201 van de Stichting Le-Ezrath Ha-Jeled.

Op 21 maart 1958 tekent de Rudelsheimstichting voor ontvangst tweede betaling levensverzekering voor de gerechtigden Marcel Staal en Philip Staal, elk van 137 gulden.

Op 25 maart 1958 stuurt de Rudelsheimstichting deze kwitanties naar accountantskantoor Martin J. Polak verzoekt het bedrag van 137 gulden op elk spaarbankboekje te storten en deze daarna te retourneren.

Het is niet duidelijk in welke hoedanigheid LEHJ, accountantskantoor Ph. Vos, de Rudelsheimstichting en AOF deze handelingen verrichten. D. Jager was immers, tot april 1954 (zie sectie Overdracht vermogen hieronder), de bewindvoerder.

Het is al helemaal niet duidelijk waarom de Rudelsheimstichting op 17 november 1952 een bedrag van 7.000 gulden van ons vermogen overboekt op girorekening 373201 van LEHJ.

Naar aanleiding van bovenstaand stel ik vast dat er gedurende de periode dat D. Jager de bewindvoerder van Isaac en Anna Staal was, er nog drie anderen instanties zich bezighielden met het beheer van hun nalatenschappen, te weten: Accountantskantoor Ph. Vos, de Rudelsheimstichting en Le-Ezrath Ha-Jeled.

Bewindvoerder D. Jager is op 6 april 1954 door het NBI ontheven uit zijn functie.

Accountantskantoor Ph. Vos ging in 1970 samen met Price Waterhouse Cooper. In de jaren zeventig is Vos bezig geweest de dossiers door te lopen en aan te geven welke dossiers konden worden vernietigd. In het archief van Price Waterhouse Coopers zijn alleen stukken aangetroffen die betrekking hebben op Philip Vos

als oud-vennoot. Er zijn geen stukken gevonden betreffende het dossier-Staal.⁵⁸

JMW, in materiële zin de opvolger van de Rudelsheimstichting en LEHJ, distantieert zich vandaag de dag van elke vorm van verantwoordelijkheid betreffende de periode tot april 1954, zoals blijkt uit hun brief van 11 juni 2003 (in deze brief reageert Vuijsje op mijn conceptrapport *Vermogensbeheer WO II-wezen* van 17 maart 2003).⁵⁹

[...]Na de oorlog, in principe per 1 januari 1946, moesten bewindvoerders van afwezigen een opstelling van het naoorlogs vermogen van die afwezige(n) maken en aan het NBI voorleggen. Dat was dan nog niet de erfenis van een oorlogswees. Pas bij het opstellen van de Memories van Successie van overleden afwezigen werd pas duidelijk wie gerechtigd was in een boedel c.q. in boedels. Dat waren niet alleen oorlogswezen.

Overigens moet hierbij worden opgemerkt dat de joodse voogdijorganisaties – in de weinige gevallen dat zij bij een dergelijke zaak van het NBI betrokken waren – geen verantwoordelijkheid droegen voor deze opstellingen. De verantwoordelijkheid daarvoor lag bij de bewindvoerder.⁶⁰

Inderdaad waren de voogdij-instellingen (officieel) niet betrokken bij het beheren van de nalatenschappen en ze hoefden dan ook geen verantwoordelijkheid af te leggen tegenover het NBI en/of andere instanties. Ze mochten zich er zelfs niet mee bemoeien. D. Jager, aangesteld door het NBI, was de bewindvoerder en droeg de verantwoordelijkheid hiervoor. De voogdij-instellingen en Ph. Vos hebben door hun handelen gedurende de periode tot april 1954 de bewindvoerder uitgeschakeld. Een vreemde situatie. De facto beheerden Ph. Vos, de Rudelsheimstichting en LEHJ de nalatenschappen van Staal, de verantwoordelijkheid hiervoor lag bij D. Jager.

Het zal weer een toevallige samenloop van omstandigheden zijn dat JMW zijn brief dateert op 11 juni 2003, precies zestig jaar nadat mijn ouders werden vermoord. Ook zal het wel toeval zijn dat – na mijn klacht hierover aan de Klachtencommissie van het JMW – psycholoog drs. Vuijsje deze brief, dit keer zonder datum, aan de Klachtencommissie van JMW heeft gestuurd als bijlage zes van JMW's verweerschrift d.d. 28 mei 2004.⁶¹ Het zou natuurlijk mogelijk kunnen zijn dat het hele bovenstuk (samen met de datum) per vergissing niet gekopieerd is. Het onderwerp van de brief, 'Betreft: Vermogensbeheer van de minderjarige Philip Staal', is inderdaad ook uitgewist. Men heeft deze zin echter (waarschijnlijk ook per vergissing) op een andere plaats dan in de originele versie toegevoegd.

Overdracht vermogen

Zoals gezegd benoemde het NBI een bewindvoerder voor de nalatenschappen van de oorlogswezen. Nadat de bewindvoerder verantwoording had afgelegd aan het NBI over het beheer van de nalatenschappen van de afwezigen, onthief het NBI hem uit zijn functie. De nalatenschap(en) kon(den) dan afgewikkeld en na betaling van successierecht worden overgedragen aan de rechthebbenden. Ingeval het een minderjarige wees betrof werd de nalatenschap overgedragen aan zijn of haar voogd. De voogd of voogdij-instelling was vanaf dit moment de bewindvoerder voor de oorlogswees.

Overeenkomstig de Successiewet van 1859 moest binnen negen maanden na het overlijden betaling van successierecht plaatsvinden. Over betalingen na deze termijn werd door de fiscus rente in rekening gebracht. Zoals gezegd konden in de oorlog opgevallen nalatenschappen van Joodse afwezigen in het overgrote deel van de gevallen pas na de speciale wet van 11 juni 1949 worden afgewikkeld. Hierdoor zouden deze nalatenschappen met een forse renteheffing te maken krijgen. De minister van Financiën had echter al bepaald dat de fiscus geen interest in rekening zou brengen op verschuldigd successierecht van nalatenschappen van vermisten.

In principe konden de afwikkeling en overdracht van de nalatenschappen van mijn vermoorde familieleden dan ook plaatsvinden in 1949, uiterlijk 1950. D. Jager was immers al in september 1947 benoemd tot bewindvoerder van Isaac en Anna Staal. Maar de afwikkeling van de nalatenschap van Staal kon pas plaatsvinden nadat op 10 februari 1954 bewindvoerder D. Jager de vermogensopstelling had ingediend bij het NBI.⁶² De aangifte voor het Recht van Successie inzake de nalatenschappen van Isaac en Anna Staal kon dan ook pas na 10 februari 1954 worden opgesteld.

De Inspecteur van de Registratie en Successie heeft, op verzoek van de voogd, minstens vijf keer uitstel verleend voor het indienen van de Memorie van Successie. Het laatste uitstel (gevonden in dossier-Staal) verliep op 30 mei 1953. Uiteindelijk is de in september 2004 gevonden Memorie van Successie opgemaakt en ingediend door M. Deurvorst & Th. Hermans, notarissen te Amsterdam en getekend door de ambtenaar van de belastingdienst op 15 december 1954. Eindelijk, negen en een half jaar na de bevrijding, konden de nalatenschappen van Isaac en Anna Staal worden overgedragen aan de rechthebbende, de voogd van de kinderen Staal. De rechthebbende moest de nalatenschap(pen) onderling verdelen, wat soms bij de notaris gebeurde.

D. Jager heeft zoals gezegd op 10 februari 1954 een opstelling (activa en passiva) van het vermogen per 1 januari van de jaren 1946 tot 1953 aan het NBI gestuurd, waarna hij door het NBI op 6 april 1954 werd ontheven uit zijn functie als bewindvoerder van mijn vermoorde ouders. Datum van afwikkeling van de nalatenschap van Isaac en Anna Staal evenals van de officiële overdracht hiervan aan de Rudelsheimstichting (zijnde de voogd van mijn broer en mij) is niet bekend, maar deze hebben pas kunnen plaatsvinden na 15 december 1954 (datum Memorie van Successie). Hieruit volgt dat over de periode van 1 januari 1953 tot na 15 december 1954 geen enkele verantwoording is afgelegd.

De afwikkeling viel overigens buiten de verantwoordelijkheid van het NBI; bewindvoerder Jager was ontheven uit zijn functie als

bewindvoerder en de overdracht aan de Rudelsheimstichting kon nog niet plaatsvinden. Gedurende deze periode van twee jaar is er dus helemaal geen controle uitgeoefend op de nalatenschappen van Staal.

Zoals gezegd was de Rudelsheimstichting de voogd van de kinderen Staal. De afwikkeling van de nalatenschappen is door de voogd geregeld. Van de verdeling van deze boedel is geen akte opgemaakt door een notaris, zo blijkt uit onderzoek. Mr. A.E. Blom van het notariskantoor Faber De Jong Blom schrijft op 14 oktober 1998:

Helaas is het zo dat er in het verleden veel is verdwenen, waaronder ook de mappen, waar notaris van Hasselt zijn verklaringen van erfrecht onder bewaarde, alleen mappen met de namen, beginnend met een A of B zijn bewaard gebleven.

[...]Notaris van Hasselt heeft destijds honderden van deze verklaringen moeten opstellen. Vele jaren later zijn deze door hem dan wel zijn opvolger (mijn voorganger) zo langzamerhand opgeruimd dan wel zijn ze bij kantoorwisseling en/of verhuizing weggeraakt.

[...]Aan de andere kant zijn de notariële stukken, dat wil zeggen de akten waarin men voor de notaris verschijnt om er handelingen vast te leggen, er nog steeds, deze zullen zelf voor onbepaalde tijd op staatskosten worden bewaard.⁶³

De notariële stukken, dus ook de akte van de notaris waarin de verdeling van de boedel is vastgelegd, worden voor onbepaalde tijd bewaard. Ik nam daarom contact op met de bewaarder notariële archieven in Amsterdam, notaris R. H. Meppelink, werkzaam op het kantoor Loyens & Loeff. Uit de in september 2004 gevonden memorie van aangifte voor het recht van Successie inzake de nalatenschappen van Isaac en Anna Staal blijkt dat deze is opgemaakt door M. Deurvorst en Th. Heimans notarissen in Amsterdam. Het ligt dus voor de hand dat, indien de boedel door een notaris

is verdeeld, hiervan akte is opgemaakt door een van deze notarissen. Maar in de dossiers van Deurvorst en/of Heimans is de akte van boedelverdeling niet gevonden. Evenmin is deze akte gevonden in de dossiers van de Amsterdamse notarissen die normaliter voor de Joodse voogdij-instellingen en Joodse bedrijven in Nederland de notariële aktes opmaakten: E. Spier, J. van Hasselt, M. West en J. Schaap.

Op 21 november 2004 stuur ik een e-mail naar notaris Meppelink waarin ik ons telefoongesprek van 15 november 2004 als volgt samenvat: 'In de memorie van aangifte voor het recht van successie komen geen onroerende goederen voor en dientengevolge is het niet noodzakelijk dat de boedel verdeeld wordt door een notaris.' Hierop antwoordt Meppelink op 1 december 2004: 'Lijkt mij het geval.'

Mr. A.E. Blom van het notariskantoor Faber De Jong Blom schrijft in zijn brief van 14 oktober 1998: 'Deze rechthebbenden moesten dan de nalatenschappen onderling verdelen wat soms bij de notaris gebeurde.'

In de memorie van Successie van Staal – in september 2004 gevonden in het Centraal Archief Apeldoorn – komen geen onroerende goederen voor. Volgens verklaringen van erfrecht waren de enige rechthebbenden van de nalatenschappen Staal mijn broer en ik (rechthebbenden met bekende verblijfplaats). Het is dus zeer aannemelijk dat de overdracht van de nalatenschappen niet heeft plaatsgevonden door een boedelnotaris. Dit te meer daar notaris Van Hasselt (de notaris die de verklaringen van erfrecht, maar ook de akte van verkoop van onroerende goederen opmaakte voor de pupillen van de Joodse voogdij-instellingen) vanaf 1950 tot 1963 zitting had in het algemene en dagelijkse bestuur van deze voogdij-instellingen.

Beheer en overdracht van de boedel

Het beheer van de nalatenschappen van de ouders van de oorlogswezen kan men verdelen in de volgende perioden:

1. De eerste periode begint met de aanstelling van de bewindvoerder voor de afwezige door het NBI en eindigt bij opheffing van de bewindvoering over het vermogen van de afwezige. Nadat is komen vast te staan dat de afwezige is overleden c.q. vermoord, wordt de Memorie van aangifte van de erflater opgemaakt en ingediend bij de inspecteur der belastingen.

Deze periode duurde van 17 september 1947 tot 6 april 1954.⁶⁴ Hoewel D. Jager op 6 april 1954 werd ontheven uit zijn functie als beheerder van de nalatenschappen, ging zijn verantwoording (vermogensopstelling) tot 1 januari 1953.

2. De tweede periode begint met de ontheffing van de bewindvoerder en eindigt met de overdracht van de nalatenschappen aan de rechthebbenden. Deze periode kenmerkt zich door het ontbreken van een bewindvoerder, een verantwoordelijke beheerder en van controle op de nalatenschappen.

De overdracht van de nalatenschappen aan de Rudelsheimstichting heeft waarschijnlijk plaatsgevonden begin 1955, daar de Memorie van aangifte van successierecht op 15 december 1954 (per 11 juni 1943) van kracht is geworden.⁶⁵ Hieruit volgt dat gedurende de periode van 1 januari 1953 tot begin 1955 er geen controle heeft plaatsgevonden over de nalatenschappen en deze onbeheerd waren vanaf 6 april 1954 tot begin 1955.

3. De derde en laatste periode begint met de overdracht van de nalatenschappen aan de rechthebbenden. In het geval van een minderjarige oorlogswaes is dit zijn of haar voogd. Deze periode eindigt bij het bereiken van de meerderjarige leeftijd van de oorlogswaes. De oorlogswaes ontvangt dan (behoort te ontvangen) het door de voogd beheerde vermogen.

De perioden 1 en 3 eindigen met een vermogensoverzicht, samengesteld door de bewindvoerder aangesteld door het NBI, respectievelijk de voogd van de oorlogswezen.

Uit bovenstaande blijkt dat gedurende periode 2 hierboven (een periode van minstens twee jaar) niemand verantwoordelijk was voor

en er geen controle heeft plaatsgevonden over de nalatenschappen van Staal. Dit vermogen was gedurende circa negen maanden zelfs onbeheerd. Hoewel de Rudelsheimstichting alleen gedurende periode 3 de bewindvoerder was heeft zij, zo blijkt uit documenten, ook in de perioden 1 en 2 vermogenshandelingen verricht (aan- en verkoop van effecten, huisraadschadeclaims, levensverzekering, overboekingen van en naar de verschillende spaarbankboekjes, enz.).

Het vermogensoverzicht ingediend bij het NBI over de periode 1 januari 1946 tot 1 januari 1953 en het vermogensoverzicht van de Rudelsheimstichting per 13 juni 1962 (datum van mijn 21e verjaardag) overlappen elkaar, maar zijn niet op elkaar aan te sluiten. Dit wil zeggen dat op basis van deze twee vermogensoverzichten niet kan worden vastgesteld dat mijn netto vermogen vanaf de boedelverdeling volledig en juist is verantwoord.

Ik zie geen mogelijkheid om op basis van de aan mij verstrekte gegevens de vermogensopstelling per 1 januari 1953 van de bewindvoerder én de financiële verantwoording van de voogd op elkaar 'aan te sluiten', dit wil zeggen, ik kan op basis van de vermogensopstelling per 1 januari 1953 niet vaststellen dat het netto vermogen van de heer Philip Staal ná de boedelverdeling volledig en juist is opgenomen in de verantwoording van de voogd.⁶⁶

De bedragen die voorkomen in het rapport aan het NBI (rapport Ph. Vos van 9 februari 1954) zijn niet volledig, althans niet zichtbaar, opgenomen in de verantwoording van mijn voogd (rapport van 13 juni 1962).

Dit wil zeggen dat de eis van de oorlogswezen om ook dit gedeelte van het rechtsherstel te (laten) onderzoeken, terecht is. Er zijn te veel vragen waarop JMW, in materiële zin de opvolger van de Joodse voogdij-instellingen, vooralsnog geen gemotiveerd antwoord kan of wil geven.

Officieel is de voogd slechts verantwoordelijk voor het vermogen van zijn pupil over de periode vanaf de overdracht van de nalatenschap tot diens meerderjarigheid. In mijn geval is deze periode vanaf begin 1955 tot 13 juni 1962. Overigens is het niet bekend op welke datum de voogd het beheer van mijn vermogen heeft gekregen. Die staat niet op de Eindafrekening van de voogd en evenmin zijn hiervan documenten aanwezig in het dossier-Staal. Het enige dat bekend is, is dat dit moet hebben plaatsgevonden na 15 december 1954 (de datum van de betaling van successierecht).

Zoals eerder besproken had de voogd zich ook tijdens de periode van D. Jager als bewindvoerder intensief met het beheer van mijn vermogen beziggehouden. De voogd heeft dan ook een morele verantwoordelijkheid over deze periode.

Mijn vermogen had ik moeten ontvangen bij mijn meerderjarigheid (13 juni 1962) nadat ik de Eindafrekening had goedgekeurd en de voogd decharge van de rechter had gekregen. Ik ben nimmer bij een speciale rechtszitting geweest en evenmin heb ik hiervoor een uitnodiging ontvangen. Ik heb bij mijn meerderjarig worden de Eindafrekening van mijn voogd niet gekregen en evenmin mijn vermogen ontvangen. De Rudelsheimstichting heeft mijn vermogen bij mijn meerderjarige leeftijd – om redenen die tot vandaag de dag onbekend zijn – overgedragen aan Ph. Vos, mijn voormalig toezienend voogd. Vos heeft op zijn beurt op 16 juni 1977 (ik was toen 36 jaar) de Eindafrekening van mijn ex-voogd evenals de staat van inkomsten en uitgaven vanaf mijn meerderjarige leeftijd tot juni 1977 aan mij toegestuurd. In juni 1977 heeft Vos eindelijk het restant van de nalatenschappen (3.673,49 gulden) overgeboekt naar mijn bankrekening.⁶⁷ In feite was Ph. Vos vanaf 13 juni 1962 tot 16 juni 1977 de bewindvoerder van mijn vermogen. Dat is vreemd.

Op 10 december 2003 vond in het kantoor van JMW een bespreking plaats over het wezenonderzoek van Elma Verhey en mijn conceptrapport. Aanwezig waren Arnold Heertje die door mij als bemiddelaar in het conflict werd aangezocht, Hans Vuijsje en ik.

Tijdens deze bespreking vertelde Vuijsje dat alle Eindafrekeningen van de oorlogswezen via de rechtbank waren verlopen. De pupillen kregen op hun meerderjarige leeftijd een brief van hun voogd waarin ze uitgenodigd werden de speciale rechtszitting bij te wonen. Op deze rechtszitting werd de voogd (voogdij-instelling) in bijzijn van de pupil en na goedkeuring van de Eindafrekening door de rechter gedechargeerd. Vuijsje herinnerde zich in mijn sociale dossier een aantekening gezien te hebben voor een afspraak betreffende de overdracht van mijn vermogen. Hierop antwoordde ik: 'JMW heeft mij een kopie van het sociale dossier gegeven. Dit dossier bevat geen documenten en/of aantekeningen betreffende mijn Eindafrekening, uitnodiging voor een rechtszaak en/of overdracht van mijn vermogen.'

Ook hier past JMW het principe toe van 'eerst ontkennen en dan pas nadenken. De waarheid is een zorg voor later, wanneer ontkennen geen zin meer heeft'. Vuijsje schrijft hierover in zijn brief van 23 januari 2004 aan mij en prof. Heertje:

Een vermelding van een afspraak met Philip voor de overdracht van de nalatenschap:

Tijdens het gesprek dat wij hebben gehad meende ik mij te herinneren dat er een aantekening bestond in het sociale dossier over een afspraak met Philip inzake de overdracht bij zijn meerderjarig worden (21 jaar).

Ik heb het sociale dossier nog eens zorgvuldig bekeken, maar deze veronderstelling was onjuist. Er is geen melding van zo'n afspraak. Wel is bekend dat zo'n afspraak gebruikelijk was. Ik meld dat ook in mijn schrijven van 11 juni 2003. Uitgaand van onze veronderstelling dat accountant Vos als het beheer van de aandelenportefeuille overnam na de meerderjarigheid van Philip, is het mogelijk dat hier een andere procedure is gevolgd.⁶⁸

Waarom gaat Vuijsje uit van de veronderstelling dat accountant Vos het beheer van de aandelenportefeuille overnam na mijn meerderjarigheid? Hoezo is er voor mij mogelijk een andere procedure gevolgd? De voogd had toch decharge van de rechter moeten ontvangen? De pupil had toch in het bijzijn van de rechter moeten tekenen voor ontvangst van de nalatenschappen, zo kan men lezen op de website van JMW. En als bij mij een andere procedure is gevolgd, zou het dan ook mogelijk kunnen zijn dat dit ook het geval was bij andere oorlogswezen?

Hoezo heeft de Rudelsheimstichting mijn vermogen bij meerderjarigheid overgedragen aan Ph. Vos? Hoezo heeft Ph. Vos tot juni 1977 gehandeld als zijnde de bewindvoerder van mijn vermogen? Officieel is Vos nooit als bewindvoerder van mijn vermogen aangesteld. In ieder geval is hierover in de archieven niets gevonden.

Toezicht werd gehouden door de rechter. [...]Als de afrekening in orde werd bevonden, en ook de meerderjarige pupil zelf akkoord was gegaan, ontving de voogd of de voogdijorganisatie van de rechter 'decharge' voor het door haar gevoerde financieel beheer van het vermogen. De Eindafrekening werd zoals gezegd uiteraard tevens voorgelegd aan de pupil, die in principe net als de voogd en de toezienend voogd bij de speciale rechtszitting aanwezig was. Nadat de rechter decharge had verleend, tekende de pupil voor ontvangst van het batig saldo, dat ter plekke moest worden overhandigd. Indien de pupil in het buitenland was, werd de wees de Eindafrekening van tevoren toegestuurd, werd om een schriftelijke akkoordverklaring gevraagd met de afrekening en werd door hem of haar iemand gemachtigd de rechtszitting bij te wonen, het batig saldo in ontvangst te nemen en de financiële zaken af te handelen. Op het moment van overdracht (meerderjarigheid) eindigde formeel de verantwoordelijkheid van de voogdij-instellingen.⁶⁹

Volgens de geldende regels diende de voogd een zogenaamde Eindafrekening aan de rechter voor te leggen bij het meerderjarig worden van de wees. Op de Eindafrekening moesten alle inkomsten en uitgaven vermeld zijn. Als de afrekening in orde werd bevonden, en ook de meerderjarige pupil zelf akkoord was gegaan, ontving de voogd van de rechter decharge voor het door hem gevoerde financieel beheer van het vermogen. De Eindafrekening moest tevens voorgelegd worden aan de pupil die net als de voogd en de toezienende voogd bij de speciale rechtszitting aanwezig was. Nadat de rechter decharge had verleend, tekende de pupil voor ontvangst van het batig saldo, dat ter plekke moest worden overhandigd. Indien de pupil niet bij de rechtszitting aanwezig kon zijn, wat vooral het geval was bij in het buitenland woonachtige wezen, werd de wees de Eindafrekening van tevoren toegestuurd, werd om een schriftelijke akkoordverklaring gevraagd met de afrekening en werd door hem of haar iemand gemachtigd de rechtszitting bij te wonen, het batig saldo in ontvangst te nemen en de financiële zaken af te handelen. Op het moment van overdracht eindigde formeel de verantwoordelijkheid van de voogdij-instellingen.

Dit alles kan men lezen in een artikel gepubliceerd door JMW op 12 juli 2004. Maar wat was de werkelijkheid?

De oorlogswezen kregen bij het bereiken van de meerderjarige leeftijd een brief van hun voogd waarin ze gefeliciteerd werden met hun eenentwintigste verjaardag. Verder stond in de brief: 'De afrekening zullen wij je zodra die gereed is geven.' Ook werd hun gevraagd een algemene volmacht te tekenen. De in Israël woonachtige oorlogswezen moesten deze volmacht laten legaliseren bij het Nederlandse consulaat en terugsturen aan LEHJ. Zo ontving R. (woonachtig in Israël) een brief van de voorzitter LEHJ, mr. Gerard Polak, waarin deze schreef:

Bij dezen van harte gefeliciteerd met je bijzondere verjaardag en wij wensen je nog vele jaren.

Zoals je weet moeten wij, nu je meerderjarig bent, rekening en verantwoording ten overstaan van de Kantonrechter afleggen. De afrekening zullen we je zodra deze gereed is geven.

Wil je de volmacht die wij je hebben gegeven op het Nederlandse Consulaat laten legaliseren en ons die zo spoedig mogelijk doen toekomen. Zonder deze machtiging kunnen wij je zaken hier niet behartigen. Dus maak dit maar vlug in orde.

We hopen dat je een prettige dag hebt.⁷⁰

De volmacht die de oorlogswees moest tekenen alvorens zijn/haar vermogen kon worden afgehandeld en overgedragen was een machtiging aan LEHJ om in het algemeen zijn/haar financiële belangen waar te nemen en te behartigen. Met het tekenen van deze volmacht heeft men in feite LEHJ aangesteld als zijn/haar curator. Dit wil zeggen dat LEHJ voor hem/haar (ook bij meerderjarigheid) alle financiële belangen mocht behartigen. De (ex)pupil heeft geen enkele zeggenschap over zijn/haar vermogen. Voor alle zekerheid en om LEHJ bij voorbaat een volledige kwijting te geven voor de gevolgen van haar bewindvoering, eindigt de laatste zin in de volmacht als volgt: '[...]alles met de macht van assumptie en substitutie onder belofte van goedkeuring en schadeloosstelling volgens de wet.'

Wat heeft dit allemaal te betekenen voor de door JMW in haar artikel van 12 juli 2004 geschetste procedure?

Zonder machtiging kan LEHJ de zaken niet verder behartigen, zo staat in de brief aan de oorlogswees. De wees moest dus wel, indien hij/zij zijn erfenis wilde ontvangen, deze machtiging tekenen nog voordat LEHJ de Eindafrekening had gegeven. Ook de oorlogswees R. heeft deze volmacht getekend waardoor LEHJ haar vermogen ook na haar meerderjarigheid beheerde.⁷¹

Voor de oorlogswees die de Algemene Volmacht ondertekend had, is het artikel van JMW – waarin de procedure beschreven staat betreffende de afwikkeling van het vermogensbeheer door de voogd – niet meer relevant. Men kan dan in het artikel overal waar

'pupil' staat LEHJ lezen. De voogdij-instelling was door de pupil gemachtigd alle financiële handelingen te verrichten. De oorlogswees had geen andere keus dan de volmacht te tekenen, waarmee hij/zij zichzelf buiten spel zette.

Formeel-juridisch is de erfenis van de oorlogswezen na hun meerderjarigheid dus terecht in ontvangst genomen door LEHJ. Formeel-juridisch heeft LEHJ, ook als de kinderen meerderjarig waren, terecht hun financiële belangen behartigd. Maar of de oorlogswezen hun volledige erfenis hebben ontvangen valt niet na te gaan, doordat (zo zegt JMW) de financiële dossiers van LEHJ om onbegrijpelijke reden vernietigd zijn.

Juridisch kunnen de oorlogswezen niet bewijzen dat ze hun erfenis niet volledig hebben ontvangen. Men kan bewijzen wat men heeft ontvangen. Maar hoe kan men bewijzen wat men niet heeft ontvangen? Het bewijs moet daarom door de voogdij-instelling geleverd worden. Net zoals in de JOKOS-dossiers een bankafschrift aanwezig is als bewijs van betaling, zouden de voogdij-instellingen een bankafschrift moeten kunnen overleggen betreffende hun uitbetaling aan hun (ex)pupillen.

Uit een andere brief van de Rudelsheimstichting aan oorlogswees H. blijkt dat de voogdij-instelling, ruim twee jaar nadat H. meerderjarig was geworden, rekening en verantwoording heeft afgelegd aan de rechter. In deze brief schrijft de Rudelsheimstichting:

Gisteren hebben wij ten overstaan van de Kantonrechter Mr. Hooft Hasselaer rekening en verantwoording afgelegd. De ons verstrekte volmacht heeft de Kantonrechter onder zich gehouden; je oom had bericht van verhindering gezonden.⁷²

Uit deze brief blijkt niet dat de voogdij-instelling decharge van de rechter had gekregen. Er was ook geen brief van de Rechtbank bijgesloten.

Ook mijn broer en ik hebben op deze bijzondere verjaardag de felicitaties van onze voogdij-instelling per brief (van resp. 28 sep-

tember 1960 en 12 juni 1962) ontvangen.⁷³ In deze felicitatiebrieven staat echter niets over een Eindafrekening, over een kantonrechter en/of over een volmacht die getekend moet worden. Terwijl mijn broer Marcel bij het bereiken van de meerderjarige leeftijd in Israël en ik in Nederland woonde.

Dit is een indicatie dat bij ons inderdaad een andere procedure is gevolgd, zoals Vuijsje in zijn eerder genoemde brief schrijft. Maar waarom? Wat kan de reden zijn dat Ph. Vos de bewindvoerder van ons vermogen was tot juni 1977? Wie heeft hem aangesteld?

In de Verklaring van Erfrecht, getekend op 6 februari 1952 door Maurits West, notaris te Amsterdam staat o.a.:

[...] dat uit hun huwelijk werden geboren en in leven zijn twee kinderen te weten:

- 1. Marcel Staal, geboren op 29 September 1939 te Amsterdam*
- 2. Philip Staal, geboren op 13 Juni 1941 te Amsterdam, beiden verblijf houdende in de S.A. Rudelsheimstichting te Hilversum en staande onder voogdij van de S.A. Rudelsheimstichting tot het verzorgen, opvoeden en onderwijzen van zwakzinnige Joodse kinderen in Nederland, gevestigd te Amsterdam en onder toeziende voogdij van de Heer Philip Vos, accountant, wonende te Amsterdam, zijnde deze aanstellingen geschied door de Heer Kantonrechter te Amsterdam op 30 Januari 1948; [...].⁷⁴*

Vanaf meerderjarigheid (toentertijd 21 jaar) is men handelingsbekwaam. Dit wil zeggen dat men zelfstandig (zonder toestemming van ouders of voogd) rechtshandelingen kan verrichten die niet kunnen worden teruggedraaid. Bij minderjarigen kan een ouder of voogd een rechtshandeling van het kind terugdraaien of voorkomen. Een meerderjarige is zelf verantwoordelijk voor alles wat hij doet. Soms is iemand echter niet (geheel) in staat de eigen belangen goed of volledig te behartigen, wat het geval kan zijn bij zwakzinnigen. De wet geeft dan de mogelijkheid die persoon onder curatele

te stellen of een deel van de goederen van zo iemand onder bewind te stellen.

Ik vraag me af: is Ph. Vos benoemd tot bewindvoerder van mijn broer en mij bij ons meerderjarig worden omdat de Rudelsheimstichting (volgens de verklaring van notaris West) zich ook na de oorlog als doel stelde: het verzorgen, opvoeden en onderwijzen van zwakzinnige Joodse kinderen in Nederland?

Ik heb – en dit is kenmerkend ook voor andere oorlogswezen – nooit naar een afrekening gevraagd en toen ik deze in 1977 ontvangen had, nooit ingekeken. Ja, ik was zelfs vergeten dat ik deze afrekening ooit had gekregen. Nadat de onderhandelingen betreffende de Joodse WO-II Tegoeden waren afgerond (najaar 2000) zei ik tegen Henneke: Ik zou er wat voor overhebben om de Eindafrekening van mijn voogd te zien en die nu, als econoom, te analyseren. Mijn vrouw ging naar een andere kamer, zocht een paar minuten in een kast en vroeg triomfantelijk: Heb je hier wat aan? In mijn handen had ik een bijzonder document, de afrekening van mijn erfenis. Deze afrekening betrof de periode mei 1945 tot 16 juni 1977.⁷⁵ Voor de lezer – en vandaag de dag geldt hetzelfde voor mij – is het onbegrijpelijk dat ik na het bereiken van de meerderjarige leeftijd nooit om verantwoording heb gevraagd. Alleen oorlogswezen opgegroeid in weeshuizen begrijpen dit. Zij allen hebben dit meegemaakt en vertellen hetzelfde verhaal: dankbaar moet je zijn en vooral geen vervelende, onzinnige en domme vragen stellen. Jullie komen uit arme families, was altijd het antwoord op vragen betreffende erfenissen.

Men kan en mag het gedrag van de oorlogswezen niet alleen beoordelen met de kennis van vandaag. Men moet ook de historische en psychologische achtergrond in aanmerking nemen. Dit is ongetwijfeld voer voor psychologen en zeker genoeg stof voor een dissertatie. Hans Keilson is hen al voorgegaan. Ook directeur/bestuurder van JMW, de psycholoog Hans Vuijsje, heeft hier begrip van, gezien zijn antwoord aan mij van 3 december 2002. Op de vraag waarom hij de financiële stukken aan een journalist heeft

gegeven en niet, zoals afgesproken, door een financieel deskundige heeft laten beoordelen, is zijn antwoord:

*Ik heb het nooit over een financiële expert gehad. De betreffende stukken kunnen namelijk niet anders dan met de kennis over de historische achtergrond beoordeeld worden.*⁷⁶

Typerend voor de houding van de vroegere voogden en hierdoor voor de reactie van de oorlogswezen is het artikel, gepubliceerd op 14 oktober 2005 in het *Nieuw Israëlitisch Weekblad (NIW)*, waarin S.G. (Bob) Engelsman, ex-makelaar en ex-bestuurslid van de Joodse Voogdij-instellingen schrijft:

*In de gehele actie, die ik op de voet volg, ben ik geen enkele keer een dankzegging tegengekomen aan de besturen die zich meteen na de oorlog hebben ingezet voor een adequate opvang van deze ontheemde kinderen.*⁷⁷

Wij weten het, Bob: dankbaar moet je zijn en vooral geen vervelende en 'domme' vragen stellen. We komen dezelfde S.G. Engelsman in dit boek nog een keer tegen.

Hoe het ook zit, gedurende de onderhandelingen betreffende de Joodse WO-II Tegoeden (1999-2000) begonnen de oorlogswezen zich af te vragen: Hoe is het onze erfenis vergaan? Waren wij wel arme wezen? Als gevolg van de rapporten *Roof en Rechtsherstel* van de Contactgroep Tegoeden WO II waren de oorlogswezen er niet meer zo zeker van dat hun erfenis goed beheerd was. Voor de eerste keer in hun leven kwamen zij in opstand tegen de regenten van toen. Zij eisten dat ook dit gedeelte van het naoorlogse rechtsherstel onderzocht zou worden.

Vermogensopstelling van D. Jager (rapport-Ph. Vos)

Zoals gezegd is de Memorie van Successie (MS) goedgekeurd in december 1954 en geeft ze een beeld van het vermogen per 11 juni 1943 en zou ze overeen moeten komen met de eerste opstelling uit het rapport van Vos. Dit is niet het geval omdat rapport-Vos met een opstelling per 1 januari 1946 begint. In deze samenstelling zitten dan ook de nalatenschappen van mijn ouders en eveneens de baten en lasten vanaf 11 juni 1943 tot 31 december 1945.

In de MS staat een totaal aan activa van 19.478,13 gulden en een totaal aan schulden van 4.847,15 gulden (inkomsten- en ondernemingsbelasting). De inspecteur der belastingen heeft de Vermogensaanwasbelasting laten vervallen. De nalatenschappen waren dan ook 14.630,98 gulden.⁷⁸

In rapport-Vos staat een totaal aan activa (1 januari 1946) van 32.645,37 gulden + PM. en een totaal aan schulden van 14.129,15 gulden. Volgens rapport-Vos was ons zuiver vermogen op 1 januari 1946 dan ook 18.516,22 gulden.⁷⁹

Rapport-Vos, opgesteld voor het Nederlandse Beheersinstituut (NBI), geeft verantwoording over het gevoerde bewind over het vermogen van mijn ouders vanaf 17 september 1947 tot en met 31 december 1952, de grootte en de samenstelling van het vermogen per 1 januari van de jaren 1946 tot en met 1953, alsmede de baten en lasten in de jaren 1946 tot en met 1952.

Hieronder een samenvatting van de inkomsten en uitgaven zoals deze voorkomen in de rapportage van de bewindvoerder. Deze punten worden uitgebreid behandeld in mijn onderzoeksrapport Be-Ezrath Ha-Jeled (BEHJ) van januari 2004.⁸⁰ De gegevens in het rapport van de bewindvoerder kunnen niet geverifieerd worden, daar de bron niet meer aanwezig is. Bij het analyseren van dit rapport heb ik daarom aangenomen dat de bedragen zoals vermeld door de bewindvoerder, tenzij anders bewezen, betrouwbaar en exact zijn. Wel zijn bij de bedragen die als inkomsten en uitgaven in dit rapport voorkomen, door mij vraagtekens geplaatst naar aanleiding van mijn onderzoek over deze materie.

Zoals eerder bleek, is er op het vermogensbeheer van de ouders van Staal gedurende de periode mei 1945 tot 1 januari 1953 geen jaarlijkse controle geweest. De eerste vermogensopstelling van de nalatenschappen Staal is aan het NBI op 9 februari 1954 overhandigd en heeft dus bijna negen jaar op zich laten wachten. De vermogensopstelling van de bewindvoerder gaat tot 1 januari 1953 terwijl de vermogensoverdracht heeft plaatsgevonden begin 1955. Hieruit volgt dat ook over de periode 1 januari 1953 tot begin 1955 in het geheel geen controle heeft plaatsgevonden en evenmin verantwoording is afgelegd.

In het rapport van Ph. Vos en de verantwoording van de voogd staan de bedragen zonder vermelding van data. De ontvangsten en uitgaven vonden plaats gedurende de periode van 11 juni 1943 tot 13 juni 1962, zoals blijkt uit documenten gevonden in het dossier-Staal. De hieronder vermelde bedragen zijn dan ook hun nominale waarde zoals vermeld in de rapporten en kunnen niet zonder meer met elkaar worden vergeleken en/of opgeteld. De waarde van deze bedragen op een te bepalen datum (bijvoorbeeld 13 juni 1962, de dag dat ik meerderjarig werd) kan berekend worden door middel van de zogenaamde 'contante waardeberekening'. Met behulp van deze rekenmethode kunnen nominale bedragen uit verschillende perioden worden herberekend naar een bepaalde datum. Deze berekeningsmethode is vooralsnog niet toegepast. De berekening van contante waarden kan geschieden op basis van rentepercentages of op basis van prijsindexcijfers. Dit zijn verschillende, niet vaststaande grootheden waardoor de berekening kan leiden tot arbitraire getallen.

Hoewel ik bij het analyseren van rapport-Vos ervan uitging dat bedragen zoals vermeld, tenzij anders bewezen, betrouwbaar en exact zijn, heb ik toch de volgende vraagtekens bij rapport-Vos geplaatst. Meer informatie hierover is te vinden in hoofdstuk 4 van rapport BEHJ.

Opmerkingen betreffende ACTIVA in rapport-Vos⁸¹

Met uitzondering van de rekening-courantverhouding met Effectenkantoor Schretlen & Co. zijn in het vermogensoverzicht geen liquiditeiten als kas, bank- of postgirorekening opgenomen.

In 1946 t/m 1948 zijn in de boedel netto dividenden ontvangen tot een bedrag van f 2.295,78; dat bedrag is per 1 januari 1947 en per 1 januari 1948 niet, althans niet zichtbaar, als bezit in de vermogensoverzichten opgenomen. Opmerkelijk is het daarom dat de rekening-courant met Effectenkantoor Schretlen & Co. pas op 1 januari 1949 in het vermogensoverzicht voorkomt met een saldo van f 3.175,08.

Op 18 juni 1948 werden door De Nederlandsche Bank N.V. 2/10 certificaten van preferente aandelen Kansas City Southern gevorderd tegen een vergoeding van f 3.021,40. Niet vermeld is hoe dat bedrag werd ontvangen. De post Effecten werd dientengevolge op 1 januari 1949 met f 2.500,00 verlaagd. Niet vermeld is hoe de boekwaarde en boekwinst zijn geboekt en verantwoord.

In 1952 is, als voorschotuitkering van LVVS, een bedrag van f 3.848,18 ontvangen. Het is niet duidelijk op welke wijze deze ontvangst in het vermogensoverzicht is verwerkt. Vorderingen, per 1 januari 1953, op LVVS bedragen 75% van f 7.782,49, dat is f 5.837,00. Hierop wordt in mindering gebracht het al ontvangen voorschot van f 3.848,18. Deze uitkering werd van de vordering afgeboekt, maar niet in het vermogensoverzicht als liquiditeit opgenomen. Per 1 januari 1953 is de vordering op de LVVS daarom f 1.988,82.

Effecten Standard Brands was 6/10 c.v.a.: Na LVVS en Erven Blom moet in de loop van 1953 nog 2/10 c.v.a. over zijn. In de specificatie van de effecten staat dit effect niet vermeld.

Vorderingen Claim niet-afgerekende dividenden: betreft een aantal dividendopbrengsten, die door depotverwisseling abusievelijk niet aan de onderhavige erven waren afgerekend, evenals de dividenden op ten onrechte verkochte fondsen. Volgens de toelich-

ting werd deze vordering, die op 1 januari 1953 f 3.833,94 bedroeg, in 1953 volledig afgewikkeld. Niet vermeld is op welke wijze.

Vorderingen Ph. Vos: Het is niet duidelijk waarom deze schuld van Ph. Vos aan de boedel niet aan de boedel is terugbetaald, dan wel gecompenseerd met de vorderingen van Ph. Vos op de boedel. Over de afwikkeling is in de toelichting in het geheel niets vermeld.

Vorderingen D. Jager, Huizen: Het is niet duidelijk waarom deze schuld van D. Jager aan de boedel niet aan de boedel is terugbetaald.

N.V. Effectenkantoor Schretlen & Co.: Het bedrag van f 9.647,23 vormt de saldi van de gecrediteerde dividenden, zowel van de in eigendom erkende, als van de geopponeerde effecten, onder aftrek van provisie en kosten. Volgens de toelichting werden in deze rekening-courant geboekt de ontvangen netto dividenden – de op het bruto dividend in rekening gebrachte dividendbelasting is als separate vordering opgenomen – minus kosten en gedebiteerde bedragen ter zake van enkele verrichte betalingen. Doordat ten laste van deze rekening-courant enkele onbekende betalingen zijn verricht, is aansluiting met de in het vermogensoverzicht verstreckte specificatie van de dividendopbrengsten niet mogelijk. Opmerkelijk is dat de rekening-courant met Schretlen & Co. pas op 1 januari 1949 een saldo vertoont, hoewel (volgens rapport-Vos bijlage 2) al in 1946 t/m 1948 dividenden waren ontvangen. Opgemerkt wordt dat in genoemd rekening-courantsaldo per 1 januari 1953 nog een bedrag van f 1.057,84 moet zijn begrepen wegens te restitueren dividenden.

De regeling van de uitkering wegens schade toegebracht aan de bedrijfsmiddelen was op 1 januari 1953 nog niet vastgesteld. Deze post is daarom opgenomen als P.M. De schade toegebracht aan de bedrijfsuitrusting is later vastgesteld op f 50,00.

Sieraden etc. staan in het rapport met totale waarde van f 100,00. In het rapport staat:

Enige zilveren en verzilverde sieraden en gebruiksvoorwerpen, welke na de oorlog konden worden opgespoord, werden in bewaring gegeven aan het Accountantskantoor Ph. Vos te Amsterdam. De waarde werd (nog) niet door een makelaar getaxeerd, zulks in verband met de geringe omvang en het weinig aanzien van deze voorwerpen.⁸²

Ik wil hier graag opmerken dat een van deze sieraden, gespecificeerd als zijnde een zilveren ring met steentje, (na schoonmaak door een juwelier) een platina ring met smaragd en 7 diamanten bleek te zijn.

Opmerkingen betreffende PASSIVA in rapport-Vos⁸³

Inkomstenbelasting 1941/42 en Ondernemingsbelasting 1942/43: De nog te betalen Inkomsten- en Ondernemingsbelasting over inkomsten resp. winst – waarvoor de aanslagen in totaal werden vastgesteld op f 4.847,15 – werd op 21 februari 1950 voldaan. Het is niet duidelijk op welke wijze deze betaling is verricht.

In de loop van 1943 is door de Liro f 8 miljoen betaald aan de Belastingdienst ter voldoening van door Joden verschuldigde belastingen (*Pauschregelung*). Na de oorlog bleek dat deze f 8 miljoen circa 46% van de openstaande belastingschulden was. In september 1946 verklaarde de minister (dat was de bepaald niet genereuze Lief tinck) zich bereid af te zien van de invordering van het resterende gedeelte.⁸⁴ Waarom is dan deze belastingschuld toch voldaan?

Vermogensaanwasbelasting (VAB): VAB was een belasting die na de oorlog is ingesteld en moest worden betaald over de waardestijging van het vermogen in de oorlog. In rapport-Vos is over de periode 1 mei 1940-11 juni 1943 een bedrag van f 4.000,- opgenomen voor deze belasting. Het aandelenbezit was de belangrijkste vermogenscomponent in de nalatenschap. Waarschijnlijk heeft Vos dan ook de vermogensaanwas berekend op basis van de aandelenkoersen per 1 mei 1940 en per 11 juni 1943. Uit de Memorie van Successie blijkt dat de inspecteur der belastingen dit bedrag heeft laten vervallen. Het bedrag van f 2.000,- (gedeelte van Philip Staal)

is niet, althans niet zichtbaar, verrekend bij de overdracht van de boedel naar de Rudelsheimstichting. Het is zeer vreemd dat in de verantwoording van de voogd (rapport-Rudelsheimstichting) een bedrag van f 1.922,50 is betaald aan VAB over de periode van 12 juni 1943 tot 5 mei 1945.

Successierechten: Hiermee worden aangegeven de nog lopende verplichtingen wegens successierechten, verschuldigd uit hoofde van de vererving der diverse boedels. Het is vreemd dat door accountantskantoor Ph. Vos geen schatting is gemaakt van te betalen successierechten. Immers, het vermogen en ook het tarief waren bekend. Overigens blijkt uit de in september 2004 gevonden Memorie van Successie dat de successierechten f 41,55 bedroegen.

Verschuldigde kosten van levensonderhoud Marcel en Philip Staal van 1947 tot 1952: Deze bedragen werden aanvankelijk – namelijk tot 1 februari 1948 door de OPK, daarna door de afdeling Oorlogspleegkinderen van de Dienst Sociale Zaken der Gemeente Amsterdam – uitbetaald aan de Stichting Le-Ezrath Ha-Jeled te Amsterdam ten behoeve van de S.A. Rudelsheimstichting. Deze bedragen zullen in verband met de grootte van de vermogens van de kinderen waarschijnlijk moeten worden terugbetaald, redeneerde Vos in zijn rapport van 9 februari 1954. Om deze reden werden deze ontvangen bedragen als schuld aangemerkt.

Het is vreemd dat deze schuld (f 15.680,72) van beide kinderen Staal is opgenomen als schuld van de nalatenschap van Isaac en Anna Staal. Bovendien is het effectenbezit van de kinderen Staal niet groot genoeg om terugbetaling aan Sociale Zaken te verplichten.⁸⁵ Het bedrag van f 7.840,36 (gedeelte van mij) is niet, althans niet zichtbaar, verrekend bij de overdracht van de nalatenschappen aan de Rudelsheimstichting.

Kosten van levensonderhoud kinderen 1943-1946: Gedurende het tijdvak 20 mei 1943 tot en met medio juli 1946 waren Marcel en ik opgenomen in het kindertehuis Vertrouwen te Soest. In het rapport staat dat Ph. Vos een totaal bedrag van f 6.036,20 heeft betaald als vergoeding voor het verblijf in het kindertehuis. Jaap

Cohen, de broer van mijn grootvader van moederszijde, heeft mij verteld dat hij de bij hem in bewaring gegeven bezittingen van mijn ouders heeft verkocht om het verblijf (onderduik) in het kindertehuis tijdens de oorlog te kunnen betalen. Een broer van mijn grootvader van vaderszijde vertelde mij dat ook hij deze kosten betaald heeft. Ook ten aanzien van deze post is de vraag of het hier niet betreft schulden van de beide kinderen Staal en geen schuld van de nalatenschap. Het bedrag van f 3.018,10 (mijn gedeelte) is niet, althans niet zichtbaar, verrekend bij de overdracht van de nalatenschappen aan de Rudelsheimstichting.

Kosten van vermogensbeheer en recherche: betreft het begrote honorarium (f 3.500,-) wegens werkzaamheden verricht door Accountantskantoor Ph. Vos in de periode mei 1945 t/m 31 december 1952.

Naoorlogse fiscale schulden: in het rapport opgenomen als P.M. Mogelijk fiscale schulden van de kinderen Staal. De fiscale schulden van de boedel waren al eerder in rapport-Vos opgenomen.

Vermogensopstelling Voogd (rapport-Rudelsheimstichting)⁸⁶

Voor een analyse van het rapport-Rudelsheimstichting wordt verwezen naar het rapport-Be-Ezrath Ha-Jeled van januari 2004. Dit rapport geeft de ontvangsten en uitgaven weer betreffende het vermogen van Philip Staal, tot 13 juni 1962. Daar de enige erfgenamen van Isaac en Anna Staal hun kinderen zijn en ieder voor de helft, zijn de ontvangsten voorkomend in dit rapport steeds de helft van de nalatenschappen van mijn ouders.

De Memorie van Successie van Isaac en Anna Staal is van december 1954. Hieruit volgt dat na deze datum (waarschijnlijk begin 1955) de nalatenschappen van Staal overgedragen werden aan mijn voogd de Rudelsheimstichting. Vanaf de overdracht was de Rudelsheimstichting (officieel) de bewindvoerder van mijn vermogen.

Omdat de ontvangsten en uitgaven in dit rapport vermeld zijn zonder data, kan men uit dit rapport niet zonder meer afleiden op welke periode deze afrekening betrekking heeft. Uit onderzoek in

de archieven is echter komen vast te staan dat de inkomsten en uitgaven die opgenomen zijn in de verantwoording van de voogd betrekking hebben op de volledige periode van beide bewindvoerders, d.w.z. de periode vanaf 11 juni 1943 tot 13 juni 1962. De Rudelsheimstichting is dus (moreel) verantwoordelijk voor het vermogen van Staal vanaf dat zij werd benoemd tot mijn voogd op 30 januari 1948 tot mijn meerderjarigheid.

In deze rapportage staan de ontvangsten en uitgaven betreffende mijn gedeelte van de erfenis tot ik meerderjarig werd. De ontvangsten en uitgaven, zoals vermeld in deze rapportage, vonden plaats gedurende de periode 11 juni 1943 tot 13 juni 1962. De bedragen in dit rapport zijn daarom nominaal en kunnen niet zonder meer met elkaar vergeleken worden.

Hieronder een samenvatting van de inkomsten en uitgaven zoals ze voorkomen in het rapport-Rudelsheimstichting. Deze punten worden uitgebreid behandeld in het rapport-Staal (BEHJ hoofdstuk 5 en 6).

Ook voor dit rapport geldt dat de meeste bedragen hierin vermeld niet kunnen worden geverifieerd, doordat de bron niet meer aanwezig is. Ik heb dan ook aangenomen dat deze bedragen, tenzij anders bewezen, betrouwbaar en exact zijn. De volgende opmerkingen worden hierbij geplaatst (zie ook rapport BEHJ, pagina 27 e.v.):

Opmerkingen betreffende ACTIVA in rapport-Rudelsheimstichting (RS)⁸⁷

Een totaal bedrag van minimum f 3.549,74 tot maximaal f 6.994,67 dat als vorderingen is opgenomen in het rapport-Vos komen niet, althans niet zichtbaar, voor in het rapport-Rudelsheimstichting.

Opmerkingen betreffende PASSIVA in rapport-Rudelsheimstichting (RS)⁸⁸

Pleeggeld: Als uitgaven in rapport-RS is opgenomen een bedrag van f 9.681,83 aan pleeggeld. Volgens onderzoek hebben de Ru-

delsheimstichting en alle andere naoorlogse Joodse voogdij-instellingen nooit pleeggelden in rekening gebracht voor verblijf in eigen tehuizen. Ongeveer de helft van dit bedrag kan verklaard worden doordat ik vanaf mijn achttiende jaar op kamers woonde en kostgeld betaalde. Voor de andere helft kan geen verklaring gevonden worden.

Vermogensaanwasbelasting (VAB): zoals gezegd een belasting die na de oorlog is ingesteld en moest worden betaald over de waardevermindering van het vermogen in de oorlog. In het vermogensoverzicht het rapport-Vos werd in de toelichting vermeld dat de als schuld van de boedel opgenomen VAB ad f 4.000,- (f 2.000,- mijn gedeelte) getaxeed was over de periode 1 mei 1940-11 juni 1943. Verondersteld mag dan ook worden dat de door de voogden ten laste van mij betaalde VAB van f 1.922,50 betrekking heeft op de periode van 12 juni 1943-5 mei 1945. Uit de in september 2004 gevonden Memorie van Successie blijkt dat de inspecteur der belastingen het gereserveerde bedrag voor VAB (de periode 1 mei 1940-11 juni 1943) heeft laten vervallen. Het is daarom zeer vreemd dat in het rapport-RS een bedrag van f 1.922,50 betaald is aan VAB.

Vermogensbelasting: In het rapport-RS staat een totaal bedrag betaald aan vermogensbelasting van f 925,-. Deze gegevens kunnen niet geverifieerd worden, doordat de bron niet meer aanwezig is. Ik heb daarom aangenomen dat dit bedrag betrouwbaar en exact is. Vermogensbelasting is betaald over de jaren 1955 t/m 1960.

Inkomstenbelasting: Aan Inkomstenbelasting is een totaalbedrag van f 422,65 betaald. Inkomstenbelasting moest betaald worden door iedere belastingplichtige, dus ook door een minderjarige met een belastbaar inkomen. Het belastbare inkomen kan bestaan uit (zie bepalingen AOW en Besluit op de Inkomsten Belasting 1941, versie 1957): Opbrengst van eigen onderneming en van arbeid; Opbrengst van vermogen (roerende en onroerende goederen) en Inkomsten in de vorm van periodieke uitkeringen.

Inkomsten uit een onderneming evenals als inkomsten uit arbeid zijn hier niet van toepassing. De voogdij-instellingen hebben

hun pupillen geen (kinder)arbeid laten verrichten. In ieder geval staat in het rapport-RS, onder het kopje Ontvangsten, geen 'inkomsten uit arbeid'.

Opbrengst uit vermogen (roerende en onroerende goederen) is ook al niet het geval. Ontvangsten uit de opbrengst van goederen (huurwaarde van gebouwen, pachtsommen etc.) staan niet in het rapport van mijn voogd. Opbrengsten van roerend kapitaal (dividenden, rente, etc.) is niet aannemelijk (zie rapport-BEHJ, pp. 32-33).

Er staan geen ontvangsten uit periodieke uitkeringen van publiekrechtelijke aard in het rapport-RS.

Uit bovenstaande volgt dat er twee mogelijkheden zijn ter verklaring van de uitgegeven inkomstenbelasting: 1. deze belasting is ten onrechte betaald, 2. er waren inkomsten uit vermogen die niet in het rapport-RS staan.

AOW-premie: AOW-premie is ingesteld op 11 augustus 1956 en moet worden betaald door iedereen die inkomsten heeft. Een totaal bedrag van f 404,86 is opgenomen in de verantwoording van de voogd als zijnde betaald aan AOW-premie. De AOW-premie was vastgesteld, voor de jaren 1957 tot en met 1961, op 6¾ % van het zuivere inkomen.⁸⁹ De criteria voor betaling van de AOW-premie zijn dezelfde als voor inkomstenbelasting (zie ook rapport-BEHJ, pp. 33-34). Ook hier geldt dus dat er twee mogelijkheden zijn ter verklaring van de post AOW-premie: 1. De premie is ten onrechte betaald, 2. er waren inkomsten uit vermogen die niet in het rapport-Rudelsheimstichting staan.

*Vermogen per meerderjarige leeftijd*⁹⁰

In het rapport-BEHJ heb ik mijn vermogen op meerderjarige leeftijd berekend. Deze berekening kwam uit op een bedrag van 80.266,47 gulden (waarde 1 januari 1953). Deze berekening heb ik gemaakt voordat de Memorie van Successie gevonden was. De waarde van mijn vermogen op 13 juni 1962 moet hierdoor gecorrigeerd worden naar ruim 82.500 gulden (waarde 1 januari 1953).

Eind september 1963 heb ik van Ph. Vos een bedrag van 30.000 gulden ontvangen. Dit bedrag omgerekend naar 1 januari 1953 heeft een waarde van circa 6.500 gulden. Hieruit volgt dat door mij een bedrag van ruim 76.000 gulden (waarde 1 januari 1953) te weinig is ontvangen (omgerekend naar de huidige waarde komt dit overeen met een bedrag van circa € 830.000).

De Eindafrekening van de Rudelsheimstichting werd gecontroleerd door de toezierende voogd (accountant Ph. Vos), accountant Jac. H. Mesritz en de kantonrechter, zo is te lezen in de eerder genoemde brief van JMW d.d. 11 juni 2003.

Toezicht werd gehouden door de toezierend voogd en door de rechter. Zoals gesteld diende voor grotere onttrekkingen uit het vermogen eerst toestemming te worden gevraagd aan de rechter.

Bij het meerderjarig worden diende de voogdijinstelling een eindafrekening aan de rechter voor te leggen. Op de Eindafrekening stonden alle inkomsten en ontvangsten vermeld. Op deze Eindafrekening was een accountantscontrole toegepast. Bij de keuze van de accountant werd zorgvuldig rekening gehouden met de scheiding van de belangen van de weeskinderen en die van de voogdijorganisatie. De accountant (Mesritz) die de Eindafrekeningen controleerde, was niet de zelfde accountant als het accountantsbureau dat de boeken van de voogdijorganisatie controleerde. [...]Deze Eindafrekening werd gecontroleerd door de toezierend voogd en door accountant Mesritz. De laatste voerde over de stukken de accountantscontrole uit.⁹¹

De lezer heeft ondertussen al begrepen dat van de toezierende voogd, van het NBI en van de kantonrechter geen controle te verwachten was. De toezierende voogd, Ph. Vos, was tot 1954 de facto de bewindvoerder. Hierdoor heeft de toezierende voogd toezicht op zichzelf gehouden. Het NBI heeft geen controle kunnen uitoefenen op de bewindvoerder, D. Jager, omdat de vereiste informatie niet dan

wel met een vertraging van negen jaar ter beschikking werd gesteld. Gedurende een periode van circa twee jaar was mijn vermogen zelfs onbeheerd. Over de controle van de rechter betreffende de Eindafrekening en decharge van mijn voogd, de S.A. Rudelsheimstichting, schrijft Vuijsje in zijn al eerder vermelde brief van 23 januari 2004: 'het is mogelijk dat hier een andere procedure is gevolgd.'

Op deze Eindafrekening was een accountantscontrole toegepast en bij de keuze van de accountant werd zorgvuldig rekening gehouden met de scheiding van de belangen van de weeskinderen en die van de voogdijorganisatie, schrijft Vuijsje in zijn brief van 11 juni 2003. Accountantskantoor Mesritz controleerde de Eindafrekeningen van de oorlogswezen terwijl accountantskantoor M.J. Polak de boeken van de voogdijorganisatie controleerde. De Eindafrekening werd bovendien gecontroleerd door toeziende voogd, accountant Ph. Vos.

Jac. H. Mesritz, Martin J. Polak en Ph. Vos waren alle drie accountants die elkaar al vele jaren (professioneel en persoonlijk) maar al te goed kenden. Vele jaren werkten zij met elkaar. Alle drie waren ze werkzaam op de afdeling Accountantsdienst van de Joodse Raad.

Zoals gezegd werd op 28 november 1946 de oprichtingsakte van Joods Maatschappelijk Werk (JMW) getekend. Het voorlopige bestuur bestond uit: dr. Salomon Kleerekoper, drs. Jacob van Amerongen, dr. Maurits Lopes Cardozo, notaris Arnold van den Bergh, Alexander Roozendaal, Mozes Acohen, dr. Albert Büchenbacher, Levie Levisson.⁹²

In de meidagen van 1948 speelde de zaak van de nog levende leden van de Joodse Raad. Concluderende adviseert de Joodse Eerraad de vijf nog levende leden van de Joodse Raad (Van den Bergh was een van hen) te weren 'uit leidende functies en ereambten in het Joods openbare leven voor de tijd van vijf jaren.'⁹³

Van den Bergh was echter van mening dat de Joodse Eerraad geen bevoegdheid had een dergelijke zaak te beoordelen en hij weigerde zich erbij neer te leggen. De voorzitter van JMW, S. Klee-

rekoper, en de bestuursleden Lopes Cardozo en van der Heijden-Lob traden begin juni 1948 af, omdat Van den Bergh weigerde zijn plaats in het dagelijks bestuur van JMW op te geven. In de JMW-vergadering van 10 juni 1948 werd Acohen gekozen als voorzitter van JMW en Van den Bergh verdween van het toneel.⁹⁴

Abraham de Jong, oprichter en tot 1947 eerste voorzitter van LEHJ, heeft al op een in maart 1945 gehouden vergadering van het JCC verklaard dat personen die in de Joodse Raad een prominente positie hadden bekleed, niet bij de naoorlogse opbouw van de Joodse gemeenschap betrokken konden worden. 'De plaats in de huidige organisatie moet omgekeerd evenredig zijn met hun positie in de Joodse Raad', zo stelde hij.

Het blijkt dat deze stelling in het algemeen door de Joodse organisaties werd geaccepteerd en ten uitvoer werd gebracht. Voor de Joodse voogdij-instellingen golden blijkbaar andere regels, gezien het grote aantal ex-medewerkers van de Joodse Raad dat na de oorlog bestuurslid was of een functie bij de Joodse voogdij-instellingen bekleedde.⁹⁵

Ik geef geen oordeel. Ik stel dit alleen maar vast. Zou het kunnen zijn dat de reden hiervoor was dat de minderjarige oorlogswezen toch niet konden protesteren?

Fusie Samenwerkingsverband JMW met de Joodse voogdij-instellingen

Inleiding

Een paar maanden nadat ik mijn casestudy en claim had ingediend bij JMW diende het Samenwerkingsverband JMW een verzoek tot fusie met de Joodse voogdij-instellingen in. Volgens Vuijsje van JMW was het een toevallige samenloop van omstandigheden dat de aankondiging tot de juridische fusie plaatsvond op 10 juni 2004. 'De timing had niets met mijn claim en/of casestudy te maken', zei hij. De verdwijnende rechtspersonen werkten al sinds de jaren 1970

nauw samen met JMW. Op 1 januari 1982 was de fysieke integratie volledig en JMW trad toe als deelnemer in het centraal beleggingsdepot van de Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming. De vermogens van de Joodse voogdij-instellingen werden al sinds 1987 voor onbepaalde tijd aan het Samenwerkingsverband ter beschikking gesteld en door hen beheerd.⁹⁶ Maar pas in 2004 – nadat ik in maart 2003 mijn concept-, en in januari 2004 mijn Eindrapport had ingediend bij JMW – ging het Samenwerkingsverband JMW over om de Joodse voogdij-instellingen te laten verdwijnen door middel van een juridische fusie!

Het Samenwerkingsverband Joods Maatschappelijk Werk beheerde de resterende vermogens en ontving het vruchtgebruik van Le-Ezrath Ha Jeled, de Berg-stichting, het Nederlands-Israëlietische Jongens-Weeshuis Megadlé-Jethomim, het Nederlands Israëlietische Meisjes-Weeshuis, de Joodse Zee- en Boskolonies Wijk aan Zee, Megadlé Jethomim ('Opvoeding van wezen') en de S.A. Rudelsheimstichting. De eerste twee organisaties zijn stichtingen. De andere vijf organisaties zijn verenigingen. Bij een stichting besluit doorgaans het bestuur tot ontbinding, bij een vereniging de algemene ledenvergadering. De hier genoemde verenigingen hebben al meer dan twintig jaar geen leden en zijn dus juridisch dood. Men kon de Joodse voogdij-instellingen opheffen en het geld overdragen aan verwante doelen: Joods jongerenwerk, steun aan Joodse oorlogswezen enz. Of men kon fuseren, waardoor men zeggenschap kreeg over het kapitaal. JMW heeft voor optie twee gekozen om hen moverende redenen.

In het jaarverslag 2003 van de Stichting Samenwerkingsverband JMW schrijft de penningmeester, M.E. Paktor:

Het oorspronkelijk begroot tekort van JMW voor 2003 noopte tot onmiddellijk ingrijpen om te voorkomen dat ook de mogelijkheden van de stichtingen Samenwerkingsverband en Steunfonds in enkele

jaren uitgeput raken en de continuïteit van JMW daardoor in gevaar zou komen.

Tegen de achtergrond van een toenemend beroep op financiële ondersteuning van JMW en een verminderde opbrengst van de beleggingen, hebben de besturen van de stichtingen Samenwerkingsverband en Steunfonds de jaarlijkse bijdrage aan JMW gelimiteerd tot de netto beleggingsopbrengst, hoofdzakelijk bestaande uit rente- en dividendinkomsten.

Teneinde een financieel gezond JMW te creëren zijn de stichtingen – voorzover binnen hun mogelijkheid – voorts bereid éénmalig in JMW te investeren.⁹⁷

JMW is noodlijdend en heeft een exploitatietekort van een paar miljoen euro. JMW ontving een jaarlijkse bijdrage die groter was dan de vruchten van het beleggingsfonds.

Om een gezond JMW te creëren is, volgens de penningmeester van het Samenwerkingsverband, een eenmalige investering noodzakelijk. Stichting Samenwerkingsverband is hiertoe bereid op voorwaarde dat zij de middelen ter beschikking heeft, hetgeen niet het geval was. Door middel van een juridische fusie ontfermt het Samenwerkingsverband zich over het miljoenenkapitaal (€ 7,6 miljoen) van de voogdij-instellingen.⁹⁸ Een fusie creëert voor het Samenwerkingsverband de mogelijkheid om eenmalig in JMW te investeren en zodoende zijn continuïteit te waarborgen.

Op 4 juni 2004 heeft de Stichting Samenwerkingsverband Joods Maatschappelijk Werk een ongedateerd voorstel tot fusie met de Joodse voogdij-instellingen neergelegd op het kantoor van het handelsregister (Kamer van Koophandel) te Amsterdam. Dit voorstel tot fusie is op 10 juni 2004 bekend gemaakt in het dagblad *Trouw*.

Verzet tegen de Fusie

Drie partijen hebben verzet aangetekend tegen de voorgenomen fusie:

I. 1. Nederlands-Israëlitische Hoofdsynagoge (NIHS);
2. Stichting Joodse Scholengemeenschap (JBO).

II. 3. Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK); 4. Bne Akiwa Nederland; 5. Stichting Jesjiwas Ha-Masmediem; 6. Tikvatenoe V.Z.W.; 7. Rosalie Gompert-Springer Stichting; 8. Joodse Jeugdvereniging Hasjalsjelet; 9. Stichting Joodse Kindergemeenschap Cheider; 10. Stichting Maatschappelijke Zorg Joodse Kindergemeenschap Cheider; 11. Jesode Hatorah Beth Jacob V.Z.W.; 12. Stichting Le Ezrath Chinuch Chabad; 13. Interprovinciaal Opperrabbinaat; 14. Andries van Dam Stichting; 15. Stichting Lesameiag Hajeled.

III. Op 7 juli 2004 hebben 16. Philip Staal en 17. Marcel Staal verzet aangetekend bij de Rechtbank te Amsterdam tegen de voorgenomen fusie.

De in I en II genoemde vijftien Joodse organisaties beschuldigen JMW ervan het geld van de fusiepartners te gebruiken om tekorten op de eigen begroting weg te werken. Mr. H. Loonstein, advocaat van de in II genoemde dertien organisaties, benadrukte dat zijn cliënten zelf niet op geld uit zijn, maar alleen gewaarborgd willen zien dat het beschikbare geld 'in de geest van de oorspronkelijke fondsen' wordt besteed.⁹⁹

Belangrijk aspect is de herkomst van het geld. Een aantal leden van het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK) wil niet dat het 'Joodse' geld van de fondsen via JMW ook wordt gestoken in activiteiten voor niet-Joden of aangetrouwde Joden. Volgens Joseph Elburg, penningmeester van het NIK, is afgesproken dat de fondsen 'herkenbaar' blijven en niet verdwijnen 'in de grote pot'. Elburg: 'De vermenging van vermogens staat haaks op de afspraken die in maart 2004 met het JMW zijn gemaakt.'¹⁰⁰

De in III genoemde personen – mijn broer en ik – zijn van mening dat eerst een wetenschappelijk onderzoek moet bepalen aan wie de gelden van de voorgedij-instellingen toebehoren, alvorens ze te laten verdwijnen.

Op 27 september 2004 behandelde de kantonrechter het verzet dat de vijftien hierboven vermelde Joodse organisaties hebben ingesteld tegen het fusievoorstel van JMW. De vijftien vrezen dat de oorspronkelijke doelstelling van de slapende organisaties – hulpverlening aan Joodse minderjarigen – verloren gaat als het vermogen wordt toegevoegd aan de kas van JMW. Ook de zaak-Staal, aangespannen tegen het Samenwerkingsverband JMW, zou op deze datum door de Amsterdamse kantonrechter behandeld worden. Vlak voor het begin van de behandeling besloten beide partijen uitstel te vragen om via verder overleg tot een oplossing van het conflict te komen. De datum voor een eventuele volgende rechtszitting werd vastgesteld op 29 november 2004.

Op 1 november 2004 vond overleg plaats tussen beide partijen (Staal en Samenwerkingsverband JMW) waarin wij getracht hebben tot een oplossing van het conflict te komen. Het Samenwerkingsverband was vertegenwoordigd door H.J. van den Bergh (voorzitter), H.G. Vuijsje (algemeen directeur/bestuurder), A.J. Agsteribbe (directiesecretaris en notulist). Zoals de notulen van deze bijeenkomst laten zien, deelt Van den Bergh mee dat JMW niet zal nalaten zich te beroepen op de verjaringstermijn:

De heer Van den Bergh vraagt de heer Staal of het hem bevreemdt dat JMW zich beroept op verjaring. De heer Staal zegt dat het hem vooral pijn heeft gedaan dat een stichting zoals JMW die 'zijn bestaansrecht te danken heeft aan de Sjoa' zich beroept op verjaring van tegoeden uit de Tweede Wereldoorlog.

De heer Van den Bergh motiveert de reden van het besluit: het beleid van de Zwitserse overheid of zelfs dat van Nederland laat zich op geen enkele manier vergelijken met de boven elke verdenking staande zorg waarmee de Joodse voogdij-instellingen hun werk deden. Daarboven vraagt de heer Van den Bergh aandacht voor het feit dat uit de woorden van de heer Staal blijkt dat hem wel recht is gedaan, alleen 'niet voldoende'.

In zijn reactie stelt de heer Staal dat het bij de recente onderhandelingen tussen de 'Joodse partijen' enerzijds en de banken en de beurs anderzijds om precies hetzelfde principe ging. Begin jaren '50 kregen de overlevenden van de Sjoa uiteindelijk 90 procent van de effecten uitbetaald. Er was rechtsherstel gedaan maar niet voldoende. De onderhandelingen met de beurs in het jaar 2000 ging over de 10 procent die in de vijftiger jaren te weinig was uitbetaald.

Ten slotte deelt de heer Van den Bergh mee dat JMW niet zal nalaten zich te beroepen op de verjaringstermijn, mede gelet op het algemene belang van de continuïteit van JMW.¹⁰¹

Het Samenwerkingsverband JMW heeft zich in de rechtszaak tegen de voorgenomen fusie met de Joodse voorgedij-instellingen, aangespannen door mijn broer en mij, beroepen op verjaring.¹⁰² Uitgerkend JMW dat zich altijd tegenover derden op het standpunt stelde dat het moreel verwerpelijk is zich in Tweede-Wereldoorlogkwesities op verjaring te beroepen doet dit nu zelf. Naar aanleiding hiervan schreef prof. dr. Eric Fischer, algemeen directeur van het Verbond van Verzekeraars en lid van de commissie-Eagleburger die zich bezighoudt met de wereldwijde recuperatie van Joodse tegoeden uit WO II, op 9 februari 2005 een column getiteld 'Balk in eigen oog?'

Als commissielid ben ik uiteraard geïnteresseerd in alle berichtgeving over deze tegoeden. Twee kwesties, die zeer onlangs speelden, zijn mijns inziens het noemen waard: de verjaring van een Joodse WO II-claim en het doelbewust achterhouden van tegoeden van nazislachtoffers in Israël. Wat het eerste punt betreft: twee broers, die als kleuters in Nederland ondergedoken zaten, dienden een claim in bij de Stichting Joods Maatschappelijk Werk (JMW). Naar hun zeggen ontvingen zij slechts een deel van het vermogen van hun vermoorde ouders en eisen zij nu het resterende op. Los van de vraag of de claim terecht is,

*is het interessant dat JMW een beroep heeft gedaan op verjaring in de rechtszaak die beide broers jegens de stichting aanspanden. JMW heeft daarvoor redenen. Maar het blijft toch merkwaardig, aangezien JMW zich jegens derden altijd op het standpunt stelde dat het moreel verwerpelijk is zich in WO II-kwesties op verjaring te beroepen.*¹⁰³

Onverwacht kreeg het Samenwerkingsverband steun van Simon de Winter en Shalom Pront, voorzitter respectievelijk secretaris van de Stichting (Israël) Nederlands Joodse Oorlogswezen in Israël (SINJOI). Dat is vreemd. SINJOI pretendeert de Nederlands-Joodse oorlogswezen te vertegenwoordigen. In plaats van verzet aan te tekenen tegen de voorgenomen fusie komen ze het Samenwerkingsverband te hulp. Op 28 september 2004 stuurt SINJOI een brief naar Hans Vuijsje, algemeen directeur/bestuurder van JMW, met een kopie aan de Rechtbank in Amsterdam. In die brief kan men o.a. het volgende lezen:

Immers, als het betwiste geld toebehoort aan de wezen, is het dus alleen maar gedeeltelijk van Staal, want Staal vertegenwoordigt alleen zichzelf en zijn broer. Verder vertegenwoordigt Staal geen enkele andere wees. Hij kan dus ook geen onderhandelingen voeren in naam van andere wezen. Hij zou dit misschien wel proberen te doen als zelf gekroonde keizer van alle wezen maar dit wordt ernstig betwijfeld. [...] Wel probeert hij alle leidraden bij hem te centraliseren en publiceert ook in de richting van een algemene compensatie [...] Het zal jou dus ook wel duidelijk zijn dat onderhandelingen met Staal alleen, geen enkele zin hebben.

Alleen met een wettelijke vertegenwoordiging van alle wezen, wat onmogelijk is zonder ons, bestaat er een kans van slagen.

*Wij vertrouwen dus dat wij binnenkort wel zullen horen wat jouw plannen en voorstellen zijn.*¹⁰⁴

Het is vreemd zo'n brief te schrijven naar JMW. Nog vreemder is het een kopie van deze brief naar de rechtbank te sturen. Shalom Pront stuurde deze brief ook naar mij.

In plaats van de oorlogswezen te steunen door verzet aan te tekenen en/of samen met ons te proberen de fusie tegen te houden, geeft SINJOI er de voorkeur aan zich van ons af te keren en hierdoor de tegenpartij te steunen. Ik had deze tegenwerking uit 'eigen hoek' zeker niet verwacht. Ze laten de rechter weten dat wij de oorlogswezen niet vertegenwoordigen. Door deze brief aan de rechtbank te sturen ontnemen zij ons een van de belangrijkste argumenten om de fusie tegen te houden: 'een wetenschappelijk onderzoek moet bepalen aan wie de gelden van de voogdij-instellingen toebehoren, alvorens ze op te heffen.' Ze laten de rechter begrijpen dat van alle oorlogswezen alleen wij de fusie willen tegenhouden; dat alleen wij vraagtekens zetten bij het beheer van ons vermogen door de voogdij-instellingen. Waarom hebben de bestuurders van SINJOI deze brief geschreven?, vraag ik me af.

Zoals gezegd hadden vijftien Joodse organisaties verzet aange tekend tegen de voorgenomen fusie. Belangrijk aspect voor deze partijen was de herkomst van het geld. De oorlogswezen kwamen, ook in dit geval, niet op voor hun rechten. De wezenorganisatie was niet een van de vijftien organisaties die verzet tegen de fusie hadden ingediend.

Op 7 juli 2004, nog net op tijd, hebben Marcel en ik verzet aangetekend tegen de voorgenomen fusie. Best mogelijk dat ik niet de juiste persoon ben (zoals Shalom Pront in zijn brief schrijft) om met JMW te onderhandelen over een onderzoek en de eventueel daaruit voortvloeiende restitutie aan de oorlogswezen. Maar waarom heeft SINJOI en/of Shalom Pront zelf niet het initiatief genomen om verzet aan te tekenen? SINJOI is toch de organisatie die de belangen van de oorlogswezen behoort te vertegenwoordigen? Het is toch in het belang van alle oorlogswezen dat de voogdij-instellingen vooralsnog blijven bestaan? Hebben deze twee personen dan niet begrepen dat indien wij (mijn broer en ik) deze zaak verliezen,

de fusie een feit is en de vermogens van de voogdij-instellingen naar het Samenwerkingsverbond JMW gaan? Zijn zij er dan niet in geïnteresseerd dat de voogdij-instellingen vooralsnog blijven bestaan? Hebben zij er dan belang bij dat de Joodse voogdij-instellingen verdwijnen en dat hun geld naar het Samenwerkingsverband JMW gaat? Geeft het hun geen voldoening dat wij deze rechtszaak hebben aangespannen en deze strijd op eigen kosten voeren zodat de middelen van SINJOI voor andere doelen gebruikt kunnen worden? Waarom schrijft Pront aan JMW dat de onderhandelingen met JMW alleen een kans van slagen hebben als ook SINJOI erbij betrokken is? Wat bedoelt Pront überhaupt met 'onderhandelingen met JMW' in deze fase? De rechtszaak gaat om het tegenhouden van de fusie. Punt uit. Op al deze vragen heb ik geen antwoord ontvangen van Pront. Ik ging op zoek om de antwoorden zelf te vinden.

Verzet tegen een fusie kan ook op persoonlijke titel ingediend worden. Men moet dan wel een vordering hebben op een of meer van de verdwijnende rechtspersonen. Naar aanleiding van mijn casestudy en de ingediende claim bij JMW behoorden Marcel en ik tot de weinige oorlogswezen die een gemotiveerde vordering op de Joodse voogdij-instellingen hebben. Wij hebben dan ook op persoonlijke titel verzet aangetekend tegen de fusie. SINJOI was op de hoogte van ons handelen en had kunnen/moeten helpen door ons hierin te steunen. In plaats zich bij ons aan te sluiten hebben ze zich tegen ons gekeerd.

Ook Pront had tegen de voorgenomen fusie verzet op persoonlijke titel kunnen aantekenen. Hij en zijn broer hebben/hadden ook een vordering op hun voogd Le-Ezrath Ha-Jeled (ik kom hier later op terug).

Zoals eerder uiteengezet, konden de in de oorlog opengevallen nalatenschappen van afwezigen in het overgrote deel van de gevallen pas na juni 1949 worden afgewikkeld (zie ook hoofdstuk 4). Het merendeel van de bewindvoeringen heeft zich daarom uitgestrekt over de periode van 1945 tot 1950. Daarna nam het aantal

bewindvoeringen (onder toezicht van het NBI) snel af. De overdracht van deze vermogens aan de rechthebbenden (in het geval van oorlogswezen waren dit hun voogden) heeft dan ook voor het overgrote deel plaatsgevonden tot 1950/1951.

Bij het herstel van zakelijke rechten op de onroerende goederen ten opzichte van de oorspronkelijke eigenaars waren veel belanghebbende partijen betrokken. Hierdoor deed zich een groot aantal geschillen voor. Om de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel te ontlasten van de behandeling van dergelijke geschillen heeft de Raad in november 1945 bij Besluit F 272 een Afdeling Onroerende Goederen opgericht (zie hoofdstuk 4). Over de in behandeling genomen geschillen betreffende eigendom van onroerende goederen bestaan ongeveer 12.800 dossiers. Begin 1959 waren alle geschillen afgewerkt en werd de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel opgeheven.

Uit bovenstaande kan worden geconcludeerd: Voor het overgrote deel van de gevallen waren de oorspronkelijke eigenaren van onroerende goederen niet in hun rechten hersteld ten tijde van de overdracht van hun vermogen. In de verantwoording van de bewindvoerders aan het NBI komen dan ook (in het merendeel van de gevallen) geen onroerende goederen voor.

Het is mogelijk dat oorlogswezen recht hadden op een gedeelte van de nalatenschappen uit onroerende goederen, terwijl die niet op de verantwoording van hun bewindvoerder stond. Dit kan worden onderzocht door het kadaster. Het kadaster verzamelt gegevens over registergoederen (waaronder onroerende goederen), houdt deze bij in openbare registers en op kadastrale kaarten en stelt deze gegevens tegen een vergoeding beschikbaar aan particulieren, bedrijven en andere belanghebbenden in de samenleving. Het kadaster brengt voor een zogenaamd titelonderzoek, beter bekend als uittreksel uit het kadaster, een vergoeding van € 10,05 per kwartier in rekening. Indien men het adres van het onroerend goed weet, is een uittreksel eenvoudig en voor weinig kosten te bestellen. In het overgrote deel van de gevallen worden onroerende goederen ge-

kocht als geldbelegging. In dat geval kan de oorlogswaas niet weten of en waar er onroerende goederen zijn waarin hij/zij is gerechtigd in de nalatenschap. Er moet dan in het hele kadaster gezocht worden en dat is een kostbare zaak.

De naoorlogse bestuursleden en medewerkers van LEHJ die tijdens de Sjoa werkzaam waren op de financiële afdelingen van de Joodse Raad – zoals de Accountantsdienst, de afdeling Hulp aan Vertrekkenden, de afdeling Lijnbaansgracht met taakomschrijving: 'Registratie van de persoonlijke en de financiële gegevens van voor tewerkstelling opgeroepen personen en administratieve behandeling van deze gegevens.' – hebben geweten (dan wel hadden kunnen weten) waar de vermogens van de tewerkgestelde en gedeporteerde Joden waren. Er zijn vandaag de dag nog maar enkele personen die hierover informatie kunnen geven. Deze personen willen echter, om hen moverende redenen, niet met mij hierover spreken

Het is dan ook een legitieme eis het vermogensbeheer van oorlogswaas te (laten) onderzoeken.

Doel van mijn casestudy, claim en verzet tegen de voorgenomen fusie, was om JMW te bewegen een wetenschappelijk onderzoek naar het vermogensbeheer van de oorlogswaas te initiëren. De algemene opdracht voor het wetenschappelijk onderzoek zou als volgt moeten luiden: 'Een onderzoek te verrichten naar de feitelijke systematiek en feitelijke uitvoering rond het vermogensbeheer aangaande de erfenissen van Nederlands-Joodse oorlogswaas van de Tweede Wereldoorlog uitgevoerd door de Joodse voogdij-instellingen en particulieren.' Daarbij richt dit onderzoek zich in het bijzonder op de vraag: 'Welke tegoeden, rechten op polissen, onroerende goederen of andere vermogensbestanddelen van Joodse oorlogswaas, berusten of zouden moeten berusten, tengevolge van maatregelen en/of handelingen door de voogdij-instellingen en/of bestuursleden van de voogdij-instellingen uit de tijd van 1945 tot 1966, ten onrechte thans nog bij Joodse organisaties, bestuursleden

en nabestaanden van de vroegere voorgedij-instellingen en/of de Nederlandse Staat.’

Samen met mijn Eindrapport-BEHJ heb ik op 20 januari 2004 voor mijn broer en mij bij JMW een claim neergelegd met een waarde (januari 2004) van circa € 1,6 miljoen.¹⁰⁵ Op dit Eindrapport heeft JMW nimmer inhoudelijk gereageerd. Wel geeft JMW-directeur Hans Vuijsje zijn reactie aan journalist Joop Bouma. Op 3 juli 2004 lees ik in *Trouw*:

Vuijsje zou het liefst zien dat Staal met zijn claim naar de burgerlijke rechter stapte.

Philip Staal piekert zelf nog over zijn volgende stap. ‘Als het JMW verklaart zich niet op verjaring te beroepen bij de rechter, dan is een proces zeker een optie.’ Maar voor alles houdt hij vast aan zijn wens dat er een gedegen onderzoek komt, door financiële experts.¹⁰⁶

Ik krijg hierin steun van emeritus hoogleraar Arnold Heertje die door mij als bemiddelaar in het conflict werd aangezocht. Heertje stuurde op 27 maart 2004 een verontruste fax aan Vuijsje:

Het is volstrekt duidelijk dat er handelingen zijn verricht die het daglicht niet kunnen velen. Ook al is het lang geleden, het blijft beter daarover openheid te betrachten, dan te pogen met kunst en vliegwerk de zaken onder de pet te houden. Hoe pijnlijk het ook moge zijn dat ook in de Joodse wereld zaken naar buiten komen die niet deugden, dit zal onherroepelijk uitkomen. Ik blijf aandringen op een onafhankelijk onderzoek door echte deskundigen, in de hoop dat we een schandaal rond JMW weten te vermijden.¹⁰⁷

Gevraagd naar een toelichting, zegt de emeritus hoogleraar: ‘In datgene wat Staal naar voren heeft gebracht, zitten naar mijn mening overtuigende elementen.’¹⁰⁸

JMW had na de eerste melding van de oorlogswezen zelf uitgebreid onderzoek kunnen (laten) doen. Minister van Financiën Zalm heeft naar aanleiding van de eerste geruchten en mede na publicatie in *De Groene Amsterdammer* van 10 december 1997 – ‘Voor een prikkie Joods bezit aan ambtenaren verkocht’ – uitgebreid onderzoek laten verrichten. JMW heeft echter, in plaats van een wetenschappelijk onderzoek te initiëren, de zaak laten bekijken door juristen. JMW laat daarmee het oordeel over aan de rechter. Dat is laf en verzwakt het morele aanzien van JMW. Juridisch valt er natuurlijk niets meer te claimen, aangezien deze schulden immers al in de jaren zeventig van de vorige eeuw zijn verjaard. Het blijft wrang dat een organisatie, die met kracht van argumenten, een moreel beroep doet op derden om zich niet op verjaring te beroepen, zich zelf wel op verjaring beroept.

Dit formalisme doet denken aan de kwestie van de Joodse tegoe-den, toen wij, de Joodse oorlogsslachtoffers, in de jaren 1999/2000 aanklopten bij verzekeraars, banken, beurs en overheid voor restitutie van de resten van geroofde bezittingen. Ook hier was er geen juridische basis voor de claims, daar ook deze schulden verjaard waren. Maar al in het eerste gesprek deelden deze partijen mee dat ze uit overweging van *coulance* zouden afzien van een beroep op verjaring. De overheid en de bedrijven hebben oog voor de bijzondere omstandigheden van de Joodse bevolking na de oorlog. Het is te hopen dat ook JMW de formaliteit laat varen en tot het besef komt dat morele claims niet verjaren. Sommige zaken verjaren nooit.

In ieder geval is het voor mij, als medeonderhandelaar en -ondertekenaar van de overeenkomsten met de banken en beurs, uiterst pijnlijk en onverteerbaar dat uitgerekend een Joodse instantie de enige is die in Tweede-Wereldoorlogkwesties een beroep op verjaring doet.

De Rechtbank heeft per beschikking van 17 januari 2005 het verzet van Marcel en mij tegen het voorstel tot fusie van het Samenwerkingsverband Joods Maatschappelijk Werk met de voorgedij-instellingen opgeheven. De rechtbank oordeelt over onze verwijten

aan Le-Ezrath en de Rudelsheimstichting, dat zij in de jaren vijftig het beheer van onze vermogens niet naar behoren hebben gedaan en dat zij die vermogens, bij het bereiken van onze meerderjarige leeftijd niet volledig aan ons hebben uitgekeerd, als volgt:

De rechtbank constateert, nog daargelaten of sprake is van de door verweersters gestelde verjaring, dat verzoekers nauwelijks meer in staat zijn die verwijten in een bodemprocedure bij betwisting voldoende te onderbouwen.¹⁰⁹

Omdat wij ons niet konden verenigen met die beslissing en omdat deze beschikking niet uitvoerbaar was bij voorraad, zijn mijn broer en ik hiertegen in hoger beroep gegaan bij het Gerechtshof in Amsterdam (waarover later meer). Maar het heeft voor mijn broer en mij weinig zin, nu JMW zich op verjaring heeft beroepen, met onze claim (€ 1,6 miljoen) naar de rechter te stappen en een bodemprocedure te starten. Juridisch is deze claim verjaard en aan het begrip morele claim ontbreekt elke juridische basis.

Minderjarige oorlogswezen en het beleid van de voogdij-instellingen

Emigratiebeleid

Ruim vijfenzeventig procent van het Nederlandse Jodendom is in de Tweede Wereldoorlog met voorbedachten rade en in koelen bloede vermoord door de Duitsers en hun collaborateurs. Honderdvijftienduizend vermoorde Joden uit Nederland, nog geen twee procent van het totale aantal Joodse slachtoffers van de nazistische rassenwaan. Wat betekent dit voor de Joodse oorlogsslachtoffers na de bevrijding? Eeuwenlang had de Joodse gemeenschap in Europa en vooral in Nederland zich weten te handhaven, gelukkig geleefd, zich veilig, vrij en welkom gevoeld. Typerend hiervan is dat Amsterdam ook wel 'Jeruzalem van het Westen' werd genoemd. Dit neemt niet weg

dat de Joden sinds de verwoesting van hun tempel (in het jaar zeventig van de gangbare jaartelling) de herinnering aan Jeruzalem bewaren. Over de hele wereld bidden de Joden met het gezicht richting Jeruzalem. Bij Joodse huwelijken breekt de bruidegom een glas ter herinnering aan Jeruzalem en zegt:

'Als ik u, Jeruzalem vergeet,
Dan begeve mij mijn rechterhand,
Dan verstomme mijn tong in mijn mond,
Als ik ùwer niet uithef
Hoog boven de kroon mijner vreugde.'

Op Jom Kippoer (de heiligste dag van het Joodse jaar en daarmee de belangrijkste Joodse feestdag), aan het eind van de dienst in de synagoge, bij zonsondergang, na het *ne'ila*-gebed (slotgebed) en het blazen op de sjofar (ramshoorn), zegt de hele gemeente (hardop): 'Volgend jaar in Jeruzalem!'

Voor de oorlog bestond er voor het zionisme, dat streefde naar een eigen Joodse staat, maar weinig animo onder de Nederlandse Joden. Het ledental van de in 1899 opgerichte Nederlandse Zionisten Bond (NZB) bleef beperkt, ondanks de opkomst van nazi-Duitsland met zijn anti-Joodse maatregelen en de stroom van Joodse vluchtelingen uit Duitsland. Tussen de drie en vier percent van de Nederlandse Joden was aangesloten bij de NZB. Het ideaal van het zionisme begon in die tijd wel aan sympathie te winnen, maar veel behoefte om zelf naar Palestina te gaan bestond er niet.

In eigen kring waren er sterke krachten die zich tegen het zionisme keerden. In Joods-orthodoxe kring was men om religieuze redenen tegen het zionisme gekant: de Joodse staat mag pas worden opgericht na de komst van de Messias. Maar niet alle orthodoxe Joden bestreden het zionisme. Een internationale organisatie van religieuze zionisten, de Mizrachi, was ook binnen de NZB actief. In liberale en in socialistische kring vond het zionisme evenmin een warm onthaal. Voor Joodse socialisten, op weg naar een rechtvaardige internationale wereld, was assimilatie vanzelfsprekend. Socialisme en assimilatie konden, meenden zij, een eind maken aan het

antisemitisme. Zionisten geloofden echter dat het antisemitisme niet kon worden uitgebannen en zij wilden het Joodse zelfbewustzijn versterken door middel van een eigen Joodse staat.

Na de oorlog hadden veel overlevenden van de Sjoa een ander gevoel met betrekking tot Nederland en het zionisme. Na de bevrijding was de Joodse bevolking in Nederland, ongeacht de leeftijd, getraumatiseerd en kon zich moeilijk aanpassen. Veel Joden kregen, zacht uitgedrukt, te maken met onbegrip en weinig sympathie van de niet-Joodse bevolking in Nederland voor de situatie waarin zij verkeerden, en zij ondervonden een eerste naschok van de Sjoa.

Voor de 1.363 Joodse oorlogspleegkinderen voor wie de rechter een voogd moest benoemen lag dit niet anders. Hoewel zij te jong waren om financiële problemen te kennen, waren hun emotionele problemen des te groter.

In 1950 hadden Joodse instellingen de voogdij over ongeveer 538 minderjarige Joodse kinderen. Zo'n 40 procent van hen werd opgevangen in de weeshuizen van de Joodse voogdij-instellingen, waarvan de Berg-stichting in Laren de grootste was.

Ook de minderjarige oorlogswezen konden zich moeilijk aan de naoorlogse situatie aanpassen. Voor de oudere oorlogswezen die in een van de Joodse weeshuizen waren geplaatst was de situatie nog schrijnender. De oorlogswezen waren van hun dierbaarste dingen beroofd. In plaats van hun ouders en daarna onderduikouders waren er leidsters die een paar jaar ouder waren dan de wezen zelf en die hun vertelden wat wel en niet mocht en hoe ze zich dienden te gedragen. Logisch dat deze groep een uitweg zocht en veelal vond in het zionisme. Emigreren is spannend en gaf de mogelijkheid de weeshuizen te verlaten, weg uit Nederland, om ergens ver weg een nieuwe toekomst op te bouwen, een nieuw vaderland te vinden. Nederland heeft tijdens de oorlog niet gefunctioneerd als vaderland voor haar Joodse inwoners. Een vaderland heeft voor zijn inwoners dezelfde taak als ouders voor hun gezin. Het behoort voor zijn landgenoten te zorgen. Ik stel vast dat de Nederlandse regering, gedurende de oorlogsjaren, niet voor haar onderdanen,

en in het bijzonder niet voor de Joodse onderdanen, heeft gezorgd. Hiermee is niet gezegd dat de Nederlandse regering het leed van de Nederlandse Joden had kunnen voorkomen. Veel Nederlanders voelden zich verraden en verlaten door hun leiders die een veilig onderkomen in Engeland hadden gevonden. Het is dus begrijpelijk dat veel Nederlanders, onder wie Joodse oorlogswezen, een nieuw vaderland zochten.

Dit verlangen van de oorlogswezen vond steun bij de leiders van de op 30 augustus 1945 opgerichte Stichting Le-Ezrat Ha-Jeled. De meeste bestuursleden van LEHJ waren al voor de oorlog overtuigd zionist: Abraham de Jong (de eerste voorzitter van LEHJ) emigreerde in 1947 naar Palestina; Jaap van Amerongen (bestuurslid van LEHJ) was voorzitter van de NZB; LEHJ- bestuurslid Elisa Mendes da Costa-Vet was hoofd van het bureau van de Jeugd Alijah (emigratie).

Begin mei 1949 vertrokken Leo en Lea Levin, hun drie eigen kinderen en veertien minderjarige oorlogswezen naar Israël en vestigden zich in kibboets Givat Brenner.¹¹⁰ Het hele gezin Levin – Leo, Lea en hun drie kinderen – had de oorlog overleefd en Leo en Lea besloten Joodse weeskinderen in hun gezin op te nemen. In de strijd tussen OPK en LEHJ kregen zij in 1947 van OPK het aanbod de voogdij van hun veertien pleegkinderen op zich te nemen. Leo en Lea Levin hebben dit aanbod aanvaard. Ze hebben steeds vastgehouden aan hen in 1945 genomen besluit: onder elke omstandigheid alleen en uitsluitend samen met de kinderen naar Israël gaan en bij hen blijven.

Omstreeks dezelfde tijd vertrok uit Nederland een andere groep van zestig oudere kinderen die zich een maand later zelfstandig in Ben Shemen vestigde.

Ook oorlogswezen die onder voogdij van een van de Joodse instellingen stonden waren in 1949 en 1950 naar Israël vertrokken. Eind 1950 hadden de Joodse voogdij-instellingen de verantwoor-

delijkheid voor drieëndertig oorlogswezen in Israël.¹¹¹ Het jongste kind was zeven, het oudste was twintig jaar.

Na de oprichting van de Joodse staat in mei 1948 had Leo Cohen, adjunct-directeur van de Berg-stichting, al verkondigd dat hij naar Israël wilde emigreren. De kinderen uit zijn groep hadden hun ouders, pleegouders, enz. verloren en voelden zich veilig en prettig bij de familie Cohen. Zij wilden bij de familie blijven. Uiteindelijk vertrok een groep van drieëntwintig oorlogswezen (de jongste was dertien jaar, de oudste zeventien) in maart 1951 onder leiding van Leo en Riek Cohen naar kibboets Gvar Am. Met de trein vertrok het gezelschap naar Marseille en vandaar ging de reis per boot naar Haifa waar vrachtwagens hen opwachtten om hen naar Gvar Am te brengen.

Een jaar later volgden een tweede groep van vijftien minderjarige pupillen van de Berg-stichting naar Gvar Am. Dat de levensomstandigheden in de geïdealiseerde kibboets Gvar Am bij lange na niet leken op de beschutte wereld van de Larense Berg-stichting, ondervonden niet alleen de kinderen, maar ook Leo en Riek Cohen. Eind 1953 besloot het echtpaar Cohen de kibboets te verlaten om kort daarop naar Nederland terug te keren, de minderjarige oorlogspleegkinderen (vanaf veertien jaar) in Israël – een land dat vijf jaar daarvoor zijn onafhankelijkheid had verkregen – achterlatend, zonder leiding, opleiding en toezicht.

De Joodse voorgedij-instellingen hadden besloten de kinderen naar Israël te laten gaan op een alijah(emigratie-)visum, omdat dan de kosten van de emigratie door de Jewish Agency gedragen werden. Op zich natuurlijk een begrijpelijk en logisch besluit. Aan dit besluit zaten echter wel wat consequenties vast. Volgens de Israëlische wet krijgt iedere nieuwe immigrant automatisch de Israëlische nationaliteit, tenzij hij/zij deze uitdrukkelijk afwijst. Minderjarige kinderen zijn niet handelingsbekwaam en kunnen dus de Israëlische nationaliteit niet afwijzen. Ook moet elke nieuwe immigrant bij het bereiken van de achttienjarige leeftijd in militaire dienst. Toentertijd was de dienstplicht voor jongens tweeënhalft jaar en voor meis-

jes twee jaar. Gedurende hun militaire dienst kunnen deze kinderen het land niet verlaten en na de militaire dienst zijn ze meerderjarig. Bovendien kan een nieuwe immigrant het land niet verlaten zonder aan de Jewish Agency de immigratiekosten te hebben terugbetaald. Onnodig te zeggen dat deze pupillen hiervoor geen geld hadden en dat LEHJ ook niet van plan was hun alijah-kosten evenals de terugreis naar Nederland te betalen. Kortom, deze kinderen konden Israël niet verlaten, het echtpaar Cohen daarentegen kon dat wel.

Voogd en toezienend voogd waren verantwoordelijk voor de oorlogswees tot het moment van diens meerderjarigheid, ongeacht of de oorlogswees in Nederland of in een ander land woonde. De verantwoordelijkheid van de voogd was totaal en had betrekking op alle aspecten (moreel, emotioneel, financieel) van de opvoeding. De Joodse voogdij-instelling had bij het aanvaarden van het voogdij-schap een grote plicht tegenover deze kinderen op zich genomen. Hoe is het dan mogelijk dat de voogdij-instanties het goedgevonden hebben en zichzelf veel moeite hebben getroost de emigratie van minderjarige oorlogswezen naar Israël mogelijk te maken? Men zal zich toch niet willen verschonen door te zeggen dat het de minderjarige oorlogswezen zelf waren die uit eigen vrije wil naar Israël wilden gaan? Men zal deze minderjarige oorlogswezen (onder wie zevenjarigen) de verantwoordelijkheid van hun emigratie toch niet willen toeschuiven? Bij minderjarigen zijn enkel en alleen de ouders of is de voogd verantwoordelijk. Punt uit.

In Nederland begon Leo Cohen weer te werken voor de Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming en hij klom al snel op tot directeur van de Fusie. Directeur van de Fusie? Was dit een beloning voor het feit dat Leo Cohen ervoor had gezorgd dat in 1953 ruim zeventig minderjarige oorlogswezen – pupillen van de Fusie – in Israël gingen wonen met een Israëlische nationaliteit? Een hoeveelheid kinderen groot genoeg om een weeshuis te vullen; ruim zeventig minderjarige oorlogswezen – verspreid over Israël en in militaire dienst – over wie een Nederlandse Joodse instelling het voogdij-schap had aanvaard en dus de verantwoordelijkheid droeg,

maar geen enkele zeggenschap had of invloed over hun doen en laten kon uitoefenen.

Op 11 februari 1957 schrijft C. Friedman, directeur van LEHJ, het volgende aan de Raad voor de Kinderbescherming in Amsterdam:

Hierbij delen wij u mede dat de minderjarige Marcel Staal geboren 29 september 1939 verblijvende S.A. Rudelsheimstichting, Hoflaan 8 te Hilversum, op donderdag 7 februari j.l. genoemd tehuis zonder toestemming verlaten heeft, samen met de minderjarige H.P. en tot heden niet is teruggekeerd. Wij hebben de kinderpolitie te Hilversum van bovenstaande in kennis gesteld.¹¹²

Ook voor mijn broer was het leven in de Rudelsheimstichting verre van plezierig. Samen met H.P. liep hij op 7 februari 1957 weg. Ze hadden veel over Israël gehoord en dat leek hen wel wat. Marcel wilde eigenlijk liever naar Canada om daar een boerderij te beginnen, maar Israël was een goed alternatief om uit het tehuis te ontsnappen. Er moest voor hun vlucht het een en ander worden voorbereid, waardoor twee van hun vriendjes uit de Rudelsheimstichting, N.H. en J.H., in het complot zaten. Marcel en H.P. hadden wel een paspoort, maar dat was veilig opgeborgen in het bureau van mevrouw E. Kanteman (tante Ellie zoals we haar noemden). Met een list had H.P. hun paspoorten twee weken eerder uit haar bureau gepakt. Tante Ellie was met H.P. aan het afrekenen en Marcel liet in de keuken een stapel borden vallen. Geschrokken rende ze naar de keuken, waardoor H.P. de paspoorten kon pakken.

Tante Ellie, sinds een paar jaar in de Rudelsheimstichting als hoofd van de huishouding, was een lieve vrouw. Tante Ellie en Loek van Hellemond, een van de vele leidsters die in de loop van de jaren in het tehuis werkten, zijn de enige twee personen uit het tehuis aan wie ik goede herinneringen bewaar. Zij hadden het beste met ons voor. Dat voelde je. Waarschijnlijk uit zelfverdediging heb ik alle andere leidsters uit mijn geheugen gewist, behalve Miep. Die kwam

regelrecht uit het gevangeniswezen bij ons als leidster, maar had weinig verstand van en begrip voor oorlogswezen. Haar vorige baan was cipier in een vrouwengevangenis, wat het bestuur van LEHJ waarschijnlijk een goede vooropleiding vond. Als we onder de douche stonden – jongens in de pubertijd – kwam ze altijd even kijken. Misschien de macht der gewoonte, overgehouden uit de tijd dat ze cipier was en moest controleren wat de gevangenen onder hun kleren verborgen hielden. Ze hield ervan ons met harde hand op te voeden, trok ons aan de haren en was bij ons natuurlijk, op zijn zachtst gezegd, niet erg geliefd. We hadden dan ook afgesproken haar verjaardag op een bijzondere manier te vieren. H.P., die bakkersleerling was, zou een taart voor haar bakken en die versieren.

Op de avond van haar verjaardag zaten wij bij elkaar, gaven ons cadeau en zeiden: 'Gefeliciteerd, tante Miep, we hebben een klein cadeautje voor u, een door H.P. zelf gebakken en versierde taart.' 'Wat lief,' zei ze, 'dat hadden jullie niet hoeven te doen.' Wij wisten natuurlijk dat op de bodem van de gebaksdoo's een door H.P. op de wc gebakken taart lag, versierd met haren. We zaten gespannen te wachten op haar reactie. Ze haalde het elastiek van de doos, maar voordat ze het deksel optilde renden we met zijn allen de kamer uit. We hebben haar nooit meer gezien. Ze heeft op staande voet ontslag genomen.

Bakkersleerling H.P., die toen zeventien was, had werk om praktijkervaring op te doen. Toen hij 7 februari niet op zijn werk arriveerde werd tante Ellie ingelicht. Marcel, die elke dag naar de Utrechtse ambachtsschool ging, was die avond om negen uur nog steeds niet thuis. Dat vond de directie verdacht en Schick, directeur van de Rudelsheimstichting, informeerde daarop de kinderpolitie in Hilversum dat twee van zijn pupillen werden vermist. Ook informeerde C. Friedman het Nederlandse consulaat in Parijs, omdat men vermoedde dat de twee jongens op weg waren naar Frankrijk.

Met 100 gulden aan spaargeld op zak zijn Marcel en H.P. donderdagochtend 7 februari 1957 op de trein naar Parijs gestapt om vandaar verder te liften naar Marseille. In Marseille zouden ze dan

per boot naar Israël gaan, zo was hun plan. Maar aangekomen in Lyon was hun geld op, het regende, ze spraken de taal niet en konden geen lift krijgen. Ze gaven hun plan op, gingen terug naar Parijs en meldden zich bij het kindertehuis waar wij een jaar daarvoor op vakantie waren geweest. De directeur van het tehuis was al door Schick ingelicht en belde meteen de politie die hen geboeid meenam per trein naar Amsterdam. Aangekomen in Roosendaal werden ze opgewacht door de Nederlandse politie die hen in een cel opsloot. De volgende dag, precies een week na hun vlucht, werden ze door de politie afgeleverd bij de Rudelsheimstichting in Hilversum. Deze poging was mislukt, maar hun plan naar Israël te 'vluchten' gaven ze niet op. Wel veranderde de tactiek. Ze zouden dezelfde weg bewandelen die zo veel oorlogswezen voor hen waren gegaan.

Marcel, overgegaan naar de tweede klas van de ambachtsschool, liet Schick weten dat hij geen zin had de ambachtsschool af te maken en naar Israël wilde emigreren, in een kibboets wonen en op het land gaan werken. Schick vond dat wel een goed idee, mede omdat Marcel daarvoor al een jaar bij een boer had gewerkt. Ook de minderjarige oorlogswezen H.P., T.D. en N.H. lieten weten dat ze naar Israël wilden emigreren. Mij was het al jaren duidelijk dat ik naar Israël zou gaan. Wel wilde ik wachten tot mijn meerderjarige leeftijd en in elk geval tot ik klaar was met mijn studie. Nu het erop leek dat Marcel naar Israël ging, veranderde ik mijn plannen en vroeg ook om naar Israël te mogen emigreren, want ik wilde niet zonder hem in Nederland achterblijven. Van de kant van LEHJ was hiertegen geen bezwaar nadat dr. Keilson zijn goedkeuring had gegeven. De beslissing werd echter overgelaten aan de Jeugd-alijah die me zou keuren. Op 17 februari 1958 wordt mijn verzoek voorgelegd aan dr. Elisa Mendes da Costa-Vet, hoofd van het bureau van de Jeugd-alijah en ook lid van het Algemeen Bestuur van de Fusie. De tijden waren veranderd en zo ook de opvatting van Mendes da Costa-Vet betreffende emigratie naar Israël van oorlogswezen. Begin jaren vijftig van de vorige eeuw deed ze nog haar uiterste best om de emigratie van de Berg-stichting kinderen te bespoedigen.

Mijn aanvraag van februari 1958 wilde ze niet eens in behandeling nemen en deelde mee: 'Er kan geen sprake van zijn dat hij ook naar Israël gaat omdat hij pas zestien jaar is.' De weg om samen met mijn broer te emigreren was geblokkeerd en Marcel zou zonder mij naar Israël gaan. Weer werd ik gescheiden van een familielid van wie ik hield en in wie ik vertrouwen had. Het leven is sterker en dus pakte ik mijn oude plan weer op om eerst te studeren alvorens te emigreren. Ik had hier wel de medewerking van LEHJ voor nodig en dat bleek geen eenvoudige opgave te zijn. Hans Keilson, de psycholoog van de Fusie, stelde dat de Electro Technische School (ETS) te moeilijk voor mij was en raadde LEHJ aan de opgave voor deze school te annuleren.

Het dagelijkse bestuur van de Fusie heeft in haar vergadering van 16 juli 1958 besloten akkoord te gaan met het vertrek van hun minderjarige pupillen naar Israël. Nu nog de noodzakelijke toestemming van de kantonrechter voor Marcel, H.P., T.D. en N.H. om te emigreren. Ze zijn immers minderjarig. Geen probleem, papier is niet alleen geduldig, maar accepteert ook mededelingen die de waarheidstest niet kunnen doorstaan. Op 23 juli 1958 richt de Rudelsheimstichting zich per brief tot de kantonrechter in Amsterdam met het verzoek toestemming te geven zodat hun pupillen naar Israël kunnen vertrekken. In de brief, ondertekend namens de Rudelsheimstichting door de voorzitter respectievelijk secretaris, M.R. Hertzberger en J.E. v.d. Heijden-Lob, lees ik dat het verzoek voor Marcel als volgt gemotiveerd is:

*Dat de opleiding van Marcel Staal in zoverre voltooid is, dat hij wat algemene voorbereiding tot het leven in Israël betreft, thans naar Israël kan vertrekken, zodat zodanig vertrek thans zeer in het belang van deze minderjarige is.*¹¹³

Merkwaardig. Welke opleiding zouden ze bedoelen? Marcel (en dit geldt ook voor H.P., T.D. en N.H.) had geen enkele opleiding voltooid, was ongeschoold en had geen beroep. Evenmin was hij

(en ook dit geldt voor H.P., T.D. en N.H.) enige tijd in een van de tehuizen van de in 1948 opgerichte stichting Hachsjarah en Alijah – ter voorbereiding op het leven in Israël – geweest. Hoezo is het vertrek naar Israël in het belang van de minderjarige? De experts zowel in Nederland als Israël hebben LEHJ ten zeerste afgeraden Marcel naar Israël te laten gaan, zo lees ik in de rapporten.¹¹⁴

Naar aanleiding van het verzoekschrift heeft de kantonrechter op de zitting van 14 augustus 1958 de Rudelsheimstichting gemachtigd Marcel Staal naar Israël te laten vertrekken. De rechter geeft de volgende motivering voor zijn beschikking:

*Gezien een aan Ons ingediend verzoekschrift d.d. 23 juli 1958, van de Vereniging 'S.A. Rudelsheimstichting' gevestigd te Amsterdam; [...] Overwegende, dat het gedane verzoek op de Wet steunt en naar Ons oordeel inwilliging daarvan in het belang van de ten requeste genoemde minderjarige wenselijk is te achten[...].*¹¹⁵

De hindernissen zijn genomen en ook deze minderjarige pupillen kunnen naar (in) Israël ver(t)rekken. Op 8 september 1958 deelt LEHJ per brief aan Mirjam de Leeuw-Gerzon van de Irgoen Oleh Holland (IOH, de organisatie van Nederlandse immigranten in Israël) mee dat vier van hun pupillen op 26 september per *Artsa* (naam van het schip) vertrekken en geplaatst zijn in drie verschillende kibboetsen: Marcel en J.H. in kibboets Be'eroth Jitschak; T.C. in kibboets Beth Ha'emek, en H.P. in kibboets Givath Chayim.¹¹⁶ Evenals de vorige keren laat LEHJ de IOH weten dat er pupillen van hen naar Israël vertrekken. Het is niet met hen besproken, laat staan dat er tussen LEHJ en de IOH enig overleg heeft plaatsgevonden. Het wordt de IOH gewoon medegedeeld alsof men het over een pakketje heeft (inhoud: minderjarige oorlogswezen).

Op 25 september 1958 vertrok mijn broer met drie andere minderjarige oorlogswezen uit de Rudelsheimstichting naar Israël. Deze kinderen reisden, in overeenstemming met het op 10 augustus 1958

genomen bestuursbesluit, op een alijah-visum. Ook dit keer was de motivering van dit besluit: de kosten worden dan door de Jewish Agency gedragen. Het is natuurlijk mogelijk dat toen Leo Cohen in maart 1951 met zijn kindergroep naar Gvar Am verhuisde, LEHJ de consequentie van het reizen op een alijah-visum niet heeft voorzien. Mogelijk, hoewel dit dan wel getuigt van onverantwoordelijk en slecht beleid. Maar hoe kan dan verklaard worden dat eind 1958, toen de problemen van de in Israël wonende oorlogsvrouwen bekend waren, de Fusie opnieuw besloot haar pupillen op een alijah-visum te laten reizen? Ook deze pupillen konden eenmaal in Israël aangekomen het land niet meer verlaten. In zijn brief van 11 juni 2003 schrijft Hans Vuijsje, betreffende de verantwoordelijkheid van de voogdij-instelling tegenover hun pupillen, het volgende aan mij:

De voogd of de voogdij-organisatie was tot het moment van meerderjarigheid, dan wel het moment dat de pupil in het huwelijk trad verantwoordelijk. Le-Ezrath Ha-Jeled onderhield in dat kader intensieve contacten met de Irgoen Oleh en m.n. met mevr. Mirjam de Leeuw-Gerzon.

Inderdaad onderhield Le-Ezrath Ha-Jeled intensieve contacten met de Irgoen Oleh Holland. In het archief van LEHJ heb ik deze briefwisseling gevonden.¹¹⁷ Mirjam de Leeuw-Gerson van de IOH schrijft op 25 mei 1959 aan Leo Cohen, directeur van de Fusie en directie-adviseur van JMW, over de moeilijkheden van zijn pupillen:

JH blijft een ontzettend probleem [...] Dit meisje had zonder twijfel eerst psychisch moeten worden onderzocht en niet zo naar Israël worden gestuurd en zeker niet als Olah (emigrant), maar wat heeft het voor zin iedere keer weer op hetzelfde terug te komen want dit geldt ook voor BE e.a. Israël zit dan met de problemen.¹¹⁸

Ook uit deze brief blijkt duidelijk het onverantwoordelijke gedrag van de Fusie betreffende het emigratiebeleid voor zijn pupillen.

Eind 1959 schrijft Mirjam de Leeuw-Gerzon van de IOH aan Leo Cohen, directeur van de Fusie, over de financiële toestand waarin sommige van zijn pupillen zich bevinden. Na een lange briefwisseling tussen beide organisaties is Cohen bereid voor drie minderjarige oorlogswezen een toelage van IL. 120,- (253,20 gulden) per jaar per persoon ter beschikking te stellen. Leo Cohen, die zelf enige jaren in Israël had gewoond, moet toch geweten hebben dat IL 10,- (21,10 gulden) per maand bij lange na niet voldoende was voor het levensonderhoud, zelfs niet voor zijn pupillen die in militaire dienst zaten. Op 15 oktober 1959 ontvangt de IOH, voor dit doel, een bedrag van IL 360 (760 gulden) van LEHJ. De totale kosten voor rekening van LEHJ voor deze drie Israëliische pupillen bedroegen per maand IL. 10,- (f 21,10) en werden voor minder dan een jaar gegeven. Onnodig te zeggen dat dit heel wat minder is dan de kosten voor een pupil in Nederland.

Over een andere oorlogswees schrijft IOH: 'N.F. is uit het leger, heeft geen beroep. Ik heb een uitstekende vakman (timmerman) bereid gevonden hem eerst als volontair en later eventueel als betaalde kracht op te nemen. Daarvoor heeft Mr. Van Dijk het Hulpfonds gevraagd de eerste tijd hem maandelijks een bedrag te geven, waarvan hij kost en inwoning zal betalen.'

Over weer een andere oorlogswees – uit de groep die in 1951 met Leo Cohen naar Gvar Am is gegaan – schrijft Leo Cohen op 15 november 1960 aan K. Straschnow, penningmeester van de IOH:

Ze verkeert in ernstige financiële, doch ook in sociale nood. Ze verzocht ons financiële hulp in de zin, dat ze een voorschot op haar a.s. Jokos-Uitkering verzocht. De totale uitkering aan haar zal vermoedelijk niet meer dan 500 gulden bedragen. [...] Wij van hier uit zien geen kans haar te helpen. We zijn echter bereid, het restant bedrag IL 98,61 (208 gulden welke over is van de op 15 oktober 1959 ver-

*stuurde 760 gulden), voor haar te bestemmen en machtigen U, haar steeds wanneer nodig, iets te geven.*¹¹⁹

Het schijnt dat Leo Cohen van mening was dat oorlogswezen veel minder geld nodig hadden dan andere oorlogsslachtoffers. Dit doet me denken aan mijn eerste vakantie, zomer 1960, in Israël. Ik kreeg toestemming op eigen kosten mijn broer op te zoeken. Leo Cohen, 'de expert op het gebied van Israël', had besloten dat ik voor zes weken verblijf genoeg had aan 100 gulden zakgeld. Ik heb dan ook in parken geslapen en kon me soms permitteren een fallafel te kopen als avondmaal.

De IOH had zich als taak gesteld de ongeschoolde oorlogswezen te helpen en op de rails te zetten. Daar waar de Fusie had gefaald, haar handen had teruggetrokken en geen verantwoordelijkheid wenste te aanvaarden, heeft de IOH deze vrijwillig op zich genomen en de oorlogswezen moreel en financieel gesteund. Toch zou het nog tot begin jaren zeventig duren voordat er verbetering kwam in de financiële situatie van de meeste oorlogswezen in Israël. Met ingang van 1 januari 1973 werd de Wet Uitkeringen Vervolgingslachtoffers (Wuv) van kracht, waar ook in Israël woonachtigen zich op konden beroepen. Deze wet verleent een uitkering aan vervolgdgen die kunnen aantonen dat ze lichamelijk of geestelijk beschadigd zijn door de vervolging en niet in staat zijn door arbeid een inkomen te verwerven dat gelijk is aan de voor hen vastgestelde grondslag.

Financieel beleid

Na 1945 werd, als gevolg van het Besluit op de Materiële Oorlogschade, door de Nederlandse Staat via de Schade-Enquête-Commissie (SEC) een vergoeding gegeven voor onder meer oorlogschade aan huisraad, handelsvoorraden en bedrijfsinventaris. De uitkering werd niet in contanten betaald, maar in de vorm van een tegoed op een zogenaamd huisraadschadeboekje bij de NMB (de toenmalige Nederlandsche Middenstandsbank). De rentevergoe-

ding op zo'n boekje zou 2¾% per jaar bedragen. Begin 1950 had elke oorlogswewe een spaarrekening vanwege de uitkeringen van de huisraadschade. Arm of rijk: waar hele families waren uitgemoord was er huisraadschade te claimen.

Tot 1953 was het beleid van de voogdij-instellingen om de vermogens van de pupillen niet te gebruiken voor de grote tekorten op hun verpleging. De situatie was als volgt: De voogdij-instellingen ontvingen van de overheid pleeggelden. Deze ware echter verre van voldoende voor de verzorging van de pupillen. Om de tekorten aan te vullen werden derhalve gelden gebruikt uit Cefina-acties en uit de vooroorlogse vermogens van een aantal organisaties.

In de jaren vijftig besloot de overheid de opbrengsten uit vermogen (rente, dividend) aan te merken als inkomen. De voogdij-instellingen ontvingen daarmee voor pupillen met een vermogen minder pleeggeld dan voor pupillen zonder vermogen. Na lang aandringen van de accountants werd in 1953 besloten het verschil tussen de uitgekeerde pleeggelden ten laste te brengen van de opbrengst van het vermogen van een pupil, en tenminste ook de directe kosten van het vermogensbeheer (accountantsverklaringen e.d.) door te berekenen. Na 1958 werden niet alleen de kortingen op de uitkeringen van de overheid ten laste van de opbrengst van het vermogen gebracht, maar werden de werkelijke verpleegkosten ten laste gebracht van de netto opbrengst van vermogens van kinderen.¹²⁰

De grote vermogens bestonden uit aandelen, obligaties, e.d., waardoor de opbrengsten, buiten rente en dividenden, alleen op papier bestonden. De opbrengsten uit vermogen van de pupillen was niet voldoende om de volledige pleegkosten te betalen. Financieel was het dus aantrekkelijk pupillen naar Israël te laten gaan. Hun vermogens bleven in Nederland en onder beheer van LEHJ.

Vermogens van de pupillen die naar Israël vertrokken

De besturen van de Joodse voogdijorganisaties werden herhaaldelijk geconfronteerd met het vraagstuk van het al dan niet – en in welke mate – gebruiken van de vermogens van de oorlogswezen.

Uitgangspunt van de Joodse voorgedijorganisaties was de eventueel aanwezige vermogens niet, dan wel beperkt te gebruiken en zo veel mogelijk te reserveren tot aan de meerderjarigheid van de pupil.

In 1950 ontstond een nieuwe situatie doordat een groot aantal kinderen op alijah zou gaan. De vraag werd gesteld of vermogens van kinderen voor de reis mochten worden gebruikt. Op 19 december 1950 vergaderde de Commissie Vermogensbeheer Pupillen over dit onderwerp. De vergadering stelde nieuwe richtlijnen op voor het gebruik van vermogens betreffende kinderen die naar Israël emigreren en vroeg het dagelijkse bestuur uit een van de drie volgende mogelijkheden een principiële beslissing te nemen: a) Het vermogen wordt geliquideerd en voor het kind worden nuttige goederen gekocht, die het meeneemt naar Israël. b) Het vermogen wordt slechts gedeeltelijk geliquideerd en een deel blijft achter in Holland als een appeltje voor de dorst voor later of om eventueel pakketjes naar Israël te kunnen sturen. c) Het vermogen blijft geheel intact in Holland.¹²¹

Op 14 februari 1951 besprak het dagelijks bestuur van de Gefusioneerde Instellingen deze zaak en besloot als volgt: a) Alle kinderen ontvangen dezelfde uitzet. b) De uitzet der kinderen wordt van de schadeboekjes betaald. c) Kinderen die geen schadeboekjes bezitten of een te kleine uitkering hebben ontvangen, worden op kosten van de Berg-stichting uitgerust, respectievelijk zal voor hen het ontbrekende bedrag door de Berg-stichting worden bijgepast. Saldi van schadeboekjes van andere kinderen mogen in geen geval voor deze groep worden gebruikt. d) De reiskosten komen ten laste van de Berg-stichting. e) Kinderen die over voldoende contante middelen beschikken, kunnen, indien nodig, behalve de uitzet nog andere nuttige dingen meenemen. f) Indien kosten voor uitrusting of reis door andere organisaties worden vergoed – wat het geval was daar de kinderen op een alijah-visum reisden en hun reis dus betaald werd door de Jewish Agency – kan in overweging worden genomen dit bedrag voor onderhoudskosten der kinderen in Gwar

Am te reserveren en te zijner tijd de kosten aan Gwar Am over te maken.¹²²

Kort samengevat betekent dit dat de vermogens van de kinderen die naar Israël vertrokken opgebruikt mochten worden. Dit hield weer in dat alleen van de rijkere kinderen een restant vermogen onder beheer van LEHJ bleef bestaan. De kleine vermogens werden geliquideerd.

Deze minderjarige kinderen – nu met Israëlische nationaliteit – waren uiteraard niet handelingsbekwaam en konden, zoals gezegd, het land niet verlaten. Hun voogd was een Nederlandse organisatie die geen enkele bevoegdheid had in Israël te handelen. Wel had de Fusie er tijdig voor gezorgd dat de grote vermogens van hun pupillen in Nederland en onder hun beheer bleven. Aangezien de financiële dossiers van de oorlogswezen onvindbaar zijn en volgens Verhey en JMW in de jaren zeventig werden vernietigd, is het onmogelijk het beheer van deze vermogens volledig te reconstrueren. Maar ook de Liro-archieven waren onvindbaar en werden tweeënvijftig jaar na de oorlog (eind 1997) teruggevonden. Men heeft uit deze vondst veel kunnen reconstrueren en wetenschappelijk kunnen vaststellen wat men al die jaren wist, maar juridisch niet kon bewijzen. Professor Isaac Lipschits, emeritus hoogleraar eigentijdse geschiedenis aan de Universiteit van Groningen, zegt hierover in *De Groene Amsterdammer* van 3 december 1997:

De rillingen lopen me over de rug bij het zien van deze kaartjes. Er is naar gezocht. We wisten dat ze hebben bestaan. Ik heb meerdere keren aan het ministerie van Financiën gevraagd of de Liro-administratie nog bestond. En zo ja, waar ze dan lag. Ik kreeg te horen dat er niets meer was. Men vertelde me dat het archief waarschijnlijk was vernietigd. Dit materiaal is uitzonderlijk belangrijk voor het onderzoek naar de eigendommen van de joodse vervolgingslachtoffers. De overheid kan het nu niet meer verdonkeremanen.¹²³

Natuurlijk had de LEHJ het recht de kosten van emigratie uit het vermogen van de pupil te betalen. Hetzelfde geldt voor kleding en pleeggeld, ook die mogen in rekening gebracht worden, mits ze steunen op een rechtmatig genomen bestuursbesluit. Waar het vooral om gaat is of LEHJ het (morele) recht had deze minderjarige oorlogswezen zonder opleiding naar Israël te laten gaan en daar zonder leiding achter te laten.

Maar daarover gaat dit boek niet. Dit boek gaat zoals gezegd over minder belangrijke zaken zoals geld. Waar het in dit boek om gaat, is of de voogdij-instellingen het vermogen van hun pupillen goed hebben beheerd.

Dat LEHJ zich heeft ingespannen om vermogens op te sporen wordt door niemand betwist en is duidelijk te zien in de dossiers. De documenten die zouden kunnen/moeten laten zien hoe LEHJ met de vermogens van kinderen in tehuizen is omgesprongen en wat er bij hun meerderjarigheid mee is gebeurd, zijn verdwenen. Hoewel een volledige reconstructie van het vermogensbeheer niet mogelijk is zonder de financiële documenten, is er voldoende materiaal aanwezig en beschikbaar (in de sociale dossiers, in het archief van het NBI en bij de oorlogswezen) om de gestelde vragen naar waarheid te beantwoorden. Een wetenschappelijk onderzoek is dus een eerste vereiste. Zo'n onderzoek is mogelijk en heeft alleen zin als de Joodse gemeenschap en JMW er hun medewerking aan verlenen (de archieven van de Joodse voogdij-instellingen staan onder beheer van JMW). De Joodse gemeenschap en JMW verzetten zich echter vooralsnog tegen een wetenschappelijk onderzoek (ik kom hier in hoofdstuk 7 op terug).

Overigens konden de voogdij-instellingen (officieel) alleen dan beslissingen nemen over het vermogen van de oorlogswees nadat de overdracht van de nalatenschappen (van de door het NBI aangestelde bewindvoerder naar de voogd) had plaatsgevonden. Maar door het ontbreken van een efficiënte controle – in gevallen waar de kantonrechter de voogdij-instellingen decharge heeft verleend is slechts een marginale toets toegepast – werden de vermogens van

de minderjarige wezen de facto door hun voogden beheerd. Zoals we zagen konden in de oorlog opengevallen nalatenschappen van Joodse afwezigen in het overgrote deel van de gevallen pas na de speciale wet van 11 juni 1949 afgewikkeld worden. Wat betreft onze nalatenschap, deze is pas in 1955 overgedragen aan onze voogd.

Ook nadat de voogd het beheer over het vermogen van de oorlogswes had gekregen, werden er vermogensaandelen aan hun erfenis toegevoegd. Zo vond eind 1956 de slotuitkering van LVVS en NGV plaats. De slotuitkering van de AOF-levensverzekeringen heeft tot 1958 op zich laten wachten en het naoorlogse rechtsherstel van onroerend goed was pas in 1959 (veertien jaar na de oorlog) afgerond. De claims betreffende JOKOS/CADSU-I en CADSU-II werden pas begin jaren zestig van de vorige eeuw uitbetaald aan de rechthebbenden.

JOKOS EN CADSU

(materiële en immateriële schadevergoeding)

Inleiding

De Bondsrepubliek Duitsland heeft in 1957 het Bundesrückerstattungsgesetz (BRüG) afgekondigd. Op grond van deze wet werd het mogelijk voor nazislachtoffers die op grond van hun ras, geloof of politieke overtuiging waren vervolgd een schadevergoeding voor de van hen geroofde of onder dwang verkochte goederen te verlenen. Twee Nederlandse juristen waren van mening dat het BRüG voor Nederlandse vervolgd kansen bood in West-Duitsland schadevergoeding te vragen. Dit zou mogelijk zijn wanneer aannemelijk gemaakt kon worden dat die eigendommen terecht waren gekomen in het "Geltungsbereich" (Berlijn en het naoorlogse West-Duitsland). Het ging om die crediteuren van LVVS die geen, dan wel geen volledige uitkering hadden ontvangen wegens ingeleverde goederen, kostbaarheden, sieraden evenals wegens ingeleverde en na de oorlog verdwenen buitenlandse effecten. Het Ministerie van

Financiën heeft eind 1957 besloten een ambtelijk bureau met de afwikkeling van deze claims op de Bondsrepubliek te belasten. Deze Nederlandse instelling die het Duitse 'Wiedergutmachungsgeld' voor materiële schade als uitvoerend apparaat verdeelde, werd met ingang van 1 september 1959 ingesteld en kreeg de naam het Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade-uitkeringen (CADSU). Het CADSU, gehuisvest aan de Keizersgracht 105 in Amsterdam, ressorteerde onder de Directie Bewindvoering van het Ministerie van Financiën. Met ingang van 1 oktober 1966 werd het CADSU opgeheven.

De stichting Joodse Kerkgenootschappen en Sociale Organisaties in Nederland voor Schadevergoedingsaangelegenheden, beter bekend onder de naam Jokos, heeft in het kader van het BRüG met de West-Duitse autoriteiten onderhandeld over schadevergoeding voor in de oorlog geroofd huisraad van Joden. Het ging daarbij voornamelijk om inboedels die door Duitse instanties zijn geroofd en naar West-Duitsland zijn vervoerd. Vanaf eind jaren vijftig van de vorige eeuw kon men zich bij Jokos aanmelden om in aanmerking te komen voor vergoeding van huisraadschade. Met de afwikkeling van de claims op de Bondsrepubliek Duitsland werd het CADSU belast.

In 1963 werd het CADSU met een nieuwe taak belast. Deze betrof de uitvoering van de regeling inzake vergoedingen voor immateriële schade op grond van het door Nederland met de Bondsrepubliek Duitsland op 8 april 1960 gesloten Financieel Verdrag.

In 1956 werd in West-Duitsland een Wiedergutmachungswet, het Bundesentschädigungsgesetz (BEG) van kracht. Deze wet regelde de immateriële schadevergoeding aan oorlogsvervolgden op grond van ras, geloof of levensovertuiging. De West-Duitse regering heeft in 1960 in het kader van deze wet een eenmalige uitkering van DM 125 miljoen ter beschikking gesteld aan de Nederlandse regering. De Nederlandse regering moest dat bedrag verdelen. Vanaf 1963 kon men zich bij het CADSU aanmelden om in aanmerking te

komen voor vergoeding van immateriële schade. Het CADSU werd eveneens met de afwikkeling van deze claims belast.

Het CADSU was dus belast met de afwikkeling van zowel de materiële als de immateriële Duitse schadevergoeding. Om verwarring te voorkomen wordt de materiële schadevergoeding JOKOS en/of CADSU-I genoemd en de immateriële schadevergoeding aangeduid met CADSU-II.

JOKOS/CADSU-I (materiële schadevergoeding)

Verscheidene verenigingen waren in de Stichting JOKOS vertegenwoordigd. Het NIK werd vertegenwoordigd door M. van Creveld, het PIK door D. Lopes Cardozo, het Liberaal Joods Kerkgenootschap door E. Juhl, de Stichting Schadeloosstelling Joodse Oorlogsslachtoffers in Nederland door S. Parsser, en JMW door Vedder, Sondervan en Taussig. De drie vertegenwoordigers van JMW namen sleutelposities in: A. Vedder als voorzitter, G. Taussig als secretaris en Ph.A. Sondervan als penningmeester.¹²⁴

Notaris Eduard Spier, voorzitter JMW vanaf 1954 tot 1972, vervulde tijdens de oorlog belangrijke functies op de verschillende afdelingen van de Joodse Raad. Zo lees ik in de Gids van de Joodse Raad dat hij de dagelijkse leider was van de afdeling Westerbork (met de taakomschrijving 'Sociale verzorging, registratie en voorlichting'); plaatsvervangend voorzitter van de afdeling Joods Onderwijs in Nederland; dagelijkse leiding van de afdeling Lijnbaansgracht (met de taakomschrijving: 'Registratie van de persoonlijke en de financiële gegevens van voor tewerkstelling opgeroepen personen in opdracht van de desbetreffende autoriteiten en administratieve behandeling van deze gegevens.')

Na de bevrijding hanteerde Spier de voorzittershamer van het Nederlands-Israëlietische Hoofdsynagoge in Amsterdam, de Permanente Commissie van het Nederlands-Israëlietisch Kerkgenootschap; het Dagelijks Bestuur van Joods Maatschappelijk Werk en JOKOS.

*Hij manoeuvreerde uiterst behendig. Wilde hij zich voor een zaak inzetten, dan moest die niet alleen nuttig en/of noodzakelijk zijn, maar ook kansrijk. Bleek achteraf dat hij zijn kansen verkeerd had ingeschat, dan draaide hij voorzichtig bij.*¹²⁵

Een voorbeeld van deze tactiek is de kwestie van de JOKOS. Het initiatief tot het vragen van schade-uitkeringen was uitgegaan van het Comité voor Joodse Oorlogsslachtoffers.

In mei 1954 liet Spier weten dat hij er weinig in zag: 'De voorzitter is ten aanzien van deze kwestie pessimistisch gestemd.' [...] In oktober 1957 – er was meer schot in de zaak gekomen – verklaarde Spier in de Bestuursraad: Dit zeer sympathiek te vinden: 'men moest de mensen hun gang laten gaan en zien wat er voor resultaten bereikt zullen worden.' Spier liet het voorzitterschap over aan Vedder, vice-voorzitter van JMW.

*[...] In december 1957 – het was toen duidelijk dat de betalingen zouden plaatsvinden – gaf Spier als zijn mening dat het bestuur van de stichting JOKOS aangevuld moet worden met Nederlandse deskundigen, vooral door een notaris. Op de Algemene Vergadering van 18 mei 1958 verklaarde notaris Spier dat hij arts Vedder niet geschikt vond om JOKOS te leiden: 'Dr. Vedder is weliswaar een goede dokter, maar daarom heeft hij nog geen verstand van deze zaken.' Via deze omweg kwam Spier in het bestuur van JOKOS en zou hij het voorzitterschap overnemen.*¹²⁶

De schadeclaims voor inboedels moesten individueel bij Stichting JOKOS worden ingediend. Het CADSU diende de claim in bij de West-Duitse instanties en zorgde voor de afhandeling.

De apparaatskosten van JOKOS/CADSU om de claims te realiseren werden gedekt door vier procent van de toegekende bruto schadevergoeding in rekening te brengen bij de uitkeringsgerech-

tigden. Daarvan was tweeënhalf procent bestemd voor het CADSU-apparaat en anderhalf procent voor JOKOS, onder andere voor verzekeringskosten. De inhouding van tweeënhalf procent door het CADSU representeert een bedrag van circa vier miljoen gulden.¹²⁷ Hieruit volgt dat de inhouding van anderhalf procent door JOKOS een bedrag van circa 2,4 miljoen gulden representeert.

Begin jaren zestig werden de claims aan de rechthebbenden uitbetaald. Het JOKOS-archief – vergoedingen betreffende materiële schade – is bewaard gebleven en is in beheer bij JMW en opgeslagen in het Gemeentearchief Amsterdam.

Het ging, zoals gezegd, om inboedels die door Duitse instanties zijn geroofd en naar (West-)Duitsland zijn vervoerd. Bij inboedels van niet-teruggekeerde gedeporteerden werd de JOKOS-claim verdeeld onder de rechthebbende erfgenamen. Teneinde de nalatenschappen onder hen te verdelen moesten notarissen per JOKOS-dossier de zogenaamde ‘Verklaring van Erfrecht’ opstellen, waaruit bleek wie waar en op welk tijdstip was overleden met achterlating van welke kinderen die op hun beurt enz., enz. De verklaring heeft dus direct betrekking op de in de oorlog omgekomen personen en vermeld aan het slot wie de uiteindelijke rechthebbenden zijn evenals hun gedeelte van de JOKOS-claim.

Voor de behandeling van claims waarbij meerdere erfgenamen waren betrokken, kostte het vaak geruime tijd alvorens de benodigde verklaringen van erfrecht waren ontvangen. Bovendien waren er gevallen waarin een deel van de rechthebbenden ‘afwezig’ bleek te zijn. Een afwezige is een natuurlijke (bekende) persoon met onbekende verblijfplaats (een ‘afwezige’ is niet hetzelfde als een ‘onbekende’, hoewel deze termen vaak door elkaar worden gebruikt). In de verklaring van erfrecht werd tevens vermeld voor welk gedeelte er erfgenamen zijn waarvan de verblijfplaats vooralsnog onbekend is. Om te voldoen aan de eis van de Duitse wet, dat voor de afwikkeling van een claim alle daarbij betrokken rechthebbenden vertegenwoordigd moesten zijn, was het noodzakelijk een curator aan te wijzen over deze gedeeltelijk onbeheerde nalatenschappen. Om dit

probleem zo praktisch mogelijk op te lossen heeft de Nederlandse rechtbank, op verzoek van het CADSU, in deze duizenden gevallen de stichting JOKOS tot curator benoemd.¹²⁸ Daarna konden de afwikkeling van de claim en de uiteindelijke betaling aan de rechthebbenden in de nalatenschap plaatsvinden.

Nadat bij JOKOS het geld uit Duitsland was binnengekomen en een aanvrager aan alle bureaucratische formaliteiten had voldaan, kon het bedrag op zijn rekening worden gestort. Er was altijd wel tijdsverschil tussen het moment waarop JOKOS de beschikking had over het geld en het tijdstip waarop het geld werd overgemaakt aan de rechthebbende. Gedurende deze periode ontving JOKOS de rentebaten van deze claim. Dit was nog niet alles. Zodra in een meubelclaim zich één gerechtigde had aangemeld, ontving JOKOS van de Bondsrepubliek het totale bedrag van deze claim. Maar JOKOS betaalde pas uit per aangemelde of opgespoorde gerechtigde. Er kon heel wat tijd overheen gaan voordat de notaris alle 'afwezige' gerechtigden in de nalatenschap had opgespoord.

Tot medio 1966 zijn er van de door het CADSU ingediende meubelclaims 28.655 door West-Duitsland toegekend. Stichting JOKOS heeft voor deze claims de totale waarde van ruim DM 192 miljoen ontvangen waarvan een bedrag van bijna DM 179 miljoen aan opgespoorde rechthebbenden kon worden uitbetaald. Hieruit volgt dat midden 1966 een bedrag van ruim DM 13 miljoen aan onbeheerde nalatenschappen bij curator JOKOS aanwezig was. Van sommige erflaters heeft de uitbetaling van hun nalatenschappen niet volledig kunnen plaatsvinden daar sommige rechthebbenden onvindbaar (afwezig) bleven.

Eind 1965 berichtte het Bundesfinanzministerium dat er van Duitse zijde geen termijn zou worden gesteld voor de opsporing van tot dusverre afwezige erfgenamen. Zodoende mocht worden verwacht dat uiteindelijk nog slechts een gering bedrag als toekomstige aan niet-opgespoorde erfgenamen zou blijven openstaan. In het eindverslag CADSU staat het verdere verloop na 30 juni 1966 niet meer vermeld, omdat het CADSU in 1966 werd opgeheven.

Zij die in de periode 1957-1959 hadden verzuimd claims in te dienen, konden uit het zogenaamde Härtefonds ('hardheidsaanvragen') betalingen van beperkte omvang ontvangen. In totaal werd in Nederland over de jaren 1966 tot eind 1974 een bedrag van ruim DM 4,3 miljoen uit dit fonds ontvangen.

In de jaren 1960 tot en met 1974 werd in het kader van het BRüG schadevergoeding wegens uit Nederland geroofd huisraad een totaal bedrag van DM 196,5 miljoen (192,2 + 4,3) uitgekeerd. In guldens was dit volgens de vaste koersverhouding circa 178,5 miljoen gulden.

De West-Duitse minister van Economische Zaken en Financiën bepaalde in juni 1972 dat de uit BRüG overgeschoten gelden niet hoefden te worden teruggegeven, mits die gelden bij JMW terecht zouden komen 'ten behoeve van de leniging van de noden van in Nederland wonende Joden en tot behartiging van hun sociale belangen'.¹²⁹

De Stichting Jokos heeft na medio 1966 het nog niet uitgekeerde bedrag van ruim DM 13 miljoen, aanzienlijk gereduceerd. Uiteindelijk bleef een relatief gering bedrag open, waarover JMW het beheer kreeg.¹³⁰

De door Jokos ontvangen rente over de gedeeltelijk onbeheerde nalatenschappen werden niet uitbetaald aan de uiteindelijk opgespoorde rechthebbenden, maar bleven bij Jokos liggen. Hierdoor werd een totaal bedrag aan rentebaten van circa 8,5 miljoen gulden door Jokos gerealiseerd wegens het tijdsverschil tussen de ontvangst van de uit West-Duitsland ontvangen uitkeringen enerzijds en de uitbetaling aan rechthebbenden in de nalatenschap anderzijds.

Een totaal bedrag van circa 11,6 miljoen gulden, bestaande uit rentebaten, onbeheerde nalatenschappen en overschot van de ingehouden apparaatskosten, is door Jokos in 1974/1975 als volgt geschonken: 2 miljoen gulden aan de Staat Israël, 3 miljoen aan de organisatie van Nederlandse immigranten in Israël (IOH), 3 mil-

joen aan JMW en 3,6 miljoen aan de drie Joodse kerkgenootschappen in Nederland.¹³¹

CADSU-II (*immateriële schadevergoeding*)

Het CADSU werd in 1963 belast met een nieuwe taak. Zoals gezegd moest de Nederlandse regering het eenmalige, door West-Duitsland beschikbaar gestelde bedrag van DM 125 miljoen (113,1 miljoen gulden) verdelen onder de oorlogsvervolgden. Deze schadevergoeding had het karakter van smartengeld.¹³²

Dit bedrag is in de jaren 1963 tot 1966 verdeeld onder Joden, Zigeuners, Jehovah's Getuigen en illegale werkers die langer dan drie maanden gevangen hadden gezeten. De apparaatskosten van 2,7 miljoen gulden kwamen voor rekening van de Staat.¹³³

Een commissie onder voorzitterschap van oud-premier Drees heeft een puntenstelsel ontwikkeld voor de verdeling van dit bedrag. Vervolgde Joden kregen een bepaald aantal punten toegewezen: voor het dragen van een ster, verlies door een minderjarige van een ouder, verlies van een kind, gevangenschap in een concentratiekamp, vervolgden die door de bezetter aan sterilisatie werden onderworpen, enzovoort. Zo gaf de commissie aan kinderen die op 7 mei 1945 minderjarig waren een verhoudingsgetal van honderd voor het verlies van een vermoorde ouder. Vader en moeder waren in dit stelsel 200 eenheden waard. Een eenheid werd in 1963 voorlopig vastgesteld op 21,00 gulden. In 1965, na de eerste verdeelronde, werd een eenheid definitief vastgesteld op 31,40 gulden.

De claims voor immateriële schadevergoeding moesten individueel bij het CADSU worden ingediend. Het CADSU diende de claim in bij de West-Duitse instanties en zorgde voor de afhandeling. De jarenlange samenwerking met de relevante instanties maakte het voor het CADSU mogelijk om eind november 1963 al een begin te maken met de uitbetaling van een voorschot. In juni 1965 kon een begin worden gemaakt met het uitbetalen van de slotuitkering en eind 1965 waren bijna alle ruim 60.000 aanvragen om een uitke-

ring afgewikkeld. Met ingang van 1 oktober 1966 werd het CADSU opgeheven.

Op basis van die puntenverdeling is bijna het totale bedrag van DM 125 miljoen (113,1 miljoen gulden) verdeeld. Een resterend bedrag van circa 88.000 gulden is door de minister van Financiën in gelijke delen verdeeld over de Stichting Joods Maatschappelijk Werk ten behoeve van de Joodse oorlogsslachtoffers en de Stichting 1940-1945 ten behoeve van de slachtoffers van het verzet.¹³⁴

Het CADSU-II-archief is bewaard gebleven en is in beheer bij het Ministerie van Financiën.

Eind 1958 verbleven in de Rudelsheimstichting nog maar weinig oorlogswezen en werd het huis gesloten. De overgebleven kinderen werden ondergebracht in andere Joodse tehuizen. Zo verhuisden ik en enkele andere pupillen naar het Joods Jongenshuis in Amsterdam. Negen maanden later, september 1959, had LEHJ een geschikt kosthuis voor mij gevonden aan de Centuurbaan in Amsterdam. Inwonen bij deze familie bleek geen succes te zijn. September 1960 verhuisde ik daarom naar de Koninginneweg in Amsterdam waar ik mijn grote liefde heb ontmoet. Op 2 augustus 1963 trouwde ik met Henneke, de dochter des huizes, in het Amsterdamse gemeentehuis. Rabbijn Soetendorp heeft ons huwelijk op zondag 4 augustus in de synagoge in Amsterdam, volgens de Joodse wetten en gebruiken, ingezegend. De bruid werd uiteraard onder de *choepa*¹³⁵ geleid door haar ouders; voor mij vervulden mevrouw Soetendorp en de heer van der Lijn die rol. Hij was de enige (van mijn kant) die aanwezig was bij de plechtigheid. Meijer van der Sluis, hoofd van de sociale afdeling van LEHJ en later staffunctionaris voor kinderscherming en jeugdzaken bij JMW, heeft als enige de beleefdheid gehad zich achteraf te verontschuldigen voor zijn afwezigheid. Hij schreef mij op 14 augustus 1963 dat hij wegens vakantie niet op de *choepa* aanwezig kon zijn.¹³⁶ Ik lees dit in mijn dossier, want de brief heb ik nooit ontvangen. Op 14 augustus waren we al per scooter onderweg naar Israël. De reis heeft ruim drie weken geduurd

en ging van Amsterdam via Parijs naar Marseille. Vanuit Marseille gingen we verder met het schip de *Theodor Herzl* naar Haifa, waar we op 6 september arriveerden. Het was een mooi gezicht en ook emotioneel om te zien hoe het 'beloofde' land langzaam dichterbij kwam. Nog op volle zee kwamen tientallen kleine bootjes om de *Herzl* varen om de nieuwe immigranten te verwelkomen. Het was een fantastisch leuke verrassing toen Henneke op een van die bootjes haar broer zag die een paar jaar eerder naar Israël was geëmigreed en nu diende als officier in het Israëliëse leger.

Begin 2003 heb ik het CADSU-II-dossier van mijn vader en moeder opgevraagd bij het Ministerie van Financiën. Na een paar weken ontving ik de dossiers.¹³⁷ Het bleek dat Marcel op 5 september 1963 (ik was nog op zee) de schadeformulieren had ingevuld en getekend. Op het formulier staat ook mijn handtekening waarmee ik mijn broer machtigde de CADSU-II voor ons beide in ontvangst te nemen. Het tekenen van de CADSU-formulieren moet dan ook een van de eerste daden geweest zijn die ik in mijn nieuwe vaderland heb verricht. Verder zag ik in het dossier dat het CADSU op 14 mei 1964 twee voorschotten van elk 2.100 gulden op de bankrekening van mijn broer had gestort. De restwaarde van 1.040 gulden elk, is op 16 augustus 1965 overgemaakt. Totaal is door het CADSU op de bankrekening van Marcel een bedrag van 6.280 gulden overgeboekt waarvan de helft voor mij bestemd was.

Stichting Centraal Meldpunt Joodse Oorlogsclaims (CMJO)

Begin 1998 richtte het CJO de Stichting Centraal Meldpunt Joodse Oorlogsclaims (CMJO) op. Het Meldpunt was gehuisvest in het gebouw van de Stichting 1940-1945 in Diemen. Het CJO betaalde daarvoor huur, service- en organisatiekosten. Op 1 mei 2002 beëindigde het CMJO haar activiteiten.

Het Meldpunt riep de Joodse oorlogsoverlevenden op tot het indienen van schadeclaims bij de Nederlandse financiële instituten en de overheid. De bedoeling was de Nederlandse financiële instanties en de overheid te overtuigen van de grote onvrede betreffende het naoorlogse rechtsherstel. Op aanvraag stuurde het Meldpunt een folder met ingesloten formulier voor informatie en/of het indienen van een schadeclaim. Het CMJO verzamelde gegevens, verstreekte informatie, beantwoordde vragen (zowel telefonisch als schriftelijk) en behandelde de claims.

In november 1999 is in samenwerking met Platform Israël het Meldpunt Israël tot stand gekomen. De Israëlische dochter verleende assistentie bij het invullen van de formulieren, beantwoordde vragen en stuurde vervolgens de formulieren en gegevens naar het Meldpunt in Nederland voor verdere behandeling.

Veel overlevenden van de Sjoa, onder wie de oorlogsoverlevenden, besloten hiervan gebruik te maken om navraag te doen naar de erfenis van hun ouders en andere familieleden. De claims hebben betrekking op verzekeringspolissen, banktegoeden, inboedels (JOKOS), kunst, bedrijven en diverse andere onderwerpen (onder meer sieraden, diamanten, effecten en dwangarbeid). In het eerste en tweede jaar van zijn bestaan werden bij het Meldpunt in totaal 5.048 claims ingediend, waarvan 1.281 (25%) inboedelclaims.¹³⁸ In de vier jaar van zijn bestaan werden bijna 10.000 claims aangemeld bij en afgehandeld via het CMJO en kon op een veelvoud van vragen van Joden in Nederland en Israël een antwoord worden gegeven.¹³⁹

De claims waarvoor voldoende informatie werd verstrekt om tot onderzoek over te gaan werden neergelegd bij verschillende instanties, vooral verzekeraars en banken. De inboedelclaims werden neergelegd bij Joods Maatschappelijk Werk omdat deze instantie de JOKOS-dossiers onder haar beheer heeft.

Mijn broer heeft ook informatie aangevraagd bij het Meldpunt betreffende Inboedel-JOKOS-CADSU-I-claims. Zijn aanvragen hadden betrekking op onze ouders, grootouders van moederskant, grootouders van vaderskant, twee ooms en een tante. Zoals gebrui-

kelijk heeft het CMJO deze vragen neergelegd bij het JMW voor behandeling. Deze schriftelijke vragen betreffende al dan niet uitbetaalde Jokos-claims werden door JMW (de beheerder van het Jokos-archief) buitengewoon goed en in details gespecificeerd op 2 augustus 1999 per brief beantwoord.¹⁴⁰ Het antwoord van JMW bevatte onder andere het Jokos-archiefnummer; verklaringen van erfrecht; vastgestelde waarde huisraad op 9 mei 1940 in DM en omgerekend naar guldens; de al ontvangen uitkeringen (SEC); administratie- en zegelkosten en uiteindelijk het restbedrag. Eveneens werd vermeld op welke datum en op welke bank (met rekeningnummer) het bedrag was gestort. Deze specificatie werd gegeven voor ieder familielid waarvoor een Jokos-claim was ingediend, voor elk relevant Jokos-dossier. Voor vragen betreffende de CADSU-II (immateriële schade) werd verwezen naar het Ministerie van Financiën, Afdeling Algemene Secretarie, Postbus 20201, 2500 EE Den Haag.

Voor minderjarige oorlogswezen werden de materiële uitkeringen (CADSU-I/Jokos) evenals de immateriële uitkeringen (CADSU-II) door hun voogd aangevraagd en geïnd; ze dienden aan het vermogen van de pupil te worden toegevoegd. Nadat de oorlogswees meerderjarig was geworden, moest hij/zij zelf de aanvraag voor vergoedingen indienen dan wel iemand hiervoor machtigen. Eind jaren vijftig, toen een begin gemaakt werd met het indienen van de Jokos-claims, waren er nog maar weinig oorlogswezen minderjarig. In 1963 kon pas worden begonnen met de aanvraag van de immateriële schadevergoeding (CADSU-II).

Voor veel van de meerderjarige oorlogswezen heeft LEHJ de Jokos-claims ingediend en de uitkering geïnd. Dit vereist enige toelichting, ook al omdat de meeste wezen zich niet kunnen herinneren LEHJ hiervoor gemachtigd te hebben. Zoals gezegd kregen de oorlogswezen bij het bereiken van hun meerderjarige leeftijd een brief van hun voogd waarin ze gefeliciteerd werden met hun eenentwintigste verjaardag. Ook werd hun gevraagd een algemene volmacht te tekenen. LEHJ, zo stond in de brief, kon hun zaken

alleen dan behartigen en afwikkelen na ontvangst van de getekende volmacht. De meeste oorlogswezen en in het bijzonder de in Israël woonachtigen, gehoorzaamden hieraan, ze wilden immers hun erfenis ontvangen. Met deze getekende machtiging kon LEHJ alle financiële belangen van de wees behartigen, dus ook het indienen en innen van de JOKOS-claims. Formeel-juridisch zijn de JOKOS-claims dus terecht aangevraagd door en overgeboekt op de bankrekening van LEHJ, ook als de kinderen ten tijde van de uitkering meerderjarig waren. Daar de financiële dossiers van LEHJ om onbegrijpelijke redenen zijn vernietigd valt niet na te gaan of met de rechthebbenden is afgerekend.

JOKOS-dossiers 10773, 10774 en 10775

Het indienen van een claim gebeurde door middel van aangifte op een door JOKOS ontworpen formulier. Op 10 februari 1958 heeft mijn voogd de Rudelsheimstichting aangifte gedaan bij JOKOS voor huisraadschade van mijn vermoorde ouders, grootouders vaders kant en grootouders moeders kant. Voor deze claims zijn Verklaringen van Erfrecht afgegeven op 11 september 1959 door notaris Maurits West (dossier 10773 en 10774) en op 22 september 1959 door Jacob van Hasselt (dossier 10775). Als enige gerechtigden voor deze boedelclaims werden genoemd: Marcel en Philip Staal, ieder voor de helft. Deze claims waren dus vrij eenvoudig af te handelen. Mijn broer en ik waren de enige overlevenden die recht hadden op de erfenis van mijn ouders en grootouders. Deze claims zijn dan ook in één keer uitbetaald als volgt:¹⁴¹

	Betaaldatum	Bruto bedrag	Netto bedrag
JOKOS 10773	4 juli 1961	DM 4.458	3.093,52 NLG
JOKOS 10774	29 sept 1960	DM 3.239	2.805,54 NLG
JOKOS 10775	29 sept 1960	DM 4.189	3.629,07 NLG

De betaling van de JOKOS-claims 10774 en 10775 is uitgevoerd op 29 september 1960, de dag dat Marcel 21 werd. De Rudelsheimstichting was dus niet langer zijn voogd, maar heeft wel de uitkeringen ontvangen. De dossiers 10774 en 10775 bevatten geen document waaruit blijkt dat de Rudelsheimstichting gemachtigd was deze JOKOS-claims voor hem te ontvangen. De conclusie kan dan ook niet anders zijn dan dat de Joodse voogdij-instelling dit gedeelte van de nalatenschappen onterecht heeft geïnd.

Claimnummer 10773 is door JOKOS uitbetaald op 4 juli 1961. Marcel werd op 29 september 1960 meerderjarig en woonde sinds september 1958 in Israël. De Rudelsheimstichting heeft dus een volmacht nodig om deze schade-uitkering te innen. Inderdaad zit in het JOKOS-dossier 10773 een kopie van een vermeende Algemene Volmacht van 12 januari 1961, waarin Marcel Staal de heren Ph. Vos, Karel Schipmölder en Jan van Rooy – onder de naam Accountantskantoor Ph. Vos – machtigt het batig saldo in ontvangst te nemen en de financiële zaken af te handelen. Verder ligt in dit dossier een document waarin Accountantskantoor Ph. Vos op 6 juni 1961 de Rudelsheimstichting machtigt om JOKOS-claim 10773 voor Marcel in ontvangst te nemen.

De vermeende handtekening van Marcel Staal op de volmacht is door drs. Zevenbergen, voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Forensische Schriftexpertise, onderzocht of deze al of niet een echte handtekening is/zou kunnen zijn van Marcel Staal. Zevenbergen concludeert dat er gegronde redenen zijn om aan de echtheid van de onderzochte handtekening op de Algemene Volmacht te twijfelen. Daarnaast, zo schrijft Zevenbergen, is de mogelijkheid van 'frauduleuze montage' van de betreffende handtekening niet uit te sluiten.¹⁴²

Verder wil ik opmerken:

– Deze kopievolmacht is het enige document in dit dossier waarvan een kopie (geen origineel) aanwezig is, die niet door een notaris geconfirmeerd is.

- Deze kopie is gelegaliseerd door accountantskantoor Ph. Vos, de belanghebbende (met handtekening, keurmerk en stempel van de belanghebbende) en niet geconfirmeerd op echtheid door een notaris.
- Op de volmacht staat dat Marcel Staal op 26 september 1939 geboren is, terwijl Marcells geboortedatum 29 september 1939 is.
- Bovendien moet aan de echtheid van de kopie-volmacht worden getwijfeld, daar het in Nederland pas vanaf 14 februari 1962¹⁴³ mogelijk was 'droge afdrukken' te maken, terwijl de kopie-volmacht gelegaliseerd is op 30 mei 1961. Het eerste tafelmodel kopieermachine werd (in Amerika) geïntroduceerd in 1963.¹⁴⁴

Het bedrag van 3.217,30 gulden, zijnde de helft van de claims 10774 en 10775, staat op mijn Eindafrekening, opgesteld door de Rudelsheimstichting. Ook komt het bedrag van 3.093,52 gulden (JOKOS-claim 10773) voor op mijn Eindafrekening, waarna de helft hiervan is gecrediteerd voor mijn broer. De JOKOS-uitkeringen staan dus wel op mijn Eindafrekening. Maar daar schiet ik natuurlijk niets mee op, mijn erfenis heb ik bij mijn meerderjarig worden niet ontvangen. Mijn voogd heeft nimmer met mij afgerekend.

JOKOS-dossier 20668

Bovenvermelde claims (10773, 10774 en 10775) waren vrij eenvoudig af te handelen omdat mijn broer en ik de enige rechthebbenden voor deze claims waren. Deze schadeclaims werden dan ook door de Rudelsheimstichting aangevraagd en door JOKOS in één keer aan mijn voogd uitbetaald.

JOKOS-claim 20668 – geleden schade van Isaac Trijtel (broer van mijn grootmoeder) en Debora Trijtel-Ketellapper – zat ingewikkelder in elkaar.¹⁴⁵ Voor deze claim, aangevraagd door Sophia Francisca Zetter op 31 maart 1958 (erflater was een stieftante van aanvragerster), waren 74 rechthebbenden, onder wie mijn broer en ik.

Over deze claim schrijft JMW in zijn brief:

In het Jokos-archief ligt, onder nummer 20668, een dossier op naam van uw overgrootmoeder Debora Trijtel-Ketellapper, geboren in Amsterdam op 1 januari 1891. Uw overgrootvader, Isaak Trijtel, is geboren in Amsterdam op 1 september 1887. Zij waren beiden in eerste echt en in algehele gemeenschap van goederen gehuwd. De claim wegens materiële oorlogsschade werd ingediend door Sophia Francisca Zetter op 31 maart 1958. Uw overgrootouders woonden in de Vrolijkstraat 255" in Amsterdam. Op dat adres is de huisraad geroofd (gepulst).

Uit vier verklaringen van erfrecht, opgesteld op 22 november 1960, 23 mei 1962, 25 april 1963 en 31 maart 1969 door J. Schaap, notaris te Amsterdam, blijkt dat uw grootouders op 30 april 1943 in Sobibor om het leven zijn gebracht. Als erfgenamen werden 73 personen erkend. Uw naam wordt genoemd voor 9216/36864 gedeelte. In het dossier ligt een stuk, waaruit blijkt dat de notaris beschikte over alle benodigde volmachten.

De waarde van de huisraad naar de prijzen van 9 mei 1940 werd vastgesteld op f 1.806,00. Omgerekend naar na-oorlogse prijzen kwam dit uit op afgerond DM 5.490,00 of in guldens f 4.942,62. Aan inhoudingen, administratie- en zegelkosten werd afgetrokken een bedrag van f 214,14 zodat een bedrag van f 4.728,48 overbleef. Op 7 november 1961, 17 juli 1962, 12 juli 1963 en 2 mei 1969 werden bedragen van respectievelijk f 3.078,15, f 147,26, f 1.208,24 en f 294,83 overgemaakt op de rekening van notaris J. Schaap bij de Nederlandse Middenstands Bank te Amsterdam ten gunste van de erven van het echtpaar Trijtel-Ketellapper. Na aftrek van zijn honorarium en kosten diende de notaris deze bedragen met de erfgenamen te verrekenen. Wij beschikken niet over de afrekening van de notaris.¹⁴⁶

Het eerste wat mij opviel was dat JMW schreef dat mijn overgrootvader Isaak Trijtel (uit JOKOS-dossier 20668) op 1 september 1887

werd geboren. Daar mijn grootmoeder Rosalie Trijtel op 2 juli 1881 werd geboren wil dit zeggen dat het leeftijdsverschil tussen mijn grootmoeder en haar vader minder dan zes jaar was. Nog merkwaardiger is dat grootmoeder ouder is dan haar vader en moeder.

Puur uit nieuwsgierigheid heb ik een kopie van de Jokos-dossiers aangevraagd. Ik wilde zien en meer begrijpen hoe de aanvraag, afhandeling en uitbetaling van de Jokos-schadevergoeding hebben plaatsgevonden.

Op 8 juli 1952 heeft notaris Jacob van Hasselt een verklaring van erfrecht afgegeven voor de A.O.F.-levensverzekeringspolis van een zekere Isaak Trijtel.¹⁴⁷ Uit de verklaring blijkt dat deze Isaak Trijtel (geboren op 1 september 1887) een broer is van mijn grootmoeder Rosalie Trijtel en dezelfde persoon is uit Jokos-dossier 20668. Deze Isaak Trijtel is dus mijn oud-oom en niet mijn overgrootvader zoals in de brief van JMW staat. Mijn overgrootvader Isaak Trijtel was getrouwd met Vrouwtje Hes en al in 1886 overleden.

Uit het echtpaar Trijtel-Ketellapper werden geen kinderen geboren. De verklaring van erfrecht besluit: 'dat derhalve in verband met het vorenstaande de voornoemde minderjarigen Marcel en Philip Staal de enige gerechtigden zijn tot de nalatenschap van de heer Isaak Trijtel'. Mijn broer en ik samen hadden dus recht op de helft van deze Jokos-claim (echtpaar Trijtel-Ketellapper), de andere helft diende verdeeld te worden onder 72 rechthebbenden.

De door Jokos berekende bruto waarde van de geleden huisraadshade is DM 5.490. Deze claim is door 'Der Senator für Finanzen, Sondervermögens- und Bauverwaltung, Berlin' op 20 september 1961 toegewezen en aan curator Jokos uitbetaald voor verdeling onder de rechthebbenden.

Volgens de verklaring van erfrecht opgesteld op 22 november 1960 door J. Schaap, notaris in Amsterdam, hadden zich voor deze claim dertien rechthebbenden aangemeld.¹⁴⁸ Deze 13 rechthebbenden hadden, volgens de verklaring, samen recht op een 24.048/36.864 gedeelte van de totale claim van DM 5.490.

Voor het resterende gedeelte (12.816/36.864) hadden zich op 22 november 1960 nog geen erfgenamen gemeld. De eerste betaling kwam dus overeen met DM 3.581,37 (24.048/36.864 x DM 5.490) bruto. Dit bedrag, 3.078,15 gulden netto, is op 7 november 1961 door JOKOS overgemaakt naar de bankrekening van notaris J. Schaap om onder de 13 aangemelde rechthebbenden te verdelen. Van deze claim bleef dus bij de curator JOKOS een bedrag van DM 1.908,63 over, te zijner tijd onder de tot dan toe niet-opgespoorde 61 rechthebbenden te verdelen. Uiteindelijk hebben (volgens de verklaringen van erfrecht) alle 74 rechthebbende zich aangemeld en is de totale claim als volgt verdeeld:

JOKOS 20668	AANTAL ¹⁴⁹	BETAAL DATUM ¹⁵⁰	UITBETAALD (NLG) ¹⁵¹
1E BETALING	13	7-11-1961	3.078,15
2E BETALING	9	17-07-1962	147,26
3E BETALING	39	12-07-1963	1.208,24
4E BETALING	13	2-05-1969	294,83

Bovenvermelde claims konden uiteindelijk, in mei 1969, aan de laatste rechthebbenden uitbetaald worden. JOKOS heeft voor claim 20668 een totaal bedrag van 4.728,48 gulden netto uitbetaald aan notaris Schaap.

Het gedeelte van deze claim was voor mijn broer en mij elk 9.216/36.864 (1/4) en is 1.182,12 gulden netto. Dit bedrag moet dus, na aftrek van het honorarium en kosten van notaris Schaap, op mijn Eindafrekening te zien zijn. Op mijn Eindafrekening van de Rudelsheimstichting staat een post: JOKOS-claim Trijtel-Ketellapper 1.027,06 gulden. Hieruit volgt dat notaris Schaap aan kosten en honorarium ruim 13 procent van het bedrag in rekening heeft gebracht.

Het bedrag van DM 5.490 is in september/oktober 1961 overgemaakt naar JOKOS. De eerste betaling aan de rechthebbenden heeft op 7 november 1961 plaatsgevonden en de laatste betaling

op 2 mei 1969. Het door JOKOS ontvangen rentebedrag over deze gedeeltelijk onbeheerde nalatenschappen (de periode september/oktober 1961 tot 2 mei 1969) is niet aan de rechthebbenden doorbetaald, maar bleef bij JOKOS liggen.

Zo te zien is meubelclaim 20668 door JOKOS en notaris Schaap (die deze huisraadschade verdeelde) dan ook correct en volgens de regels afgehandeld:

- Sophia Francisca Zetter heeft op 31 maart 1958 bij stichting JOKOS de schadevergoeding aangevraagd;
- Notaris J. Schaap heeft uitgezocht wie de rechthebbenden in deze nalatenschap zijn, heeft deze gerechtigden opgespoord en in vier groepen verdeeld in overeenstemming met de data dat deze gerechtigden zich hadden aangemeld. Vervolgens heeft hij voor de vier groepen verklaringen van erfrecht opgesteld;
- Notaris Schaap heeft, in overeenstemming met de verklaringen van erfrecht, de erfenis in vier gedeelten van JOKOS ontvangen;
- Na aftrek van honorarium en kosten diende Schaap het ontvangen bedrag met de erfgenamen af te rekenen.

Na bestudering van deze JOKOS-claim is mij echter een vreemde gang van zaken opgevallen, evenals onterecht gedane verklaringen.

- In de verklaring van erfrecht van 22 november 1960 is vermeld dat het echtpaar Trijtel-Ketellapper in Auschwitz is overleden. Beiden zijn echter vermoord in Sobibor. Notaris Schaap werd op deze fout gewezen door het CADSU.
- Ondanks het feit dat de aanvraagster Sophia Francisca Zetter op 31 oktober 1958 H.D. van Werkum, advocaat en procureur te Doorn, onherroepelijk gemachtigd heeft om o.a. JOKOS-claim 20668 in ontvangst te nemen, heeft JOKOS uitbetaald aan notaris Schaap.¹⁵² Weliswaar herroept de aanvraagster haar eerder getekende volmacht op 29 september 1961 en stuurt zij de notarissen Schaap en Spier een kopie van deze brief. Maar haar volmacht van 31 oktober 1958, door de burgemeester van Zeist gelegaliseerd op 5 december 1958, was onherroepelijk. Al deze documenten zijn in

dossier 20688 aanwezig. Toch heeft Jokos, om onbegrijpelijke redenen, aan Schaap uitbetaald. De intrekking van de volmacht mag dan ook niet naar Duitsland gestuurd worden, zo lees ik in een notitie aanwezig in dossier 20668.¹⁵³

– Volgens de hiervoor genoemde verklaring van erfrecht, afgegeven door notaris van Hasselt op 8 juli 1952, zijn Marcel en ik samen gerechtigd voor de helft van deze erfenis. JMW schrijft aan mijn broer op 2 augustus 1999: 'Als erfgenamen werden 73 personen erkend. Uw naam wordt genoemd voor 9216/36864 gedeelte. In het dossier ligt een stuk, waaruit blijkt dat de notaris beschikte over alle benodigde volmachten.' Ook volgens JMW hebben mijn broer en ik samen dus recht op 1/2 gedeelte van deze erfenis.

Hoewel JMW schrijft dat wij op een van de Verklaringen van Erfrecht genoemd worden, heb ik onze namen niet kunnen vinden.¹⁵⁴ Overigens heb ik 74 namen geteld in de vier verklaringen van erfrecht. Wel worden op de verklaring van erfrecht van 22 november 1960 twee personen genoemd die recht hebben op 9216/36864 (1/4) gedeelte.¹⁵⁵ Deze personen zijn:

1. Marcel Trijtel, wonende te Tel Aviv, Israël, p/a L. Balok, Florentine Street 55/1 voor 9216/36864 gedeelte.

Vreemd: op dit adres woonde de moeder van de vriendin (nu de vrouw) van mijn broer. Dit was het postadres van Marcel Staal.

2. Philip Trijtel, geboren 13 juni 1941 te Amsterdam, staande onder voogdij van S.A. Rudelsheimstichting, gevestigd te Amsterdam, voor 9216/36864 gedeelte.

Dit is ook vreemd. In de Rudelsheimstichting heeft de oorlogswees Philip Trijtel, geboren op dezelfde dag als ik, nooit gewoond.

Toch verklaart notaris Schaap dat hij zich in bezit bevindt van volmachten van alle in de door hem afgegeven verklaring van erfrecht d.d. 22 november 1960 genoemde 'aanwezige' gerechtigden.¹⁵⁶ Hoe is dat mogelijk? Marcel Trijtel en Philip Trijtel bestaan immers niet. Dit moet dan ook een 'vergissing' van notaris Schaap zijn. Op de verklaring van erfrecht had immers moeten staan Marcel en Philip Staal. Het is duidelijk dat aan Marcel en Philip Trijtel niets

kon worden uitbetaald. Maar kon notaris Schaap geld aan Marcel en Philip Staal uitkeren terwijl alleen de betaling aan Marcel Trijtel en Philip Trijtel is goedgekeurd door stichting JOKOS, CADSU, het Ministerie van Financiën en BRüG?

Maar zelfs indien op de verklaring van erfrecht de naam van mijn broer had gestaan kon Schaap dit gedeelte van de claim niet ontvangen. Op 22 november 1960 was ik nog minderjarig. Het zou mogelijk kunnen zijn dat de Rudelsheimstichting aan Schaap een machtiging heeft gegeven om mijn gedeelte van de claim te innen. Marcel echter, was op 22 november 1960 meerderjarig en woonde in Israël. Hij was in militaire dienst en kon dus tussen 29 september 1960 (datum meerderjarigheid) en 22 november 1960 (datum verklaring erfrecht) niet in Nederland zijn geweest. Ook was, voorzover mij bekend, notaris Schaap niet (gedurende deze periode) in Israël. Marcel heeft dus geen volmacht aan notaris Schaap kunnen geven. Wij herinneren ons nog (uit Jokos-dossier 10773) de vermeende algemene volmacht van Marcel Staal aan Ph. Vos. Het zou dus mogelijk kunnen zijn dat Ph. Vos notaris Schaap heeft gemachtigd Jokos-claim 20668 voor Marcel in ontvangst te nemen. De vermeende volmacht van Marcel Staal aan Ph. Vos was echter gedateerd op 12 januari 1961. Hieruit volgt dat notaris Schaap op 22 november 1960 niet gemachtigd was Jokos-claim 20688 voor Marcel Staal te ontvangen. In dit dossier ligt ook geen document waaruit blijkt dat de Rudelsheimstichting notaris Schaap machtigde om mijn gedeelte van claim te ontvangen.

Ook was notaris Schaap niet gemachtigd het gedeelte van de Jokos-claim voor mevrouw Sophia Francisca Zetter (de aanvraagster) in ontvangst te nemen. Mevrouw Zetter heeft immers op 31 oktober 1958 de heer H.D. van Werkum, advocaat en procureur te Doorn, onherroepelijk gemachtigd Jokos-claim 20668 voor haar in ontvangst te nemen. Notaris Schaap heeft dus uitbetalingen van JOKOS ontvangen waarvoor hij niet gerechtigd was.

Conclusie

Het komt veelvuldig voor dat niet alle gerechtigden in een nalatenschap zich aanmelden en pogingen van de notaris om alle gerechtigden op te sporen zijn niet altijd succesvol. Bij erfenissen blijft het gedeelte van de niet-traceerbare rechthebbenden bij de boedelnotaris liggen. Uiteindelijk behoren de notarissen deze onbeheerde nalatenschappen (de zogenaamde notarisgelden) overeenkomstig de Nederlandse wet in de Consignatiekas te storten. In dat verband verdient vermelding dat in 1997 aan het licht kwam dat 58 Nederlandse notarissen samen nog steeds een bedrag van 663.000 gulden aan onbeheerde Joodse nalatenschappen onder hun beheer hadden. Het betrof tegoeden (onbeheerde nalatenschappen) waarvan de eigenaren niet waren opgespoord. In 1999 heeft de minister van Financiën in overleg met JMW dit bedrag toegekend aan de slapende stichting Jokos (de stichting was nooit geliquideerd). De reden waarom de minister van Financiën had besloten dit bedrag aan de Joodse gemeenschap toe te kennen was dat deze gelden afkomstig waren van onbeheerde Joodse nalatenschappen.

Jokos heeft dit bedrag, volgens de al in 1974/1975 toegepaste verdeelsleutel, onder de Irgun Olei Holland (Nederlandse immigrantenorganisatie in Israël), Nederlandse Joodse kerkgenootschappen en Joods Maatschappelijk Werk verdeeld. De IOH heeft een bedrag van circa 210.000 gulden ontvangen en de drie kerkgenootschappen en JMW ontvingen samen circa 450.000 gulden die zij het Projectbureau Roof en Restitutie van het Centraal Joods Overleg ter beschikking hebben gesteld.¹⁵⁷

Wat betreft de materiële schadevergoeding die door de West-Duitse regering aan Jokos was uitbetaald, bepaalde de Bondsrepubliek in 1972 dat de uit BRüG overgeschoten gelden niet hoefden te worden teruggegeven, mits die gelden bij JMW terecht zouden komen 'ten behoeve van de leniging van de noden van in Nederland wonende Joden en tot behartiging van hun sociale belangen'.¹⁵⁸ De onbeheerde nalatenschappen afkomstig uit Jokos-claims moeten

dus in de kas van JMW gestort worden en mochten niet, zoals andere onbeheerde nalatenschappen, in de Consignatiekas terechtkomen.

Sommige notarissen hadden, na vruchteloos naar erfgenamen te hebben gezocht, het fatsoen te melden dat zij nog dergelijke fondsen beheerden. Een voorbeeld is het kantoor van notaris Spier (Kantoor Spier en Bennink Bolt) dat in de zomer van 1972 f 70.000 in de kas van JMW stortte: 'Het bedrag behoort toe aan personen of hun rechtverkrijgenden, die niet zijn opgespoord in verband met Jokos-claims. JMW zal bedragen uit de 70.000 gulden terug storten bij het notaris-kantoor indien zich gerechtigden melden en als zodanig bekend worden. Een jaar later maakte het kantoor Spier en Bennink Bolt onder dezelfde voorwaarden nog eens een bedrag van 139.221,61 gulden over als saldo van onverdeelde Jokos-gelden. [...] Het was JMW duidelijk dat het om grote bedragen ging, die in de loop der jaren aangroeiden door de rente die ze opbrachten. In één aangelegenheid werd een zaak voorgelegd aan de Kamer van Toezicht over Notarissen en Kandidaat-notarissen, waarna de notaris in kwestie werd ontheven van het beheer over de betrokken fondsen. Dat ene geval leverde JMW een bedrag van 1.201.286 gulden op. De notaris weigerde de op dit bedrag gekweekte rente af te staan.¹⁵⁹

Het is duidelijk dat de hierboven vermelde 'notarisgelden' onbeheerde nalatenschappen zijn die hun oorsprong vinden in overschotten uit JOKOS-claims. Met andere woorden: JOKOS heeft geld uitbetaald aan notarissen voor gerechtigden wier verblijfplaats onbekend was. Hoe is dat mogelijk geweest? Dit was tegen de regels en overeenkomst met Duitsland. JOKOS/CADSU had aan de Duitse autoriteiten garanties gegeven dat alleen tot uitbetaling zou worden overgegaan van dat deel der ontvangen schadeloosstelling, waarvan vaststaat dat erfgenamen zich hebben aangemeld.

Een andere verklaring voor deze 'notarisgelden' is: de notaris heeft de van JOKOS ontvangen schadevergoeding niet of niet volledig aan de gerechtigden uitbetaald. In beide gevallen heeft de notaris zich geld toegeëigend dat niet voor hem bestemd was.

Per dossier en voor elke verklaring van erfrecht moest de notaris verklaren dat hij in het bezit was van volmachten van alle in de door hem afgegeven verklaring van erfrecht genoemde aanwezige gerechtigden. Zo schrijft JOKOS/CADSU aan notaris Schaap op 16 oktober 1961: 'Zoals u bekend is, kan ik in verband met bepaalde aan de Duitse autoriteiten gegeven garanties, alleen tot uitbetaling overgaan van dat deel der ontvangen schadeloosstelling, ten aanzien waarvan vaststaat, dat erfgenamen zijn opgekomen.'¹⁶⁰

Voor de afwikkeling van een claim moeten, in overeenstemming met de van Duitse zijde gestelde eis, alle erfgenamen vertegenwoordigd zijn. Hierom heeft de Nederlandse rechtbank, op verzoek van het CADSU, in deze duizenden gevallen, de stichting JOKOS tot curator benoemt. Het gedeelte van de niet-traceerbare erfgenamen behoorde bij curator JOKOS te blijven liggen.

Hoe kan het dan dat er onbeheerde nalatenschappen bij notarissen liggen? Waarom heeft JOKOS überhaupt uitbetaald aan notarissen en niet direct aan de gerechtigden in de nalatenschap? De rechtbank had immers JOKOS aangesteld als curator en niet de notaris die de verklaring van erfrecht heeft afgegeven.

Het feit dat er bij notarissen onbeheerde gedeelten van JOKOS-claims lagen is alleen mogelijk in de volgende gevallen: 1. Deze notarissen hebben een valse verklaring van erfrecht afgegeven. Op deze verklaring stonden ook afwezige gerechtigden. 2. JOKOS heeft wilens en wetens uitbetaald voor afwezige gerechtigden. 3. De door de notaris ontvangen schadevergoeding werd niet of niet volledig aan de aanwezige gerechtigde uitbetaald.

Heeft JOKOS niet geweten dat ze onterecht aan notarissen uitbetaalde? Notaris Eduard Spier van notariskantoor Spier en Benink Bolt moet dit wel geweten hebben. Die had, schrijft Lipschits, het fatsoen te melden dat hij nog dergelijke fondsen beheerde. In

1972/1973 heeft zijn kantoor daarom ongeveer 210.000 gulden in de kas van JMW gestort. Maar als notaris Spier dit wist, dan moeten de voorzitters van Stichting JOKOS en van JMW dit ook geweten hebben. Eduard Spier, notaris in Amsterdam, hanteerde namelijk de voorzittershamer van Stichting JOKOS en van JMW.

De afrekening en het bewijs van overboeking van de notarissen aan de gerechtigden zijn niet aanwezig in de JOKOS-dossiers. De notarisdossiers betreffende JOKOS zijn ook niet meer beschikbaar. Het valt dus niet na te gaan of en zo ja met wie en op welke manier deze notarissen hebben afgerekend. Wel blijkt uit het hierboven beschrevene dat JOKOS-aangelegenheden niet altijd correct en volgens de regels afgehandeld zijn.

Over notaris Spier van het notariskantoor Spier en Bennink Bolt, voorzitter van JMW en voorzitter Stichting JOKOS, schrijft Lipschits:

Spier was bovenal een pragmaticus. Toen hij op de najaarsvergadering van 1970 in het Algemeen Bestuur inzake een JOKOS-aangelegenheid beticht werd buiten zijn boekje te zijn gegaan, erkende Spier mogelijk de formaliteiten te hebben overschreden. Hij vroeg hiervoor dispensatie: 'In het dagelijks leven is spreker gewend om de wetten des lands nauwkeurig te volgen, maar in het verenigingsleven zou hij niet te formalistisch willen zijn.' Op de vergadering van het Algemeen Bestuur van 19 november 1972 trad Spier af. [...] Na zijn aftreden bleef Spier aan als lid van de Bestuursraad, naar eigen zeggen om het voorzitterschap van JOKOS veilig te stellen.¹⁶¹

Kennelijk was het erg belangrijk voor notaris Spier en het bestuur van JMW (Spier was de afgevaardigde van JMW in Stichting JOKOS) dat Spier de voorzittershamer van JOKOS bleef hanteren. Wellicht was men bang dat een nieuwe voorzitter van Stichting JOKOS de 'niet te formalistische' handelingen van Spier niet met de mantel der liefde zou bedekken.

In ieder geval is het principe duidelijk: notarissen ontvingen geld van Jokos op onjuiste verklaringen en/of de op juiste verklaringen ontvangen schadevergoeding werd niet of niet volledig aan de gerechtigden uitbetaald. Zelfs indien de notaris dit geld niet gebruikte en behandelde als onbeheerde nalatenschappen, hebben deze gelden in de loop van de jaren miljoenen guldens aan rente opgebracht.

In dit verband moet dan ook de bewering van de Joodse oorlogswezen – ‘Wij hebben de Jokos-gelden nooit ontvangen’ – serieus genomen worden. Het is niet meer voldoende dat JMW zegt: ‘Wij willen bewijzen zien.’ Hoe kan men bewijzen geen Jokos-geld ontvangen te hebben? Het is onmogelijk te bewijzen dat men geen geld heeft ontvangen. De bewijslast moet daarom bij JMW (de opvolger van de Joodse voogdij-instellingen) komen te liggen. JMW moet bewijzen dat de Jokos-gelden wel op de rekening van de oorlogswezen zijn gestort. Maar, schrijft Elma Verhey in haar boek *Kind van de rekening*: ‘Het feit dat Cohen, tegen de wens van het bestuur in, de administratie van het vermogensbeheer (van de oorlogswezen) in 1976 heeft vernietigd, doet vermoeden dat de dossiers niet zonder reden zijn weggegooid.’¹⁶²

HOOFDSTUK 3

Roof tijdens de Tweede Wereldoorlog

Inleiding

In de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw hebben de nazi's, zoals bekend, getracht het Joodse volk en het Jodendom te verdelgen. Deze verdelging wordt aangeduid met de termen *Holocaust* en *Sjoa*.

'Holocaust' komt van het Griekse woord *holokauston*, wat 'brandoffer' (aan een godheid) betekent. 'Sjoa' is Hebreeuws voor 'vernietiging', 'verdelging', 'ondergang'.

Aangezien er gedurende de Tweede Wereldoorlog niets werd geofferd, aan welke godheid dan ook, maar alles was gericht op de verdelging van het Jodendom, wordt in dit boek de term *Sjoa* gebruikt.

Bevolking van Nederland¹

Categorie (Duitse definitie)	1941	1945	Overlevenden
niet-Joden*	8.845.104	8.700.998	98%
kwart-Joden	5.990	5.990	100%
half-Joden	14.895	14.545	98%
vol-Joden, waarvan:	140.001	34.807	25%
gemengd gehuwde	9.000	8.500	94%
overige	131.001	26.307	20%

* Het aantal niet-Joden in Nederland in 1941 en 1945 is overigens niet overgenomen uit het NIDI-rapport, maar toegevoegd door mij om het percentage overlevenden van de totale bevolking te laten zien.

In Nederland zijn dus zo'n 105.000 Joden, 75% van de Joodse bevolking, met voorbedachten rade en in koelen bloede vermoord – dat is nog geen 2% van het totale aantal Joodse slachtoffers van de nazistische rassenwaan. (De niet-joodse bevolking van Nederland is in dezelfde periode met twee procent verminderd, hoofdzakelijk doordat tijdens de oorlog de gewone sterfte hoger was dan de geboorte.)

De moord op de Joden is de grootste emotionele ramp die het Joodse volk is overkomen, maar daar gaat dit boek niet over. Dit boek gaat over minder belangrijke zaken zoals de materiële berooving van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog, het naoorlogse rechtsherstel, en over de restitutie van de Joodse tegoeden uit de Tweede Wereldoorlog die aan het einde van de vorige eeuw tot begin van de eenentwintigste eeuw plaatsvond.

De nazi's wilden de Joden vernietigen als definitieve oplossing van de *Judenfrage*. De Joden moesten 'verdwijnen', maar niet hun bezittingen. Alvorens de Joden te vermoorden zorgde de Duitse bezetter er dan ook voor eerst hun bezittingen in handen te krijgen. De Joodse bevolking moest daarom eerst systematisch van al haar aardse bezit worden beroofd.

Tijdens de Duitse bezetting is van de Nederlandse Joden op zijn minst één miljard gulden (€ 455 miljoen) gestolen. In 1941 was het gemiddelde jaarinkomen in Nederland circa 1.640 gulden.² Dit geeft een idee van de enorme omvang van de roof. De roof op de Nederlandse Joodse burgers en Joodse verenigingen was totaal en omvatte alles wat men onder eigendom kan verstaan. De onteigening was systematisch georganiseerd door speciaal voor dit doel opgerichte instellingen en door een reeks van Verordeningen (regelingen die kracht van wet hadden).

Ramingen van geroofde Joodse eigendommen 1940-1945

In een uit 1946 stammend rapport van de Amerikaanse overheid, dat in mei 2000 werd gepubliceerd, worden de financiële instellingen (Liro en andere), die in Nederland namens de nazi's Joodse eigendommen roofden, betiteld als 'de meest fantastische dieven van de moderne tijd'. Volgens dit rapport wordt de buit op ongeveer 3 miljard gulden geraamd.

Van de roof van twee onderdelen – die van kunst en cultuurgoederen en van de door de bezetter verkochte en geliquideerde bedrijven – is het onmogelijk gebleken de geldelijke omvang te berekenen, doordat de benodigde gegevens ontbreken. Wel zijn er in de literatuur ramingen aangetroffen van het geconfisqueerde bedrijvenbezit, maar deze zijn niet onderbouwd. Voor wat betreft het kunstbezit zijn er zelfs geen ramingen.

De opbrengst van verkochte Joodse ondernemingen werd gestort bij de Vermögensverwaltungs- und Rentenanstalt (VVRA). De particuliere bezittingen moesten worden ingeleverd bij de Liro.

Een eeuwenoud en tot de Middeleeuwen algemeen geaccepteerd verschijnsel van oorlog is de plundering van een overwonnen bevolking door de huursoldaten van de overwinnaar. Hierin kwam

Roof	Bedrag in miljoenen guldens ³
Effecten ingeleverd bij Liro	300
Banktegoeden, contanten, verzekeringen, vorderingen, ingeleverde sieraden, en overige kostbaarheden ingeleverd bij Liro	70
Bedrijven, verkochte en geliquideerde	300
Onroerende goederen/hypotheken	196
Huisraad, geroofde inboedels	118
Diversen, niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden	50
Totaal	1.034

definitief verandering in 1907 met het vaststellen van de herziene versie van het Landoorlogreglement (LOR).⁴ Het LOR, geldig gedurende de Tweede Wereldoorlog, was mede ondertekend door de Duitsers.

*Voor de roof op de Joden was een min of meer sluitend 'juridisch' systeem bedacht, dat van toepassing werd verklaard op alle Joodse bezittingen. Bij dat alles hielden de Duitse autoriteiten steeds het Landoorlogreglement in het achterhoofd, al was dat puur pro forma.*⁵

De beroving van de Joden door de Duitse bezetter geschiedde dan ook niet met geweld, maar op grond van verordeningen die kracht van wet hadden. Het uitvoeren van een verordening was derhalve 'rechtmatig'. Verordeningen maakten het de Nederlandse ambtenaren gemakkelijker, want bureaucratisch en onpersoonlijk, om mee te werken aan de roof op grote schaal.

Teneinde de roof op de Joden 'legaal' te maken moest eerst het begrip 'Jood' worden gedefinieerd. Dit gebeurde bij Verordening VO 189/1940 van 22 oktober 1940, 'betreffende het aangeven van ondernemingen'. Door deze verordening werd elk bedrijf waarin Joden een zekere invloed hadden, verplicht zich te melden bij de Wirtschaftsprüfstelle (WSP). Artikel 4 van deze Verordening gaf een nauwkeurige omschrijving van het begrip 'Jood':

1. *Jood is een ieder, die uit tenminste drie naar ras voljoodsche grootouders stamt.*
2. *Als Jood wordt ook aangemerkt hij die uit twee voljoodsche grootouders stamt en 1) hetzij zelf op den negenden Mei 1940 tot de joodsche kerkelijke gemeente heeft behoord of na dien datum daarin wordt opgenomen, 2) hetzij op den negenden Mei 1940 met een jood was gehuwd of na dat oogenblik met een jood in het huwelijk treedt.*
3. *Een grootouder wordt als voljoodsch aangemerkt, wanneer deze tot de joodsch kerkelijke gemeenschap heeft behoord.*

De verwijdering van de Joden uit de samenleving ging steeds verder. Nadat de Joden in de zakenwereld, het verenigingsleven en het ambtenarenapparaat waren aangepakt, was vervolgens het Joodse particuliere eigendom aan de beurt.

De plannen voor de beroving van de Nederlandse Joden waren, zeker in de beginfase, verhuld. De werkelijke bedoelingen werden gecamoufleerd teneinde onrust onder de Joden te voorkomen.

Woorden als roof, plundering of buit vielen nooit en waren taboe. [...] Deze vorm van Tarnung, de verhulling van de eigenlijke motieven – de plundering van en de massamoord op het Joodse volk – bereikte in het Hitler-tijdperk een hoge mate van perfectie.⁶

Elke nieuwe verordening had mede tot doel de Joden steeds meer uit de bestaande rechtsorde te verwijderen, hen rechteloos te maken. Men kan dan ook beter spreken van een proces van 'ontrechting' in plaats van roof of diefstal.

Ontrechting is een proces dat, anders dan diefstal en roof, erop is gericht om specifieke categorieën mensen uit de rechtsorde te verwijderen door hen systematisch aan te tasten in hun capaciteiten om als rechtssubject aan het rechtsverkeer deel te nemen.⁷

De Duitse bezetter bedacht dat concentratie van het Joodse vermogen de roof ervan zou vergemakkelijken. Om dit te verwezenlijken werd, speciaal voor dit doel, besloten twee roofinstellingen op te richten, te weten: Lippmann Rosenthal & Co. Sarphatistraat (Liro) en de Vermögensverwaltungs- und Rentenanstalt (VVRA). Deze twee instellingen hielden zich bezig met het beheer en de administratie van Joods bezit.

Lippmann Rosenthal & Co. was sinds 1859 een gerenommeerd Joods bankiershuis, gevestigd aan de Nieuwe Spiegelstraat in Amsterdam. Het had goede connecties in Zwitserland, Engeland en de

Verenigde Staten. De bank had twee Joodse firmanten, die in 1941 een Duitse *Verwalter* (beheerder) kregen. In de zomer van 1941 kreeg deze *Verwalter* van de bezetter de opdracht een nieuw filiaal op te richten. Als locatie voor dit nieuwe filiaal werd het bijkantoor van de Amsterdamsche Bank, Sarphatistraat 47-55 in Amsterdam gekozen. De nieuwe instelling kreeg de naam Lippmann Rosenthal & Co. Sarphatistraat en kreeg een Duitse bankier als directeur. Het nieuwe filiaal in de Sarphatistraat had niets te maken met de oude, in Joodse kringen vertrouwde bank. Het werd een volkomen andere instelling. De naam ervan werd alleen misbruikt om bij Joden een geruststellende uitwerking te creëren. Het is dus beter deze instelling verder aan te duiden – zoals ook in de oorlog gebeurde – als de Liro.

Om naamsverwarring na de oorlog te voorkomen – de Liro stond los van de oude firma die na de oorlog haar zaken voortzette op het oude adres in de Spiegelstraat onder de vooroorlogse leiding – is begin 1948 de naam van de Liro gewijzigd in Liquidatie Van Verwaltung Sarphatistraat (LVVS).

In mei 1941 werd door de bezetter de stichting naar Nederlands recht Vermögensverwaltungs- und Rentenanstalt (VVRA) opgericht. De VVRA heeft geen eigen actief roofbeleid gevoerd, maar ontving liquide middelen van andere roofinstanties, evenals effecten van voornamelijk de Liro, om die te beleggen.

Een reeks van opeenvolgende Verordeningen⁸ van de bezetter had als doel de concentratie van het Joodse particuliere vermogen bij de roofinstellingen Liro of VVRA onder te brengen. De zogenoemde Eerste Liro-Verordening, VO 148/1941 van 8 augustus 1941, betreffende de behandeling van het Joodse geldelijke vermogen, hield in dat personen die volgens artikel 4 van Verordening VO 189/1940 Jood waren, werden verplicht:

1. hun contanten in te leveren bij c.q. te storten op een rekening van de Liro;
2. effecten in depot te geven bij de Liro;
3. tegoeden en deposito's bij banken, spaarkassen en andere geld- en kredietinstellingen over te schrijven naar de Liro.

Vrijgesteld waren mensen met een vermogen van minder dan 10.000 gulden en een belastbaar inkomen over het voorgaande jaar van minder dan 3.000 gulden. Wie wel onder de verordening viel kon echter beschikken over een 'vrij maximum' van 1.000 gulden per maand.

Gaandeweg werd het door steeds nieuwe Verordeningen duidelijk dat de Liro niet alleen de plaats was waar het vermogen van de Joden werd geconcentreerd, maar ook waar het zijn Joodse eigenaars definitief afhandig werd gemaakt. Anders gezegd: de Liro ontpopte zich als 'roofbank'.

Op 21 mei 1942 werd de Tweede Liro-Verordening, VO 58/1942, uitgevaardigd. Behalve dat op grond van deze verordening ook veel meer vormen van bezit en vermogen moesten worden aangemeld of ingeleverd (van levensverzekeringen en lijfrenten tot kunstvoorwerpen, juwelen, paarden, voer- en vaartuigen, enz.), werden meteen ook de bepalingen van Verordening VO 148/1941 aangescherpt. De vrije vermogensgrens van 10.000 gulden en de inkomensgrens van 3000 gulden kwamen te vervallen. Hierdoor viel een veel groter deel van de Joodse bevolkingsgroep onder de inleveringsplicht. Een verdere aanscherping was bovendien dat het maandelijks vrij opneembare bedrag van 1.000 gulden per stortingsplichtige werd verlaagd naar 250 gulden per gezin.

Tot eind 1942 werd de schijn opgehouden dat de Liro een normale bank was waar men een administratie bijhield van de waarde van de ingeleverde eigendommen op individuele rekeningkaarten. Van deze rekeningen kon geld worden opgenomen – na goedkeuring door de afdeling Inspectie van de Liro – voor levensonderhoud, belastingbetaling, hypotheekaflossing en heffing aan de Joodse Raad.

Aanvragen en toewijzingen gedurende 1942 bij/door de Liro:⁹

– Totaal aan individuele aanvragen	28,9 miljoen gulden
– Toewijzing door afdeling Inspectie	19,5 miljoen gulden
– Toewijzing aan de Joodse Raad	1,6 miljoen gulden

Eind 1942 waren bij de Liro circa 31.000 rekeningen van Joden aanwezig. Vanaf januari 1943 werden geen individuele rekeningen van Joden meer aangehouden en werden circa 26.000 rekeningen geboekt op een zogenoemde *Sammelkonto* (verzamelrekening). De ongeveer 5.000 die er daarna overbleven, waren hoofdzakelijk rekeningen van gemengd gehuwde Joden, nalatenschappen met arische rechthebbenden e.d. Vanuit de verzamelrekening werden in principe geen uitbetalingen meer verricht, wat betekende dat ook het maandelijks vrij opneembare bedrag nu geheel kwam te vervallen. In feite impliceerde deze maatregel dat de rekeningen van individuele Joden werden geliquideerd. Hierdoor werd de afdeling Inspectie van de Liro overbodig; de taak ervan zou per 1 januari 1943 worden overgenomen door de Joodse Raad. Aanvragen voor financiële ondersteuning moesten de Joden vanaf 1 januari 1943 derhalve indienen bij de Joodse Raad. Deze beoordeelde de aanvragen, keurde die goed of wees die gedeeltelijk of helemaal af.

Het isolement van de Nederlandse Joden was voltooid: ze waren buiten het arbeids- en vermogenscircuit geplaatst, hadden geen geld meer en waren daardoor voor hun levensonderhoud totaal afhankelijk van de Joodse Raad, die van de Liro maandelijks een vast bedrag voor uitkeringen ontving.

Onroerende goederen

Bij Verordening VO 154/1941 van 11 augustus 1941 werd de Niederländische Grundstückverwaltung (NGV) belast met de liquidatie van onroerend goed en hypotheeken van het Joodse grondbezit. Bij de NGV werden, naar later bleek, circa 12.000 percelen en circa 6.000 hypotheeken gemeld met een geschatte totale waarde van ongeveer 172 miljoen gulden, waarvan zo'n 150 miljoen gulden aan onroerend goed.¹⁰ Nadat de onroerende goederen en hypotheeken waren aangemeld, ging de NGV over tot verkoop van de panden en

inde de rente en aflossingen op de geconfisqueerde hypotheke. De opbrengsten vloeiden naar de VVRA.

De geconfisqueerde eigendommen werden aanvankelijk beheerd door de NGV, maar het beheer werd al spoedig overgedragen aan het administratiekantoor Nobiscum en het Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen (ANBO). Deze ANBO verkocht de huizen weer door. Deze beide firma's van NSB-huize stelden op hun beurt weer onderbeheerders aan.

Agrarisch grondbezit was ook al eerder aangemeld. Joodse eigenaars moesten hun grond voor eind 1941 verkopen aan niet-Joodse kopers. De waarde van het agrarische grondbezit wordt in de literatuur geraamd op circa 17 miljoen gulden. Ook deze opbrengsten vloeiden naar de VVRA.

In het totale bedrag aan roof dienen mede te worden begrepen de huuropbrengsten die de NGV en de kopers te kwader trouw in de oorlog ontvingen. Slechts het bedrag dat de NGV ontving, ongeveer 7 miljoen gulden nominaal, is bekend.

Roof onroerend goed (niet in bezit van bedrijven) in miljoenen gulden:¹¹

– Onroerend goed	150
– Hypotheken	22
– Agrarisch grondbezit	17
– Huuropbrengsten kopers te kwader trouw	P.M.
– Door NGV ontvangen exploitatieopbrengsten:	7
<hr/>	
Totaal	196

Onroerende goederen van Joodse bedrijven waren wegens een eerdere verordening al aangemeld.

De Joodse Raad

Na de rellen van februari 1941 op het Amsterdamse Rembrandtsplein en in de nabijgelegen Jodenhoek riep het Duitse gezag op 12 februari 1941 enkele vooraanstaande Joden bij zich. Hun werd opgedragen een raad voor Amsterdam te vormen. Deze Joodse Raad moest de rust en de orde helpen herstellen. De Raad zou uiteindelijk de instantie worden die de Joden in Nederland vertegenwoordigde bij de Duitse autoriteiten en die ervoor moest zorgen dat de Joden bevelen van de bezetter opvolgden. Abraham Asscher (voorzitter van de Nederlands-Israëlietische Hoofdsynagoge) en David Cohen (hoogleraar) namen gezamenlijk het voorzitterschap op zich. Ze hadden vóór de oorlog al samengewerkt ten behoeve van Joodse vluchtelingen.

Op 13 februari 1941 kwam de Joodse Raad, bestaande uit twintig man, bijeen. Het bestuur bestond uit: Abraham Asscher, prof. dr. David Cohen, dr. J. Arons, mr. N. de Beneditty, A. van den Bergh, mr. A.B. Gomperts, I. de Haan, A. de Hoop, mr. M.L. Kan, mr. I. Kisch, A. Krouwer, mr. S.J. van Lier, A.J. Mendes da Costa, prof. dr. J.L. Palacha, mr. dr. M.I. Prins, opperrabbijn L.H. Sarlouis, dr. D.M. Sluys, A. Soep, I. Voet en dr. I.H.J. Vos.

Kan en Kisch traden later op principiële gronden uit de Raad.¹²

De voorzitters drongen erop aan dat de Joden de wapens zouden inleveren. De Raad wilde dat de Joodse gemeenschap ondanks de omstandigheden een zo normaal mogelijk leven kon leiden.

Het orgaan van de Joodse Raad werd – uiteraard met goedkeuring van de bezetter – *Het Joodsche Weekblad*. Dit blad zou vanaf 11 april 1941 tot najaar van 1943 de spreekbuis zijn waardoor de Duitse bezetter zijn bevelen aan de Joodse gemeenschap in Nederland meedeelde.

De bezetter droeg steeds meer bevoegdheden over aan de Joodse Raad, waardoor haar macht geleidelijk groter werd en daardoor ook haar omvang. Er werden op verschillende locaties afdelingen,

onderafdelingen en commissies opgericht. De Joodse Raad groeide uit tot een Staat in de Staat. De Joden in Nederland werden geregistreerd (Verordening 6/1941 van 10 januari 1941 betreffende de aanmeldingsplicht van personen van geheel of gedeeltelijk Joodsen bloede) en geïsoleerd van de rest van de bevolking. Vanaf eind 1941 vormde de Raad voor de Joodse gemeenschap – na de Duitse autoriteiten – het machtigste apparaat. De Raad zou kunnen worden omschreven als ‘de regering van de Nederlandse Joden’. Deze ‘regering’ bezat weliswaar alleen uitvoerende macht, want de wetgevende macht was het alleenrecht van de Duitse bezetter. Zo werd de Joodse Raad medeplichtig gemaakt aan de Duitse plannen.

Eind juni 1942 werd de Raad ingelicht over deportatie van Joden naar het Oosten.¹³ De eerste grote razzia's vonden midden juli 1942 plaats in Amsterdam (centrum en zuid). Hiermee begon de laatste fase van de *Endlösung der Judenfrage*.

De eerste treinen met Nederlandse Joden vertrokken op 15 en 16 juli uit Westerbork naar Auschwitz. Kort daarvoor was de afdeling Hulp aan Vertrekkenden van de Joodse Raad ingesteld. ‘Vertrekkenden?’ Een ieder weet waarheen.

De bezetter had bedacht dat de Joden zoveel mogelijk zelf hun eigen verdelging moesten financieren. Eerder werd in opdracht van Seyss-Inquart¹⁴ door de VVRA een bedrag van 25,9 miljoen gulden afkomstig uit Joods vermogen ter beschikking gesteld voor bouw, onderhoud, treinvervoer – de Nederlandse Spoorwegen zorgde voor het vervoer naar de vernietigings- en concentratiekampen in Oost-Europa – en andere exploitatiekosten van de kampen Westerbork en Vught.

Nu de deportaties van de Joden waren begonnen was het aanstellen van een Joodse ‘Financieel Leider’ bij de Joodse Raad noodzakelijk geworden. Eind juli 1942 werd S. Roet in deze functie benoemd. Roet was uitermate geschikt voor deze functie, daar hij over een ruime financiële ervaring beschikte en bekend was bij de Joodse gemeenschap. In juli 1939 was hij geïnstalleerd als bestuurder van het eerste Joodse weeshuis, welke functie hij heeft uitgeoefend tot

5 maart 1943, de dag dat de bewoners van het tehuis werden gedeporteerd.

Isaac Lipschits schrijft in zijn boek *Tsedaka*: 'Dankzij bewaard gebleven stukken – een uitvoerig 'Rapport aan de Voorzitters' van 29 november 1942 van de 'Financieel Leider' van de afdeling, S. Roet, en de eveneens uitvoerige maandverslagen – zijn we op de hoogte van het vele werk dat door de afdeling Hulp aan Vertrekken is verricht ten behoeve van de Joden die op het punt stonden gedeporteerd te worden' (p. 55).

De professioneel opgezette afdeling Hulp aan Vertrekkenden bestond uit twee hoofdbureaus, zes onderafdelingen, zes districts-bureaus, een kampafdeling voor Westerbork en één voor Vught. Alleen al op de twee hoofdbureaus werkten 547 personen, waarvan 62 bezoldigd. Lipschits schrijft:

Tot welk oordeel men over de Joodse Raad als geheel ook komt, het maatschappelijk werk dat onder zijn leiding en door zijn medewerkers werd verricht betekende voor de vervolgte Joden steun – geestelijke en materiële steun. Ook al vervloog die geestelijke steun in de gaskamers, ook al werd de verstrekte materiële steun op de perrons van de concentratiekampen weer geroofd – op het moment dat die steun werd gegeven heeft het voor de 'hulpvragende' veel betekend en het steunen van de verdoemden was toch een zaak van rechtvaardigheid, van tsedaka.¹⁵

Een vorm van *tsedaka*? Hoe cynisch, hoe luguber om deze steun een vorm van *tsedaka* te noemen. *Tsedaka* is het Joodse gebod om te geven aan behoeftigen. Het woord is afgeleid van *tsedek*, dat in het Hebreeuws 'rechtvaardigheid', 'liefdadigheid' betekent. *Tsedaka* betreft geen vrijwillig geven, maar is in de Joodse religie een plicht. Hoewel elke vorm van hulpverlening een gebod is, bepaalde Maimonides, een rabbijn, filosoof en arts uit de twaalfde eeuw (ook bekend als de Rambam – Rabbi Moshe ben Maimon) acht niveaus

van tsedaka. De hoogste vorm van tsedaka is te voorkomen dat de mens hulpbehoevend wordt door bijvoorbeeld hem werk te verstrekken of geld te lenen voor het opzetten van een zaak.

De functionarissen van de Joodse Raad waren op de hoogte van de Duitse plannen en wisten wat het inhield een 'vertrekkende' te zijn. Zij wisten waar de reis naartoe zou gaan en wat een verschrikkelijke dood de reizigers te wachten stond. De afdeling Hulp aan Vertrekkenden haalde bij Joden veel geld en goederen op en hielp hiermee de 'vertrekkenden'. Lipschits geeft als voorbeeld: *Voor een gezin uit de Balistraat, bestaande uit man, vrouw en twaalf kinderen, werd onder- en bovenkleding gevraagd voor de kinderen; een weduwe (haar man was in Mauthausen vermoord) was achtergebleven met zes kinderen in de leeftijd van 1 tot 14 jaar en zij vroeg kleding en schoeisel voor de kinderen.*¹⁶

Waar het in feite op neerkomt is dat deze afdeling willens en wetens de verdoemden valse hoop gaf, waardoor de deportaties gemakkelijker verliepen. Dat was ook het doel van de bezetter: alles moest georganiseerd en geordend verlopen, de 'vertrekkenden' mochten vooral niet in de gaten krijgen welk gruwelijk lot zij tegemoet gingen. Kan en mag men hier dan van 'rechtvaardigheid', tsedaka spreken? Was het niet veel rechtvaardiger en het hoogste niveau van tsedaka om, mede met het ingezamelde geld, het mogelijk te maken hen aan de klauwen van de bezetter te ontfutselen en daardoor te voorkomen dat zij 'vertrekkenden' werden?

Toen de razzia's van 1943 voor de bezetter niet het gewenste resultaat opleverden is door de Joodse Raad, weliswaar op aandringen van de Duitse bezetter, het quorum aangevuld. De overlevende leden en medewerkers van de Joodse Raad hebben hun leven en dat van hun familie te danken aan hun vrijwillig op zich genomen activiteiten bij de Joodse Raad. Er kan natuurlijk niets op tegen zijn als iemand zijn hachje en dat van verwanten probeert te redden. Het gaat er alleen om op welke manier dit gebeurt. In dit geval is hun leven gered doordat zij andere Joden hebben opgeofferd. Schrijver dezes stelt dit vast, hij geeft hierover geen oordeel. Een Engels ge-

zegde luidt: 'Charity begins at home', wat door Kramers' woordenboek vertaald wordt als 'Het hemd is nader dan de rok'. Maar dit gezegde, deze vorm van *charity* staat ver af van *tsedaka* waartoe de Joodse religie verplicht.

De razzia's en deportaties lieten ook bij de Joodse Raad hun sporen na. Op 1 april 1943 bedroeg het aantal medewerkers op de verschillende afdelingen van de Raad nog ruim achtduizend, van wie het overgrote deel onbezoldigd. Begin augustus 1943 bedroeg het aantal medewerkers iets meer dan duizend, van wie 369 met salaris. Eind augustus van hetzelfde jaar waren er nog slechts de 92 voornaamste regenten/regentessen van de Joodse gemeenschap bij de Raad werkzaam.¹⁷ Het ironische is dat veel van deze regenten/regentessen na de oorlog bestuurslid van de voogdij-instellingen zouden worden. Ook de belangrijkste leden van de accountantsdienst van de Joodse Raad werkten in de naoorlogse jaren voor de Joodse voogdij-instellingen.¹⁸

Op 29 september 1943 zijn de laatste legaal in Amsterdam wonende Joden opgepakt en op transport gesteld. De Joodse Raad hield op te bestaan. Voor de bewezen diensten werden de voorzitters van de Raad naar een concentratiekamp gestuurd in plaats van naar een vernietigingskamp. Niet dat het daar plezierig vertoeven was, maar de kans te overleven was groter. Op 4 september 1944 stond voor deze bevoorrechte groep (en voor anderen) in Westerbork de trein gereed die hen naar Theresienstadt zou brengen. Beide voorzitters kwamen dan ook levend terug uit de kampen.

Niet iedereen denkt hetzelfde over het bestaan van de Joodse Raad. Waren er geldige redenen voor haar bestaan? Kon haar bestaan gerechtvaardigd worden? Sommigen tonen begrip voor haar bestaan, terwijl anderen de leden van de Joodse Raad verwijten medeplichtig te zijn geweest aan de roof en moord op Joden tijdens de bezetting.

Ik was vier toen de oorlog afgelopen was en vind het om die reden niet juist hier mijn mening te verkondigen. Ik laat liever twee bekende Nederlanders aan het woord, twee personen die tijdens

de oorlog meerderjarig waren en hun oordeel hierover reeds hebben gegeven. De eerste is Sam de Wolff, de tweede is J. Presser. De eerste schrijft:

*Voor de collectieve 'schuld' mogen Asscher en Cohen niet veroordeeld worden. Over de speciaal Joodse schuld kan de Nederlandse strafrechter niet oordelen. Dit oordeel mag alleen door het Joodse volk worden geveld. En ik geloof, dat het oudste volk der historie geen strafoordeel meer zal verlangen over hen, wier vreselijk falen door de geschiedenis is terecht.*¹⁹

En Presser schrijft:

Zin heeft het schrijven van dit geschiedwerk over de Nederlandse Joden in de bezettingstijd alleen, wanneer daarin ook die doden kunnen spreken. Wanneer deze historicus niet weet, dient hij te vermoeden. Voor de formulering van dit vermoeden draagt hij en hij alleen de volledige verantwoordelijkheid.

Hier zij het dan uitgesproken: hij neemt aan, dat ook zij, zeker zij, zouden hebben aangeklaagd, met de duizendvoudige echo van de aanklachten der levenden. Met de aanklacht van alle weggevoerde Joden tegen de Joodse Raden overal: Gij zijt de werktuigen geweest van onze doodsvijanden. Gij hebt aan onze wegvoering medegewerkt. Gij dankt uw eigen leven aan deze onzedelijke activiteit. De bevelen van onze beulen uitvoerend, hebt gij uzelf kunnen redden, uw naaste verwanten en een aanzienlijk aantal uwer standgenoten. De organen, voor de leiding waarvan gij verantwoordelijk waart, hebben onze weerstand gebroken, onze angstige vermoedens overstemd, hebben ons niet zelden misleid, gekrenkt en vernederd, soms zelfs mishandeld. Gij zijt ermee voortgegaan onze doodsvijanden te dienen, toen zij zich al zonneklaar hadden onthuld als de moordenaars van onze jongemannen, als de toekomstige moordenaars van onszelf. Niet

wij hebben u als onze leiders aangesteld, maar die moordenaars, niet-temin hebt gij dat leiderschap niet neergelegd, erger, ons op grond van dat leiderschap overgehaald, ja, met dreigementen gedwongen om naar de slachtbank te gaan. Had gij bijtijds die leiding neergelegd, dan waren wij misschien ook omgekomen. Gij zult u toch niet willen beroepen op het Bijbelwoord, 'dat onze handen dit bloed niet hebben vergoten?'²⁰

HOOFDSTUK 4

Het naoorlogse rechtsherstel

Inleiding

De jaren dertig en veertig van de vorige eeuw zijn tientallen jaren lang onderzocht. Veel aandacht is besteed aan het lot van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog, veel rapporten en boeken zijn over deze periode geschreven. De periode daarna is in Nederland pas de laatste decennia van de vorige eeuw in de belangstelling gekomen. Het heeft ruim twee generaties moeten duren voordat de Nederlandse regering bereid was onderzoek te laten verrichten naar het naoorlogse rechtsherstel en de houding van haar voorgangers tegenover de Joden te erkennen.

Op 10 maart 1997 is door minister van Financiën Zalm de Contactgroep Tegoeden WO II geïnstalleerd. De taakopdracht hiervan was aanvankelijk zeer beperkt, namelijk het kritisch volgen ('monitoren') van het onderzoek naar oorlogstegoeden in het buitenland. Mocht dit onderzoek daar aanleiding toe geven, dan zou de Contactgroep moeten bezien of Nederlandse ingezetenen claims zouden kunnen leggen op daaruit voortkomende gelden.

Op verzoek van de Nederlandse Vereniging van Banken (NVB), het Verbond van Verzekeraars en het Centraal Joods Overleg (CJO)¹ vroeg en kreeg de Contactgroep op 10 april 1997 uitbreiding van haar mandaat. De opdracht werd uitgebreid met een onderzoek naar de feitelijke systematiek van het naoorlogse rechtsherstel evenals naar mogelijke financiële tegoeden van oorlogsslachtoffers bij Nederlandse financiële instellingen waarbij ook de rol van de overheid onder de loep werd genomen. Het onderzoek werd in de

zomer van 1997 in handen gelegd van de Begeleidingscommissie Onderzoek Financiële Tegoeden WO II in Nederland, ook bekend als de commissie-Scholten, naar de voorzitter ervan.

De vereniging Centraal Joods Overleg Externe Belangen (CJO), opgericht in maart 1997, heeft als doel de belangen van de gehele Joodse gemeenschap in Nederland bij de overheid en andere in aanmerking komende instanties en organisaties te behartigen. Er bestond al geruime tijd behoefte aan een samenwerkingsverband van alle Joodse organisaties in Nederland. Achteraf bezien is het CJO net op tijd opgericht om als spreekbuis van de gehele Nederlands-Joodse gemeenschap te fungeren tijdens het restitutieproces WO II Tegoeden. Zonder het CJO was het ongetwijfeld onmogelijk geweest de noodzakelijke intensieve contacten betreffende restitutie-zaken met de overheid en de particuliere financiële instellingen te onderhouden.

In de zomer van 1995 was de kwestie van de Joodse tegoeden plotseling in de belangstelling van de Nederlandse media én politiek gekomen. Deze belangstelling betrof het Joodse vluchtkapitaal dat zijn weg had gevonden naar de banken van het tijdens de oorlog neutrale Zwitserland. Het World Jewish Congress zorgde voor het mediaoffensief.

Aanvankelijk maakten de Zwitserse bankiers zich niet al te druk om het ontstane lawaai rond deze zaak. Dit begon langzaam maar zeker te veranderen toen de Amerikaanse president Bill Clinton aan Stuart E. Eizenstat – *Under Secretary of Commerce for International Trade and Special Envoy of the Department of State on Property Restitution in Central and Eastern Europe* – opdracht gaf zich te belasten met de zaak van de Joodse tegoeden. Zwitserland kreeg het steeds zwaarder te verduren, de goede naam van het land werd aangetast en dat had een slechte invloed op het zakenleven. Uiteindelijk hebben de Zwitserse bankiers een fonds opgericht ter ondersteuning van de oorlogsslachtoffers.

In Nederland begon men zich af te vragen of het rumoer rond de 'Joodse tegoeden' in Zwitserland wel of niet zou overwaaien naar

andere landen, waaronder het kleine landje aan de Noordzee. Het Verbond van Verzekeraars heeft reeds in een vroegtijdig stadium als eerste intern onderzoek gedaan naar tegoeden uit de Tweede Wereldoorlog. Ook heeft het gesprekken gevoerd met het NIOD (Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie) om onderzoek te laten verrichten naar het rechtsherstel van verzekeraars.

Vlak daarna, in maart 1997, werd door minister Zalm de Contactgroep Tegoeden WO II geïnstalleerd, waardoor een opdracht van het Verbond van Verzekeraars overbodig was geworden. Deze Contactgroep wordt meestal de commissie-Van Kemenade genoemd², naar de voorzitter ervan, J.A. van Kemenade. De Contactgroep verrichtte zelf geen onderzoek. Het onderzoek naar het naoorlogse rechtsherstel werd gedaan door de commissie-Scholten.³ Verder heeft de commissie-Van Kemenade opdracht gegeven aan het NIOD⁴ en het accountantsbureau KPMG tot onderzoek naar de omvang van de roof en de restitutie van Joods bezit.

Behalve de commissie-Van Kemenade werd op 10 december 1997, eveneens door minister Zalm, de Commissie van Onderzoek Liro-archieven ingesteld, de commissie-Kordes⁵, naar de voorzitter F.G. Kordes. Deze commissie heeft op 9 december 1998 zijn bevindingen gepubliceerd. In november 2002 werd een onderzoek naar geroofde kunst, *Herkomst gezocht*, gepubliceerd onder toezicht van de Begeleidingscommissie-Ekkart.⁶ De commissie-Ekkart heeft zijn slotopmerkingen vastgelegd in zijn rapport van december 2004. Het verslag van de commissie-Ekkart betreft het onderzoek naar de herkomst van 449 schilderijen uit de NK-collectie. Dit is de collectie die na de oorlog uit Duitsland naar Nederland is teruggevoerd, omdat het voorwerpen betreft die gedurende de Tweede Wereldoorlog door roof, confiscatie of verkoop uit Nederland in Duitsland waren terechtgekomen.

Systematiek van het naoorlogse rechtsherstel

Het naoorlogse rechtsherstel was gebaseerd op Koninklijke Besluiten die door de Nederlandse regering in ballingschap waren opgesteld. De Nederlandse regering in Londen had al in 1942 een commissie samengesteld die de opdracht kreeg regelingen samen te stellen ten behoeve van het naoorlogse rechtsherstel. De belangrijkste besluiten waren de Besluiten E 93⁷ en E 100⁸, beide van 17 september 1944, en het naoorlogse Wetsbesluit F 272⁹ dat op 16 november 1945 werd uitgevaardigd.

Besluit E 93 bevatte bepalingen voor het intrekken, met terugwerkende kracht, van de door de bezetter uitgevaardigde verordeningen, waaronder alle anti-Joodse maatregelen.

Besluit E 100 bevatte niet minder dan 166 artikelen en vormde de systematische opzet voor het rechtsherstel. Voor de uitvoering van E 100 werd – om de gewone rechter tegen overbelasting te beschermen – een bijzondere rechtspraak ingevoerd. Het rechtsherstel werd uitgevoerd door een speciaal voor dit doel opgerichte instantie, de Raad voor het Rechtsherstel, die uit vijf afdelingen bestond, waaraan later op grond van Wetsbesluit F 272 een zesde afdeling is toegevoegd. De afdelingen waren:

1. Afdeling Rechtspraak
2. Afdeling Effectenregistratie
3. Afdeling Beheer met als onderafdeling het Nederlandse Beheersinstituut
4. Afdeling Voorzieningen voor Afwezigen
5. Afdeling Voorzieningen voor Rechtspersonen
6. Afdeling Onroerende Goederen (toegevoegd bij Besluit F 272)

Ook de vijf laatste afdelingen vervulden rechterlijke taken, hoewel niet alle leden als rechter waren geschoold. Ze waren evenmin autonoom. Ze waren afzetbaar en moesten aanwijzingen van de regering opvolgen. Tegen besluiten van deze vijf afdelingen kon beroep worden aangetekend bij de eerste afdeling, de Afdeling Rechtspraak. Deze afdeling – de hoogste instantie bij het rechtsherstel

– werd uitsluitend bemand door onafhankelijke juristen. De drie laatstgenoemde afdelingen werden op grond van Besluit F 272 feitelijk samengevoegd, zodat er sinds 16 november 1945 in werkelijkheid vier afdelingen bestonden. De Raad voor het Rechtsherstel bestond tot 1 juni 1967, de afdeling Effectenregistratie ging nog tien jaar door als zelfstandige eenheid.

Besluit E 100 was bedoeld om geroofde eigendommen, mits ze konden worden opgespoord, aan de oorspronkelijke eigenaar terug te geven. In werkelijkheid had het besluit als primaire doel het – met het oog op de wederopbouw van Nederland en geheel in overeenstemming met zijn officiële naam Besluit Herstel Rechtsverkeer – zo snel mogelijk terug te keren tot het normale vermogens- en rechtsverkeer.

Alleen degenen die willens en wetens van de roofpraktijken van de bezetter hadden geprofiteerd, moesten het geroofde goed aan de oorspronkelijke eigenaar teruggeven ofwel de geleden schade vergoeden. Degenen die in het bezit waren gekomen van vermogenstitels afkomstig van Joden moesten daarom aannemelijk maken dat ze deze te goeder trouw hadden verworven.

Het rechtsherstel van slachtoffers van de Duitse terreur had in dit kader dus niet de hoogste prioriteit. Als onder alle omstandigheden aan het rechtsherstel voorrang werd gegeven, zou het rechtsverkeer, naar de mening van de toenmalige beleidsmakers, enorm worden vertraagd.

De taak die de overheid zichzelf had gesteld en volgens E 100 had geregeld, was het herstel in eigendom van beroofden. Het geroofde moest dus daadwerkelijk aanwezig zijn. De overheid zag het niet als haar taak datgene wat de Duitsers hadden geroofd te vergoeden. De Nederlandse regering voelde zich niet verantwoordelijk voor de daden van de bezetter. Rechtsherstel was dan ook beslist geen vorm van schadevergoeding. Een geroofd schilderij moest, volgens deze wet, aan de oorspronkelijke eigenaar worden teruggegeven. Maar indien het schilderij niet daadwerkelijk aanwezig was, had de oorspronkelijke eigenaar geen recht op enige vergoeding.

Het rechtsherstel kon door deze wet uiteraard alleen worden bewerkstelligd indien rechthebbenden (meestal Joden) zich hadden gemeld. Dat was vaak niet het geval. Immers, ruim 105.000 Nederlandse Joden waren vermoord. Nalatenschappen waarvoor zich geen rechthebbenden aanmeldden, vervielen als gevolg van algemene wettelijke regelingen aan de Staat. Omdat vaak hele families waren vermoord, hadden deze wettelijke regelingen tot gevolg dat de Staat onbedoeld verdiende aan de Sjoa.

Rechthebbenden die zich na de oorlog bij de roofinstellingen meldden voor teruggave van hun vermogensbestanddelen – verzekeringen, hypotheek, effecten en andere – kregen meestal nul op rekest. Hun eigendommen waren veelal door de roofinstelling te gelde gemaakt en dus niet meer daadwerkelijk aanwezig. In ieder geval hield de oorspronkelijke eigenaar een vordering op deze roofinstelling. Aangezien de LVVS (de curatoren van de roofinstellingen Liro en VVRA) na de oorlog niet voldoende geld in kas had, was de kans op een bevredigende uitkering niet groot.

Hieronder een samenvatting van de wijze waarop rechtsherstel (uitkeringen op vorderingen) heeft plaatsgevonden:

1. Deeluitkeringen betreffende vorderingen op LVVS van geld, banktegoeden en effecten voorzover de gedeposedeerden het aanbod van het Waarborgfonds (punt 3 hieronder) nog niet hadden aanvaard.¹⁰

Vanaf datum:

maart 1946: een eerste voorschot van 1.000 gulden.

juni 1950: een tweede voorschot van 40 procent, na aftrek van het eerdere voorschot.

juni 1951: een eerste uitkering van 55 procent, na aftrek van de al eerder verstrekte voorschotten.

oktober 1952: een tweede uitkering van 20 procent waardoor de totale uitkering 75 procent van de vordering is geworden.¹¹

juli 1956: een slotuitkering van 15 procent waardoor de totale uitkering 90 procent van de vordering is geworden.¹²

In 1956-1957 vond de eindafwikkeling van de boedel van LVVS plaats. Aan de boedelcrediteuren kon in totaal 90 procent van hun vorderingen worden uitgekeerd, waarbij effecten werden berekend op basis van de koersen van 4 november 1947, terwijl gederfde vruchten niet werden vergoed. In de praktijk was de eindafwikkeling van LVVS voor verreweg de meeste gedeposeerde, voor zover het effecten betrof, van geen belang meer. Zij hadden immers veelal reeds het aanbod van het Waarborgfonds aanvaard (in de beursgevallen) of zij waren in hun rechten hersteld (in de buitenbeursgevallen), waarbij zij hun LVVS-claims hadden overgedragen aan het Waarborgfonds, respectievelijk aan de tegenwoordige bezitters.

2. Deeluitkeringen betreffende vordering op NGV van hypotheken.

Vanaf datum:¹³

juni 1950: een eerste uitkering van 40 procent op de vordering.

juni 1953: een tweede uitkering van 25 procent waardoor de totale uitkering 65 procent van de vordering is geworden.

oktober 1956: een slotuitkering van 10,65 procent waardoor de totale uitkering ruim 75 procent van de vordering is geworden.

3. Deeluitkeringen betreffende vorderingen op LVVS van effecten (zie 1 hierboven), die na het Plan '53 veranderden in een aanbod door het Waarborgfonds¹⁴ (zie ook bespreking Afdeling Effectenregistratie):

– 1953-1954: Plan '53, aanbod Waarborgfonds: een totale uitkering van 90 procent van de waarde van het effect, berekend op basis van de koers omstreeks het tijdstip waarop de gedeposeerde akkoord ging met de regeling, inclusief gederfde vruchten (rente en dividenden) vanaf 31 december 1941. Dit aanbod werd door verreweg de meeste gedeposeerde aanvaard vóór 1956 waardoor de slotuitkering van de LVVS voor hen niet meer van belang was. Zij hadden immers reeds het aanbod van het Waarborgfonds

aanvaard (in de beursgevallen) of zij waren in hun rechten hersteld (in de buiten-beursgevallen), waarbij zij hun LVVS-claims hadden overgedragen aan het Waarborgfonds, respectievelijk aan de tegenwoordige bezitters.

4. Polissen van levensverzekeringen: vordering op LVVS:¹⁵

Meerderheid van de gevallen van herstel van de polissen, na bijbetaling van achterstallige premies door gedeposedeerden.

De verzekeringsmaatschappijen ontvingen een claim op LVVS voor door hen betaalde afkoopsommen waarvan de uitkeringen plaatsvonden als volgt:

maart 1946: een eerste voorschot van 1.000 gulden.

augustus 1950: een tweede voorschot van 40 procent, na aftrek van het eerdere voorschot.

juni 1951: een eerste uitkering van 55 procent na aftrek van het al eerder verstrekte voorschot.

oktober 1952: een tweede uitkering van 20 procent waardoor de totale uitkering 75 procent van de vordering is geworden.

juni 1956: een slotuitkering van 15 procent waardoor de totale uitkering 90 procent van de vordering is geworden.

5. Polissen van levensverzekeringen: vordering op AOF:¹⁶

Uitzonderingspositie voor polissen van levensverzekeringen afgesloten bij de Onderlinge Verzekeringsmaatschappij van de Ancient Order of Foresters (AOF). De liquidatie van deze verzekeringsmaatschappij vond plaats volgens Verordening 33/1940 van 3 september 1940. Dit was vóór de zogenaamde 'Eerste Liro-Verordening' VO 148/1941 van 8 augustus 1941. Hieruit volgt dat polissen afgesloten bij de AOF niet ingeleverd waren bij de Liro, vandaar de uitzonderingspositie.

gedurende 1949: een voorlopige uitkering van 25 procent.¹⁷

oktober 1957: een slotuitkering van 52,4 procent na aftrek van de al eerder verstrekte uitkering.¹⁸

Het is begrijpelijk dat de oorspronkelijke eigenaars in de regel de voorkeur gaven aan teruggave van hun vermogenstitels. Dit kwam namelijk overeen met een volledig rechtsherstel, omdat de vermogenswaarde voor 100 procent werd gecompenseerd. Een vordering op de roofinstelling betekende dat de omvang van het rechtsherstel mede werd bepaald door de waarde van de boedel van de roofinstelling. Bovendien zou deze weg langdurig zijn waardoor rente- en inkomensverliezen zouden worden geleden. De uitkeringen geschieden immers grotendeels ongeveer tien jaar na de oorlog.

Afdeling Effectenregistratie

Joodse burgers moesten – in overeenstemming met verordening VO 148/1941 van 8 augustus 1941 – onder andere hun effecten in depot geven bij de Liro. Vanaf februari 1942 bood de Liro deze effecten over de Amsterdamse Effectenbeurs en zonder toestemming van de oorspronkelijke Joodse eigenaren te koop aan. De oorspronkelijke eigenaar kreeg slechts een bericht van de Liro thuisgestuurd, een formulier waarop vermeld stond:

Deze verkoop geschiedt ingevolge ontvangen opdracht van de bevoegde autoriteit. De opbrengst wordt U op een speciale depositorekening gecrediteerd, waarop tot nader order .. % rente zal worden vergoed. [...] Al onze transactiën geschieden volgens de Reglementen van de Vereniging voor de Effectenhandel.¹⁹

Effectenrechtsherstel maakte deel uit van Besluit Herstel Rechtsverkeer E 100 en ging uit van een verplichte registratie van alle effecten in bezit van Nederlandse ingezetenen. De eerste fase in het effectenrechtsherstel was dan ook de aanmelding en registratie van de effecten bij de Afdeling Effectenregistratie van de Raad voor het Rechtsherstel. Doel van de effectenregistratie was het mogelijk

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 ACHTSTIENDE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **18**

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 ZEVENSTIENDE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **17**

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 ZESTIENDE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **16**

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 VIJFTIENDE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **15**

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 VEERTIENDE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **14**

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 DERTIENDE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **13**

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 TWAALFDE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **12**

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 ELFDE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **11**

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 TIENDE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **10**

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 NIEUWENDE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **9**

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 ACHTSTE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **8**

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“.
Preferent Aandeel № 1597
 ZEVENDE BEWIJS tot ontvangst van Dividend, na aankondiging betaalbaar met Ned. G. f. **7**

BA.N. 904515
 RAAD VOOR HET RECHTSHERSTEL
 AFDELING EFFENRECHTSHERSTEL
VERKLARING
 ALZ REDDEND IN ART. 44 VAN HET BEKENDTMAAKT BESLUIT AANKONDIGINGEN
 IN N. 1 VAN DEEL 2011 VAN HET BEKENDTMAAKT BESLUIT AANKONDIGINGEN
 IN N. 1 VAN DEEL 2011 VAN HET BEKENDTMAAKT BESLUIT AANKONDIGINGEN

BA.N. 801717
 RAAD VOOR HET RECHTSHERSTEL
 AFDELING EFFENRECHTSHERSTEL
VERKLARING
 ALZ REDDEND IN ART. 44 VAN HET BEKENDTMAAKT BESLUIT AANKONDIGINGEN
 IN N. 1 VAN DEEL 2011 VAN HET BEKENDTMAAKT BESLUIT AANKONDIGINGEN
 IN N. 1 VAN DEEL 2011 VAN HET BEKENDTMAAKT BESLUIT AANKONDIGINGEN

Ondergetrekkende verklaart, dat het navolgende effect
 f. 1908. - 1%, Preferent staatslening aan de Staat
 N.N., octobromer 1904, n. 445949
 is aangemeld overeenkomstig art. 44 van het Bekendtmaakt Besluit
 Aankondigingen no. 1. 299349 Central Bureau voor Effectenregistratie
 van de Vereniging voor de Effectenhandel
 (bedrijfsgroep Effectenhandel)
 (Handtekening)

Ondergetrekkende verklaart, dat het navolgende effect
 f. 1908. - 1%, Preferent staatslening aan de Staat
 octobromer 1904, n. 445997
 is aangemeld overeenkomstig art. 44 van het Bekendtmaakt Besluit
 Aankondigingen no. 1. 463506 Central Bureau voor Effectenregistratie
 van de Vereniging voor de Effectenhandel
 (bedrijfsgroep Effectenhandel)
 (Handtekening)

SEMARANG CHERIDON STROOMTRAM MAATSCHAPPI
 Gevestigd in SEMARANG.
 NAAWLOOSE VENNGOEDSCHAAP.
Bewijs een Hevel of een Bekeer
Groot: EEN DUIZEND GULDEN.
 (Handtekening)

CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING
„BANDA“.
 Maatschappelijk Kapitaal: VIJF MILJOEN GULDEN.
№ 1597 BEWIJS VAN PREFERENT AANDEEL № 1597
 groot DUIZEND GULDEN (/1000) Ned. Gt.
 (Handtekening)

№ 1597 TALON VAN PREFERENT AANDEEL № 1597
 Na afbetaling van het Twintigste Dividend-Bewijs van het Preferent Aandeel № 1597 in de CREDIET- EN HANDELSVEREENIGING „BANDA“,
 zal ingevolge aankondiging en tegen intrekking van dit Bewijs een stal stuks Dividend-Bewijs worden afgegeven.

maken van rechtsherstel voor de oorspronkelijke Joodse eigenaars, maar ook opsporing van vijandelijk vermogen en van voor de fiscus verzwegen vermogen. Het systeem bestond eruit dat de effecten van beide kanten moesten worden aangemeld.

– Alle Nederlandse instellingen die effecten hadden uitgegeven moesten deze laten registreren (‘geraamte-opgave’) bij de Afdeling Effectenregistratie van de Raad voor het Rechtsherstel, met nummer, soort en mutaties die vanaf 10 mei 1940 hadden plaatsgevonden.

– Aan de andere kant moest iedereen die effecten in bezit had deze aanmelden bij dezelfde instantie.

Ook moest iedereen die effecten beheerde voor een ander, zoals banken, commissiehuizen en andere instellingen, deze effecten namens hun cliënten, ook als deze onvindbaar of onbekend waren, aanmelden.

Verder had iedere voormalige (meestal Joodse) bezitter van een effect de mogelijkheid een aanvraag tot rechtsherstel (‘oppositie’) in te dienen bij de Afdeling Effectenregistratie. Sluitingsdatum voor deze aanvraag was 1 januari 1947. Voor degenen die zich niet binnen de termijn hadden kunnen aanmelden of hadden kunnen opmeren bestond tot 1 januari 1952 de mogelijkheid tot het doen van ‘na-aanmelding’ en ‘na-oppositie’ bij de Afdeling Effectenregistratie.

Ook degenen die een effect waren kwijtgeraakt of wisten dat een niet teruggekomen familielid aandelen bezat moesten deze als vermist opgeven om voor rechtsherstel in aanmerking te komen.

Effecten die bij de roofinstellingen waren ingeleverd en daar tot na de bevrijding waren blijven liggen, werden door de beheerders van de Liro en VVRA namens de oorspronkelijke eigenaars aangemeld.

Door vergelijking van de geraamte-opgaven, aangemelde en kwijtgeraakte effecten werd vastgesteld welke effecten niet waren aangemeld en daardoor in het ‘manco’ (de som van alle niet-aangemelde effecten) terechtkwamen. Deze effecten werden van onwaar-

de verklaard en de tegenwaarde verviel, als gevolg van algemene wettelijke regelingen, aan de Staat. Het vermogen van het effectenmanco is afkomstig van:

- het zogenaamde vijandelijke vermogen;
- voor de fiscus verzwegene vermogen;
- vermoorde oorspronkelijke Joodse eigenaars.

De Afdeling Effectenregistratie besliste aan wie het geregistreerde effect toebehoorde. Aangemelde effecten die niet geopponeerd waren vormden geen probleem en werden zonder meer toegewezen aan de tegenwoordige bezitter.

Door LVVS aangemelde effecten namens oorspronkelijke eigenaars vormden evenmin een probleem en werden aan de oorspronkelijke eigenaars of hun nabestaanden teruggegeven. Als deze niet getraceerd konden worden, ontstond er een restant. Dit restant werd overgedragen aan de stichting Joods Maatschappelijk Werk.

Een probleem vormden de zogenaamde gevallen van 'kortsluiting'. Een 'kortsluiting' ontstond wanneer voor hetzelfde effect zowel aanmelding (van de naoorlogse eigenaar) als oppositie (aanvraag voor rechtsherstel van de oorspronkelijke eigenaar) had plaatsgevonden. In dat geval moest de Afdeling Effectenregistratie beslissen aan wie het effect toebehoorde. In principe waren hier twee uitkomsten van het effectenrechtsherstel mogelijk:

1. de oorspronkelijke vooroorlogse effectenbezitter kreeg het effect in eigendom terug. In dit geval had de huidige naoorlogse bezitter van het effect recht op een vergoeding en kreeg een vordering op de LVVS.
2. de gedeposeerde kreeg zijn oorspronkelijke effectenbezit niet terug. In dit geval had hij recht op een vergoeding van de LVVS als curator van de Liro die het effect had ontvreemd en in veel gevallen te gelde had gemaakt.

Het is begrijpelijk dat de oorspronkelijke eigenaar de voorkeur gaf aan uitkomst 1. Dit kwam namelijk overeen met een volledig rechtsherstel, daar het effect voor 100 procent gecompenseerd werd. Een vordering op de roofofstelling bij uitkomst 2 betekende

dat de omvang van het rechtsherstel mede werd bepaald door de waarde van de boedel van de LVVS. Bovendien zou deze weg langdurig zijn met rente- en inkomensverliezen als gevolg.

In overeenstemming met besluit E 100 kon de naoorlogse effectenbezitter een geregistreerd effect slechts behouden als hij goede trouw bij de verkrijging aannemelijk had gemaakt. Dit principe maakte dat de beurshandelaren financieel aansprakelijk waren voor de gevolgen van hun handelen tijdens de oorlog.

Daartegenover stond dat het bestuur van de Vereniging voor de Effectenhandel (VvdE) steeds het standpunt had ingenomen dat er met het verkopen van Lirostukken tijdens de bezetting principieel niets verkeerd aan de hand was. De VvdE heeft voortdurend de indruk gewekt dat deze verkopen in overeenstemming waren met de reglementen en gebruiken op de beurs. Volgens de VvdE hebben de beurshandelaren gedurende de oorlogsjaren dan ook, in principe, te goeder trouw gehandeld.

Het bestuur van de VvdE heeft geen pogingen ondernomen de Liro de toegang tot de beurs te weigeren. Uit gevonden documenten is juist het tegendeel gebleken. De VvdE heeft in samenwerking met de Amsterdamsche Bankiersvereniging meteen na de verordening VO 148/1941 van 8 augustus 1941 de eerste stappen hiervoor ondernomen.

Het bestuur van de Vereniging voor de Effectenhandel – in het bijzonder Overhoff, de voorzitter en onbetwiste leider van de Vereniging in de bezettingsjaren – heeft de verkoop van Lirostukken over de Amsterdamse Effectenbeurs mogelijk gemaakt, gefaciliteerd en gelegitimeerd. Het initiatief om de bij Liro ingeleverde effecten over de Amsterdamse Effectenbeurs te verkopen is niet van de Duitse autoriteiten – die de stukken in Berlijn wilden verkopen – uitgegaan, maar van bestuursleden van de Vereniging voor de Effectenhandel en van de Amsterdamsche Bankiersvereniging.²⁰

Dit alles in aanmerking nemend kon het bestuur van de VvdE evenmin als hun leden goede trouw aannemelijk maken. Ze hebben immers geweten of hadden kunnen weten dat effecten die door de Liro werden aangeboden aan de beurs, oorspronkelijk Joods bezit waren.

De leden van de afdelingen van de Raad voor het Rechtsherstel, met uitzondering van de Afdeling Rechtspraak, waren niet autonoom. Belangengroepen maakten deel uit van deze afdelingen, waardoor, op zijn zachtst gezegd, belangenverstrengeling niet uitgesloten was.

Voorzitter Overhoff van de VvdE verklaarde eind augustus 1945 dat de Vereniging slechts bereid was aan de uitvoering van de effectenregistratie mee te werken als de goede trouw bij verkrijging in het normale beursverkeer *a priori* aanwezig werd geacht. Overhoff weigerde dus het wettelijke besluit (E 100), dat tot doel had het rechtsherstel van effecten te regelen, uit te voeren.

De houding van de VvdE heeft ertoe geleid dat de Londense herstelregeling (E 100) ten aanzien van effecten in het bevrijde Nederland geen toepassing heeft gevonden. In plaats daarvan werd het nieuwe Wetsbesluit F 272 uitgevaardigd, waarvan de concepten werden ontworpen door en in opdracht van het bestuur van de Vereniging voor de Effectenhandel.

Wetsbesluit F 272 van 16 november 1945 heeft het Besluit Herstel Rechtsverkeer (E 100) ten aanzien van het effectenrechtsherstel ingrijpend gewijzigd. Kort samengevat betekende besluit F 272 dat de bewijslast werd omgekeerd: het aannemelijk maken van 'goede trouw' door de naoorlogse effectenbezitter was omgezet in het bewijzen van 'kwade trouw' door de oorspronkelijke eigenaars. Dit hield in dat de oorspronkelijke Joodse eigenaars van effecten (gedeposedeerden) hun effecten alleen konden terugkrijgen door de naoorlogse bezitter van de effecten aan te klagen en te bewijzen dat de naoorlogse bezitter te kwader trouw had gehandeld. Aan het bewijsmateriaal was echter alleen te komen, indien de VvdE de gegevens zou verstrekken of door speurwerk van de Afdeling

Effectenregistratie in de Liro-administratie. De VvdE was van mening dat er met de effectenhandel tijdens de bezetting niets mis was en weigerde informatie te verstrekken aan de oorspronkelijke eigenaars. De Afdeling Effectenregistratie – zoals gezegd maakten belangengroepen deel uit van deze afdeling – reageerde ook lang niet altijd positief op het verzoek van de oorspronkelijke eigenaars tot onderzoek. De oorspronkelijke effecteneigenaars konden dan ook in de meeste gevallen geen bewijs leveren of er al dan niet sprake was van kwade trouw.

De Afdeling Effectenregistratie beoordeelde of het effect in het ‘regelmatig beursverkeer’ was verkregen. Indien dit het geval was, gold het vermoeden van goede trouw en mocht de naoorlogse bezitter zijn effect behouden.

Het begrip ‘regelmatig beursverkeer’ nam een centrale plaats in bij het effectenrechtsherstel. De Afdeling Effectenregistratie en de VvdE stelden dat effectenhandelaren door de geldende beursreglementen en -gebruiken verplicht waren geweest een effect dat door de Liro was geleverd als goede levering te accepteren. Effectenhandelaren werden daardoor beschermd. Oorspronkelijke Joodse effecteneigenaars en ook vooraanstaande juristen beschouwden dit als een groot onrecht. Het was immers voor de beurshandelaren duidelijk dat er bij Liroleveringen sprake was van geroofde Joodse effecten.

De Joodse advocaat Heiman Sanders, strijder tegen onrecht, en secretaris van de Commissie Gedeposseerden, de commissie die sinds 1950 de belangen van de Joodse effecteneigenaars behartigde, ging tegen besluit F 272 in beroep bij de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel. De Afdeling Rechtspraak deed op 19 mei 1952 uitspraak over het begrip ‘regelmatig beursverkeer’ in een specifiek geval. In dit geval wees de Afdeling Rechtspraak het beroep op ‘gehoudenheid’ (verplichte afname) namelijk af, omdat het beursreglement volgens haar wel degelijk de beurshandelaar en zijn cliënt vrijliet de aankoop alsnog te weigeren. Dat het op de beurs geen gebruik was levering van effecten alsnog te weigeren, betekende niet dat dit juridisch onmogelijk was geweest. Meer in

het algemeen verwierp de Afdeling Rechtspraak de opvatting van Overhoff en de VvdE dat er met de beurshandel tijdens de oorlog principieel niets mis was geweest.²¹

Met deze uitspraak van de Afdeling Rechtspraak werden de beurshandelaren alsnog verantwoordelijk voor hun handelen tijdens de bezetting, zij moesten 'te goeder trouw' aannemelijk maken.

De VvdE reageerde op deze uitspraak met een algemene beurstaking voor onbeperkte tijd, beginnend op 20 mei 1952.

Minister van Financiën Lieftinck besloot de beurs te hulp te schieten door toe te zeggen wetgevende maatregelen te bevorderen ter bescherming van de beursleden tegen de gevolgen van deze uitspraak, onder tijdelijke opschorting van de werkzaamheden van de Afdeling Effectenregistratie; een maatregel waarmee ook de Afdeling Rechtspraak buiten spel werd gezet. Tegen deze ernstige inbreuk op de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht rees vanuit de juridische wereld fel verzet.²²

De regering besloot de beurs te hulp te schieten en zo ontstond de drie- partijenovereenkomst, een compromis dat de naam 'Plan Waarborgfonds 1953' kreeg en tot doel had het effectenrechtsherstel te vereenvoudigen en de beursleden en -handelaren te beschermen tegen de gevolgen van de uitspraak van de Afdeling Rechtspraak. De Commissie Gedeposseerden nam genoegen met een vergoeding van 90 procent van de waarde van het effect omstreeks het tijdstip waarop de gedeposseerde akkoord ging met de regeling, inclusief 90 procent van de gederfde vruchten (rente en dividenden) vanaf 31 december 1941.

Kosten voor de uitvoering van dit plan waren geraamd op 139 miljoen gulden. Een belangrijk deel hiervan is gefinancierd door de na de oorlog ingevoerde heffing op de effectenhandel, terwijl ook is geput uit de boedel van de naoorlogse rechtsopvolger van de Liro, de LVVS. De regering droeg een bedrag van 26 miljoen gulden tot

het fonds bij, terwijl degenen die op de beurs tijdens de oorlog 'fout' hadden gehandeld, volgens deze regeling vrijuit gingen. Als gevolg van de uitspraak van de Afdeling Rechtspraak waren de effectenhandelaren die hun goede trouw niet konden bewijzen aansprakelijk gesteld. Maar ook na het sluiten van dit compromis bleven zij gevrijwaard van het betalen van de schade die zij door hun handelen tijdens de oorlog hadden veroorzaakt.

Na veel aandringen toonde de Vereniging voor de Effectenhandel zich in 1953 ten slotte bereid als bijdrage tot dit Waarborgfonds een bedrag van 3 miljoen gulden uit de beurs te trekken. Dit bedrag stond in geen verhouding tot de oorlogswinst van de groep effectenhandelaren die debet was geweest aan collaboratie. Het stond ook niet in verhouding tot de bijdrage van de Nederlandse staat – lees: de Nederlandse belastingbetaler.²³

Het Plan Waarborgfonds 1953 werd door de partijen als volgt gefinancierd:²⁴

– door overname LVVS-claims:	78 miljoen gulden
– uit heffing Waarborgfonds:	32 miljoen gulden
– bijdrage leden van de VvdE:	3 miljoen gulden
– bijdrage Staat:	26 miljoen gulden

Totale kosten: 139 miljoen gulden

De commissie-Scholten vat het deelrapport effecten als volgt samen:

De uiteindelijke materiële uitkomst van het rechtsherstel met betrekking tot effecten is bevredigend geweest. Maar, zoals het deelrapport effecten duidelijk maakt, de totstandkoming en uitvoering van de naoorlogse regelgeving met betrekking tot effecten waren op bepaalde punten niet in overeenstemming met grondgedachten van de Nederlandse rechtsorde. Zo was het onjuist dat de Vereniging voor de Effectenhan-

del, die zich in de oorlogsjaren weinig eervol had gedragen, een zo grote invloed heeft gehad op het rechtsherstel en zo nauw bij het beleid werd betrokken, ook als men zich realiseert dat de feitelijke kennis van de materie in hoge mate daar geconcentreerd was. Het gaat daarbij om de volgende punten:

- a. de grote invloed op de totstandkoming van F 272 (het besluit van 16 november 1945 tot wijziging van het Besluit Herstel Rechtsverkeer);
- b. de rechtsprekende functie van de afdeling Effectenregistratie waarin de Vereniging sterk vertegenwoordigd was;
- c. het gebrek aan medewerking door de leden van de Vereniging voor de Effectenhandel aan gedeposeerden teneinde hen in staat te stellen een rechtsherstel- of een schadevergoedingsclaim in te dienen op basis van artikel 59 E 100 (Besluit Herstel Rechtsverkeer van 17 september 1944).

Door deze combinatie van ontwikkelingen, waardoor de Vereniging voor de Effectenhandel een dominante rol ging spelen in het rechtsherstel, kwam tot 1953 van feitelijk rechtsherstel in de vorm van de teruggave van het geroofde goed – zelfs daar waar kwade trouw bij de aankoop van joodse effecten aannemelijk was – zo goed als niets terecht. Overigens dient hieraan toegevoegd te worden dat de Staat actief of passief ingestemd heeft met deze ontwikkelingen, en dat bovendien het optreden van de minister van Financiën op het punt van de vergoeding van het zich in de boedels van de LVVS en de VVRA bevindende Duitse schatkistpapier niet van een wezenlijk andere houding ten opzichte van de claims van de gedeposeerden getuigde. De Commissie zou met betrekking tot dit punt dan ook van een medeverantwoordelijkheid willen spreken.

Zeker onjuist is het feit dat de Vereniging voor de Effectenhandel besloot tot een beursstaking en slechts bereid was deze te beëindigen indien de aansprakelijkheid van de leden voor de gedurende de oorlogsjaren verrichte effectentransacties zou worden opgeheven, zulks

*behoudens in zeer bijzondere omstandigheden. Dat de toenmalige Minister van Financiën uiteindelijk met een voorstel is gekomen dat voor gedeposeeerden goed uitwerkte, doet niet af aan het feit dat daarmee een grove inbreuk werd gemaakt op het principe van een onafhankelijke rechtspraak en op het principe dat wie onjuiste handelingen heeft verricht hierdoor schadelijkt wordt. Klaarblijkelijk heeft de Minister in 1953, door te doen wat in zijn ogen nodig was om het beursverkeer te continueren, het functioneren van de Amsterdamse beurs andermaal laten prevaleren boven de inbreuk die aldus gemaakt werd op de rechtsherstelsystematiek. Dit beleid kan naar het oordeel van de Commissie evenwel niet rechtvaardigen, dat bij de uitvoering van het plan '53 ook die leden van de Vereniging voor de Effectenhandel tegen schadeclaims werden beschermd van wie met zekerheid of een zeer grote mate van waarschijnlijkheid kon worden aangenomen dat zij opzettelijk van Liro afkomstige stukken hadden aangekocht.*²⁵

Afdeling Beheer en het Nederlandse Beheersinstituut

Als uitvloeisel van het door de Nederlandse regering in ballingschap uitgevaardigde Besluit Herstel Rechtsverkeer (Besluit E 100 van 17 september 1944) en het Besluit Vijandelijk Vermogen (Besluit E 133 van 20 oktober 1944) werd op 9 augustus 1945 het Nederlandse Beheersinstituut (NBI) opgericht. Het NBI maakte onderdeel uit van de Afdeling Beheer van de Raad voor het Rechtsherstel. Deze afdeling had in feite op haar beurt de haar door de Raad voor het Rechtsherstel toebedeelde taak grotendeels gedelegeerd aan het NBI. De taken van het NBI waren:²⁶

1. het treffen van voorzieningen in verband met bewindvoering voor rechtspersonen en voor afwezigen;
2. het beheer van het vermogen van tijdens de bezetting gecreëerde en na de bezetting van rechtswege ontbonden instellingen (LVVS en de VVRA);

3. het beheer over 'landverraderlijke vermogens';
4. het beheer over vijandelijke vermogens;
5. de effectuering van verbeurdverklaringen ten laste van politieke delinquenten.

Vanuit de optiek van Joodse belanghebbenden waren de eerste twee taken van het NBI van belang. Het beheer over deze zaken werd door de Raad voor het Rechtsherstel, op grond van E 100, overgedragen aan het NBI.

Wat de oorlogswezen betreft was vooral punt 1 van belang: het treffen van voorzieningen in verband met bewindvoering voor afwezigen. Een afwezige is een natuurlijke (bekende) persoon met onbekende verblijfplaats (een 'afwezige' is niet hetzelfde als een 'onbekende', hoewel deze termen vaak door elkaar worden gebruikt). Het ging daarbij vooral om voorzieningen voor gedeporteerde, niet teruggekeerde Joden. Ook het beheer over deze zaken werd door de Raad voor het Rechtsherstel, op grond van E 100, overgedragen aan het NBI.

- Het NBI benoemde, conform Besluit E 100, met uitsluiting van de gewone rechter, bewindvoerders voor afwezigen.
- Een bewindvoerder kon op verzoek van derden of van zichzelf tot bewindvoerder worden benoemd. Bewindvoerders konden zijn: familieleden van de afwezige (kwam vaak voor), maar ook derden zoals accountants, advocaten en notarissen. Ten slotte had het NBI de bevoegdheid in voorkomende gevallen zichzelf tot bewindvoerder te benoemen.
- De bewindvoerders moesten bij het begin van hun bewindvoering een opstelling maken van het vermogen van de boedel en daarna periodiek, meestal jaarlijks per 1 januari, rekening en verantwoording afleggen aan het NBI in de vorm van een vermogensopstelling.
- Bewindvoerders mochten geen eigendommen van de afwezige bezwaren of vervreemden dan na uitdrukkelijke toestemming van het NBI. Overigens droeg het NBI geen verantwoordelijkheid voor de handelingen van de bewindvoerder.

- Een bewindvoering eindigde in de meeste gevallen bij het vaststaan van het overlijden van de afwezige en uiteraard ook in voorkomende gevallen bij het bekend worden van de woonplaats van de tot die tijd afwezige.
- Bij beëindiging van de bewindvoering werd de bewindvoerder formeel van zijn functie ontheven.
- Ingeval de afwezige was overleden – wat in verband met oorlogswezen per definitie het geval was – werd de afwikkeling van de nalatenschap overgedragen aan een (meestal) door de bewindvoerder gekozen boedelnotaris.²⁷ Deze afwikkeling viel buiten de verantwoordelijkheid van het NBI.

Na de bevrijding was het niet mogelijk om binnen de bestaande wetgeving een akte van overlijden te laten opmaken van personen die in de oorlog werden weggevoerd en daarna vermoord.

Grote belangen stonden op het spel: erfgenamen, voogden, echtgenoten die wilden hertrouwen, bewindvoerders, crediteuren en debiteuren van de vermiste en mogelijk andere belanghebbenden behoorden niet bij voortduring in het ongewisse te blijven. Het probleem spitste zich toe op het vaststellen van een datum van overlijden zonder de daartoe vereiste officiële authentieke acte van overlijden. Het probleem is destijds opgelost door verband te leggen tussen de termijn van vermissing en de (vermoedelijke) overlijdensdatum. De wetgever moest daarbij rekening houden met de mogelijke terugkeer van de vermiste. Binnen dit kader kon, afhankelijk van de omstandigheden, de onzekerheid over de datum van overlijden wel dertig jaar lang voortduren.²⁸

Volgens de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek kon alleen de ambtenaar van de plaats waar de persoon overleden was hiervan akte opmaken. De bestaande wetgeving bleek dus praktisch onbruikbaar als het ging om Vermogens Rechtsherstel van oorlogsslachtoffers en/of hun nabestaanden. De plaats van 'overlijden' van de 105.000 vermoorde Nederlandse Joden was immers meestal een

concentratiekamp ver buiten de Nederlandse grenzen. Weliswaar kon, door inlichtingen verkregen van Het Rode Kruis en inschakeling van de burgerlijke rechter, de ambtenaar van de burgerlijke stand een akte van (vermoedelijk) overlijden opstellen voor afwezig, maar deze oplossing gaf geen definitieve erfopvolging en was daarom verre van afdoende. Hoe dan ook, in januari 1947 maakte de Hoge Raad een einde aan deze praktijk door te verklaren dat deze in strijd is met de wet.

De uitspraak van de Hoge Raad kan juridisch nauwelijks als verrassing ervaren worden. Maar ze had wel rampzalige gevolgen voor het Vermogens Rechtsherstel. Zolang de ambtenaar van de burgerlijke stand geen akte van overlijden van de afwezige kon opmaken – en dit was door de uitspraak van de Hoge Raad onmogelijk geworden – bleef de niet-teruggekeerde persoon een afwezige. Dit had weer tot gevolg dat de nabestaanden geen recht kon doen gelden op de bezittingen van de afwezige, waardoor ook de afwikkeling van de nalatenschap niet kon plaatsvinden. Het NBI kon dan ook niet de bewindvoerder van afwezigen ontheffen uit zijn functie als bewindvoerder.

Een nieuwe wetgeving moest, na de uitspraak van de Hoge Raad, de oplossing brengen. Door de ministers van Justitie, Binnenlandse Zaken en Financiën werd een wetsontwerp ingediend voor een wet ‘houdende voorzieningen betreffende het opmaken van akten van overlijden van vermisten’. Met ingang van 11 juni 1949 kreeg dit ontwerp de status van wet (Wet J 227).

Bij het opstellen van het wetsontwerp had men keuze uit verscheidene mogelijkheden, waarvan de volgende twee werden besproken:

- *Alle vermisten worden geacht op dezelfde dag te zijn overleden, bijvoorbeeld 6 mei 1945.*
- *Als de vermoedelijke datum van overlijden wordt aangenomen de dag, volgende op die waarop van het laatst van het bestaan van de vermiste is gebleken.*

De wetgever heeft om verscheidene redenen gekozen voor de tweede mogelijkheid, die als consequentie voor het erfrecht het gevolg had dat tussen vermisten onderling erfovergangen plaats zouden kunnen vinden. Deze erfovergangen zouden dan telkenmale belast worden met successierecht.²⁹

De in de oorlog opengevallen nalatenschappen van Joodse afwezigen konden in het overgrote deel van de gevallen derhalve pas na 11 juni 1949 afgewikkeld worden. Het merendeel van de bewindvoeringen heeft zich daarom uitgestrekt over de periode van 1945 tot 1950. Daarna nam het aantal bewindvoeringen snel af. Met ingang van maart 1954 was het NBI niet meer bevoegd tot het benoemen van bewindvoerders; dat geschiedde vanaf dat moment weer door de gewone rechter. Het NBI werd in juni 1967 opgeheven.

Afdeling Onroerende Goederen

Op 11 augustus 1941 werd de *Niederländische Grundstückverwaltung* (NGV) belast met de liquidatie van onroerend goed en hypotheek van Joods grondbezit. Het beheer over de geconfisqueerde eigendommen werd overgedragen aan het administratiekantoor Nobiscum en het Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen (ANBO). Deze ANBO verkocht de huizen weer door.

De 'handelingen' die in de jaren 1941-1945 door of namens NGV met de Joodse eigendommen zijn verricht, veroorzaakten uiteraard veel wijzigingen in de zakelijke rechten op de onroerende goederen. Bij het herstel van rechten ten opzichte van de oorspronkelijke eigenaars waren dan ook veel belanghebbende partijen betrokken, waarbij te verwachten viel dat zich een groot aantal geschillen zou voordoen. Om de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel te ontlasten van de behandeling van dergelijke geschillen heeft de Raad in november 1945 bij Besluit F 272

een Afdeling Onroerende Goederen opgericht. Deze moest ervoor zorgen dat geschillen door partijen onderling, zij het onder leiding van een deskundige notarismiddelaar, konden worden geregeld. Met medewerking van het hoofdbestuur van de toenmalige Broederschap der Notarissen in Nederland werden in verschillende plaatsen een of meer personen (hoofdzakelijk notarissen) bereid gevonden als gedelegeerden van de afdeling op te treden.

Mocht een der partijen het niet eens zijn met de minnelijke regeling zoals die door een notaris was voorgesteld, dan werd door die notaris een proces-verbaal van zwaarigheden opgemaakt. Partijen moesten daarna aan de Afdeling Rechtspraak verzoeken de geschilpunten te regelen en het rechtsherstel tot stand te brengen. Omdat het niet mogelijk bleek alle geschillen op deze wijze af te wikkelen, kreeg de Afdeling Onroerende Goederen, na wijziging van het Besluit E 100, bij weigerachtigheid van een of meer partijen om aan een minnelijke regeling mee te werken, de bevoegdheid het geschil bij besluit te regelen. Van deze besluiten stond beroep open bij de Afdeling Rechtspraak.

Omtrent in behandeling genomen geschillen over eigendom van onroerende goederen en daarop gevestigde hypotheeken bestaan ongeveer 12.800 dossiers. In bijna 1.450 gevallen is het geschil door belanghebbenden ingetrokken. In ruim 10.000 gevallen is het geschil minnelijk geregeld, terwijl in de overige 1.300 gevallen de Afdeling Onroerende Goederen een regeling heeft opgelegd of de Afdeling Rechtspraak een bindende uitspraak heeft gedaan. Het archief van de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel is opgeslagen in het Nationaal Archief te Den Haag.

Begin 1959 waren alle geschillen afgewerkt en is de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel opgeheven.

De Commissie van Onderzoek Liro-archieven (commissie-Kordes) heeft geconstateerd dat niet is gebleken dat het rechtsher-

stel met betrekking tot Joodse onroerende goederen op incorrecte wijze heeft plaatsgevonden.³⁰

In het rapport Roof en Restitutie Joods Vermogen uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden WO II, 15 december 1999 (commissie-van Kemenade), heeft het onderzoeksteam op basis van rapportages geconcludeerd dat voor vrijwel alle onroerende goederen rechtsherstel moet hebben plaatsgevonden.³¹

Rechtmatigheid en rechtvaardigheid

De onderzoekscommissies hebben het naoorlogse rechtsherstel onderzocht en hierover rapporten geschreven. De commissie-Van Kemenade komt tot de conclusie: het rechtsherstel is in het algemeen rechtmatig geweest.³² De conclusie van historicus Gerard Aalders luidt: het rechtsherstel gezien haar doelstellingen heeft niet gefaald.³³ Zoals gezegd was deze doelstelling een zo snel mogelijke wederopbouw van Nederland, het rechtsherstel van de slachtoffers van de Duitse bezetting had niet de hoogste prioriteit. Aalders heeft het naoorlogse rechtsherstel getoetst aan het Besluit Herstel Rechtsverkeer:

Met E100 en F272 kan men het wel of niet of misschien gedeeltelijk eens zijn, zoals in dit boek zal blijken. Als historicus heb ik echter voor één specifiek ijkpunt gekozen, en dat zijn die wetten.³⁴

De commissie-Van Kemenade schrijft in zijn Eindrapport:

Het verloop van het vermogensrechtsherstel is in het algemeen, op basis van de toen geldende beginselen en procedures, rechtmatig geweest behoudens met betrekking tot een aantal onderdelen van het effectenrechtsherstel.

[...] Overheid en samenleving werden na 1945 kennelijk meer in beslag genomen door algemeen nationale belangen, zoals de wederopbouw van het land en het conflict met Indonesië, dan dat zij oog hadden voor een spoedig rechtsherstel voor hen die door de oorlog en de vervolging het meest waren getroffen.

Er is bovendien een aantal aspecten van het rechtsherstel, van de afwikkeling van de teruggave van de geroofde bezittingen en van overheidshandelen dat, zeker achteraf bezien, als onbillijk of onrechtvaardig dient te worden beschouwd.³⁵

De commissies en de historicus Aalders toetsten het rechtsherstel aan de wet Besluit Herstel Rechtsverkeer. Hun conclusies zijn dat het rechtsherstel min of meer rechtmatig (volgens de wet) is verlopen. Hiermee geven ze geen moreel oordeel over deze wetten. Evenmin zeggen ze dat het rechtsherstel rechtvaardig is verlopen.

De Nederlandse wetgeving – E 100 en in het bijzonder het naoorlogse Wetsbesluit F 272 van 16 november 1945 tot wijziging van het Besluit Herstel Rechtsverkeer – was onrechtvaardig. Het was een wetgeving die geen rekening hield met het feit dat de Joden, in tegenstelling tot andere groeperingen in de samenleving tijdens de oorlogsjaren, systematisch zijn beroofd en vervolgens vermoord.

De geschiedenis geeft door de eeuwen heen en in de verschillende landen veel voorbeelden van ‘rechtmatige’ handelingen tegenover minderheidsgroeperingen in de samenleving die heden ten dage moreel niet acceptabel zijn. ‘Rechtmatig’ mag daarom nooit als enig argument gebruikt worden om handelingen te verdedigen, iets te veranderen of uit te wissen.

De commissie-Kordes spreekt over een collectieve uitkering – de commissie heeft het over ‘smartengeld’ – ter beschikking te stellen van de Joodse gemeenschap. De commissie-Scholten heeft het over een te maken financieel ‘gebaar’ aan de Joodse gemeenschap, omdat de Staat bij verscheidene gelegenheden niet onbelangrijke bedragen aan de algemene middelen heeft kunnen toevoegen die

direct of indirect afkomstig waren uit de systematiek van de roof en het rechtsherstel. Van Kemenade schrijft in het eindrapport:

Het lijkt ons redelijk en billijk dat de overheid daarvoor in totaal 250 miljoen gulden ter beschikking stelt. Het gaat hierbij, zoals gezegd, niet om een vergoeding achteraf van geleden schade, maar om een tegemoetkoming van de overheid aan de joodse gemeenschap.³⁶

De conclusies van de commissies-Kordes, Scholten en Van Kemenade zijn gebaseerd en getoetst aan de wet Besluit Herstel Rechtsverkeer. De commissies geven hiermee geen uitspraak betreffende de rechtvaardigheid van deze wet en spreken over 'smartengeld', 'gebaar' en 'tegemeetkoming'.

De Joodse belanghebbenden (CJO e.a.) hebben zich daarentegen altijd – in gesprekken met de verzekeraars, regering, banken en beurspartijen – op het standpunt gesteld dat Joodse zaken en gelden die niet aan de oorspronkelijke rechthebbenden of hun erfgenamen kunnen worden teruggegeven, behoren te worden gerestitueerd aan de Joodse gemeenschap, zijnde de morele erfgenaam van de Nederlands-Joodse vervolgingsslachtoffers. Het gaat om vermogens van Joden die – weliswaar 'rechtmatig', maar moreel onterecht – bij deze partijen, d.w.z. de verzekeraars, de banken enz., liggen en op morele gronden dienen te worden teruggegeven aan de Joodse gemeenschap in Nederland.

Het is zoals de historicus P.W. Klein zijn deelonderzoek eindigt (pagina 76; als bijlage opgenomen in het Eindrapport van de commissie-Van Kemenade):

Deze gang van zaken laat maar één conclusie van algemene aard toe: het vermogensrechtsherstel is in naoorlogs Nederland niet een zaak van louter recht en rechtvaardigheid geweest, waarover nog betrekkelijk eenvoudig te oordelen valt. In het geding was een wisselende veelheid van krachten en machten. Zij kwamen voort uit de politieke,

de staatkundige, de economische, de sociaal-psychologische en sociale verhoudingen, ja uit het hele veld van maatschappelijke betrekkingen. Oordelen over het naoorlogse vermogensrechtsherstel is – zo gezien – oordelen over Nederland en zijn natie. Dat maakt de geschiedenis van het naoorlogse rechtsherstel er niet eenvoudiger op.³⁷

Monetair goud en de vierde tranche van de goudpool

Inleiding

Gedurende de Tweede Wereldoorlog is 146.674 kg monetair goud door de Duitsers uit de kluizen van De Nederlandsche Bank gestolen. Een groot deel van dit goud is na de oorlog door de westerse geallieerden teruggevonden. Het werd ondergebracht in de zogenoemde goudpool van de Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold (TCG), waarin de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk waren vertegenwoordigd. Deze commissie was in 1946 op grond van internationale verdragen opgericht. De TCG, die in september 1998 werd opgeheven, had als taak de claims van de beroofde landen te beoordelen en op basis van erkende claims een evenredig deel van de goudpool toe te kennen.

In 1947 heeft de Nederlandse overheid bij de TCG een claim ingediend van 145.649 kg goud, waarvan 110.174 kg door de commissie valide werd geacht.

De TCG heeft in 1947 een eerste voorlopige verdeling uitgevoerd, waarvan Nederland 35.891 kg ontving. Een tweede tranche volgde in 1948 en bedroeg voor Nederland 30.646 kg. In 1958 wees de TCG nog eens 4.100 kg aan Nederland toe. Deze derde tranche werd echter door de Nederlandse regering geweigerd wegens onenigheid over de 35.475 kg (145.649 minus 110.174) die door de TCG niet als zijnde geroofd monetair goud werd erkend. Uiteindelijk accepteerde Nederland in 1973 de derde deeltuitkering van 4.100 kg, waarmee de totale aan Nederland uitgekeerde hoe-

veelheid goud door de TCG (eerste, tweede en derde tranche) op 70.637 kg uitkwam.³⁸ Bij besluit van de Nederlandse regering heeft de opbrengst van dit goud een monetaire bestemming gekregen.

De TCG deelde in september 1997 mee dat zij wilde overgaan tot de verdeling van een vierde en tevens laatste tranche van de goudpool. Uit dit vierde deel heeft Nederland een restuitkering ontvangen van 1.183 kg.³⁹ In totaal ontving Nederland van de TCG 71.820 kg van zijn in de oorlog geroofde goud terug, wat overeenkomt met 49,3% van de geclaimde hoeveelheid (145.649 kg) en 65,2% van de door de TCG erkende claim (110.174 kg).

Vierde tranche van de goudpool

In de ministerraad van 3 april 1998 is besloten de vierde tranche ter waarde van 22,5 miljoen gulden in overeenstemming met het advies van de commissie-Van Kemenade te bestemmen voor projecten voor onder andere zorg en/of dienstverlening aan de nog levende en in Nederland woonachtige groep slachtoffers van de nazivervolging en hun nabestaanden. Daar de zorg voor oorlogsgetroffenen tot het beleidsterrein van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) behoort, is dit ministerie belast met de uitvoering van de vierde tranche van de goudpool.

Op 31 augustus 1998 heeft de minister van VWS een onafhankelijk adviescollege geïnstalleerd, onder voorzitterschap van dr. D. Dolman, lid van de Raad van State en oud-voorzitter van de Tweede Kamer. De opdracht die het adviescollege-Dolman kreeg was het toetsen van de ingediende projectvoorstellen aan het bestedingskader, en tevens de minister van VWS te adviseren over het al dan niet volledig subsidiëren van de ingediende projecten. De projecten dienden betrekking te hebben op een van de volgende terreinen:

- het verlenen van materiële en immateriële hulp aan de in Nederland woonachtige vervolgingsslachtoffers en hun nabestaanden;

- initiatieven om nieuw leven in te blazen in de kennis- en cultuurtraditie die door de Tweede Wereldoorlog grotendeels vernietigd was;
- het in stand houden van de herinnering aan de slachtoffers en het uitdragen van de waarschuwing voor de ideologie van het naziregime.

Het adviescollege-Dolman heeft in haar op 1 juli 1999 uitgebrachte advies aan de minister een opsomming gegeven van alle aanbevolen en niet-aanbevolen projecten.⁴⁰

Het advies wordt als volgt samengevat (gulden):

1. Boeken	f 1.663.000
2. Films	f 1.075.000
3. Bibliotheken en studiecentra	f 2.400.000
4. Musea	f 2.650.000
5. Cultuur en onderwijs	f 5.040.000
6. Synagogen	f 1.940.000
7. Begraafplaatsen	f 2.497.000
8. Gedenktekens	f 515.000
9. Zorg	f 3.970.000
10. Website	f 750.000
<hr/>	
Totaal	f 22.500.000

De regering heeft het advies van het adviescollege-Dolman overgenomen.

De tot nu toe gebruikelijke gang van zaken was dat eenderde van alle Nederlands-Joodse tegoeden afkomstig uit de Tweede Wereldoorlog werd overgemaakt naar de Israëlische organisatie IOH (Ir-*goen Olei Holland* –Organisatie van Nederlandse Immigranten in Israël). Dit was ook het geval met onder andere de zogenaamde ‘notarisgelden’ (bij notarissen berustende onbeërfde nalatenschappen die zijn terug te voeren op de oorlogsperiode).

Dit keer echter gaf de Joodse gemeenschap in Nederland er de voorkeur aan het volledige bedrag van de 'vierde tranche van de goudpool' te bestemmen voor in Nederland woonachtige slachtoffers van de nazivervolging. In ieder geval heeft men betreffende dit punt het advies van de commissie-Van Kemenade aan de regering geaccepteerd. De gelden van de vierde tranche kunnen alleen besteed worden aan projecten ten gunste voor oorlogsslachtoffers die in Nederland woonachtig zijn.

Uit de verdeling van de individuele Maror-gelden (hoofdstuk 6) in 2000 is gebleken dat circa 73 procent van de vervolgingsslachtoffers in Nederland woonde, circa 10 procent in Israël en circa 9 procent in de VS. De overige 8 procent overlevenden van de Sjoa zijn verspreid in andere landen: (op volgorde van aantallen) Canada, Australië, België, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland en Zwitserland.

Het Nazi Persecutee Relief Fund (NPRF)

In december 1997 is door de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk het Nazi Persecutee Relief Fund (ofwel het Internationale Fonds) opgericht. Uit dit Fonds worden projecten van non-gouvernementele organisaties (NGO) gefinancierd die gericht zijn op rechtstreekse hulp, diensten en andere vormen van bijstand aan behoeftige nazislachtoffers.⁴¹ Tevens kunnen daarmee samenhangende projecten ten behoeve van de ergst getroffen slachtoffers van de nazivervolging of preventieprojecten worden gefinancierd.

Het NPRF bestaat uit bijdragen van een aantal donorlanden. De Nederlandse regering heeft op 19 december 1997 besloten 20 miljoen gulden aan het Fonds bij te dragen.⁴² De minister van VWS is belast met de uitvoering van de besteding van de Nederlandse bijdrage.

De structuur van het Internationale Fonds is zodanig dat een donorland zelf kan aangeven welke projecten het financieel wil

steunen. De Nederlandse bijdrage aan het Internationale Fonds is in het bijzonder bestemd voor hulp aan Joodse slachtoffers van het naziregime die na de Tweede Wereldoorlog niet of nauwelijks compensatie en/of hulp hebben ontvangen. De Nederlandse regering heeft daarom besloten de helft (10 miljoen gulden) te bestemmen voor Joodse oorlogsslachtoffers uit Midden- en Oost-Europa, de zogenoemde 'double victims'. De andere 10 miljoen gulden was bestemd voor (ex-)Nederlandse vervolgingslachtoffers elders in de wereld.⁴³ De projecten dienen ook hier op een van de volgende terreinen betrekking te hebben:

- het verlenen van materiële en immateriële hulp aan slachtoffers;
- nieuw leven inblazen in de kennis- en cultuurtraditie van slachtoffers;
- het in stand houden van de herinnering aan de slachtoffers en het uitdragen van de waarschuwing voor de nazi-ideologie.

Op 19 juni 1999 heeft de minister van VWS een onafhankelijk adviescollege geïnstalleerd, ook deze keer onder voorzitterschap van D. Dolman. De opdracht aan dit adviescollege-Dolman II was dezelfde die de commissie had gekregen bij de bestemming van de 'vierde goudtranche', namelijk het toetsen van de ingediende projectvoorstellen aan het bestedingskader alsmede de minister te adviseren over de besteding van de Nederlandse bijdrage aan het NPRF.

Het was voor mij in deze periode, waarin vele verborgen (verdrongen) herinneringen kwamen bovendrijven, een aangename verrassing Dick Dolman weer te ontmoeten. Van augustus 1959 tot september 1963 huurde ik in Amsterdam verscheidene kamers. Het tweede huis waar ik een kamer huurde was op de Koninginneweg. Niet lang nadat ik deze kamer had betrokken, werd in hetzelfde huis een andere kamer verhuurd aan Dick Dolman, die bezig was met zijn promotie in de economische wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam. Ik herinner me Dick Dolman als een van de weinige personen die vertrouwen in mij hadden. Ik was toen 20 jaar, student en wilde graag een tweedehands scooter kopen,

maar had daarvoor niet de benodigde vijfhonderd gulden. Geen probleem, zei Dick, ik leen het je totdat je bent afgestudeerd.

NPRF voor Midden- en Oost-Europa

Gezien de hoogte van het beschikbare bedrag (10 miljoen gulden) en de hoeveelheid ingediende projectvoorstellen heeft het adviescollege prioriteit gegeven aan projecten die zijn gericht op de eerste levensbehoeften (voedsel en medicijnen) van de eerste generatie oorlogsgetroffenen. De door het adviescollege-Dolman II aanbevoelen en de niet-aanbevoelen projecten in Midden- en Oost-Europa zijn te vinden in het advies zoals uitgebracht aan de Minister van VWS.⁴⁴

NPRF buiten Nederland, Midden- en Oost Europa

Zoals gezegd is de 'vierde tranche van de goudpool' uitsluitend bestemd voor in Nederland woonachtige slachtoffers van de nazivervolging. De in het buitenland woonachtige (ex-)Nederlanders konden hun projectaanvragen indienen bij het NPRF, dat voor dit doel tien miljoen gulden ter beschikking had gesteld. Het CJO heeft, toen het het advies van de commissie-Van Kemenade accepteerde, een scheiding gemaakt tussen oorlogsslachtoffers in Nederland en Nederlandse oorlogsslachtoffers in den vreemde, zoals Israël. Een ieder moest voor zijn eigen doelgroep zorgen. Het CJO heeft niet geprotesteerd tegen deze gang van zaken en hiermee in feite gezegd dat het alleen de in Nederland woonachtige Joden vertegenwoordigt. De in Israël woonachtige (ex-)Nederlanders hebben dit goed begrepen en hebben mede met het oog op de aanstaande uitbetaling WO II Tegoeden hun eigen belangenbehartigingsgroep, Stichting Platform Israël (SPI), opgericht.

Om een projectvoorstel bij het Nazi Persecutee Relief Fund te kunnen indienen is het noodzakelijk dat de organisatie een NGO is die door de diverse aan het Fonds deelnemende landen is erkend. In totaal zijn 39 organisaties door het Fonds erkende NGO's, waarvan 7 gevestigd in Israël.⁴⁵ In Israël zijn slechts drie NGO's die zich

specifiek bezighouden met de hulp en begeleiding van uit Nederland afkomstige oorlogsslachtoffers: HONI, AJALAH en ELAH. De andere 36 NGO's kunnen echter ook projecten indienen die aan de hierboven vermelde voorwaarden voldoen. Het lijkt voor deze drie Nederlandse organisaties, die geringe eigen middelen hebben en uit vrijwilligers bestaan, geen eenvoudige taak een deel van het NPRF te bemachtigen. Ze moeten het opnemen tegen organisaties die professionele fondsenwerfers in dienst hebben zoals Yad Vashem, World Jewish Congress, World Jewish Restitution Organisation en nog 33 andere NGO's.

HONI, opgericht in mei 1998 met als doel het verkrijgen van gelden uit het NPRF, is een samenwerkingsverband van organisaties van (ex-)Nederlanders in Israël.

AJALAH behartigt sinds september 1986 de belangen van de in Israël woonachtige Nederlandse vervolgingsslachtoffers van het naziregime bij de WUV (Wet Uitkering Vervolgingsslachtoffers).

ELAH, opgericht in juli 1984, geeft psychosociale begeleiding aan uit Nederland afkomstige vervolgingsslachtoffers en hun families.

AJALAH en ELAH hebben zich niet aangesloten bij HONI, omdat de partijen het niet eens konden worden over de door HONI vastgestelde statuten. Zo bleef HONI (Hulp aan Oorlogsslachtoffers uit Nederland in Israël) zonder de twee organisaties die als enige in Israël hulp verlenen aan Nederlandse oorlogsslachtoffers. Als gevolg hiervan hebben AJALAH en ELAH de benodigde stappen ondernomen om door de aan het NPRF deelnemende landen als NGO erkend te worden.

HONI had voor zeven organisaties de projectaanvragen voorbereid voor een totaal bedrag van ruim 250 miljoen gulden.⁴⁶ AJALAH had drie projecten voorbereid met een totaal bedrag van circa 1 miljoen gulden⁴⁷ en ELAH had negen projecten voorbereid met een totaal bedrag van circa 10 miljoen gulden.⁴⁸

Het blijkt dat de behoefte aan financiële middelen in Israël het ter beschikking gestelde bedrag van 10 miljoen gulden ver te boven gaat. Het adviescollege-Dolman II zal dan ook moeten bepalen

welke projecten in Israël de prioriteit hebben. Ik vond het een beter idee de prioriteit van de projecten in onderling overleg en in Israël te laten bepalen. Als vicevoorzitter van AJALAH heb ik om deze reden Yossi Dotan, de voorzitter van HONI, en Gideon Peiper, de voorzitter van ELAH, voorgesteld dat de drie Nederlandse NGO's in Israël het met elkaar eens worden en gezamenlijke projecten voor een totaal bedrag van 10 miljoen gulden indienen bij het adviescollege-Dolman II. Ik moet toegeven dat het geen gemakkelijke taak was de voorzitter van HONI te overtuigen van mijn zienswijze. Uiteindelijk hebben HONI, ELAH en AJALAH, in onderlinge overeenstemming – met lichte druk van het pas opgerichte Platform Israël – per brief van 24 november 1999 projectvoorstellen ingediend in het kader van de besteding van de Nederlandse bijdrage aan het Nazi Persecutee Relief Fund voor een totaal bedrag van 10 miljoen gulden.

Het adviescollege-Dolman II heeft op 26 mei 2000 zijn rapport uitgebracht aan de minister van VWS.⁴⁹ Dit advies is door de regering overgenomen. Van het totaal ter beschikking gestelde bedrag van 10 miljoen gulden wereldwijd (uitgezonderd Nederland, Midden- en Oost-Europa) is een bedrag van 9,4 miljoen gulden (circa €4,3 miljoen) betaald aan Nederlandse organisaties in Israël en 600.000 gulden ter beschikking gesteld aan ICODO in de Verenigde Staten. De verdeling is als volgt:⁵⁰

ISRAEL (in guldens):

1. Stichting Hulp aan Oorlogsslachtoffers uit Nederland in Israël (HONI)
 - 1.1. Irgoen Olei Holland

– thuiszorg	<i>f</i> 3.405.000
– contactgroepen	<i>f</i> 250.000
 - 1.2. Beth Juliana en Beth Joles

– verbouwing bejaardenhuizen	<i>f</i> 2.550.000
------------------------------	--------------------
 - 1.3. Jad Davids Fonds

– vrijstelling inleggelden bejaardenhuizen	<i>f</i> 500.000
---	------------------

1.4. Centrum voor Onderzoek naar de Geschiedenis van de Nederlandse Joden		
– demografisch onderzoek	f	132.000
– digitaal museum	f	115.000
– bibliotheek	f	3.000
1.5. Beth Lohamei Haghetoot		
– archiefpersoneel Nederlandse afdeling	f	38.000
1.6. Westerweelgroep		
– herdenkingen	f	18.000
– educatieve videofilm	f	15.000
1.7. Amutat Leeuwarden		
– restauratie voorwerpen	f	24.000
2. Stichting Elah		
– intergenerationele traumabehandeling	f	1.340.000
– opbouwwerk	f	360.000
– wetenschappelijk onderzoek	f	150.000
3. Stichting Ajalah		
– raadsman voor juridische procedures	f	500.000
<hr/>		
Totaal Israël	f	9.400.000
VERENIGDE STATEN (in guldens):		
4. Stichting ICODO		
– sociale dienstverlening	f	600.000
<hr/>		
Totaal wereldwijd	f	10.000.000

Zoals gezegd woont 27 procent van de Nederlandse vervolgings-slachtoffers buiten Nederland, van wie het grootste aantal is ge-concentreerd in Israël (10%) en de VS (9%). Van de landen buiten Nederland heeft alleen Israël organisaties die als vangnet fungeren voor de materiële en emotionele belasting van de overlevenden van de Sjoa en hun familie.

Een samenvatting van de verdeling van de door de regering be-schikbaar gestelde gelden voor (ex-)Nederlandse vervolgingsslacht-

offers van 32,5 miljoen gulden (vierde tranche van de goudpool samen met 10 miljoen gulden van het NPRF) ziet er als volgt uit:

Nederland	69%
Israël	29%
VS	2%

Als uitvloeisel van de vierde tranche van de goudpool, het NPRF en de Joodse WO II Tegoeden is begin 1999 de organisatie Platform Israël opgericht door Abraham Roet, Berthie Nachbahr, Sarina van Dam, Philip Staal en Gideon Peiper. Het was noodzakelijk dat ook in Israël één overkoepelende organisatie als spreekbuis zou dienen en de belangen van de uit Nederland afkomstige in Israël zou behartigen (zoals het CJO in Nederland). Op 17 juli 2000 is deze organisatie ingeschreven in de Rasham Ha'Amoetot (Register van Stichtingen in Israël) onder de naam Stichting Platform Israël (SPI).

De door SPI vertegenwoordigde organisaties bij de onderhandelingen met de Nederlandse banken en beurs zijn:

- Irgoen Olei Holland (IOH)
- Ajalah
- Elah
- Beth Juliana
- Center for Research on Dutch Jewry
- Het Israël Instituut voor Onderzoek naar verdwenen Nederlands-Joods bezit tijdens de Holocaust
- WO II Oorlogswezencomité

HOOFDSTUK 5

Restitutie Joodse WO II Tegoeden

Inleiding

Mede naar aanleiding van de rapporten van de commissies-Van Kemenade, -Scholten en -Kordes hebben gesprekken over restitutie plaatsgevonden tussen de Nederlands-Joodse gemeenschap en de instanties, waar resterend Joods vermogen aanwezig is afkomstig van roof tijdens de Tweede Wereldoorlog en van het naoorlogse rechtsherstel. Rechtmatig viel er natuurlijk niets meer te claimen, want deze zaken waren sinds de jaren zeventig verjaard. Bovendien waren de vermogens, waarvan geen rechthebbende was gevonden, in overeenstemming met de wet vervallen aan de staat.

De verzekeraars, de overheid, de banken en de beurs hebben allemaal de mogelijkheid zich te beroepen op verjaring, verworpen. De regering heeft de aanspraken van het CJO op morele gronden erkend.

De jongste geschiedenis is opmerkelijk, want juridisch gezien fungeert de verjaring zelfs bij roof en plundering als de grote gelijkmaker. Deze grens is in veel opzichten gepasseerd. Het rechtsherstel van weleer lijkt echter bezig aan een rentree in de vorm van morele – maar daardoor niet minder dwingende – aanspraken. Maar dat is een ander – zij het ook onwennig – chapter.¹

In 1999-2000 heeft de Nederlands-Joodse gemeenschap een eenmalig bedrag van 764 miljoen gulden gerestitueerd gekregen als er-

kenning van geconstateerde tekortkomingen in het rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog. Dit bedrag was als volgt samengesteld:

– Restitutie door de verzekeraars:	f	50 miljoen
– Restitutie door het Ministerie van Financiën:	f	400 miljoen
– Restitutie door de Nederlandse banken:	f	50 miljoen
– Restitutie door de Effectenbeurs:	f	264 miljoen
<hr/>		
Totaal	f	764 miljoen

Het totale bedrag van 764 miljoen gulden (€ 347 miljoen) is/wordt verdeeld door de Joodse gemeenschap in overeenstemming met de gemaakte bepalingen. Hierop wordt later in hoofdstuk 6 'Verdeling Maror-gelden' dieper ingegaan.

Verzekeraars

Na de bevrijding werden de verzekeringen grotendeels volgens de systematiek van het rechtsherstel hersteld. Het kwam erop neer dat de maatschappijen zich neerlegden bij de jurisprudentie van de Raad voor Rechtherstel.

De commissie-Scholten concludeert in zijn Eindrapport (pp. 166-168) dat het mogelijk en zelfs reëel is, gezien de gecompliceerde situatie en regelingen rond het rechtsherstel, dat individuele polissen door de mazen van de systematiek zijn geglipt. Resultaten van recent onderzoek naar de afhandeling van individuele polissen bij verzekeraars geven de indruk dat vervolgte Joden, voor wat betreft de aanspraken die aan verzekeringen ontleend konden worden, voor het overgrote deel in hun rechten zijn hersteld. In het kader van dit onderzoek is het echter onmogelijk een schatting te doen van de waarde van eventueel achtergebleven polissen.

Twee maanden voor de publicatie van het eindrapport van de commissie-Van Kemenade heeft op 11 november 1999 het CJO

een overeenkomst getekend met het Verbond van Verzekeraars.² De overeenkomst bestaat uit twee delen:

- Restitutie: 45 miljoen gulden voor niet-uitgekeerde verzekeringstegoeden. Hiervan werd 20 miljoen gulden bestemd voor binnen tien jaar gemaakte aanspraken op de nog resterende individuele verzekeringsuitkeringen. Deze individuele aanspraken worden toegekend door de Stichting Individuele Verzekeringsaanspraken Sjoa. De rentefactor voor de periode 1943-2000 werd bepaald op 22. Na het verstrijken van de tien jaar gaat tweederde van het resterende geld naar de Joodse gemeenschap en de rest vloeit terug naar de verzekeringsmaatschappijen. Het resterende bedrag van 25 miljoen gulden wordt bestemd voor doelen te bepalen door de Joodse gemeenschap.
- Herinnering: 5 miljoen gulden voor het project 'Monument Joodse Gemeenschap', dat tot doel heeft het levend houden van de herinnering aan Joden die in Nederland wonend de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt.³

De door de rechthebbenden niet opgeëiste polissen die de staat omstreeks 1955 van de verzekeraars heeft overgenomen in het kader van het Veegens-akkoord zijn in deze overeenkomst niet inbegrepen.⁴ De afkoopwaarde van deze restpolissen, vermeerderd met rente, wordt opgevraagd bij de Staat.

Rijksoverheid

Het eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II (commissie-Van Kemenade) werd in januari 2000 gepubliceerd. De commissie adviseerde de overheid een bedrag van 250 miljoen gulden ter beschikking te stellen als een tegemoetkoming voor achteraf geconstateerde onrechtvaardigheid en onbillijkheid in het naoorlogse rechtsherstel.⁵ De contactgroep sprak van een 'tegemoetkoming' en had gesteld dat de exacte omvang van tekortkomingen in het rechtsherstel niet meer bepaald kon worden. Binnen de contactgroep had

in een eerder stadium een bedrag van 150 miljoen gulden de ronde gedaan. Een paar weken later was dit bedrag, zonder nadere verklaring, met 100 miljoen verhoogd. Vermoedelijk begreep men dat een aanbeveling van 150 miljoen problemen zou opleveren. Maar ook op de aanbeveling van 250 miljoen gulden werd vanuit Joodse hoek heftig gereageerd met uitdrukkingen zoals 'schandalig', 'een fooi', 'een klap in het gezicht', 'een slag in de lucht', etc.

Op 16 februari 2000 vond het eerste gesprek plaats tussen de regering – premier Wim Kok en de ministers Gerrit Zalm (Financiën) en Els Borst (VWS) – enerzijds en het Centraal Joods Overleg anderzijds.

Het principe van de Joodse onderhandelaars was simpel: 'De Nederlandse overheid heeft met het naoorlogse rechtsherstel – weliswaar overeenkomstig wettelijk regelingen – onbedoeld verdiend aan de Sjoa. Het desbetreffende bedrag vermenigvuldigd naar de huidige waarde is waar wij recht op hebben.'

Reeds in het eerste gesprek deelde de regering mede dat ze uit overweging van coulance afziet van een beroep op verjaring.⁶

Moreel recht is een begrip dat een juridische basis ontbeert [...] Op basis van deze vage maar potentieel dus beloftevolle term heeft het CJO onderhandelingen met het kabinet-Kok gevoerd en tenslotte een overeenstemming bereikt.⁷

De precieze omvang van de hiermee in totaal gemoeide bedragen is niet te bepalen. De daarbij betrokken belanghebbenden zijn niet meer te achterhalen. Bij al deze aspecten is formeel sprake van verjaring. Wij menen echter dat het van belang is dat de Nederlandse overheid ruiterlijk erkent dat er mede door haar toedoen fouten en tekortkomingen zijn geweest. Wij zijn dan ook van mening dat zij op morele gronden van deze onredelijke en onbillijke consequenties van de in punt 15 genoemde aspecten een bedrag beschikbaar zou moeten stellen ten gunste van de joodse gemeenschap.⁸

Op verzoek van het CJO heeft het accountantskantoor Paardekooper & Hoffman de actuele waarde berekend van de bedragen die met het rechtsherstel de overheid zijn toegevallen. De berekening werd toegepast op de door de contactgroep 'genoemde aspecten', die weergegeven zijn op de bladzijden 106-108 van het Eindrapport. Het rapport lekte uit en dagblad *Trouw* schreef op 23 februari 2000 dat het accountantskantoor uitkwam op een bedrag van tussen de 746,44 miljoen en 2,2 miljard gulden (actuele waarde) aan Joodse tegoeden die bij de overheid liggen.

De uitgangspunten van het CJO waren de volgende rapporten:

- het accountantsrapport Paardekooper & Hoffman;
- de door de contactgroep genoemde aspecten in *Roof en Rechtsherstel*, Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II van de commissie-Van Kemenade (pp. 106-108);
- de aanbevelingen in het Eindrapport van de Commissie van Onderzoek Liro-archieven, 9 december 1998 (commissie-Kordes), uitgebracht aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal;
- het Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland, 15 december 1999 (commissie-Scholten).

De partijen kwamen uiteindelijk overeen dat de aan de Staat tijdens het naoorlogse rechtsherstel toegevallen gelden in totaal 399,4 miljoen gulden bedragen. Dit bedrag is bij de overeenkomst door de regering naar boven afgerond tot 400 miljoen gulden. Het bedrag is samengesteld uit de volgende veertien door de contactgroep genoemde aspecten:

1. Kampen Vught en Westerbork

De betalingen door de Joodse gemeenschap voor bouw, beheer en exploitatie van deze kampen.⁹ In opdracht van Seyss-Inquart is door de VVRA een bedrag van 25,9 miljoen gulden, afkomstig uit Joods vermogen, ter beschikking gesteld voor bouw en onderhoud van Westerbork en Vught, het treinvervoer met de Nederlandse

Spoorwegen, bestuurd door Nederlandse spoorwegambtenaren, naar het doorgangskamp Westerbork in het oosten van Nederland en uiteindelijk naar de vernietigingskampen in Polen. Na de oorlog heeft de Staat der Nederlanden deze kampen overgenomen voor een bedrag van 5,6 miljoen gulden en gebruikt als gevangenis voor landverraders en andere politieke misdadigers. De commissie-Kordes schrijft hierover in zijn Eindrapport:

De weigering van de Staat om een bedrag van f 20,3 miljoen te vergoeden houdt daardoor in dat de Joden dit onderdeel van hun deportatie zelf hebben betaald. En dat moet voor Nederland toch een ondraaglijke gedachte zijn.¹⁰

De rentefactor gehanteerd door overheid en het CJO voor de berekening van de actuele waarde in 2000 van deze 20,3 miljoen gulden is 7,4. De verzekeraars en het CJO hadden daarentegen in hun overeenkomst van 11 november 1999, over eenzelfde periode, de rentefactor bepaald op 22.

2. Pauschregeling (belasting 1943)

Tot eind 1942 waren de Joden belastingplichtig aan de Nederlandse overheid. Die belasting werd betaald door de Liro-bank (de roofbank), die immers het 'beheer' voerde over de Joodse tegoeden. Toen op last van de bezetter de Joodse belastingbetaling werd stopgezet, protesteerde het Ministerie van Financiën. Op aandrang van het Ministerie maakte Liro in 1943, op grond van de zogenaamde Pauschregeling, alsnog acht miljoen gulden over ter voldoening van door Joden verschuldigde belastingen over 1941 en 1942. In september 1952 heeft Financiën op last van de rechter 2,5 miljoen gulden teruggestort.¹¹ Rest dus nog een bedrag van 5,5 miljoen gulden (waarde 1943). De waarde daarvan in 2000 is door overheid en het CJO bepaald met een gehanteerde rentefactor van 6,1 (exclusief rente en inflatiecorrectie van de 2,5 miljoen gulden over de periode 1943-1952).

3. LVVS/VVRA (*apparaatskosten*)

De kosten van de afwikkeling van de schade-uitkeringen en de liquidatie van de roofinstellingen werden betaald uit het Joodse vermogen. Dit werd mogelijk gemaakt door een slimme regeling in de wet. De roofinstellingen die over het Joodse bezit beschikten, werden aangemerkt als 'vijandelijke onderdanen', waardoor het Joodse vermogen dat ze bezaten 'vijandelijk bezit' werd. Hierdoor konden de overwinnaars er vrijelijk over beschikken. De kosten van de gehele herstel- en liquidatieprocedure, verbonden aan het terugbezorgen en vergoeden van de desbetreffende eigendommen, bedragen circa 12,9 miljoen gulden (11,9 miljoen voor LVVS en 1 miljoen voor VVRA). De commissie-Kordes schrijft hierover in haar eindrapport:

Naar de mening van de commissie behoren deze 'apparaatskosten' niet door de benadeelden te worden gedragen. Het gaat hier immers om een overheidstaak. Hier is geen sprake van een bank, die in opdracht van een rekeninghouder diensten verleent en daarvoor de kosten in rekening brengt, maar van een in opdracht van de overheid ondernomen actie om de slachtoffers recht te doen. De daaraan verbonden kosten dienden dan ook voor rekening van de overheid te komen.¹²

4. CADSU-I (*bedrijfskosten*)

In 1957 heeft de Bondsrepubliek Duitsland het Bundesrückerstattungsgesetz (BRüG) afgekondigd. Op grond van deze wet werd het mogelijk nazislachtoffers die op grond van ras, geloof of politieke overtuiging waren vervolgd, een schadevergoeding voor de van hen geroofde of onder dwang verkochte goederen te verlenen.

Het BRüG bood Nederlandse oorlogsvervolgden kansen in de Bondsrepubliek West-Duitsland schadevergoeding te vragen. Dit zou mogelijk zijn wanneer aannemelijk gemaakt kon worden dat die eigendommen terecht waren gekomen in het *Geltungsbereich* (Berlijn en het naoorlogse West-Duitsland). Het ging om die crediteuren van LVVS die geen, dan wel geen volledige uitkering hadden

ontvangen wegens ingeleverde goederen, sieraden en andere kostbaarheden evenals wegens ingeleverde en na de oorlog verdwenen buitenlandse effecten.

Het Ministerie van Financiën besloot eind 1957 een ambtelijk bureau te belasten met de afwikkeling van deze claims op de Bondsrepubliek. Deze Nederlandse instelling die het Duitse *Wiedergutmachungsgeld* voor materiële schade als uitvoerend apparaat verdeelde, kreeg in 1959 de naam Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade-uitkeringen (CADSU).

Van meet af aan werd bepaald dat de kosten van het CADSU, gevestigd op Keizersgracht 105 in Amsterdam, niet ten laste van de rijksbegroting mochten komen, doch geheel goedgemaakt moesten worden door bijdragen van belanghebbenden zelf. Zonder enige financiële consequentie voor het Rijk konden enige tientallen ambtenaren aan het werk worden gehouden, die anders ten laste van het Rijk op wachtgeld hadden moeten worden gezet. De bedrijfskosten van het CADSU hebben in totaal 1,7 miljoen gulden bedragen. Het Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade-uitkeringen is in 1967 opgehouden te bestaan. Voor dit punt stelt de commissie-Kordes: deze kosten dienen voor rekening van de overheid te komen.

5. JOKOS/CADSU-I (apparaatskosten)

De stichting Joodse Kerkgenootschappen en Sociale Organisaties in Nederland voor Schadevergoedingsaangelegenheden, beter bekend onder de naam JOKOS, heeft zich namens de Joodse Nederlandse oorlogsvervolgden ingezet voor het verkrijgen van een vergoeding. Het ging daarbij voornamelijk om inboedels die door Duitse instanties zijn geroofd en naar (West-)Duitsland zijn vervoerd. JOKOS onderhandelde met de West-Duitse autoriteiten over de uitleg en interpretatie van het BRüG. Op grond van het BRüG moesten alle claims tegen de Bondsrepubliek West-Duitsland individueel worden ingediend. Het CADSU diende de claims in bij de West-Duitse instanties en zorgde voor de afhandeling.

Voor de behandeling van claims waarbij meerdere erfgenamen waren betrokken, kostte het vaak geruime tijd alvorens de benodigde verklaringen van erfrecht waren ontvangen. Bovendien waren er gevallen waarin een deel van de rechthebbenden 'afwezig' (onvindbaar) bleek te zijn. Om te voldoen aan de eis van de Duitse wet – dat voor de afwikkeling van een claim alle daarbij betrokken rechthebbenden vertegenwoordigd moesten zijn – moest over deze gedeeltelijk onbeheerde nalatenschappen een curator worden aangewezen. Teneinde dit probleem zo praktisch mogelijk op te lossen heeft de Nederlandse rechtbank, op verzoek van het CADSU, in deze duizenden gevallen de stichting JOKOS tot curator benoemt.¹³ Deze JOKOS-uitkering, de materiële schadevergoeding, vond begin jaren zestig plaats.

De apparaatskosten van JOKOS/CADSU om de claims te realiseren werden gedekt door vier procent van de toegekende bruto schadevergoeding in rekening te brengen bij de uitkeringsgerechtigden. Daarvan was tweeënhalf procent bestemd voor CADSU en anderhalf procent voor JOKOS, ten behoeve van onder andere verzekeringskosten. De inhouding van tweeënhalf procent door CADSU vertegenwoordigt een bedrag van circa vier miljoen gulden.¹⁴ Ook voor dit punt stelt de commissie-Kordes dat deze kosten voor rekening van de overheid dienen te komen.

6. NBI (*apparaatskosten*)

De kosten verbonden aan de onder auspiciën van het Nederlandse Beheersinstituut gevoerde bewindvoeringen zijn doorberekend aan de bewindvoerders. De commissie-Kordes heeft deze kosten – uitgaande van een gemiddelde bewindvoering van zes jaar (1945 t/m 1950) – geraamd op ruim 4 miljoen gulden.¹⁵ Ook voor dit punt stelt de commissie dat deze kosten voor rekening van de overheid dienen te komen.

7. NBI (boedel)

Het Nederlandse Beheersinstituut bestond tot 1 juni 1967. De resterende boedel met een waarde van ongeveer 2,9 miljoen gulden is toen aan de algemene middelen toegevoegd.¹⁶

8. Veegens-gelden

Met het naoorlogse rechtsherstel is een belangrijk deel van de in de oorlog onder dwang afgekochte levensverzekerings- en lijfrentepolissen, na betaling van achterstallige premies, hersteld en als zodanig direct of later uitbetaald. Een deel van de bij de Liro gestorte afkoopwaarden kon na de oorlog niet worden terugbetaald doordat zich daarvoor geen rechthebbenden meldden. Deze afkoopwaarden zijn omstreeks 1955 aan de Staat overgedragen als 'onbeheerde nalatenschappen', overeenkomstig het zogenoemde Veegens-akkoord. Volgens de onderzoekcommissie betreft dit een bedrag van 0,43 miljoen gulden.¹⁷

9. Dienst Domeinen en consignatiekas

Joodse onbeheerde nalatenschappen (nalatenschappen waarvoor geen erfgenaam kon worden gevonden) zijn afgewikkeld door de Dienst Domeinen en in de consignatiekas terechtgekomen. De opbrengst van verkochte goederen uit onbeheerde nalatenschappen kwam eveneens in de consignatiekas terecht. Het beheer van de consignatiekas is opgedragen aan het Ministerie van Financiën (Dienst Domeinen).

In de consignatiekas zijn terechtgekomen een bedrag van 1,54 miljoen gulden aan vermoedelijk Joodse onbeheerde nalatenschappen die zijn afgewikkeld door de Dienst Domeinen, evenals een geschat bedrag aan Joodse nalatenschappen van circa 2 miljoen gulden. In 1985 is ter compensatie van dat laatste reeds een bedrag van 2,01 miljoen gulden geschonken aan Joodse doelen.¹⁸

Op 25 april 1985 had een gesprek plaats tussen minister van Financiën Ruding en een Joodse delegatie met als voornaamste woordvoerders de voorzitter van het JMW, mr. F. Ensel, en advo-

caat mr. R.A. Kiek. Daarbij werd door de delegatie erkend dat er geen juridische basis was voor het claimen van de 'Joodse gelden' in de consignatiekas. Ensel introduceerde echter een nieuw begrip: hij stelde dat het JMW en de drie Israëlietische kerkgenootschappen zich in hun hoedanigheden de 'morele erfgenamen' achtten van de onvindbare of overleden eigenaars der geconsigneerde gelden.

10. Renteverlies

Het gaat hier om renteverlies dat betrokkenen hebben geleden door de vaak langdurige periode van rechtsherstel. Partijen zijn overeengekomen dat dit renteverlies verrekend wordt met de uitvoeringskosten van de Maror-gelden.

11. Diamant (apparaatskosten Sico)

Midden 1942, toen de deportaties van Joden een steeds grotere omvang kregen, werd door de bezetter de mogelijkheid geboden om door inlevering van diamanten en kostbare sieraden een vrijstelling van deportatie (die meestal zeer tijdelijk bleek) te verkrijgen. Men kreeg dan een *Sperrstempel* toegekend. Tot 11 juni 1943 was het door de bezetter vastgestelde bedrag voor een *Sperrstempel* 20.000 gulden.

De Duitsers hadden in die jaren grote behoefte aan industriediamant voor hun oorlogsindustrie. Wanneer diamanten of kostbare sieraden met een vooroorlogse waarde van circa 1.500 gulden werden ingeleverd, werd de inleverwaarde vastgesteld op de waarde van de *Sperrstempel*. Na 11 juni 1943 is het bedrag voor het verkrijgen van een *Sperrstempel* verhoogd naar 30.000 gulden, hetgeen niet anders betekende dan een aanpassing aan de gestegen prijzen op de zwarte markt.

Aan het eind van de jaren vijftig ontstond de mogelijkheid om in het kader van de toen aangenomen Bundesrückerstattungs-gesetz materiële schadevergoeding te verkrijgen. Om degenen die op die schadevergoeding recht hadden bij te staan werd in 1958 door particulier initiatief de Stichting Sieraden Comité (Sico) opge-

richt. Het SICO voerde de besprekingen met de Duitse overheid om tot een waarderingsmethodiek te komen met behulp waarvan de claims inzake ingeleverde kostbaarheden voor Sperrstempels, de in de oorlog geroofde kostbaarheden die niet bij de Liro werden gedeponereerd en de diamanten die waren geroofd of onder dwang verkocht, konden worden opgesteld en ingediend. Op de toegekende uitkeringen werd een vergoeding ingehouden voor apparaatskosten van het SICO (1,5%) en voor de kosten van de ingeschakelde advocaten (10%). Het SICO heeft door zijn inspanningen in totaal bijna DM 28 miljoen schadevergoeding weten te verkrijgen wegens roof van diamanten en kostbare sieraden.¹⁹ De in rekening gebrachte apparaatskosten en advocaatkosten bedragen DM 3,22 miljoen.

12. Effectenmanco

Het effectenmanco is het manco dat bestaat uit niet-aangemeld effectenbezit van Joodse gedeposeerden. Door vergelijking van de geraamteopgave aangemelde en kwijtgeraakte effecten werd vastgesteld welke effecten niet waren aangemeld, waardoor ze terecht kwamen in het 'manco' (de som van alle niet-aangemelde effecten). Deze effecten werden van onwaarde verklaard en als gevolg van algemene wettelijke regelingen verviel de tegenwaarde ervan aan de Staat. (De wet wijst de Nederlandse Staat aan als gerechtigde tot de nalatenschap indien wettige erfgenamen ontbreken.) Het vermogen van het effectenmanco is afkomstig van het zogenaamde vijandelijke vermogen, van voor de fiscus verzwegen vermogen en van vermoorde oorspronkelijke Joodse eigenaars. De volledige opbrengst die de Staat uit de verkoop van dit 'manco' heeft verkregen, bedroeg tot in 1970 circa 200 miljoen gulden.²⁰ De commissie-Scholten schrijft in haar rapport dat het aannemelijk is dat dit bedrag hoofdzakelijk uit niet-geïdentificeerd vijandelijk vermogen en uit voor de fiscus verzwegen vermogen bestond.

13. Successierechten

De in de oorlog opengevallen nalatenschappen van vermisten konden pas na de daarvoor speciaal uitgevaardigde wet van 11 juni 1949 worden afgewikkeld. Door de in 1949 gekozen systematiek van het vaststellen van de overlijdensdatum kregen nabestaanden te maken met belaste erfovergangen. Omdat vaak hele families waren vermoord leidde deze wet tot een cumulatie van successierechten.

14. Waarborgfonds

De beursstaking (zie hoofdstuk 4 'Afdeling Effectenregistratie') begon op 20 mei 1952 en was de reactie van de VvdE op de uitspraak van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel van 19 mei 1952.²¹ Deze uitspraak kwam er in het kort op neer dat de beurshandelaren financieel aansprakelijk waren voor de gevolgen van hun handelen tijdens de oorlog. De regering besloot de beurs te hulp te schieten en zo ontstond het 'Waarborgfonds 1953' dat tot doel had het effectenrechtsherstel te vereenvoudigen en de beursleden te beschermen tegen de gevolgen van de uitspraak. De commissie- Gedeposeerden, de commissie die sinds 1950 de belangen van de Joodse effecteneigenaars behartigde, nam genoegen met 90% van een volledige schadeloosstelling. De regering droeg aan het fonds een bedrag van 26 miljoen gulden bij. De Vereniging voor de Effectenhandel toonde zich uiteindelijk bereid een bedrag van 3 miljoen gulden bij te leggen. Dit bedrag stond in geen verhouding tot de oorlogswinst van de groep effectenhandelaren die zich aan collaboratie schuldig had gemaakt.²² Tijdens de onderhandelingen werd besloten dat de helft van de bijdrage van de regering aan het fonds (13 miljoen) moest worden beschouwd als een vergoeding aan Joodse gedeposeerden. In 1976 is tot opheffing van het Waarborgfonds besloten. Het batig saldo van 11,5 miljoen gulden is toen aan de algemene middelen toegevoegd.²³

CADSU-II

In 1956 is in West-Duitsland een *Wiedergutmachungs-wet*, het *Bundesentschädigungsgesetz* (BEG), van kracht geworden. Deze wet regelde de immateriële schadevergoeding aan oorlogsvervolgden op grond van ras, geloof of levensovertuiging. De West-Duitse regering heeft in 1960 in het kader van deze wet een eenmalige uitkering van DM 125 miljoen ter beschikking gesteld aan de Nederlandse regering.

Deze schadevergoeding, de zogenoemde CADSU-II, had het karakter van smartengeld, en de apparaatskosten, 2,7 miljoen gulden, werden voor rekening van de Staat genomen.²⁴ Dit punt is dan ook buiten beschouwing gelaten bij de onderhandelingen betreffende restitutie van Joodse WO II Tegoeden.

WUV/WUBO

De overheid heeft vanaf 1972 voornamelijk op grond van de Wet Uitkeringen Vervolgingsslachtoffers 1940-1945 (WUV) en de Wet Uitkeringen Burger-oorlogsslachtoffers 1940-1945 (WUBO) uitkeringen gedaan aan Joodse, Indische en andere Nederlandse vervolgingsslachtoffers. Deze vergoeding is een sociale uitkering aan diegenen die wegens fysieke en/of psychische schade ten gevolge van oorlogsomstandigheden niet of niet voldoende in hun levensonderhoud kunnen voorzien. Ook deze kosten worden door de Nederlandse Staat gedragen.

Het totale door de regering beschikbaar gestelde bedrag van 399,4 miljoen gulden (afgerond naar 400 miljoen) is opgebouwd uit de hieronder (in miljoenen) weergegeven onderdelen:²⁵

Onderwerp	Nominale Bedragen*	Actuele waarde*
1. Kampen Vught en Westerbork	f 20,30	f 149,71
2. Belasting 1943 (Pauschregelung)	5,50	33,28
3. LVVS/VVRA (apparaatskosten)	12,90	81,55
4. CADSU (apparaatskosten)	1,70	6,47
5. JOKOS/CADSU (apparaatskosten)	4,00	19,26
6. NBI (apparaatskosten)	4,00	32,10
7. NBI (boedel)	0,29	1,11
8. Veegens-gelden	0,43	8,53
9. Dienst der Domeinen	1,54	8,86
Consignatiekas**	0,00	pm
10. Renteverlies***	12,50	pm
11. Diamant (apparaatskosten SICO)	3,00	21,24
12. Effectenmanco****	4,00	16,85
13. Successierechten****	25,00	55,00
14. Waarborgfonds (bijdrage overheid 1953)	(13,00)	(78,39)
Waarborgfonds (batig saldo 1976)	11,50	43,83

* Bedragen in miljoen gulden.

** De in 1985 getroffen regeling wordt als definitief beschouwd.

*** Wordt verrekend met uitvoeringskosten Maror-gelden.

**** Zijn als één punt behandeld.

Uiteindelijk heeft, zoals gezegd, de regering met het CJO overeenstemming bereikt een eenmalig bedrag van 400 miljoen gulden beschikbaar te stellen aan de Nederlands-Joodse gemeenschap, waarvan 50 miljoen gulden te besteden aan projecten in het buitenland. Het bedrag dat volgens de berekening van het SPI ten onrechte in de staatskas is terechtgekomen, ligt echter ver boven dit bedrag van 400 miljoen gulden. Alleen al het bedrag van punt 1 hierboven, de 20,3 miljoen gulden van de kampen Vught en Westerbork, heeft in het jaar 2000 – berekend volgens de door de verzekeraars be-

paalde rentefactor van 22 – een waarde van 446,6 miljoen gulden (exclusief rente en inflatiecorrectie van de 5,6 miljoen gulden over de periode 1943-1950).

Op 21 maart 2000 vond het laatste gesprek plaats tussen de regering – premier Kok en de ministers Zalm (Financiën) en Borst (VWS) – en het Centraal Joods Overleg. Het standpunt van de regering werd verwoord op de persconferentie van 21 maart 2000 en de brief van de regering aan de Tweede kamer.²⁶

De commissies-Kordes, -Scholten en -Van Kemenade schrijven als hun eindconclusies dat het hun redelijk en billijk lijkt dat de overheid een bedrag ter beschikking stelt aan de Joodse gemeenschap en motiveren dit niet als vergoeding van geleden schade, maar als ‘smartengeld’ (commissie-Kordes), als een ‘financieel gebaar’ (commissie-Scholten), terwijl de commissie-Van Kemenade spreekt over een ‘tegenoetkoming’ van 250 miljoen gulden. Het siert de regering dat ze zowel in haar persbericht als in haar brief aan de Tweede Kamer de termen smartengeld en financieel gebaar verwerpt en spreekt over ‘morele aanspraken’.

De inhoud van de overeenkomst, het persbericht en de brief aan de Tweede Kamer lekte uit naar het Platform Israël. Het SPI heeft tijdens haar vergadering van 16 maart 2000 het persbericht en de brief aan de Tweede Kamer besproken. Het SPI heeft daarop besloten zich te distantiëren van het akkoord tussen de regering en het CJO en niet aanwezig te zijn op de persconferentie.²⁷ Het SPI heeft dit in haar brief van 19 maart 2000 aan minister-president Kok gemotiveerd medegedeeld.

De reden van dit besluit was niet dat dit gesprek op de dag van Poerim viel.²⁸ De reden was evenmin de hoogte van het bedrag van 400 miljoen gulden dat was vastgesteld door de regering en het CJO. De reden is het persbericht van de regering en haar brief aan de Tweede Kamer. Hierin worden de vervolging en het naoorlogse rechtsherstel van de verschillende groepen oorlogsslachtoffers behandeld, te weten: Joodse, Indische, Sinti en Roma (zigeuners) en ‘andere groepen’ in Nederland.

Tijdens de Duitse bezetting van Nederland in de Tweede Wereldoorlog zijn door de bezetter maatregelen genomen tegen de joden, Sinti en Roma en andere groepen in Nederland. Deze maatregelen waren niet alleen bedoeld om hen persoonlijk te vervolgen, maar ook om hen al hun bezittingen te ontnemen en hun deelname aan het Nederlandse economische en maatschappelijke leven te beëindigen. [...] Banktegoeden en levensverzekeringen van Nederlanders in Nederlands-Indië werden tijdens de Japanse bezetting niet aangetast. Ook na de Tweede Wereldoorlog bleven de rechten van bankcliënten en polishouders in het algemeen gehandhaafd. Dat neemt niet weg dat tegoedhouders in Nederlands-Indië door opeenvolgende maatregelen op het gebied van geldcirculatie en deviezenbeheer wel veel problemen hebben ervaren.²⁹

Doordat de Nederlandse regering in één stuk alle groepen oorlogsslachtoffers behandelt – Joden, Sinti en Roma en ‘andere groepen in Nederland’ – relateert zij deze groepen. Het lijden van de Joden in en na de Sjoa is niet te vergelijken met het lijden van andere groeperingen, noch wat omvang noch wat inhoud betreft. De Joden zijn systematisch beroofd van hun bezittingen en later op systematische wijze vermoord. De Sinti en Roma ondergingen een met de Joden vergelijkbaar lot. Ook zij waren evenals de Joden slachtoffers van de nazistische rassenwaan. De door de commissie-Van Galen gesignaleerde tekortkomingen van de Indische Raad voor het (naoorlogse) Rechtsherstel kan en mag men dan ook niet vergelijken met het lot van de Joodse en Sinti- en Roma-oorlogsslachtoffers.

Wel had de Nederlandse regering al in de Tweede Wereldoorlog een beleid uitgewerkt om hen die hun bezit ontnomen was, zoveel mogelijk in hun rechten te herstellen. Hierbij werd geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende groepen vervolgingslachtoffers. Deze aanpak die in algemene zin in de tweede helft van de jaren veertig en

jaren vijftig breed parlementair werd ondersteund, is nu in de commissierapporten voorwerp van kritiek.³⁰

Het bedrag van 400 miljoen gulden is geen tegemoetkoming voor leed, maar een honorering van de rechtmatigheid van de aanspraken die de Joodse gemeenschap maakt op de bij de overheid liggende Joodse oorlogstegoeden.

De regering heeft echter begrip voor de voornoemde gevoelens die vanuit de joodse gemeenschap naar voren zijn gebracht en verwacht dat het ter beschikking stellen van 400 miljoen hieraan tegemoet komt. Dit moet gezien worden als een erkenning van deze morele aanspraken. Het gaat hierbij zowel om bedragen die eertijds rechtmatig en wettelijk aan de Staat vervallen zijn alsmede om enkele specifieke kwesties als de kosten van de kampen Westerbork en Vught.³¹

De commissies-Van Kemenade en -Scholten constateren dat overheid en samenleving na 1945 meer in beslag waren genomen door andere zaken, zoals de wederopbouw van het land en het conflict met Indonesië, dan dat zij oog hadden voor de implementatie van een snel rechtsherstel voor hen die door de Tweede Wereldoorlog het zwaarst waren getroffen. Ook is in het overheidshandelen sprake van fouten en tekortkomingen die voor de betrokken groepen tot onredelijke en onbillijke consequenties hebben geleid. De commissies hebben onderstreept dat tegoeden langs wettelijke weg aan de Staat zijn vervallen. Hiermee bevestigt de huidige Nederlandse regering dat zij de erfenis van de Tweede Wereldoorlog en het naoorlogse rechtsherstel heeft aanvaard, hetgeen betekent dat zij wettelijk verantwoordelijk is voor daaruit voortvloeiende verplichtingen.

Op 2 april 2000 vond in het King David Hotel in Jeruzalem een gesprek plaats tussen de Nederlandse minister-president Kok en het dagelijkse bestuur van Platform Israël.³² Na de gebruikelijke formaliteiten nam premier Kok het woord en zei het op prijs te stellen

dat deze ontmoeting plaatsvond, dat het onderwerp emotioneel erg beladen was en dat hij was gekomen om te luisteren en vragen te beantwoorden. De brief van de regering aan de Tweede Kamer (van eind maart 2000) was het resultaat van uitgebreid overleg met het CJO. Premier Kok benadrukte dat dit een overleg was en dus geen onderhandelingen waren. Daarna was het woord aan de delegatie van het SPI.

Abraham Roet bedankte premier Kok voor de door hem beschikbaar gestelde tijd. Het SPI had enige kantekeningen bij de brief aan de Tweede Kamer die door zijn medebestuurders naar voren zouden worden gebracht. Indien de Nederlandse regering tot een finale afsluiting van dit hoofdstuk uit de geschiedenis wilde komen, zei Baruch Bar Tel, voorzitter van de Irgoen Olei Holland (de vereniging van Nederlandse emigranten in Israël), dan was het zijns inziens noodzakelijk aan de regeringsreactie toe te voegen wat tijdens de Tweede Wereldoorlog was gebeurd.

Platform Israël in bespreking met minister-president Kok, april 2000, King David hotel in Jeruzalem. 4e van rechts: Philip Staal.

Ikzelf zei in mijn toespraak³³ dat het Platform Israël ervan overtuigd was dat genoemde 400 miljoen gulden minder is dan het bedrag waarop de Joden (moreel) recht hebben. Het Platform Israël had echter besloten dit bedrag niet aan te vechten. Een ander punt dat ik naar voren bracht en dat zwaarder woog dan het geld was het feit dat in het regeringsadvies aan de Tweede Kamer de Nederlands-Joodse slachtoffers van de Sjoa in één stuk werden behandeld met andere groeperingen uit de Nederlandse samenleving. Hierin zag het Platform Israël een relativering van leed. Het lijden van de Joden in de Sjoa werd geplaatst naast het lijden van andere groeperingen in de samenleving en dat was voor ons onaanvaardbaar.

‘Meneer Kok’, zei ik, ‘een ieder heeft zijn eigen levensverhaal met zijn verdriet en vreugde. Ik heb veel over u gelezen en vermoed dat u hiervoor gevoelig zult zijn. In een interview in *Elsevier* van december 1999 wordt u, mijnheer Kok, gevraagd: “Wie is de mens van de eeuw?” Uw antwoord was: “Hier had ik moeten zeggen Nelson Mandela. Maar ik kies toch voor mijn ouders. Die heb ik beter gekend. Ik vind dat zij een gedeelde eerste plaats hebben. Zij hebben mijn eerste schreden mogelijk gemaakt zodat ik kon ervaren wat leven was.” Meneer Kok, ik, Philip Staal, was nog geen twee jaar toen ik van mijn ouders werd gescheiden. Zonder ouders en grootouders ben ik uit de oorlog gekomen en opgegroeid in een weeshuis met vele andere oorlogsslachtoffers. Wie is voor mij de mens van de eeuw?’

‘De commissies-Van Kemenade en -Scholten wijzen erop dat er tijdens het naoorlogse rechtsherstel sprake had moeten zijn van een gevoelvollere bejegening van de Joodse vervolgingsslachtoffers. Wij, Platform Israël, hadden van de regering een gevoelvollere bejegening verwacht. Anders dan wat vijftien jaar na de oorlog naar voren komt in de brief van de regering aan de Tweede Kamer en waarin alle groeperingen samen behandeld worden.’

Premier Kok reageerde op de eerste twee sprekers: ‘Wij zijn hier niet om te onderhandelen. Het regeringsadvies aan de Tweede Kamer is weloverwogen en zorgvuldig geformuleerd. Het overlegging over de naoorlogse periode. Tijdens de Tweede Wereldoorlog

was Nederland bezet en de Duitse bezetter heeft vreselijke dingen gedaan. De Nederlandse regering is niet verantwoordelijk voor de daden van de Duitse bezetter. Het rapport van de commissie-Van Kemenade is een goed rapport, maar gaat over de naoorlogse periode. Nederland was berooid en de prioriteit van de overheid was de wederopbouw van het land. In de regeringsreactie op de rapporten zeggen wij dat naar vermogen getracht is een ieder zo veel mogelijk in zijn of haar rechten te herstellen en dat dit in redelijke mate gelukt is. De regering erkent in haar reactie ten volle – terugkijkend met de wetenschap en de ogen van nu – dat er te veel formalisme, bureaucratie en vooral kilte in het rechtsherstel is geweest. De regering is verder gegaan dan het advies van de commissies en heeft een bedrag van 400 miljoen gulden als erkenning van achteraf geconstateerde tekortkomingen beschikbaar gesteld aan de Joodse gemeenschap. Het in één stuk behandelen van de verschillende groepen wil niet zeggen dat we deze groepen “over één kam scheren”. Ieder menselijk verhaal is anders. Mijn persoonlijke verhaal is niet te vergelijken met het uwe, meneer Staal.’

Barend Elburg (secretaris SPI) zei dat hij in de brief van de regering aan de Tweede Kamer las: Het CJO staat er borg voor dat er voor collectieve Joodse doelen in Nederland tientallen miljoenen (guldens) beschikbaar gesteld zullen worden, hetgeen overeenkomt met de wens van de regering. Elburg drong erop aan dat de Nederlandse regering dit laatste zou veranderen in ‘voor collectief Joodse doelen in Nederland en van Nederlandse organisaties in den vreemde en in het bijzonder in Israël’.

Premier Kok maakte duidelijk dat dit een kwestie is die het SPI in onderling overleg met het CJO moest regelen en dat de regering zich hiermee niet wilde bemoeien.

Abraham Roet stelde: ‘Wij hebben een goede dialoog met het Joods Wereldcongres en als het SPI en het CJO de 400 miljoen gulden aanvaarden, zal het JWC dit ook accepteren.’ Wat betreft de verdeling stelde Roet het volgende voor: 300 miljoen voor individuele

uitkeringen, 50 miljoen voor Nederlands-Joodse organisaties in Nederland en andere landen en 50 miljoen voor internationale doelen.

Premier Kok maakte duidelijk dat het niet de taak van de regering was te bepalen op welke manier het beschikbaar gestelde bedrag verdeeld moest worden. Dit was duidelijk een taak van de Joodse gemeenschap, die dit zelfs heeft geëist.

Als laatste kreeg Gidi Peiper van het SPI het woord. Hij zei dat hij er zat als vertegenwoordiger van een Nederlandse organisatie in Israël en dat hij grote twijfels had over het bedrag dat zou overblijven voor onze verenigingen.

Premier Kok stelde dat van het door de regering beschikbaar gestelde bedrag inderdaad niet veel zou overblijven voor organisaties. Echter, er was naast het geld dat de regering beschikbaar stelde ook nog het geld van de verzekeraars, banken en de beurs. 'Wij hebben de overeenkomst getekend met het CJO en hebben het volste vertrouwen in hen. Nogmaals, wees wat ruimhartiger en aanvaard dat ook anderen op antwoord van de regering wachten.'

Abraham Roet bedankte premier Kok voor de open dialoog en zei dat het SPI zich in eigen kring en samen met het CJO wilde beraden over de criteria betreffende de verdeling van het geld. Er zouden effectieve afspraken moeten komen tussen SPI en CJO over de uitvoering en de verdeling en Roet stelde voor bij dit laatste de Nederlandse ambassade in Israël een actieve rol te laten spelen, al zou dit extra mankracht vereisen.

Premier Kok reageerde hierop door te zeggen dat hij geen minister van Buitenlandse Zaken was en dit ook nooit zou worden. 'U moet dit echt verder onderling met het CJO regelen.'

Naar aanleiding van deze bijeenkomst concludeer ik dat het enige belangrijke van het gesprek met premier Kok het feit was dat het heeft plaatsgevonden. Op alle punten die voor het Platform Israël belangrijk zijn en naar voren werden gebracht werd door Kok negatief gereageerd: 'Wij zijn hier niet om te onderhandelen,' zo zei Kok tijdens het gesprek.

- De verdeling van de Maror-gelden is en blijft een zaak van het CJO. Indien het SPI dit wil veranderen, moet het dit doen in overleg met het CJO. De regering wil zich hier niet mee bemoeien.
- Premier Kok is niet bereid excuses aan te bieden wegens het handelen van de vorige generaties. Het aanbieden van excuus zou namelijk een veroordeling van de vorige generatie (de generatie van zijn ouders die hij had gekozen als ‘mens van de eeuw’) betekenen en dat is moeilijk voor premier Kok. Zoals hij zei: ‘Hoe ouder ik word hoe moeilijker ik het vind om excuses aan te bieden namens de vorige generaties wegens hun handelen tijdens de jaren van de Duitse bezetting.’
- De brief van de regering – de regeringsreactie op de onderzoeksrapporten – aan de Tweede Kamer blijft ongewijzigd.

Banken

Het overleg tussen de Nederlandse Vereniging van Banken (NVB) en het CJO betreffende onder andere de Joodse tegoeden die na de oorlog niet waren gerestitueerd, was al van start gegaan in juli 1999. Ook bij deze gesprekken was het uitgangspunt van het CJO restitutie van Joods bezit. Dat wil zeggen, teruggave van vermogens die – in dit geval – onterecht bij Nederlandse banken liggen. Begin april 2000 bereikten de NVB en het CJO overeenstemming waarin bepaald werd dat de NVB een bedrag van 50 miljoen gulden zou teruggeven. Op aandringen van Platform Israël zou deze overeenkomst pas door het CJO worden getekend nadat er overeenstemming was bereikt met de beurspartijen.

Het CJO en het SPI redeneerden dat de banken de belangrijkste leden waren van de Vereniging voor de Effectenhandel in liquidatie (VvdE) en haar materiële opvolger, de Amsterdamse beurs (Amsterdam Exchanges, AEX). Het aandeel van de banken (en hun rechtsvoorgangers) in de beurshandel tijdens de oorlog was 50 procent. De banken, verenigd in de NVB, waren dan ook mede-

verantwoordelijk voor het schandalige gedrag van de VvdE tijdens het naoorlogse rechtsherstel. Dit gedrag had tot gevolg dat het naoorlogse rechtsherstel werd gesaboteerd – onder andere door de beursstaking van 20 mei 1952 – en daardoor een enorme vertraging ondervond.

Op 13 juli 2000 werd de gezamenlijke overeenkomst van de NVB en VvdE/AEX enerzijds en het CJO en het SPI anderzijds getekend.

In december 1998 had de commissie-Scholten haar eerste (voorlopige) rapport over een deel van haar onderzoeksopdracht uitgebracht. Dit rapport gaf aanleiding tot veel reacties waaronder de Interim-reactie van het CJO van 8 februari 1999. Vanaf medio 1999 heeft het CJO regelmatig overleg gehad met de NVB. Al vrij spoedig was het uitgangspunt van beide partijen dat er op korte termijn duidelijkheid moest komen betreffende bepaalde bancaire aangelegenheden waar rechtsherstel mogelijk (nog) niet of niet voldoende heeft plaatsgevonden. De aangelegenheden betroffen de volgende tien punten:

1. niet-opgevraagde creditgelden;
2. gewone effectencommissie;
3. extra effectencommissie;
4. buitenlandse rekeningen;
5. diamanten;
6. inkoop van eigen aandelen door de Twentsche Bank en/of de Amsterdamsche Bank;
7. niet-verzilverde pandbrieven;
8. inleverprovisie-effecten;
9. kluisjes;
10. Puttkammer-stempels.

In opdracht van de NVB en het CJO werd door het accountantskantoor Price Waterhouse Coopers (PWC) onderzoek verricht naar het resterende Joodse vermogen dat aanwezig was bij de Nederlandse banken.³⁴ De opdracht had in eerste instantie betrekking op de eerste vijf onderwerpen. Gedurende het onderzoek zijn

de aangelegenheden 6, 7 en 8 toegevoegd. PWC werd door het CJO en de NVB verzocht antwoord te geven op de volgende acht vragen:

1. Niet-opgevraagde creditgelden (slapende rekeningen).

‘In welke mate is er sprake geweest van vrijval ten gunste van leden van de Nederlandse Vereniging van Banken van niet-opgevraagde creditgelden van Joodse rekeninghouders?’

2. Gewone effectencommissie.

‘Tot welk bedrag hebben banken die in WO-II actief waren en die heden lid zijn van de NVB netto-opbrengsten gegenereerd met het verhandelen van effecten die werden gekocht van de Liro dan wel via een door de bank in kwestie aangestelde stroman?’

3. Extra effectencommissie.

‘Hebben Nederlandse banken een extra commissie ontvangen indien zij effecten verhandelden van de Liro-bank en zo ja, wat was de omvang daarvan?’

4. Buitenlandse rekeningen.

‘Op welke wijze zijn niet-opgevraagde creditsaldi op buitenlandse rekeningen administratief verwerkt? In dit kader zijn te onderscheiden rekeningen die gesteld zijn op naam van de rekeninghouder en posten die op naam van de betrokken bank zijn gesteld (“inzake cliënt”).’

5. Diamanten.

‘Op welke wijze zijn niet-opgevraagde depots die gevormd zijn naar aanleiding van de verkoop van diamanten administratief verwerkt? Is er sprake van een gelijksoortige gang van zaken als bij opgevraagde creditgelden of is er sprake van een andere boekingsgang?’

6. Inkoop van eigen aandelen door de Twentsche Bank en/of de Amsterdamsche Bank.

‘Bestaan er administratieve aanwijzingen die duiden op inkoop van eigen aandelen door de Twentsche Bank en/of de Amsterdamsche Bank in de jaren 1940-1945?’

7. Niet-verzilverde pandbrieven.

‘In welke mate is er sprake geweest van vrijval ten gunste van leden van de Nederlandse Vereniging van Banken van pandbrieven die ei-

gendum waren van de Joodse oorlogsslachtoffers die zijn uitgeloot, maar niet verzilverd?’

8. Inleverprovisie-effecten.

‘Hoe groot zijn de commissiebaten van banken uit hoofde van het overdragen van effectenportefeuilles aan de Liro?’

De volgende twee aangelegenheden (punten 9 en 10) vielen buiten de onderzoeksopdracht, maar zijn wel met de andere aangelegenheden opgenomen als onderdeel van de basis waarop de financiële onderhandelingen tussen het CJO en de NVB plaatsvonden.

9. Kluisjes.

De Tweede Liro-Verordening van 21 mei 1942 bracht een verscherping van de inleveringsplicht met zich mee. Zo werden safeloketten bij banken, toebehorend aan Joodse cliënten die niet op aanmaningen reageerden, na verloop van tijd opengebroken. De gemaakte kosten van openboren (50 gulden per kluis) zijn doorbelast aan de Joodse cliënten. Partijen zijn uitgegaan van 3.000 kluisjes.

10. Puttkammer-stempels

Midden 1942, toen de deportaties van Joden een steeds grotere omvang kregen, werd door de bezetter de mogelijkheid geboden om door inlevering van diamanten en kostbare sieraden een vrijstelling (meestal zeer tijdelijk) te verkrijgen van deportatie door toekenning van een *Sperrstempel* (zie ook paragraaf ‘Rijksoverheid’ punt 11). De door Joden ingeleverde diamanten en kostbare sieraden werden bij door de Sicherheitspolizei aangezochte dan wel aanvaarde bemiddelaars – van wie E. A. P. Puttkammer, een medewerker van de Rotterdamse Bank, er een was – getaxeerd in overeenstemming met de waarde ervan op de zwarte markt. Het CJO verlangde 50% van alle door Puttkammer ontvangen commissies.

Het eindrapport van PWC is op 27 maart 2000 aan de NVB en het CJO overhandigd. Dit rapport, samen met punt 9 (kluisjes) en punt 10 (Puttkammer-stempels) vormde de basis van de financiële onderhandelingen en de uiteindelijke overeenkomst tussen de partijen.

Gedenksteen op de gevel van het pand, waar de Duitse roofbank Liro tijdens de tweede wereldoorlog was gehuisvest

Naar aanleiding van het PWC-onderzoek en het gevoerde overleg tussen de NVB en het CJO zijn partijen overeengekomen dat de NVB een financiële compensatie van totaal 50 miljoen gulden beschikbaar stelt, waarvan 5 miljoen gulden wordt afgezonderd voor individuele claims.³⁵ Het bedrag van 50 miljoen gulden is samengesteld als volgt:³⁶

- Een bedrag van 38.250.000 gulden voor de hierboven vermelde tien rubrieken.
- Een bedrag van 11.750.000 gulden voor mogelijke onvolkomenheden in de vaststelling van de genoemde rubrieken, voor mogelijke toekomstige nieuwe feiten en als genoegdoling voor geconstateerde tekortkomingen van banken in Nederland.

Het pand, met de gedenksteen (zie pijl), waar de Duitse roofbank Liro tijdens de tweede wereldoorlog was gehuisvest.

In de brief van de NVB aan het CJO en het SPI van 10 juli 2000 ('Betreft: geactualiseerde versie van brieven d.d. 14 maart en 12 april 2000') zijn de door de NVB en het CJO overeengekomen bedragen per rubriek gemotiveerd vermeld.³⁷

Verder is overeengekomen:

- De NVB zal zorgdragen dat er een gedenksteen wordt geplaatst in de gevel van het voormalige Liro-pand. De tekst wordt door het CJO opgegeven. De onthulling van de gedenksteen vond plaats op 26 mei 2003.
- Om algemene bekendheid te geven dat individuele claims kunnen worden ingediend publiceert de NVB een lijst met de namen van rekeninghouders uit de kring van Joodse vervolgingslachtoffers en de bedragen van niet- opgevraagde creditgelden. Deze lijst is als bijlage 7 opgenomen in de overeenkomst van 13 juli 2000.

Zoals gezegd is op 13 juli 2000 de gezamenlijke overeenkomst van de NVB en de VvdE/AEX enerzijds en het CJO en het SPI anderzijds getekend.

Vereniging voor de Effectenhandel en de Amsterdam Exchanges

Inleiding

De onderhandelingen tussen de VvdE/AEX en de Joodse partijen is eind maart 2000 van start gegaan als laatste in de reeks van onderhandelingen betreffende de Joodse tegoeden uit de Tweede Wereldoorlog die na de oorlog niet of niet volledig waren gerestitueerd. Deze onderhandelingen zouden een volkomen ander karakter krijgen dan het overleg dat plaatsvond tussen het CJO en de verzekeraars, regering en banken. Het kenmerkende verschil van deze onderhandelingen schuilt niet in de rol die de leiding van het toenmalige bestuur van de VvdE gespeeld heeft tijdens de bezetting. De onderhandelingen in 2000 gingen immers over het onvolledige rechtsherstel in de naoorlogse jaren. Het karakter van deze onderhandelingen werd gekenmerkt door de manier waarop de leiding van de VvdE het naoorlogse rechtsherstel saboteerde en bovendien door de houding van haar opvolgers tijdens de onderhandelingen in 2000.

Ongeacht de onzekerheden van alle berekeningen mag ervan worden uitgegaan dat de effectenroof de bezetter uitzonderlijk omvangrijke geldsommen heeft opgeleverd ter grootte van misschien wel dertig à veertig procent van de totale buit. Toch vraagt deze beroving niet alleen vanwege zijn omvang de aandacht. Daar komt bij dat het georganiseerde Nederlandse effectenwezen zich in dit verband onder leiding van zijn toenmalig bestuur heeft misdragen. [...]Zoals blijkt uit het desbetreffende onderzoeksverslag, dat onder auspiciën van de commissie-Scholten is verschenen, zijn houding en gedrag van het bestuur ten tijde van het naoorlogse rechtsherstel niet minder vatbaar

voor kritiek. Dit verslag concludeerde dat het rechtsherstel ten aanzien van de tijdens de bezetting over de beurs verhandelde effecten heeft gefaald. [...] Na de bevrijding heeft de Vereniging zich, aanvankelijk onder dezelfde leiding, met geoorloofde en ongeoorloofde middelen en tot het eind toe tegen het rechtsherstel verzet.³⁸

De rol van het SPI

De onderhandelingen met de verzekeraars, de overheid en de banken waren voor de Joodse partijen door het CJO gevoerd. Platform Israël werd op de hoogte gehouden door zijn voorzitter Abraham Roet die als waarnemer van het SPI bij de CJO-vergaderingen aanwezig was. Het SPI heeft daarom weinig of geen invloed kunnen uitoefenen op de gang van zaken tijdens deze onderhandelingen, laat staan op de resultaten van de overeenkomsten.

De eerste overeenkomst, het akkoord tussen de verzekeraars en het CJO, is door het SPI achteraf geaccordeerd. Doorslaggevend was het feit dat de verzekeraars en het CJO overeengekomen waren – in hun overeenkomst van 11 november 1999 – de rentefactor voor de periode 1943-2000 te bepalen op 22. Het SPI zag in deze vaststelling een belangrijk precedent voor de onderhandelingen met de overheid, banken en VvdE/AEX.

De overeenkomsten met de overheid en de banken zijn door het SPI niet geaccordeerd. Officieel was dit ook niet nodig en ook niet relevant, daar het SPI geen partner bij de onderhandelingen was. Tijdens de SPI-vergadering van 16 maart 2000 heeft het bestuur dan ook besloten dat er geen afgevaardigde van het SPI aanwezig zou zijn bij het gesprek van de Joodse partijen met premier Kok en de daaropvolgende persconferentie van het Ministerie van Financiën op 21 maart 2000.

Dinsdag a.s. (21 maart 2000) vindt een gesprek plaats tussen CJO en Kok gevolgd door een persconferentie. SPI is niet op de hoogte van de inhoud en zal om die reden niet komen.³⁹

Het Platform Israël is opgericht om een eerlijk deel van de WO II Tegoeden te besteden aan collectieve doelen voor Nederlanders in Israël. Deze doelstelling werd helaas niet bereikt met de tot dan toe gesloten akkoorden. De onderhandelingen waren gevoerd door het CJO als zijnde de Joodse partij. Het SPI komt in deze overeenkomsten niet voor en heeft dan ook geen enkele invloed op het bepalen van de te besteden Maror-gelden.

Uit de overeenkomst tussen de verzekeraars en het CJO:

1. Deze overeenkomst betreft een definitieve en finale regeling van levens- en natura-uitvaartverzekeringen van door de Tweede Wereldoorlog getroffen verzekerden die vervolgd zijn op grond van hun Jood zijn tussen de Joodse gemeenschap, vertegenwoordigd door CJO en verzekeringsmaatschappijen, (geassocieerd) lid van het Verbond.⁴⁰

3. [...]Gelden waarop geen individuele aanspraak kan worden gemaakt of waarvan verondersteld wordt dat deze niet kan worden gemaakt, worden aan de Joodse gemeenschap ter beschikking gesteld, op een wijze als de door CJO op te richten Stichting Joodse Oorlogstegoeden te bepalen.⁴¹

Uit de brief van het kabinet aan de Tweede Kamer d.d. 21 maart 2000 naar aanleiding van de rapporten Tegoeden Tweede Wereldoorlog:

De regering heeft echter begrip voor de voornoemde gevoelens die vanuit de joodse gemeenschap naar voren zijn gebracht en verwacht dat het ter beschikking stellen van f 400 miljoen hieraan tegemoet komt. Dit moet dus gezien worden als een erkenning van deze morele aanspraken. [...]Het CJO staat er borg voor dat er tientallen miljoenen voor collectieve joodse doelen in Nederland beschikbaar worden gesteld.⁴²

Uit de overeenkomst tussen de NVB en het CJO:

Met plaatsing van een gedenksteen met de door het CJO opgegeven tekst (waarbij in plaats van 'bankgebouw' 'gebouw' zal worden gebruikt) in de gevel van het voormalige Liro-pand is de NVB akkoord. De NVB zal hiervoor zorg dragen.⁴³

Zoals gezegd bepaalde het CJO hoe de toegezegde Maror-gelden van verzekeraars, overheid en banken zullen worden besteed. Er was dan ook geen enkele garantie dat een reëel deel van de WO II Tegoeden zou worden besteed aan collectieve Nederlandse doelen in Israël. De vierde goudtranche werd immers ook geheel besteed aan collectieve doelen van de Joodse gemeenschap in Nederland. Het CJO was de Nederlandse gemeenschap in Israël vergeten en dit mocht, naar mijn mening, niet nog een keer gebeuren. Weliswaar heeft het Nazi Persecutee Relief Fund (NPRF) een totaal bedrag van 9,4 miljoen gulden toegewezen (zie hoofdstuk 4) voor projecten die ten gunste komen aan Israëlische, uit Nederland afkomstige slachtoffers van het naziregime, maar dit is pas later en na intensief overleg van de Israëlische organisaties met het Ministerie van VWS bereikt.

Het CJO heeft tijdens de onderhandelingen geen rekening gehouden en/of overleg gepleegd met het SPI. Een herhaling hiervan moest worden voorkomen en de enige manier dit te bereiken was dat het SPI daadwerkelijk zou deelnemen aan de onderhandelingen met de VvdE/AEX en door alle relevante partijen zou worden geaccepteerd als volwaardige partner. Vanaf januari 2000 heeft het SPI stappen ondernomen om het CJO ervan te overtuigen het Platform als een volwaardige partner bij de onderhandelingen te accepteren.

Indien het CJO van mening is, zoals blijkt uit jouw brieven, dat er SAMEN met Platform Israël onderhandeld moet worden met de

banken, AEX en de overheid, dan is het echt noodzakelijk dat Platform Israël en het CJO met elkaar om de tafel gaan zitten om tot een gezamenlijk standpunt te komen. Lukt dit niet dan is het niet ondenkbaar dat ieder zijn eigen weg gaat, en dit moeten we echt zien te voorkomen.⁴⁴

Helaas is het tussen het CJO en het SPI niet tot een gesprek gekomen over dit onderwerp. De stappen door het SPI ondernomen hebben dan ook niet het gewenste resultaat opgeleverd.

Tijdens de SPI-vergadering van 16 maart 2000, waarin de op komst zijnde onderhandelingen tussen de VvdE/AEX enerzijds en het CJO anderzijds ter sprake kwamen, eiste ik dan ook dat het SPI iemand zou aanstellen om namens het Platform aan deze onderhandelingen deel te nemen. De vergadering besloot unaniem mij deze functie te laten vervullen.⁴⁵

Ik voorzag echter enkele problemen die opgelost dienden te worden voordat de onderhandelingen met de VvdE/AEX zouden beginnen. Daarom vroeg ik, alvorens mijn functie te aanvaarden, de vergadering de volgende twee punten te bespreken en in stemming te brengen:

- Het SPI verleent mij toestemming bij alle besprekingen met de VvdE/AEX aanwezig te zijn evenals bij alle CJO-vergaderingen die op deze onderhandelingen betrekking hebben.
- Het SPI moet door alle partijen worden aanvaard als volledige partner bij de onderhandelingen tussen VvdE/AEX en de Joodse partijen. Het SPI ziet het als een belangrijke voorwaarde dat de Joodse partijen samen en in onderling overleg de onderhandelingen voeren. Indien echter het CJO en het SPI het niet eens kunnen worden over de te volgen strategie en/of de te tekenen overeenkomst, dan geeft de vergadering bij voorbaat toestemming zonder het CJO met de VvdE/AEX verder te onderhandelen. Mocht dit laatste gebeuren, dan zal het SPI niet nalaten al het mogelijke te doen om de steun van het Joods Wereld Congres (JWC) te krijgen.

Beide punten werden met algemene stemmen goedgekeurd, waarop ik mijn functie heb aanvaard.

De overeenkomst tussen het CJO en de NVB was afgerond en moest alleen nog getekend worden. Het SPI was bij deze onderhandelingen dus niet betrokken geweest. Maar verschillende redenen maakten het zinloos de onderhandelingen met de VvdE/AEX te beginnen indien de overeenkomst tussen het CJO en de NVB zou worden getekend voordat er een overeenkomst zou zijn met de beurs (VvdE/AEX). De reden hiervan was van objectieve aard en als volgt:

De door de Joodse gemeenschap berekende schade – veroorzaakt door de VvdE tijdens het naoorlogse rechtsherstel – is hoger dan het eigen vermogen van de VvdE en dat van de AEX (de materiële opvolger van de VvdE) samen. Voor de AEX is dit niet echt relevant (meer betalen dan het eigen vermogen is onmogelijk). Voor de Joodse gemeenschap geldt echter dat men van een kale kip geen veren kan plukken. De AEX bezit zelf dus niet genoeg middelen om de door de VvdE veroorzaakte schade aan de Joodse gemeenschap tijdens het naoorlogse rechtsherstel te vergoeden. Maar de AEX is een NV met aandeelhouders. Indien de aandeelhouders van de AEX wel vermogend zijn, zouden zij de beurspartijen vrijwaring kunnen bezorgen door een gedeelte van de geleden schade voor hun rekening te nemen. Hiervoor moet wel een goede reden aanwezig zijn en die was er.

Zoals eerder vermeld was de redenering van de SPI als volgt: Het aandeel van de banken in de beurshandel was tijdens de oorlog 50 procent. De banken, verenigd in de NVB, waren dan ook medeverantwoordelijk voor het schandalige gedrag van de VvdE tijdens de oorlog en het naoorlogse rechtsherstel, waarmee dit rechtsherstel werd gesaboteerd, door onder andere de beurstaking van 20 mei 1952, en een enorme vertraging ondervond. De banken zijn ook vandaag de dag de grootste aandeelhouders van de AEX. Het is dus een redelijke eis, en van cruciaal belang voor de Joodse partijen, dat de banken een integrale eenheid vormen met de VvdE/AEX in

de onderhandelingen met de Joodse partijen. Het zal duidelijk zijn dat, als de overeenkomst tussen het CJO en de NVB eenmaal getekend is, het voor beide partijen onmogelijk en bovendien moreel niet aanvaardbaar zou zijn de banken te betrekken in de onderhandelingen tussen het CJO en het SPI enerzijds en de VvdE/AEX anderzijds. Teneinde tot een overeenkomst met de VvdE/AEX te komen, zo was mijn redenering, is het noodzakelijk dat de overeenkomst tussen het CJO en de NVB vooralsnog niet wordt getekend. Mijn eerste taak was dan ook het CJO hiervan te overtuigen.

Het tweede probleem is subjectief en is daardoor moeilijker op te lossen. Dit probleem heeft te maken met de doelstelling van het SPI. Zoals gezegd is het SPI opgericht met als doel een reëel deel van de WO II Tegoeden te besteden aan collectieve doelen in Israël. Om dit te bereiken is het noodzakelijk dat het SPI door alle partijen als een volwaardige partner bij de onderhandelingen wordt aanvaard en de overeenkomst medeondertekent.

Alle tot nu toe gevoerde onderhandelingen betreffende de WO II Tegoeden waren voor de Joodse gemeenschap door het CJO gevoerd. Ik besepte dat restitutie van Joodse tegoeden door verzekeraars, overheid, banken en beurs een Nederlandse aangelegenheid is. De Nederlandse financiële instituten wilden met de Joodse gemeenschap in Nederland tot een oplossing komen. Aan het SPI – dat de Nederlandse Joden in Israël vertegenwoordigt – hadden ze geen boodschap, het SPI was geen partner waarmee rekening moest worden gehouden, meenden zij. Overigens was het CJO dezelfde mening toegedaan: het CJO vertegenwoordigt de Nederlands-Joodse gemeenschap, punt uit. Het was dus zaak alle partijen (NVB, AEX, VvdE evenals het CJO) ervan te overtuigen het SPI als volwaardige partner te accepteren. Dit was geen gemakkelijke opgave voor de SPI-onderhandelaars, temeer daar alle partijen (NVB, AEX, VvdE en CJO) dit als een negatieve ontwikkeling zagen. In de eerste plaats omdat de NVB al eerder met het CJO overeenstemming had bereikt over de financiële compensatie, die als volgt was:

- a. de NVB zal in totaal een bedrag van f 50 miljoen (€ 22,7 miljoen) beschikbaar stellen;
- b. partijen geven elkaar met deze overeenkomst volledige en onherroepelijke kwijting;
- c. de Joodse partijen verlenen de NVB en haar leden volledige vrijwaring ten aanzien van alle besproken onderwerpen (in de ruimste zin).

Het is duidelijk dat de NVB, op zijn zachtst gezegd, weinig animo vertoonde om opnieuw – en dit keer samen met een buitenlandse stichting en in het kielzog daarvan het JWC – de onderhandelingen te beginnen. Temeer omdat te verwachten is dat de leden van de NVB bij een nieuwe overeenkomst ook een gedeelte van de door AEX te betalen restitutie voor hun rekening zullen moeten nemen, aangezien de AEX zelf geringe materiële middelen bezit.

In de tweede plaats zouden de AEX en de VvdE rekening moeten houden met stromingen buiten Nederland waarop ze minder vat hebben dan op de Nederlandse vereniging, het CJO. In de brief d.d. 18 januari 2000, van drs. J. Kleiterp, voorzitter van de Raad van Commissarissen van de AEX, aan het SPI wordt duidelijk gesteld dat het CJO door hen wordt gezien als de vertegenwoordiger van de Nederlands-Joodse gemeenschap en dat het SPI op de hoogte zal worden gehouden door het CJO:

Het CJO wordt door Amsterdam Exchanges en VvdE beschouwd als de joodse gemeenschap die maatschappelijk gezien de gedeposeerden vertegenwoordigt. [...] Ik ga er derhalve van uit dat de zienswijze van het Platform Israël door het CJO kan worden betrokken bij het overleg met Amsterdam Exchanges en VvdE en dat het CJO het Platform Israël op de hoogte houdt van de voortgang.⁴⁶

In de derde plaats besefte het CJO dat, indien het SPI een volwaardige partner tijdens de onderhandelingen is en de overeenkomst medeondertekent, een door het SPI in overleg met het CJO nader te bepalen percentage van de WO II Tegoeden aan collectieve doelen in Israël zal worden besteed.

Zo te zien was het dan ook niet eenvoudig de partijen ervan te overtuigen het SPI als volwaardige partner te accepteren. Toch was dit van primair belang om de doelstelling van het SPI te verwezenlijken. Een eerste vereiste was, zoals gezegd, ervoor te zorgen dat de ondertekening van de overeenkomst tussen de banken en het CJO wordt uitgesteld.

In de avond van 4 april 2000 kwamen de Joodse partijen in het Joods Lyceum Maimonides bijeen om een gezamenlijk standpunt in te nemen bij de bespreking met de VvdE/AEX de volgende dag. Van de kant van het SPI was ik aanwezig met advocaat mr. Kasdorp. De Joodse gemeenschap in Nederland werd tijdens deze vergadering vertegenwoordigd door het CJO-bestuur en M. Gelber van het Adviescollege CJO.

Aan het einde van deze bespreking deelde R.M. Naftaniel mede: 'De overeenkomst tussen de Nederlandse Vereniging van Banken (NVB) en het Centraal Joods Overleg (CJO) zal morgenochtend getekend worden.' Hierna stelde ik een aantal vragen, waarop Naftaniel antwoordde:

'Morgen tekent het CJO de overeenkomst met de banken?', vroeg ik.

'Ja, dat heb ik zojuist gezegd.'

'Morgen, na de ondertekening van de overeenkomst, gaan we onderhandelen met de beurs (VvdE/AEX)?'

'Ja, ook dat heb je goed begrepen, Philip.'

'Heeft de beurs het vermogen om de door de Joodse gemeenschap geleden schade tijdens het rechtsherstel te vergoeden?', vroeg ik.

'Nee, maar hun aandeelhouders hebben dat wel.'

'En wie zijn dan wel de aandeelhouders van de beurs?', vroeg ik.

'De grootste aandeelhouders zijn de banken.'

'Als ik het goed begrepen heb dan geven de partijen (NVB en CJO) elkaar volledige en onherroepelijke kwijting met de ondertekening van de overeenkomst.'

'Ook dat heb je goed begrepen, Philip.'

‘Dan is mijn laatste vraag’, zei ik, ‘waarover gaan we dan morgen onderhandelen? De beurs heeft geen geld en haar aandeelhouders krijgen morgen van jullie een volledige kwijting.’

Naar aanleiding van deze vragen en antwoorden is door het CJO besloten de overeenkomst tussen het CJO en de NVB vooralsnog te bevriezen. Dat wil zeggen dat de overeenkomst gehandhaafd blijft, maar dat de ondertekening hiervan pas zal plaatsvinden nadat de Joodse partijen een overeenkomst hebben gesloten met de beurs.

De volgende hindernis die genomen moest worden was de VvdE, de AEX, en de NVB alsmede het CJO ervan te overtuigen het SPI te accepteren als volwaardige partner bij de onderhandelingen. Om dit doel te bereiken hadden Abraham Roet (voorzitter SPI) en ik (als vice-voorzitter SPI) besloten als volgt de taken te verdelen en dit in een brief aan drs. H.G.M. Blocks, directeur van de NVB, mede te delen:⁴⁷

- Het bestuur van het SPI heeft besloten dat zij direct en zelfstandig met de NVB wil onderhandelen.
- Philip Staal is verantwoordelijk voor de onderhandelingen en de coördinatie met het CJO.
- Tot de taak van Abraham Roet behoren de achtergrondgesprekken evenals de coördinatie met het Joods Wereldcongres (JWC).
- Het verstrekken van informatie aan de Nederlands-Joodse gemeenschap in Israël wordt gedaan door Staal en Roet gezamenlijk.

Het SPI ging er namelijk vanuit dat het vooral voor de Nederlandse banken van cruciaal belang was volledige kwijting van de Joodse gemeenschap te ontvangen. Het CJO kon deze kwijting geven voor wat betreft Nederland, de banken hadden het SPI samen met het Joods Wereldcongres nodig om deze kwijting voor de rest van de wereld te verkrijgen. Zonder deze kwijting was de ING Bank (in 2000) kwetsbaar voor sancties wegens de ophanden zijnde overnamen van twee grote Amerikaanse verzekeraars. De bankverzekeraar ING vreesde een mogelijke blokkade door de machtige lobby van het Joods Wereldcongres (JWC) en het commissie-Hevesi (hier kom ik nog op terug.)

Verder ging het SPI ervan uit dat de financiële positie van de VvdE en de AEX het onmogelijk maakt om zonder bemoeienis van hun aandeelhouders (de banken) aan de claim van de Joodse partijen te voldoen. Met deze gedachte, en met het gezegde 'wie betaalt bepaalt', was het voor het SPI in eerste instantie belangrijk met de NVB tot overeenstemming te komen betreffende hun positie.

Op 23 mei 2000 had ik een bespreking met Blocks, directeur van de NVB, over dit onderwerp. De banken begrepen dat kwijting alleen dan volledig is indien de overeenkomst medeondertekend wordt door de vertegenwoordigers van de Nederlandse Joden die buiten Nederland woonachtig zijn (het SPI) en bovendien wordt geaccepteerd door het Joods Wereldcongres.

De twee belangrijkste hindernissen waren met succes door het SPI genomen: de overeenkomst tussen het CJO en de NVB werd voorsnog niet getekend en het SPI was een volwaardige, zo niet de belangrijkste partner geworden in de onderhandelingen met de VvdE/AEX.

Onderhandelingen

Het uitgangspunt van de Joodse partijen bij alle onderhandelingen was dat de overeenkomsten twee belangrijke elementen moeten bevatten:

- morele restitutie: in de vorm van excuses.
- materiële restitutie: gebaseerd op historisch/financieel onderzoek.

Ook bij deze onderhandelingen ging het om materiële restitutie, gebaseerd op morele gronden. Juridisch was er immers niets meer te claimen doordat deze schulden waren verjaard. Bovendien hadden de meeste effectenbezitters ingestemd met de 90-procentregeling (zie hoofdstuk 4 'Afdeling Effectenregistratie', het genoemde 'plan 1953').

De onderhandelingen met de VvdE/AEX en de Joodse partijen zijn eind maart 2000 van start gegaan. Al vrij snel waren de partijen het, met betrekking tot de morele restitutie, met elkaar eens. De

VvdE en de AEX zouden een spijtbetuiging in nationale en internationale media publiceren alsmede de bekostiging van een boek op zich nemen waarin de handelwijze van de beurs tijdens en na de Tweede Wereldoorlog wordt beschreven.

Op 5 april 2000 gingen de besprekingen betreffende de materiële restitutie van start en zoals verwacht lagen de standpunten ver uit elkaar. Voor de Joodse partij namen de volgende personen deel aan het gesprek: R.M. Naftaniel (CJO), E. Numann (CJO), M. Gelber (Adviescollege CJO), C. van Gent (adviseur CJO), Ph. Staal (SPI) en A. Kasdorp (adviseur SPI). Aan de andere kant van de tafel zat de delegatie samengesteld uit G.A. Möller, president-directeur van de beursorganisatie (AEX), H. Heemskerk, vertegenwoordiger van de oude vereniging VvdE die in liquidatie verkeert, en H.G.M. Blocks, directeur van de NVB die als waarnemer voor de banken aanwezig was.

Standpunt Joodse partijen

De schade die tijdens het gesprek op 5 april 2000 door het CJO en het SPI werd geclaimd is niet de in de oorlog geleden schade. De commissie-Scholten heeft als haar mening gegeven dat de 'effectenschade', voor zover bepaalbaar, op een redelijke wijze is vergoed. Deze conclusie lijkt juist voor zover men de redelijkheid afmeet aan het percentage restitutie van andere geroofde vermogensbestanddelen. De materiële schade die door de Joodse partijen op 5 april 2000 geclaimd werd betrof enkel en alleen de schade die rechtstreeks voortvloeide uit het onrechtmatige gedrag van de VvdE en haar leden tijdens het naoorlogse rechtsherstel.

De afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel (hoofdstuk 4) heeft in haar uitspraak van 19 mei 1952 (kort samengevat) vastgesteld dat ten aanzien van de geroofde Joodse effecten kwade trouw van verkrijgers diende te worden verondersteld. Dit hield in dat 100% restitutie van Joods effectenbezit mogelijk werd. Hiertegen is door de VvdE en haar leden actie gevoerd (onder andere door een beurstaking), hetgeen ertoe heeft geleid dat

een wetgeving werd voorbereid om de rechterlijke uitspraak ongedaan te maken. Dit leidde tot zoveel verontwaardiging bij het welkenkende deel der natie dat de overheid zich gedwongen voelde een compromis te financieren waarbij de schade voor de VvdE en haar leden beperkt bleef tot drie miljoen gulden en de Joodse effecteneigenaars 10% van wat hun toekwam werd onthouden.

Dat de toenmalige vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap, gezien de dreiging van een veel verdergaande benadeling, akkoord gingen met het bovengenoemde compromis is begrijpelijk. Het was een stevige vogel in de hand en 100% restitutie stond op dat moment gelijk aan de tien vogels in de lucht. Dat neemt niet weg dat deze 10% een schade is die als gevolg van het onrechtmatige handelen van de VvdE moet worden aangemerkt.

Standpunt VvdE/AEX

De VvdE en de AEX wilden slechts de aanbeveling van de commissie-Scholten volgen die zegt dat:

[...] het de Vereniging of de instelling die maatschappelijk gezien voor haar in de plaats is getreden, de AEX Exchanges, zou passen naar voren te brengen dat de Vereniging zich verre van positief heeft opgesteld met betrekking tot de claims van gedeposedeerden en dat zij tevens haar spijt betuigt over de druk die de Vereniging op de overheid heeft uitgeoefend met een beursstaking, waarbij de belangen van de gedeposedeerden werden achtergesteld bij de belangen van de leden van de Vereniging die zich in de oorlogsjaren onjuist hadden opgesteld. Voorts is de commissie van oordeel [...] het alleszins juist [te] achten indien de Vereniging of de AEX Exchanges zou besluiten, ter afsluiting van het haar regarderend deel van het feitelijk rechtsherstel inzake effecten, een bedrag ter beschikking te stellen aan de joodse gemeenschap [...] in de orde van grootte van een aantal miljoenen guldens.⁴⁸

De commissie-Scholten, die de rol van effectenhandelaars na de oorlog onderzocht, stelde dat de voorloper van de AEX de onteigening van Joods effectenbezit had gefaciliteerd en gelegitimeerd. Toch is de commissie van oordeel dat de VvdE en/of de AEX slechts een bedrag in de orde van grootte van een aantal miljoenen guldens ter beschikking moet stellen aan de Joodse gemeenschap en tevens haar spijt moet betuigen.

Verder wensten de beurspartijen hetzelfde uitgangspunt te hanteren als dat wat in eerder bereikte overeenkomsten – verzekeraars met CJO; overheid met CJO en banken met CJO – was gehanteerd, namelijk vergoeding van alle financiële voordelen die verzekeraars, overheid en banken tijdens het rechtsherstel van 1953 ten onrechte hadden genoten. De beurspartijen zagen het standpunt van de Joodse partijen – vergoeding van het tekort van 10% gerestitueerd in het rechtsherstel – als het willen overdoen van het Effectenrechtsherstel van 1953 en als het niet accepteren van het rapport van de commissie-Scholten en hiertoe waren zij slechts bereid als alle bij het rechtsherstel betrokken partijen (dus ook banken en overheid) aan de gesprekken zouden deelnemen.

De VvdE en de AEX boden hun excuses aan, betoonden spijt en boden voorts een vergoeding van acht miljoen gulden (€ 3,6 miljoen). Let wel: men bekende wel schuld, maar trok hieruit niet de logische consequentie deze schuld te vergoeden. Het bod van acht miljoen gulden werd door de Joodse partijen dan ook als een belediging opgevat.

Het bod van de VvdE/AEX van 8 miljoen gulden werd door de Amsterdamse beurs als volgt gemotiveerd: 'Dit bedrag is in overeenstemming met de aanbeveling van de commissie-Scholten. Deze commissie spreekt van een bedrag in de orde van grootte van een aantal miljoenen guldens. De commissie benadrukt bovendien het symbolische karakter van een dergelijk bedrag. Wij bieden tien percent van ons vermogen aan en meer kunnen we niet betalen. Daar komt nog bij dat – anders dan de overheid, verzekeraars en banken – de VvdE geen materieel profijt heeft gehad van haar handelen

tijdens de bezetting en het naoorlogse rechtsherstel, in de zin dat er saldi bij ons zijn achtergebleven.'

Mr. Ernst Numann (raadsheer bij de Hoge Raad der Nederlanden) zei in een reactie op dit laatste: 'Het is best mogelijk dat de VvdE er niet rijker van geworden is. Dit neemt niet weg dat de VvdE het mogelijk heeft gemaakt dat hun leden wel degelijk financieel profijt van het gedrag van jullie voorgangers heeft gehad. Als ik een steen door de etalageruit van een juwelier gooi en mijn partner de buit meeneemt, dan ben ik, hoewel ik niets heb meegenomen, toch schuldig en medeverantwoordelijk voor de schade.'

Aan het einde van de vergadering waren de partijen niets dichtertot elkaar gekomen, maar er werd wel besloten op 28 april 2000 in het kantoor van Nauta Dutilh Amsterdam verder te praten. Het CJO en het SPI zegden toe op die datum met een accountantsberekening te komen betreffende het geleden verlies.

De 10% schade die de VvdE tijdens het naoorlogse rechtsherstel had toegebracht aan de Joodse gemeenschap door het rechtsherstel te saboteren is – op verzoek van de Joodse partijen – door het accountantskantoor Paardekooper & Hoffman berekend op ruim 500 miljoen gulden (€ 229 miljoen) in 2000: de helft van het tekort in 1953 (zes miljoen gulden) opgerent met de rente van de staatsobligaties over de periode 1953-2000 (factor 20) en de andere helft met de beursindex (factor 64).⁴⁹

Op 28 april 2000, bij het begin van de bespreking, boden het CJO en het SPI het accountantsrapport aan aan de beurspartijen. Zij wezen het 'gebaar' van de door de VvdE/AEX acht miljoen gulden af als onbespreekbaar en wilden pas verder overleg als de beurs bereid was te praten over de geleden schade. Tijdens deze vergadering wees ik erop dat het Joods Wereldcongres en een Amerikaanse senaatscommissie die banken en beurzen onderzoekt met argusogen meekijken. Verder zei ik dat Abraham Roet, de voorzitter van het SPI, die de dag daarvoor nog in Nederland was, die dag, 28 april, in Jeruzalem een vergadering had over het onderwerp dat hier aan de orde was.

Zoals gezegd werd door de beurs het standpunt van de Joodse partijen gezien als het willen overdoen van het Effectenrechtsherstel. 'De in het accountantsrapport genoemde bedragen gaan de draagkracht van de beurs ruimschoots te boven. De beurs wil daarom in elk geval overleg met het Ministerie van Financiën hierover', zei de president-directeur van de effectenbeurs, G.A. Möller. Verder stelde hij voor minister Zalm te vragen aan de besprekingen deel te nemen. Het CJO maakte hiertegen geen bezwaar waarop ik liet weten dat ik het met deze gang van zaken niet eens was en een schorsing wilde. Tijdens de schorsing gaf ik aan het CJO mijn mening betreffende deelname van minister Zalm aan de onderhandelingen:

- Er moet eerst een overeenkomst komen tussen de partijen over de uitgangspunten voordat er verder gesproken en/of bemiddeld kan worden.
- Als minister Zalm, of het Ministerie van Financiën, een partij is bij de onderhandelingen ben ik bang dat het JWC zich niet met deze zaak wil bemoeien. Het JWC zal de commissie-Hevesi (een Amerikaanse senaatscommissie die banken en beurzen onderzoekt) niet willen vragen sancties op de Nederlandse regering te initiëren. De onderhandelingen komen dan namelijk op het politieke vlak te liggen en dit is negatief voor de Joodse gemeenschap in Nederland.
- Dit heeft een negatief effect op de publieke opinie in Nederland. Indien de regering bij de onderhandelingen betrokken wordt zal men denken dat de schade wordt betaald van belastinggeld.
- En 'last but not least', de Joodse gemeenschap heeft een overeenkomst met de Nederlandse regering. Er is dus geen enkele reden opnieuw met haar om de tafel te gaan zitten.

Deze argumenten deden het CJO besluiten het voorstel van Möller niet over te nemen. De Joodse partijen hadden er geen bezwaar tegen als de heer Zalm onofficieel contact legt en adviseert bij het overleg en knelpunten. Na de schorsing werd het laatste argument gebruikt om het standpunt van het CJO en het SPI hierover aan de vergadering mede te delen.

De Joodse partijen hielden de individuele leden van de VvdE medeaansprakelijk en wensten daarom dat de banken – die ook vandaag de dag de belangrijkste beursleden zijn – hun verantwoordelijkheid aanvaardden en aan de onderhandelingen deelnemen. De NVB voelde er niets voor nog een keer met de Joodse partijen te onderhandelen, ze hadden immers een overeenkomst, zij het dat die (nog) niet was getekend. Toch zal later de NVB, weliswaar na enige aarzeling, onder internationale druk en om de impasse te doorbreken, instemmen met deelname aan de onderhandelingen.

Vooralsnog echter zaten de onderhandelingen muurvast en de partijen gingen uiteen zonder een datum van een volgend gesprek te bepalen. Dat wil niet zeggen dat de contacten tussen de partijen ophielden te bestaan. Zoals eerder gezegd had ik op 23 mei een bespreking met de directeur van het NVB. Het Ministerie van Financiën had intussen aan het accountantskantoor KPMG opdracht gegeven de schade aan de Joodse gemeenschap – wegens het handelen van de VvdE in 1953 – te berekenen. KPMG had dit bedrag (waarde 1953) berekend op een bedrag van 4 miljoen gulden.

De VvdE en de AEX wilden arbitrage van onder andere het Ministerie van Financiën. Het CJO en het SPI wezen arbitrage af, maar accepteerden wel de uitnodiging van het Ministerie om op 24 mei bijeen te komen en met C. Ruppert (van 1997 tot 2001 projectleider Tegoeden WO II bij het Ministerie van Financiën) over de rapporten van Paardekooper & Hoffman en van KPMG te spreken. Het uitgangspunt van het CJO en het SPI (12 miljoen gulden) zoals neergelegd in het accountantsrapport Paardekooper & Hoffman was duidelijk en argumenten waarmee dit standpunt kon worden weerlegd kregen de Joodse partijen niet te horen.

Joods Wereldcongres en de Newyorkse Holocaust-commissie

Eens per jaar komt de Newyorkse Holocaust-commissie, ook wel genoemd de commissie-Hevesi, naar haar voorzitter, Alan Hevesi, hoofd Financiën van de gemeente New York, bijeen. In deze commissie zijn de financiële topambtenaren van 900 grote steden en

staten in Amerika verenigd. Deze commissie heeft al eerder bewerkstelligd (op verzoek van het Joods Wereldcongres) dat Amerikaanse staten en de federale overheid overnamen van Amerikaanse banken door Zwitserse en Duitse financiële instellingen tegenhielden totdat zij claims uit de Tweede Wereldoorlog hadden uitbetaald.

In het jaar 2000 werd de vergadering van de commissie-Hevesi gehouden op 25 mei. Het JWC kon op die dag (tijdens de hoorzitting) de commissie vragen de Nederlandse banken en beurs een ultimatum te stellen.

De AEX is mogelijk kwetsbaar voor sancties in de VS wegens de toen ophanden zijnde samenwerking tussen de New York Stock Exchange en Euronext, de nieuwe Europese beurs die ontstond toen de effectenbeurzen van Amsterdam, Brussel en Parijs fuseerden. De banken zouden door de autoriteiten in New York kunnen worden uitgesloten van leningsyndicaten. Ook zouden fusies en overnamen geblokkeerd kunnen worden.

Bankverzekeraar ING wilde twee Amerikaanse verzekeraars (ReliaStar en Aetna) overnemen en vreesde een blokkade door de machtige lobby van het JWC en de commissie-Hevesi. Ik wilde dat het JWC de commissie-Hevesi op 25 mei 2000 zou informeren over de stroeve onderhandelingen met de Nederlandse banken en beurs, omdat de eerstvolgende mogelijkheid daartoe zich pas een jaar later zou voordoen. Abraham Roet daarentegen was van mening: 'JWC is geen welfare-organisatie, er moet eerst een overeenkomst met hen komen over de situatie.'⁵⁰

Het JWC vertegenwoordigt het hele Jodendom in de wereld en is bereid waar mogelijk te helpen. Het JWC heeft evenwel als principe dat het alleen dan actie in een bepaald land onderneemt wanneer de lokale Joodse gemeenschap (in dit geval het CJO) dat wenst.

CJO en JWC stonden het laatste jaar op gespannen voet met elkaar wegens de eerder door het CJO gesloten overeenkomst met de verzekeraars. Hun geschil betrof onder andere de toetreding van de Nederlandse verzekeraars tot de International Commission on

Holocaust Era Insurance Claims (ICHEIC). Deze commissie, ook genoemd de commissie-Eagleburger, naar haar voorzitter, de Amerikaanse ex-minister van Buitenlandse Zaken, was opgericht in 1998 en onderzoekt de claims van Joodse nabestaanden op Europese verzekeraars. De Nederlandse verzekeraars wilden niet zonder meer toetreden tot deze commissie, daar zij een volledige kwijting hadden gekregen met de ondertekening van de overeenkomst met het CJO. Het CJO steunde de verzekeraars hierin. Door de ontstane situatie was de kans klein dat het CJO de hulp van het JWC zou invoeren bij de onderhandelingen met de banken en de beurs.

Op 15 maart 2000 was er een ruim drie uur durend gesprek tussen het SPI en het JWC, waarbij uitvoerig werd gesproken over verschillende onderwerpen, waaronder de verhouding tussen de Nederlandse verzekeraars, CJO, JWC en de commissie-Eagleburger. De bespreking vond plaats in hotel Laromme (tegenwoordig Inbal hotel) in Jeruzalem. Namens het JWC namen deel aan het gesprek I. Singer, E. Steinberg en A. Becker, namens het SPI waren dat A. Roet en ikzelf. Het was een goed gesprek, partijen toonden begrip voor elkaars standpunt en de weg naar een goede samenwerking werd geopend.

In de eerste helft van mei 2000 vond in Tel Aviv een vervolgsprek plaats met vertegenwoordigers van het SPI (Avraham Roet, Philip Staal, Berthie Nachbar, Gidi Peiper) en Avi Becker, directeur van het JWC Israël. Ook tijdens deze bijeenkomst werd de verhouding van de Nederlandse verzekeraars met de commissie-Eagleburger besproken, evenals de onderhandelingen met de beurs.

Een ontmoeting van Eric Fischer, algemeen directeur van het Verbond van (Nederlandse) Verzekeraars, met Eagleburger en met het CJO als getuige à décharge bracht in mei 2000 een akkoord.

Op verzoek van het SPI kwamen op zondag 21 mei 2000 het CJO, het SPI en het Amerikaanse JWC in Jeruzalem bijeen. Het JWC werd vertegenwoordigd door I. Singer, E. Steinberg en A. Becker. Namens het CJO namen deel aan het gesprek R. Wurms en R.M. Naftaniel, terwijl A. Roet, Ph. Staal en B. Elburg de vertegen-

woordigers van het SPI waren. Het belangrijkste onderwerp tijdens dit gesprek waren de onderhandelingen tussen de Joodse partijen en de Nederlandse banken en beurs.

Israel Singer vertelde dat het JWC de mogelijkheid had deze kwestie alsnog aanhangig te maken bij de commissie-Hevesi. Het JWC kon de commissie vragen om sancties die de financiële belangen van de Nederlandse banken en beurs in de Verenigde Staten schaden. Tijdens de hoorzitting op donderdag 25 mei 2000 kon het JWC de commissie verzoeken deze sancties over te nemen. Dit voorstel van het JWC werd besproken, maar verkreeg bij het CJO en het SPI geen meerderheid. Het is, zei ik, natuurlijk een moeilijke beslissing om sancties te wensen, vooral omdat wij minder dan twee maanden in bespreking zijn met de beurs. Aan de andere kant mogen we niet vergeten dat het inschakelen van de commissie-Hevesi zich één keer per jaar voordoet en dat is aanstaande donderdag. Mijn voorstel was daarom dat 'het JWC de commissie-Hevesi informeert over de situatie en om sancties vraagt. Tijdens de hoorzitting van aanstaande donderdag vertelt het JWC dat de onderhandelingen in het beginstadium zijn, tot nu toe moeizaam verlopen en op het ogenblik muurvast zitten. Het JWC zegt tevens toe om binnen 30 dagen een gedetailleerd rapport over de voortgang van de onderhandelingen aan de commissie over te leggen. Naar aanleiding van dit rapport zal de commissie beslissen om al dan niet het voorstel tot sancties over te nemen.'

Dit voorstel werd met algemene stemmen aangenomen en lekte uit naar de media. Op 23 mei 2000 verspreide Reuters het bericht met als kop: 'WJC wants Dutch banks, stock market to face deadline'. Op 26 mei 2000, de dag na de hoorzitting van de commissie-Hevesi, kon men in Nederlandse kranten de volgende koppen lezen: 'Nederland moet haast maken met claims Joden'; 'Holocaust-commissie stelt Nederlandse beurs ultimatum'; 'De Newyorkse holocaust-commissie onder voorzitterschap van de financiële expert Alan Hevesi heeft gisteren na een hoorzitting het ultimatum over-

genomen en stuurt de beurs een brief'; 'Nieuwe boycot VS dreigt inzake Holocaust-claims'.

Hervatting van de onderhandelingen

Deze ontwikkelingen, evenals de onofficiële gesprekken tussen de partijen, hadden als resultaat dat op maandagochtend 5 juni 2000 om acht uur, opnieuw in het kantoor van Nauta Dutilh Amsterdam, een gesprek plaatsvond tussen VvdE/AEX en CJO/SPI. Dit keer waren ook de banken van de partij. Van de zijde van de beurs waren aanwezig de heren Möller (AEX) en Heemskerk (VvdE), hun advocaat van Everdingen, en de bedrijfsjurist van de AEX. Van de zijde van de banken de heren Outersterp (Fortis Bank), Schijf (Rabobank), Neukirchen (ABN AMRO) en Van Wassenaer (ING Group). Het CJO was vertegenwoordigd door de heren Naftaniel, Numann, Gelber (adviescollege CJO) en de adviseur van het CJO, de heer van Gent. Van het SPI waren aanwezig de heren Roet, Staal en onze juridisch adviseur de heer Kasdorp.

In het voorbereidende overleg hadden het CJO en het SPI afgesproken op te stappen als van de wederpartij geen substantieel aanbod op tafel zou komen. Het CJO en het SPI waren verder overeengekomen dat bij een bedrag van 250 miljoen gulden of meer zou worden onderhandeld.

Bij de opening van de vergadering bleek dat Blocks verhinderd was en dat de vertegenwoordigers van de vier banken op persoonlijke titel aanwezig waren. Ze konden of wilden niet onderhandelen op basis van een bedrag en stelde voor een arbitragecommissie te benoemen die binnen dertig dagen uitspraak zou moeten doen over een bedrag dat door deze vier banken aan de Joodse gemeenschap diende te worden betaald. De beurs bleef bij haar standpunt het rapport van de commissie-Scholten te volgen, wat volgens hen betekende het betalen van een bedrag van acht miljoen gulden.

Het CJO en het SPI bleven de VvdE en de AEX zien als degenen tegen wie de aanspraak was gericht, al beseften zij heel goed dat de financiële positie van de beurspartijen het onmogelijk maakte

om zonder bemoeienis van hun leden/aandeelhouders (de banken) aan de claim van de Joodse gemeenschap te voldoen. Toen bleek dat ook na aandringen van hun kant en een tweetal schorsingen het CJO en het SPI niet bereid waren arbitrage te aanvaarden werd op twee punten het standpunt van de beurs gewijzigd: men was bereid te volstaan met een niet-bindend advies en de banken waren ook bereid met het CJO en het SPI te praten op basis van het rapport dat KPMG in opdracht van het Ministerie van Financiën had vervaardigd. Dit rapport ging uit van een totaal tekort bij het effectenrechtsherstel van 12 miljoen gulden in 1953 (de 90-procentregeling), waarvan 4 miljoen door de beurspartijen was veroorzaakt. Het aandeel van de banken en hun rechtsvoorgangers in de beurshandel was hiervan de helft. De banken waren echter bereid de volledige schade van 4 miljoen voor hun rekening te nemen en na oprenting zou dit uitkomen op een bedrag van honderd miljoen gulden, zo zei Van Wassenaer van de ING. De banken hadden eerder een overeenkomst bereikt met het CJO – exclusief het door de banken veroorzaakte tekort bij het effectenrechtsherstel – van 50 miljoen gulden. De banken waren bereid een overeenkomst van een totaal bedrag van 150 miljoen gulden met de Joodse partijen te tekenen.

Hun uitgangspunt (4 miljoen gulden) evenals het bedrag van 100 miljoen gulden waren voor het CJO en het SPI onaanvaardbaar. De Joodse partijen bleven op hun standpunt: 1) De overeenkomst met de banken was afgehandeld hoewel nog niet getekend. 2) We zijn nu in gesprek met de VvdE/AEX over het tekort bij het effectenrechtsherstel en dat was 12 miljoen gulden in 1953.

Na intern beraad van de beurspartijen waren zij bereid het uitgangspunt van het CJO en het SPI zoals neergelegd in het rapport Paardekooper & Hoffman te accepteren. Van Wassenaer van de ING verduidelijkte hun standpunt door te zeggen: 'Indien het uitgangspunt van 12 miljoen gulden gehanteerd wordt, dan behouden wij ons het recht voor niet meer het gehele bedrag van de schade-

vergoeding voor onze rekening te nemen, maar slechts een nader te bepalen deel daarvan.'

Ik reageerde hierop door te zeggen: 'Dit is interessant. Uw uitgangspunt van 4 miljoen gulden en het door u aangeboden bedrag van 100 miljoen gulden geeft een oprenting van factor 25. Dit betekent dat nu u als uitgangspunt een schade van 12 miljoen gulden accepteert dit omgerekend naar de huidige waarde een bedrag van 300 miljoen gulden oplevert. Samen met de overeenkomst tussen de NVB en het CJO geeft dit een bedrag van 350 miljoen gulden. Ik neem aan dat de Joodse gemeenschap dit aanbod zal accepteren. Het gedeelte van de schade die de banken voor hun rekening nemen is een zaak tussen de banken en de beurs en ik vind dat wij, de Joodse gemeenschap, ons daar niet mee moeten willen bemoeien.'

De vergadering werd gesloten nadat partijen waren overeengekomen op donderdag 15 juni 2000 om 7 uur 's avonds in het gebouw van de Vereniging van Banken aan het Singel in Amsterdam opnieuw bijeen te komen. Het uitgangspunt zou dan zijn een schade van 12 miljoen in 1953. De banken zouden dan het percentage meedelen waarvoor zij zich aansprakelijk stelden, welke oprenting redelijk is alsmede de verdeling tussen aandelen en obligaties.

Op maandag 12 juni 2000 werd in Amerika een bespreking gevoerd tussen de heer Newman van de commissie-Hevesi en medewerkers van de ING-Groep. Tijdens dit overleg noemden medewerkers van de ING (namens de Vereniging van Banken) het bedrag van 314 miljoen gulden – als uitkomst van een bepaalde rekenmethode – dat in de onderhandelingen zou worden aangeboden. Elan Steinberg van het JWC informeerde Abraham Roet die op zijn beurt H. Markens (voorzitter CJO) en mij informeerde. De rekenmethode was gebaseerd op het uitgangspunt van 12 miljoen gulden zoals vastgesteld tijdens de vergadering van 5 juni 2000, een rentefactor van 22 – samengesteld uit zogenaamde 'vruchten' (uitbetaalde renten en dividenden), obligaties en aandelen – plus 50 miljoen gulden van de (nog) niet getekende overeenkomst tussen de NVB en het CJO.

Zoals gebruikelijk kwamen wij als onderhandelaars van het CJO en het SPI een dag voor de onderhandelingen met de beurs bijeen om de te volgen lijn en standpunten op elkaar af te stemmen. Woensdag 14 juni 2000 van 16:00 uur tot 20:00 uur werden bij Naftaniel thuis verschillende aspecten met betrekking tot de onderhandelingen besproken. Aanwezig waren Ronny Naftaniel (CJO), Micha Gelber (adviescollege CJO), Chris van Gent (adviseur CJO), Abraham Roet (SPI), Philip Staal (SPI) en Toon Kasdorp (adviseur SPI).

Alle aanwezigen waren het erover eens dat naar aanleiding van de gebeurtenissen in Amerika het minimum bedrag van de te sluiten overeenkomst met de beurs en banken 314 miljoen gulden zou zijn. Er werd besloten als opening een bedrag van 345 miljoen gulden (inclusief de overeenkomst met de NVB) te noemen en een minimum van 315 miljoen te accepteren.

Vervolgens kwam Ronny Naftaniel met de mededeling dat hij had gehoord dat Ernst Numann en Henri Markens – volledig buiten iedereen om en zonder mandaat hiervoor gekregen te hebben – al drie weken aan het onderhandelen waren met Blocks, directeur van de NVB. In dit kader hadden ze Blocks laten weten dat zij genoeg zouden nemen met een bedrag van 290 miljoen gulden. Dit bedrag is inclusief de 50 miljoen gulden van de (nog) niet getekende overeenkomst met de banken. Numann en Markens kwamen om 19:00 uur hun houding in deze kwestie persoonlijk verdedigen.

De vergadering besloot deze discussie uit te stellen tot na het bereiken van een overeenkomst met de VvdE en AEX. De onderhandelingsdelegatie voelde zich niet gebonden aan de toezegging van Numann en Markens aan de NVB en lieten hun ongenoegen blijken.

Dit alles leidde tijdens de onderhandelingen met de banken en de beurs op 15 juni 2000 tot een voor beide partijen vervelende situatie. Naar aanleiding van de toezegging van Numann en Markens begon de beurspartij met het aanbieden van een bedrag van 290 miljoen (inclusief NVB), een overeenkomst in hoofdlijnen en een

berekening van het voorstel. Dit voorstel, zeiden de banken, is niet onderhandelbaar en zou worden ingetrokken indien het vanavond niet zou worden geaccepteerd. Naftaniel kwam daarop met het tegenvoorstel van 345 miljoen gulden (inclusief NVB) dat eveneens zou worden ingetrokken als het niet vanavond zou worden aanvaard.

De verwarring was voor beide partijen even groot. De beurspartij kon niet begrijpen dat hun aanbod door de Joodse partijen werd afgewezen. Numann en Markens van het CJO hadden de directeur van de NVB toch duidelijk laten weten dat een bedrag van 290 miljoen gulden zou worden aanvaard. Ook de Joodse partijen waren verbaasd en konden niet begrijpen dat het aanbod van de beurspartij minder dan 314 miljoen is. Vertegenwoordigers van de ING hadden dit bedrag toch bij de commissie-Hevesi berekend. Blocks wilde vervolgens apart spreken met Naftaniel en Kasdorp, waarop de vergadering werd geschorst voor intern beraad.

Blocks liet weten dat hij zijn nek had uitgestoken voor dit voorstel alleen omdat hij van Numann en Markens had gehoord dat het als uiterste bod aanvaardbaar zou zijn. Hij zou ernstig teleurgesteld zijn als hij opnieuw in zijn hemd zou worden gezet, net zoals twee maanden geleden toen het 50 miljoen gulden voorstel van de NVB door het CJO was aanvaard om vervolgens niet te worden ondertekend. Aan Blocks werd uitgelegd dat Numann en Markens zonder mandaat hadden onderhandeld en dat Blocks in elk geval had kunnen weten dat zij niet voor Platform Israël konden spreken.

Numann en Markens die zich zorgen hadden gemaakt over de reputatie van de Joodse gemeenschap in Nederland en daarom het totale bedrag van de beurs en banken beneden 300 miljoen gulden wilden houden, hadden het tegenovergestelde bereikt. Door hun handelen hadden zij de reputatie van het CJO als eerlijke onderhandelingspartner schade toegebracht.

Tijdens de schorsing van de vergadering kwam Van Wassenaer van de ING bij mij zitten en zei: 'Waarom accepteren jullie ons bod niet? Het is toch een reëel bedrag? Als jullie dit bod niet accepteren,

dan zitten we weer op de acht miljoen gulden waarmee de onderhandelingen begonnen zijn.'

Ik wist echter dat Van Wassenaer begreep dat de situatie in de laatste weken volkomen was veranderd. Het SPI was naast het CJO een volledige partner in de onderhandelingen geworden. En door de inspanningen van het SPI waren het Joods Wereldcongres (JWC) en de commissie-Hevesi bij de onderhandelingen betrokken geraakt, waardoor Bankverzekeraar ING een blokkade vreesde door de machtige lobby van het JWC bij de overname van twee Amerikaanse verzekeraars. Bovendien was er naar aanleiding van de gebeurtenissen in Amerika geen enkele reden een bedrag lager dan 314 miljoen gulden te accepteren.

Ik antwoordde: 'Wij hebben de tijd. De Joodse gemeenschap heeft vijftig jaar gewacht, we kunnen langer wachten. De beurs heeft op 5 april 2000 een schadevergoeding van 8 miljoen gulden aangeboden. Samen met de overeenkomst van de NVB een bedrag van 58 miljoen gulden. De Joodse partijen hebben dit bedrag als onbespreekbaar bestempeld. Op 5 juni 2000 hebben jullie een bedrag van 150 miljoen gulden aangeboden en vandaag (15 juni 2000) zijn jullie bereid een schadevergoeding van 290 miljoen gulden (inclusief NVB) te betalen. Vandaag is onze eis een totaal bedrag van 345 miljoen gulden.'

Na een uur werd de vergadering heropend en kwam de beurspartij met een aanbod van 312,5 miljoen, dat na een paar minuten werd verhoogd tot 314 miljoen gulden (inclusief NVB). Dit bedrag werd door de Joodse partijen geaccepteerd.

De overeenkomst in hoofdlijnen werd tegen middernacht in zesvoud getekend met als belangrijkste punten:

- De AEX en de VvdE zullen een spijtbetuiging publiceren (na overleg met de Joodse partijen) in de relevante Nederlandse, Israëlische en Amerikaanse media.
- De AEX en de VvdE zullen een toegankelijke publicatie in de Nederlandse en Engelse taal bekostigen, die de hoofdlijnen van de commissie-Scholten reflecteert. De redactie zal bestaan uit iemand

namens de Joodse partijen, een vertegenwoordiger namens de beurs en een onafhankelijke derde.

– Partijen kwamen ter afronding een totaal bedrag van 314 miljoen gulden (inclusief NVB) overeen.

Nadat de overeenkomst in de nacht van 15 op 16 juni 2000 tot stand was gekomen, werd door de aanwezigen een geïmproviseerde persconferentie gegeven. Op een directe vraag aan Blocks of hij zich gedurende de onderhandelingen weleens gechanteerd heeft gevoeld antwoordde hij: 'Ja, ik had me wel eens gechanteerd gevoeld, maar terugkijkend op het gehele proces was ik achteraf tot de conclusie gekomen dat er per saldo van chantage geen sprake was, wel van forse (internationale) druk.'⁵¹

Na 15 juni 2000 zijn de partijen nog enkele keren bijeengekomen om overeenstemming te bereiken over de uiteindelijke tekst van

Het CJO en het Platform Israël voerden medio 2000 overleg met de financiële instellingen, 1e van rechts Philip Staal. (ANP Foto)

de overeenkomst met de VvdE en AEX (de overeenkomst met de NVB was al akkoord bevonden door de partijen en zou gelijk met de overeenkomst van de beurs getekend worden). Er was een aantal punten die ik in de overeenkomst wenste en waarover verschil van mening bestond met voornamelijk het CJO, waarvan de belangrijkste zijn:

- Overeenkomst betreffende de tekst van de te adverteren spijtbetuiging door de VvdE/AEX. Ik wilde een duidelijk excuus van de VvdE/AEX, een excuus dat niet voor verschillende uitleggingen vatbaar zou zijn (zie bijlage 4 van de overeenkomst).
- Vaststellen – in overeenstemming met één van de doelstellingen van het SPI – dat een deel van de collectieve Maror-gelden rechtstreeks zouden worden overgemaakt naar een door het SPI aan te wijzen stichting. Numann en Gelber van het CJO wilden dit voorkomen, waarop ik mededeelde alleen dan de overeenkomst te ondertekenen wanneer aan deze doelstelling van het SPI zou zijn voldaan. Indien het CJO dit punt niet wilde accepteren, zou het SPI een aparte overeenkomst met de banken aangaan. Ook deze hindernis is met succes genomen (zie de overeenkomst evenals de gezamenlijke brief van CJO en SPI aan NVB d.d. 7 juli 2000⁵²).
- Vaststellen voor welke punten de Joodse gemeenschap kwijting geeft (punt 10 van de overeenkomst).

Deze punten zijn naar tevredenheid van het SPI door mij opgelost en in de uiteindelijke overeenkomst geïmplementeerd. Kasdorp begint zijn e-mail van 19 juni 2000 – het gespreksverslag met de banken en beurs van 15 juni 2000 – aan de bestuursleden van het SPI, als volgt:

Om te beginnen mijn gelukwensen aan iedereen en mijn respect aan Avram en Philip die belangrijk en beslissend hebben bijgedragen aan het bereikte resultaat.⁵³

Barend Elburg, secretaris van het SPI, schrijft in het Jaarverslag 1999/2000 van SPI):

De vasthoudendheid van Avraham Roet en drs. Philip Staal heeft in de onderhandelingen met de banken en de effectenwereld een grote rol gespeeld, evenals Philip's inbreng van enkele belangrijke praktische punten in de overeenkomsten met de Nederlandse Vereniging van Banken en de Amsterdamse Effectenwereld. Dit betrof o.a. het rechtstreeks naar Israël overmaken van het bedrag bestemd voor de infrastructuur in Israël en de uitdrukkelijke woorden van excuus in een advertentie die de AEX in vele kranten in Nederland, Israël en de V.S. plaatste.⁵⁴

Partijen hebben de overeenkomst getekend op 13 juli 2000. Ik had op die dag andere verplichtingen en heb de overeenkomst op 18 juli 2000 getekend.

HOOFDSTUK 6

Verdeling Maror-gelden

Inleiding

Mede naar aanleiding van de onderzoeksrapporten van de verschillende commissies zijn in 1999-2000 overeenkomsten gesloten door CJO/SPI (namens de Joodse gemeenschap) met de regering en een aantal private organisaties. De overeenkomsten brachten morele en materiële restitutie met zich mee. Morele restitutie in de vorm van publicaties van spijtbetuiging en hierdoor erkenning van tekortkomingen in het rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog. De Joodse gemeenschap kreeg ook materiële restitutie en daardoor de beschikking over een totaal bedrag van 764 miljoen gulden (€ 346,8 miljoen). Dit bedrag is afkomstig van zowel de overheid als de private sector als volgt:

1. Publieke gelden afkomstig van:
 - de Nederlandse regering: 400 miljoen gulden.
2. Private gelden afkomstig van:
 - de Vereniging Verbond van Verzekeraars: 50 miljoen gulden.
 - de Nederlandse Vereniging van Banken: 50 miljoen gulden.
 - de Vereniging voor de Effectenhandel en de Amsterdam Exchange N.V.: 264 miljoen gulden.

Deze gelden, bekend onder de naam Maror-gelden (Hebreeuws voor ‘bitterkruid’¹ en de beginletters van ‘Morele Aansprakelijkheid Roof en Rechtsherstel’), zijn restitutiegelden. Deze gelden behelzen geen vorm van schadevergoeding betreffende geroofd vermogen tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar zijn een erkenning van tekortkomingen in het naoorlogse rechtsherstel.

De Maror-gelden zijn beschikbaar gesteld voor uitkeringen aan zowel individuele personen als collectieve doelen. Voor collectieve doelen is door de Joodse partijen overeengekomen een bedrag van maximaal 20 procent van het totale uitkeringsvermogen beschikbaar te stellen.

Om deze gelden te beheren en (doen) verdelen zijn twee stichtingen opgericht: Stichting Maror-gelden Overheid (SMO) voor de publieke gelden, en Stichting Individuele Maror-gelden (SIM) voor de private gelden.

Publieke gelden

De regering heeft haar morele aanspraken erkend en een eenmalig bedrag van 400 miljoen gulden ter beschikking gesteld aan de Nederlands-Joodse gemeenschap als erkenning van achteraf geconstateerde tekortkomingen in het rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog en het overheidshandelen.²

Tussen de regering en het CJO is overeengekomen dat van de 400 miljoen gulden een bedrag van 50 miljoen gulden aan projecten in het buitenland besteed zal worden. Verder heeft het CJO toegezegd dat van het resterende bedrag van 350 miljoen enkele tientallen miljoenen gulden aan collectieve Joodse doelen in Nederland beschikbaar zal worden gesteld.

De Stichting Maror-gelden Overheid (SMO) heeft de vorm van een zelfstandig bestuursorgaan (ZBO). Dit houdt in dat de stichting binnen een publiekrechtelijk kader opereert. Het bestuur is verantwoordelijk voor de uitgaven en inkomsten en de minister

van Financiën legt hiervoor verantwoording af aan de Staten-Generaal.

De Stichting Joods Humanitair Fonds, belast met het beheren en (doen) verdelen van vijftig miljoen gulden (met rente vanaf 21 maart 2000) bestemd voor projecten in andere landen dan Nederland en Israël, is op 31 januari 2002 opgericht.

De oprichtingsakte van de SMO werd bij Frank Jan Oranje, notaris in Den Haag, op 1 december 2000 getekend.³ Handelend als bestuurders van het Centraal Joods Overleg Externe Belangen waren aanwezig: Robert Jean Wurms en Ernst Jona Numann. Handelend als bestuurders van Stichting Platform Israël waren aanwezig: Abraham Roet en schrijver dezes. Het bestuur van de stichting wordt door het CJO en het Platform Israël gezamenlijk benoemd. De benoeming van de bestuursleden en hun plaatsvervangers geschiedt niet dan na goedkeuring van de minister van Financiën. Bestuursleden en hun plaatsvervangers worden benoemd voor de tijd van maximaal vier jaar.

Het bestuur van de SMO is op 4 december 2000 geïnstalleerd door minister Zalm van Financiën en bestond uit: Michel Robert van der Heijden, Fred Ensel, Michaël Gelber, Jacob Bernard Polak, Reina Louise Spier-van der Woude, Abraham Roet en schrijver dezes. Per 1 december 2004 verstreek de statutaire zittingsduur van deze personen.

Per 1 januari 2005 is de SMO door de minister van Financiën opgeheven. Stichting Afwikkeling Maror-gelden Overheid (SAMO) heeft vanaf 1 januari 2005 de taak van SMO overgenomen.

De SMO was belast met het beheren en (doen) verdelen van 350 miljoen gulden (met rente vanaf 21 maart 2000). De verdeling van deze gelden (zowel de individuele uitkeringen als de uitkeringen ten behoeve van collectieve doelen) vond plaats in overeenstemming met de door het SMO-bestuur vastgestelde (met instemming van CJO en SPI) en door de minister van Financiën goedgekeurde uitkeringsreglementen.⁴

De SMO kende drie Kamers. Deze Kamers beschikten over uitkeringen op basis van het daartoe door het SMO-bestuur verstrekte mandaat en in overeenstemming met de uitkeringsreglementen. De Kamers waren als volgt belast:

– Kamer I

De individuele uitkeringen van Maror-gelden; deze Kamer was actief in de periode december 2000 tot december 2003.

– Kamer II

De uitkeringen van de Maror-gelden aan collectieve doelen ten behoeve van de Nederlands-Joodse gemeenschap in Nederland en in het buitenland, anders dan Israël. Midden 2003 werden de reglementen van Kamer II vastgesteld door het SMO-bestuur en goedgekeurd door de minister van Financiën, waarna publicatie in de *Staatscourant* volgde. Eveneens werden de leden van deze Kamer benoemd. Per 1 januari 2005 is deze Kamer door de minister van Financiën opgeheven.

– Kamer III

De uitkeringen van de Maror-gelden aan collectieve doelen ten behoeve van de Nederlands-Joodse gemeenschap in Israël. De reglementen van deze Kamer zijn midden 2003 vastgesteld door het SMO-bestuur en goedgekeurd door de minister van Financiën, waarna publicatie in de *Staatscourant* volgde. De leden van Kamer III werden eveneens midden 2003 benoemd. Kamer III is per 1 januari 2005 door de minister van Financiën opgeheven.

Private gelden

De Joodse partijen hebben overeenkomsten gesloten met de vereniging Verbond van Verzekeraars, de Nederlandse Vereniging van Banken, de Vereniging voor de Effectenhandel en Amsterdam Exchange N.V. Met deze overeenkomsten wordt voldaan aan de verplichtingen van de Verzekeraars, Banken en Beurspartijen tot rechtsherstel aan de Joodse belanghebbenden of hun rechtsopvol-

gers, voor zover dit niet dan wel onvoldoende heeft plaatsgevonden gedurende het naoorlogse rechtsherstel. De Joodse partijen hebben daarom in de overeenkomsten verklaard niets meer te vorderen te hebben en verlenen volledige kwijting. Als uitvloeisel van de door CJO en SPI medio 2000 gesloten overeenkomsten zijn er eind 2001, begin 2002 drie stichtingen opgericht waar individuele Joodse belanghebbenden of hun rechtsopvolgers claims kunnen indienen. Het zijn:

- Stichting Individuele Verzekeringsaanpakken Sjoa;
- Stichting Individuele Bankaanpakken Sjoa;
- Stichting Individuele Effectenaanpakken Sjoa.

Deze stichtingen zijn claimstichtingen en zijn gericht op de uitbetaling van bewijsbare niet uitgekeerde oorlogstegoeden aan Joodse oorlogsslachtoffers of hun rechtsopvolgers. De uitbetalingen van deze claimstichtingen staan los van de uitbetalingen door de Maror-stichtingen (SMO en SIM). Deze stichtingen beheren en keren een vast bedrag uit aan iedere Jood die – hoe kort ook – tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland verbleef en, indien hij/zij na de bevrijding is overleden, aan hun partners en/of kinderen. De bestemming van de gerestitueerde bedragen van de Verzekeraars, Banken en Beurs is als volgt:

1. De 50 miljoen gulden die door de vereniging Verbond van Verzekeraars zijn gerestitueerd:
 - 25 miljoen gulden – uitkeringen (individueel en collectief);
 - 20 miljoen gulden – Stichting Individuele Verzekeringsaanpakken Sjoa;
 - 5 miljoen gulden – digitaal monument ter herdenking aan de Sjoa.
2. De 50 miljoen gulden die door de Nederlandse Vereniging van Banken zijn gerestitueerd:
 - 45 miljoen gulden – uitkeringen (individueel en collectief);
 - 5 miljoen gulden – Stichting Individuele Bankaanpakken Sjoa.

3. De 264 miljoen gulden die door de Vereniging voor de Effectenhandel en de Amsterdam Exchange N.V. zijn gerestitueerd:
- 164 miljoen gulden – uitkeringen (individueel en collectief);
 - 75 miljoen gulden – Stichting Individuele Effectenaanspraken Sjoa;
 - 25 miljoen gulden – bedoeld als een reservering voor mogelijke claims die worden ingediend tegen stichtingen en hun bestuurders die bij de restitutie en verdeling van de Joodse tegoeden zijn betrokken.

Het totale bedrag van de private gelden bestemd voor individuele en collectieve uitkeringen bedroeg bij de oprichting van de SIM 234 miljoen gulden (€ 106,1 miljoen). De drie claimstichtingen hebben samen een vermogen van 100 miljoen gulden (€ 45,39 miljoen).

De oprichtingsakte van de Stichting Individuele Maror-gelden (SIM) werd op 1 december 2000 bij Frank Jan Oranje, notaris in Den Haag, getekend. Handelend als bestuurders van het Centraal Joods Overleg Externe Belangen waren aanwezig: Robert Jean Wurms en Ernst Jona Numann. Handelend als bestuurders van Stichting Platform Israël waren aanwezig: Abraham Roet en schrijver dezes.

Het bestuur bestond uit⁵: Hans Werner Bril, Michal Citroen, Jacques Siegfried Koekoek, Marion Elisabeth Richheimer-de Vries, Yvonne Barbara Walvisch-Stokvis, Abraham Roet en schrijver dezes. De laatste twee zijn op 18 januari 2001 uit de SIM getreden en vervangen door Menno Cohen en Lina Hendrika Kidar-Levie.⁶ Het bestuur van de stichting wordt door CJO en het Platform Israël gezamenlijk benoemd. Bestuursleden en hun plaatsvervaarders worden benoemd voor de tijd van maximaal vier jaar. Per 1 december 2004 verstrijkt de statutaire zittingsduur van de eerste vijf personen; de zittingsduur van Menno Cohen en Hendrika Kidar-Levie verstrijkt op 18 januari 2005.

Voor de verdeling van de private collectieve Maror-gelden werden twee stichtingen opgericht:

- Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland (COM), voor uitkeringen die betrekking hebben op collectieve doelen ten behoeve van de Nederlands-Joodse gemeenschap in Nederland en in het buitenland, anders dan Israël.

De oprichtingsakte van de COM is op 24 november 2004 getekend.⁷ Handelend als bestuurders van Centraal Joods Overleg (CJO) waren David Philip Cohen Paraira en Ronald Maurice Naf-taniel.

- Stichting Collectieve Maror-gelden Israël (SCMI), voor uitkeringen die betrekking hebben op collectieve doelen ten behoeve van de Nederlands-Joodse gemeenschap in Israël. De oprichtingsakte van de SCMI is op 18 oktober 2001 getekend.⁸ Handelend als bestuurders van Stichting Platform Israël (SPI) waren aanwezig Abraham Roet, Barend Elburg en Baruch Bar-Tel.

De regering had als eis gesteld dat de geldstromen van de Publieke gelden (SMO) en de Private gelden (SIM) niet met elkaar mochten worden vermengd. Dit hield in dat de individuele belanghebbenden, uitkeringen ontvingen van zowel de SMO als van de SIM.

Zoals gezegd was Kamer I belast met de uitkeringen van de individuele Maror-gelden uit de Publieke gelden (Kamer I deed dit op basis van het daartoe door het SMO-bestuur verstrekte mandaat). De SIM was belast met de uitkeringen van de individuele Maror-gelden uit de Private gelden.

Om te voorkomen dat op een aanvraag voor uitkering door Kamer I en de SIM verschillend zou worden beschikt, werd tussen hen een personele unie gevormd. Met andere woorden: de bestuursleden van de SIM en de bestuursleden van Kamer I waren dezelfde personen. Ook voor de collectieve uitkeringen werden personele unies gevormd. Kamer II vormde een personele unie met de Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland (COM) en Kamer III met de Stichting Collectieve Maror-gelden Israël (SCMI).

Bureau Maror-gelden

In augustus 2000 (vier maanden voordat de SMO was opgericht) is begonnen met het opzetten van het 'Bureau Maror-gelden'. Dit Bureau had tot taak de ter beschikking gestelde restitutiegeden te verdelen. Het bestuur van de SMO heeft in zijn eerste vergadering (4 december 2000) de verplichtingen overgenomen, aangegaan door het Bureau Maror-gelden tijdens de voorbereidingsperiode. Het Bureau biedt ondersteuning zowel aan SMO als aan SIM.

Tussen het Ministerie van Financiën en de betrokken organisaties is overeengekomen dat de uitvoeringskosten SMO – voor zover deze binnen de door het bestuur vastgestelde en door de minister van Financiën goedgekeurde begroting blijven – voor rekening van de overheid komen. (hoofdstuk 5 punt 10 'Renteverlies'.) Hieruit volgt dat het gehele door de SMO beheerde uitkeringsvermogen ten goede komt aan individuele ontvangers en belanghebbende organisaties.

Aangezien de werkzaamheden ter verdeling van de Maror-gelden zowel voor SMO als SIM parallel lopen, is met het Ministerie van Financiën een regeling getroffen, waarbij tegen een finale vergoeding van 1 miljoen gulden (€ 453.780) het Bureau ook de organisatorische en secretariële werkzaamheden van de SIM voor zijn rekening neemt en haar tevens huisvesting biedt. Dit bedrag is in het jaar 2000/2001 door SMO ontvangen.⁹ De totale uitvoeringskosten – vanaf 1 december 2000 tot 31 december 2004 – bedroegen € 12,65 miljoen.¹⁰

De door Bureau Maror-gelden en de Kamers I, II en III gemaakte kosten werden betaald door de SMO en vergoed door de overheid. De door SCMI en de COM (de stichtingen die de collectieve private gelden in Israël en Nederland beheren en verdelen) gemaakte kosten worden door de SIM betaald en onttrokken uit het uitkeringsvermogen van de SIM.

Zoals gezegd keert de SMO bedragen uit aan individuele belanghebbenden evenals aan collectieve doelen. Uiteraard hebben

de individuele belanghebbenden (oorlogsslachtoffers) de hoogste prioriteit gekregen. In december 2000 zijn aan hen de eerste uitkeringen betaald. De uitkeringen aan collectieve doelen zijn in 2004 van start gegaan.

De SMO is door de minister van Financiën, drs. Gerrit Zalm, geïnstalleerd op 4 december 2000. Omdat de meeste belanghebbenden niet meer zo jong zijn, was snelheid geboden. De SMO heeft mede daarom besloten dat de aanvraagformulieren voor individuele uitkeringen ingediend konden worden tot 31 december 2001. Een relatief korte tijd, zeker als men in aanmerking neemt dat dit zo'n vijftig jaar na het rechtsherstel plaatsvond. Bovendien zijn na de Tweede Wereldoorlog veel Nederlandse Joden (circa 30%) geëmigreerd, waardoor het moeilijk was alle belanghebbenden te bereiken. Toch moesten zo veel mogelijk potentiële belanghebbenden worden geïnformeerd over de mogelijkheid een aanvraag voor de Maror-gelden in te dienen. Een advertentiecampagne die zich uitstrekte tot ver buiten de grenzen van Nederland was een van de oplossingen. Zo werden de belanghebbenden geïnformeerd via advertenties in kranten, de radio en via ambassades, bijeenkomsten enzovoort. De SMO heeft veel contacten onderhouden met Joodse organisaties in Nederland, Israël en daarbuiten.

Ook heeft het bestuur van de SMO veel aandacht besteed aan de mogelijke emotionele gevolgen van het Maror-gebeuren bij potentiële aanvragers. Men heeft de pijn – het herbeleven van de Sjoa – zo veel mogelijk geprobeerd te verzachten door in Nederland en Israël een Helpdesk in te richten. Oproepkrachten, getraind door JMW in Nederland en door ELAH in Israël, waren altijd bereikbaar en bereid voor een gesprek met aanvragers die daar behoefte aan hadden. Van de Helpdesk werd ook gebruik gemaakt door personen met specifieke problemen, hetzij vragen over het beleid van Maror, hetzij praktische vragen met betrekking tot het invullen van het aanvraagformulier, hetzij persoonlijke emotionele vragen. Indien de medewerkers van de Helpdesk het wenselijk of nodig vonden werden de aanvragers attent gemaakt op JMW in Nederland en ELAH in

Israël. De Helpdesk heeft vanaf midden 2000 tot eind 2001 gefunctioneerd. De kosten van de Helpdesks en hun speciale service werden door het Ministerie van Financiën en SMO als volgt vergoed:

Land	Kosten ¹¹	Aantal Uitkeringen ¹²	Kosten per aanvraag
Nederland	€ 4.315	25.614	€ 0,17
Israël	€ 769.028	3.434	€ 223,95
USA	€ 63.438	2.699	€ 23,50
Rest v.d. wereld	€ 2.778	3.092	€ 0,90
Totaal	€ 839.559	34.839	€ 24,10

SPI ontwikkelde een aantal activiteiten te weten: Platform algemeen, Werkgroep, Voorbereidingskosten Maror, Steunpunt, Helpdesk Israël (HDI) en later het uitvoeringsbureau van Kamer III/SCMI.

Dit is van belang omdat onder meer de gezamenlijke huisvesting van SPI, HDI en Kamer III/SCMI tot gezamenlijke kosten leidde die op een juiste wijze over de verschillende organisaties verdeeld dienden te worden. Maar meer nog omdat vanuit zeer diverse bronnen uit Nederland overgemaakte gelden werden bestemd voor de onderscheiden activiteiten, waarbij SPI voor iedere activiteit aan haar subsidiegever verantwoording zal moeten afleggen.

HDI werd door SPI beschouwd als een onderdeel van de door haar ontwikkelde activiteiten. Maar de door HDI gemaakte kosten werden vergoed door het Ministerie van Financiën en de SMO. De SMO is een zelfstandig bestuursorgaan en legde voor haar uitgaven (via de minister van Financiën) verantwoording af aan de Staten-Generaal. De SMO beschouwde HDI dan ook als een integraal onderdeel van haar verantwoordelijkheid. In de voorwaarden van het Ministerie van Financiën is onder meer opgenomen dat de geldstromen duidelijk gescheiden en traceerbaar dienen te zijn. Dit was

echter niet het geval, waardoor SMO geen verantwoording kon nemen voor de activiteiten van HDI.

Het door SPI vertegenwoordigde deel van de Nederlands-Joodse gemeenschap in Israël heeft zich in de loop der jaren steeds verzet tegen wat zij ten onrechte zag als “bevoogding” door Nederland. De moeizaam tot stand gekomen reglementen konden slechts met grote inspanning worden gehandhaafd. Dit, gekoppeld aan het streven de voor uitvoeringskosten ter beschikking staande budgettaire ruimte zo ruim mogelijk te benutten – onder meer door niet direct aan de uitvoering gerelateerde kosten op deze begroting te laten drukken – was een bron van steeds weerkerende conflicten tussen SPI, HDI en Kamer III/SCMI aan de ene kant en SMO aan de andere kant.

Het SMO-bestuur is na lang worstelen uiteindelijk tot de conclusie gekomen dat verdere pogingen om de kaders van het Nederlandse openbaar bestuur op de organisaties in Israël te willen toepassen, slechts tot eindeloze juridische procedures zouden voeren die niet in het belang zijn van de zaak en de uitkeringsgerechtigden. Dientengevolge adviseerde de SMO in haar brief van 8 juli 2004 aan het Ministerie van Financiën, haar bemoeienissen met de collectieve verdeling in Israël zo spoedig mogelijk tot een juridisch antwoord einde te brengen.¹³

Belanghebbenden bij een individuele uitkering

Voor het vaststellen van wie recht had op een individuele uitkering van de Maror-gelden is een werkgroep opgericht bestaande uit vertegenwoordigers van het Centraal Joods Overleg (CJO), Stichting Platform Israël (SPI), Adviescollege Restitutie en Verdeling (ARV), Ministerie van Financiën (MinFin) en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Deze Werkgroep heeft de individuele verdeling voorbereid en uiteindelijk een voorstel gedaan met betrekking tot de verdeling van de Joodse tegoeden.¹⁴

Het uitgangspunt van de Werkgroep was: om in aanmerking te komen voor een uitkering van de Maror-gelden moet de persoon een Joodse achtergrond hebben en tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland direct dan wel indirect beroofd zijn. Daarbij gaat men ervan uit dat personen die daadwerkelijk als Jood zijn vervolgd per definitie ook zijn beroofd. Uiteraard bestaan er daarnaast ook andere groepen die – in verschillende mate – in materiële zin te lijden hebben gehad van de vervolging. Echter, bij de verdeling van de Maror-gelden is het uitgangspunt dat een belanghebbende als Jood vervolgd moet zijn.

Naar aanleiding van het eerder genoemde uitgangspunt heeft de Werkgroep de volgende definitie voorgesteld waaraan iemand moet voldoen om in aanmerking te komen voor een individuele uitkering: Een belanghebbende

- is een natuurlijke persoon die geboren is voor 8 mei 1945;
- had gedurende de periode van 10 mei 1940 tot 8 mei 1945 enige tijd of permanent zijn/haar woonplaats in Nederland en was op 8 mei 1945 nog in leven;
- is geboren uit ten minste één Joodse ouder en twee Joodse grootouders aan de kant van de betreffende Joodse ouder, of was wegens Joods-zijn in of vanuit Nederland vervolgd dan wel beroofd.

Omdat de Maror-gelden worden uitgekeerd aan belanghebbenden wegens geconstateerde tekortkomingen in het naoorlogse rechtsherstel in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw, is besloten dat indien een belanghebbende inmiddels is overleden, zijn/haar portie naar zijn/haar in leven zijnde kinderen gaat. Deze natuurlijke persoon/personen ontvangt/ontvangen dan als plaatsvervanger een uitkering. Deze systematiek lijkt logisch en rechtvaardig, maar brengt een onrechtvaardigheid met zich mee tegenover de oorlogswezen. Het voorstel van de Werkgroep hield in dat kinderen die met ouders de oorlog hebben overleefd drie porties kunnen krijgen (hun eigen portie en als hij/zij enig kind is en beide ouders ondertussen overleden zijn, bovendien als plaatsvervanger in aanmerking

komen voor twee porties). Ook een tweede generatie vervolgden, van wie beide belanghebbende ouders ondertussen overleden zijn, komt (indien zij/hij enig naoorlogs kind is, wat relatief veel voorkomt) als plaatsvervanger in aanmerking voor twee porties. Oorlogswezen kunnen per definitie nooit plaatsvervanger zijn en kunnen daarom maximaal één portie ontvangen.

SINJOI, de Israëlische stichting met als doel de belangen te behartigen van de Joodse Tweede-Wereldoorlogwezen afkomstig uit Nederland, eiste een dubbele portie voor hun doelgroep. Maar het ging immers om restitutiegeld en niet om een vergoeding of smartengeld. Bovendien – zo wordt betoogd – is leed subjectief. Men kan en mag geen leed met leed vergelijken. Hoe zou men het leed van de ene overlevende van de Sjoa met dat van de andere overlevende willen vergelijken? Men kan en mag zelfs niet proberen leed te ‘graduëren’. Maar ik zie ook geen reden waarom de oorlogswezen minder moeten krijgen dan kinderen die met hun ouder(s) de oorlog hebben overleefd. De Werkgroep heeft voor deze redenering begrip getoond en in haar eindrapport voorgesteld het aantal porties per persoon te beperken tot maximaal één. Een plaatsvervanger werd daarom als volgt gedefinieerd: Indien de belanghebbende tussen 8 mei 1945 en het moment van verdeling is overleden, kunnen zijn of haar kinderen als plaatsvervangers optreden.

- Personen die conform de definitie een zelfstandig recht hebben, kunnen niet ook als plaatsvervangers optreden.
- Plaatsvervangers kunnen niet meer dan één unit/portie per persoon ontvangen.
- Als plaatsvervangers komen in aanmerking alle wettige, gewettigde en als pleegkinderen aangenomen kinderen.

De Werkgroep geeft bij deze definitie de volgende toelichting: ‘Teneinde gelijkheid te creëren tussen personen die als wees uit de Sjoa zijn gekomen en personen die met één of twee ouders terugkwamen, is het aantal units/porties gesteld op maximaal één per persoon.’

Verscheidene mensen vonden deze definitie niet breed genoeg, omdat hieronder niet de partners van de belanghebbenden vallen. Ook hiermee is rekening gehouden en het begrip plaatsvervanger is daarom als volgt uitgebreid:

Plaatsvervanger(s): de nog in leven zijnde weduwe of weduwnaar en kinderen van die belanghebbende die is overleden voordat hij/zij een aanvraag heeft ingediend, voorzover de weduwe of weduwnaar en/of de kinderen zelf geen belanghebbende zijn. Onder 'weduwe' of 'weduwnaar' wordt in dit reglement verstaan: de persoon met wie de belanghebbende op het moment van zijn/haar overlijden was getrouwd of van wie hij/zij op dat moment de geregistreerde partner was.

De definitie van plaatsvervanger doet, naar mijn mening, onrecht aan de eerste generatie oorlogsslachtoffers. Immers, een belanghebbende is een overlevende van de Sjoa (en het gaat toch in eerste instantie om deze groep), maar kan geen plaatsvervanger zijn daar hij anders meer dan één portie ontvangt. Alleen plaatsvervangers die geen belanghebbenden zijn (dus de naoorlogse generatie of personen die niet als Jood zijn vervolgd) kunnen erven van zijn/haar ouders/partners. Voor de volledige erfenis komen dus in aanmerking alleen personen die na de Sjoa geboren zijn en/of niet in de Sjoa vervolgd zijn. Hierdoor wordt de eerste generatie Joodse overlevenden van de Sjoa, kinderen en partners, onterfd. Zij komen immers niet in aanmerking voor de verdeling van de erfenis. Hiermee worden de overlevenden van de Sjoa ernstig gediscrimineerd. Per e-mail heb ik mijn mening hierover aan alle relevante personen op 20 augustus 2000 laten weten.¹⁵

Uitkeringen Maror-gelden per categorie

Om de Maror-gelden aan individuele belanghebbenden in één ronde uit te keren is het noodzakelijk het bedrag per portie te weten. Het bedrag per portie kan alleen dan bepaald worden indien zowel

het aantal belanghebbenden als het aantal plaatsvervangers bekend zijn. Bovendien moet gewacht worden totdat bekend is welk bedrag de claimstichtingen kunnen overhevelen naar het uitkeringsvermogen van de SIM.

Indien men de Maror-gelden in één ronde wil uitkeren is dit pas mogelijk nadat:

- alle individuele aanvragen beschikt zijn;
- het aantal door de claimstichtingen gehonoreerde claims bekend is (zie pp. 321-322).

Indien men deze systematiek toepast, kan pas begin 2010 met de uitkeringen worden begonnen. Een andere mogelijkheid is om meteen te beginnen met het uitkeren van een deelportie en deze later aan te vullen wanneer het aantal positief beschikte aanvragen bekend is. Het CJO en de SPI hebben er terecht voor gekozen zo snel mogelijk een begin te maken met een deeluitering aan belanghebbenden.

Op grond van een door deskundigen van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) gemaakte cijferopstelling bedroeg op 8 mei 1945 het aantal Joden (half-Joden en vol-Joden) in Nederland 49.352. Aangezien het aantal belanghebbenden alleen maar minder kan worden en niet iedere belanghebbende die overleden is een plaatsvervanger heeft, is in het jaar 2000 het aantal porties altijd minder dan 49.352. Er zou dus, aan de hand van deze gegevens, begonnen kunnen worden met het uitkeren van een deelportie. Het CJO en de SPI hebben er echter voor gekozen dit aantal nauwkeuriger te bepalen, zodat de eerste deelportie zo groot mogelijk kon zijn.

Het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) heeft van het CJO opdracht gekregen een schatting te maken van het aantal belanghebbenden en plaatsvervangers, gegeven de verdelingscriteria van de werkgroep Verdeling Joodse Tegoeden. Het NIDI heeft een berekening gemaakt van het aantal porties waarin het individueel uit te keren bedrag moet worden verdeeld

indien alle belanghebbenden en plaatsvervangers ook daadwerkelijk hun portie aanvragen.

Om deze aantallen te kunnen schatten, is informatie nodig over: het aantal oorspronkelijke rechthebbenden (startpopulatie), naar leeftijd en geslacht; huwelijksluiting en kindertal van de rechthebbenden; sterfte van rechthebbenden en hun kinderen/partner. De omvang en samenstelling van de startpopulatie is veruit het belangrijkste. Om deze startpopulatie te kunnen reconstrueren zijn gegevens uit verschillende bronnen met elkaar gecombineerd.

Daarbij is het van groot belang om rekening te houden met de verschillende definities van 'joods' zijn.¹⁶

Om het aantal belanghebbenden en plaatsvervangers te kunnen schatten heeft het NIDI een demografisch onderzoek ingesteld per categorie vol-Joden, half-Joden en gemengd gehuwde Joden in de jaren 1941, 1945 en 2000. Onderstaande tabel laat het resultaat zien van de vervolging in Nederland per categorie.

Tabel 1¹⁷

Aantallen per categorie	1941	1945	Overlevenden
niet-Joden*	8.845.104	8.700.998	98%
half-Joden	14.895	14.545	98%
vol-Joden, waarvan:	140.001	34.807	25%
gemengd gehuwde	9.000	8.500	94%
overige	131.001	26.307	20%

* Het aantal niet-Joden in Nederland in 1941 en 1945 is overigens niet overgenomen uit het NIDI-rapport, maar toegevoegd door mij om het percentage overlevenden van de totale bevolking te laten zien.

Zoals gezegd is de Werkgroep Verdeling Joodse Tegoeden ervan uitgegaan dat personen die als Jood zijn vervolgd per definitie ook zijn beroofd.

Uit bovenstaande tabel blijkt dat half-Joden en gemengd gehuwde Joden niet als Jood zijn vervolgd. Hieruit moet dan ook de conclusie worden getrokken dat deze groep niet is beroofd. Volgens het uitgangspunt van de Werkgroep Verdeling Joodse Tegoeden hebben zij dan ook geen recht op een uitkering.

Onderstaande tabel toont de procentuele verschuiving per categorie binnen de Joodse bevolking in Nederland in de jaren 1941 en 1945. Deze tabel laat ook (volgens de schatting van het NIDI) de verdeling van de Maror-gelden in het jaar 2000 zien. Het NIDI schatte het totale aantal porties voor verdeling Maror-gelden op 28.640.

Tabel 2¹⁸

Categorie in % van de Joodse bevolking: 1941* 1945* 2000**

Categorie	1941*	1945*	2000**
half-Joden:	10%	29%	44%
vol-Joden, waarvan:	90%	71%	56%
gemengd gehuwde	6%	17%	8%
overige	84%	54%	48%

* Procentuele verdeling van de Joodse bevolking.

** Procentuele verdeling van de Maror-gelden.

Door het begrip belanghebbende en plaatsvervanger te definiëren zoals de Werkgroep dit heeft gedaan, zullen, volgens het NIDI-rapport, de half-Joden (slechts één van zijn/haar ouder is Jood) 44 procent van het totale uitkeringsbedrag ontvangen, terwijl zij in 1945 slechts 29 procent van de oorspronkelijke Joodse populatie uitmaakten. In 1941 vertegenwoordigde deze groep slechts 10 procent van het Nederlandse Jodendom.

De verschuiving van 10 procent in 1941 naar 29 procent in 1945 is het resultaat van de Sjoa en is een gegeven waaraan wij

uiteraard niets kunnen veranderen. Dat in 2000 de half-Joden 44 procent van de Maror-gelden zouden ontvangen is het resultaat van de definities van belanghebbende en plaatsvervanger. Hiervoor zijn twee redenen:

1. De definitie van belanghebbende, waardoor de half-Joden in aanmerking komen voor een uitkering. De half-Joden waren in 1945 relatief jong en waren in 2000 dan ook vaak zelf in leven. Bovendien waren (per definitie) de kinderen van half-Joden zelf niet belanghebbende, waardoor bij overlijden van de belanghebbende half-Jood alleen dan hun portie verloren ging indien hij/zij geen kinderen had.

2. De definitie van plaatsvervanger. Een plaatsvervanger is een kind of partner van een belanghebbende. Voorwaarde is wel dat hij/zij zelf niet belanghebbende is, want dan vervalt zijn/haar portie (maximaal één portie per persoon). Hieruit volgt:

- dat een kind-plaatsvervanger een na de oorlog geboren (tweede generatie) belanghebbende is en/of een kind van een half-Jood. In alle andere gevallen vervalt zijn/haar portie als plaatsvervanger, daar hij/zij zelf belanghebbende is;
- dat een partner-plaatsvervanger een tweede generatie Jood is dan wel een niet-Jood en/of niet in Nederland woonachtig gedurende de oorlog.

Bij overlijden van de belanghebbende vol-Joden gaat de portie van de plaatsvervanger óf verloren (plaatsvervanger is zelf belanghebbende), óf naar een vervolgde van de tweede generatie. Hierdoor zullen meer dan tien keer zo veel porties vervallen bij de vol-Joden dan bij de half-Joden.¹⁹

We weten nu de redenen waarom de half-Joden een onevenredig groot deel (44 procent) van de totale Maror-gelden zullen krijgen. Ik vind het dan ook merkwaardig dat dit voorstel de goedkeuring van de Nederlands-Joodse gemeenschap heeft gekregen, de uitgangspunten van de Werkgroep en het NIDI-rapport in aanmerking nemend. Waarom zijn überhaupt de half-Joden als belanghebbende gedefinieerd? Zowel de Werkgroep Verdeling WO II-tegoeden als

het NIDI-rapport is ervan uitgegaan dat een vervolgte per definitie beroofd is.²⁰ De half-Joden en gemengd gehuwde Joden zijn in dezelfde mate als niet-Joden vervolgd en dus in dezelfde mate beroofd. Ik vraag me dan ook af waarom deze groep wel een uitkering krijgt, maar de niet-Joden geen recht op een uitkering hebben.

Wat zal de reden geweest zijn dat de Nederlands-Joodse gemeenschap besloten heeft het voorstel van de Werkgroep tot verdeling van de Maror-gelden over te nemen en te steunen? Het eindrapport Verdeling Joodse Tegoeden is samengesteld door een kleine werkgroep bestaande uit: Hans Vuijsje namens het CJO, Arthur Vis en Hans Behrendt (na 22 mei 2000 vervangen door John Koeboek) namens het ARV en Berthie Nachbahr namens SPI.

Vanuit Israël (SPI) heeft men tevergeefs getracht de verdelingscriteria te veranderen. Op 30 oktober 2000 werden in Amsterdam door Hans Vuijsje de verdelingscriteria gepresenteerd in aanwezigheid van het Ministerie van Financiën en vertegenwoordigers van de Joodse verenigingen uit Nederland en Israël. Na de pauze heb ik, als vertegenwoordiger van SPI, een lezing gehouden waarin de consequenties van deze verdelingscriteria werden uitgelegd. Ook heb ik een voorstel gedaan voor de verdeling van de individuele Marorgelden, waarvan ik de belangrijkste punten als volgt samenvat:

- Verdeling op basis van roof en niet op basis van populatie.
- Het aantal porties per persoon zal niet beperkt worden tot één. Een ieder zal het aantal porties krijgen waar hij/zij recht op heeft, als belanghebbende en ook als plaatsvervanger (de erfenis van de belanghebbende gaat niet verloren en wordt volledig verdeeld onder zijn/haar kinderen/partner).
- Een op 8 mei 1945 minderjarige belanghebbende komt in aanmerking als plaatsvervanger, indien zijn/haar ouder(s) vermoord zijn in de jaren 1940-1945 (dit om de oorlogswezen niet te benadelen ten opzichte van kinderen die met ouders uit de Tweede Wereldoorlog zijn gekomen).²¹

De Nederlands-Joodse gemeenschap had er geen oren naar om de definitie van belanghebbende en/of plaatsvervanger te verande-

ren. Dat is toch vreemd? Maror-geld is restitutiegeld voor geroofd bezit en moet dan ook terug naar die groep die tijdens de oorlog beroofd en tijdens het naoorlogse rechtsherstel niet volledig in zijn rechten hersteld is.

Half-Joden werden niet systematisch gedeporteerd. Een aantal half-Joden (naar schatting 1.050) dook echter veiligheidshalve onder en werd bij ontdekking alsnog gedeporteerd en omgebracht (schatting 350). De 'natuurlijke groei' van de half-Joden tijdens de oorlog wordt door het NIOD op nul geschat. De 'natuurlijke' sterfte onder half-Joden was laag door hun lage gemiddelde leeftijd. Het aantal geboorten was eveneens laag, omdat het door de gemengd gehuwden als zeer riskant werd ervaren kinderen te krijgen, gelet op het ondoorzichtige beleid van de Duitsers op dit punt.²²

Heeft men bewust besloten de half-Joden 'binnenboord' te halen? En zo ja, wat was daar de reden voor? Gedurende mijn lezing werd ik verscheidene keren onderbroken door onder anderen Jacques Grishaver, voorzitter van het Nederlands Auschwitz Comité. Hij vroeg aan Rob Wurms, voorzitter van het CJO die de dagvoorzitter van deze bijeenkomst was: 'Mijnheer de voorzitter, waar gaat dit naar toe en wat is de bedoeling hiervan?' Rob Wurms heeft mij niettemin in de gelegenheid gesteld mijn verhaal af te maken. Na afloop van mijn lezing vroeg ik aan Jacques Grishaver: 'Wat is er niet logisch aan mijn verhaal? Maak ik ergens een denkfout?' Zijn antwoord was: 'Jouw verhaal klopt. Maar, Philip, de helft van mijn leden zijn half-Joden.' Hij kwam dus op voor zijn leden.

Zou Hans Vuijsje, algemeen directeur/bestuurder van JMW en de vertegenwoordiger van het CJO in de Werkgroep, eenzelfde mening zijn toegedaan? De cliënten van JMW bestaan namelijk ook voor een groot deel uit half-Joden. Zou dit de reden kunnen zijn geweest dat 'belanghebbende' zo is gedefinieerd dat ook half-Joden hieronder vallen?

Zo gezien is het niet verwonderlijk dat de SPI met het voorstel kwam uitsluitend vol-Joden te definiëren als belanghebbenden.

De Nederlands-Joodse gemeenschap in Israël bestaat voor een zeer klein percentage uit half-Joden.

Men kan discussiëren over de voor- en nadelen van de verschillende definities van 'belanghebbende' en 'plaatsvervanger'. Men kan de consequenties van de verschillende definities afwegen om daarna een weloverwogen besluit te nemen. Maar de Nederlands-Joodse gemeenschap was zelfs niet bereid in overweging te nemen de definitie van belanghebbende en plaatsvervanger te veranderen. Men wilde er niet eens over discussiëren. Men kan en mag over deze definities verschil van mening hebben, maar één ding staat vast: door de half-Joden te definiëren als belanghebbenden zijn de uitgangspunten van de verdelingscriteria de facto verlaten. De collectieve belangen worden boven de persoonlijke belangen van de oorlogsslachtoffers geplaatst.

Individuele uitkeringen aan belanghebbenden en plaatsvervangers

Algemeen

Belanghebbenden en plaatsvervangers konden tot 31 december 2001 aanvragen tot uitkering indienen bij het Maror-bureau. Een totaal bedrag (SIM + SMO) van € 268,21 miljoen is aan individuele claims uitgekeerd.²³ De individuele uitkeringen (circa 80% van de totale Maror-gelden) vonden plaats in drie ronden met een totaal bedrag per portie van € 10.181,92 (SIM + SMO).²⁴ Hieruit volgt dat een totaal van 26.342 volledige porties uitgekeerd zijn. Deze porties zijn terechtgekomen bij belanghebbenden (overlevenden van de Sjoa) en plaatsvervangers.

In totaal zijn 36.646 claims ingediend voor individuele uitkeringen, waarvan er 34.839 (95%) positief beschikt zijn. Deze positief beschikte aanvragen hebben geleid tot betalingen aan 19.197 belanghebbenden en 15.642 plaatsvervangers.²⁵ Een belanghebbende ontving altijd een hele portie. Een plaatsvervanger ontving een deel-

portie waarvan de grootte afhankelijk was van het aantal plaatsvervangers van de overleden belanghebbende.

Zoals gezegd zijn er in totaal 26.342 volledige porties uitgekeerd, waarvan de belanghebbenden (eerste generatie) 19.197 porties ontvingen. Hieruit volgt dat aan de 15.642 plaatsvervangers een totaal van 7.145 porties uitbetaald werd.

Onderstaande tabel geeft de daadwerkelijke verdeling van de individuele Maror-gelden per categorie. Deze berekening is gebaseerd op de jaarverslagen van SMO en SIM evenals het NIDI-rapport.²⁶

Tabel 3:

	*Beroofde Joden		**Niet beroofde Joden	
	€ miljoen	procent	€ miljoen	procent
Belanghebbenden	103,60	39	91,87	34
Plaatsvervangers	27,64	10	45,10	17
Totaal	131,24	49	136,97	51

* Vol-Joden.

**Half-Joden en gemengd gehuwde Joden.

Volgens de definitie van de Werkgroep Verdeling Joodse Tegoeden is een als Jood vervolgd per definitie beroofd. Zoals gezegd zijn de half-Joden evenals de gemengd gehuwde Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog niet vervolgd en dus ook niet beroofd. Op grond van de herkomst van de Maror-gelden, zo stelt de Werkgroep, moet een beroofde Jood als belanghebbende worden beschouwd. Maar het resultaat van de verdelingscriteria (voorgesteld door de Werkgroep en overgenomen door het Ministerie van Financiën) is dat de beroofde Joden minder dan de helft van de individuele Maror-gelden hebben ontvangen.

Maror-geld is restitutieged en geen vergoeding van leed. De Maror-gelden hadden daarom verdeeld moeten worden onder die-

genen die beroofd zijn. Ook de Joodse verenigingen kregen hun deel (20 procent) uit de Maror-gelden, zodat het gedeelte van de beroofde Joden samen met hun erfgenamen minder dan veertig procent van de totale restitutiegeden bedraagt.

Eerder was het CJO van mening dat de Maror-gelden volledig uitgekeerd moeten worden aan Joodse instellingen. In de loop van 1999 is er door een groot aantal Joodse organisaties en particulieren bezwaar tegen gemaakt dat het CJO namens de gehele Joodse gemeenschap onderhandelde over restitutie van het tekortgeschoten rechtsherstel na de bevrijding. Het protest richtte zich eigenlijk voornamelijk tegen de opvatting van het CJO dat alle beschikbaar komende bedragen ten goede moeten komen aan Joodse instellingen en niet aan de individuele vervolgingslachtoffers. Het CJO heeft begrip getoond voor de bezwaren en het Adviescollege Restitutie & Verdeling ingesteld.²⁷ Het adviescollege had echter geen enkele juridische bevoegdheid. In de statuten van het CJO is in de instelling van een dergelijk college niet voorzien. Hierdoor heeft dit college, zoals de naam al zegt, alleen een adviserende functie en beschikt het niet over rechten en plichten. Voor het Verbond Belangenbehartiging Vervolgingslachtoffers (VBV) reden om de representativiteit van het CJO voor de gehele Joodse gemeenschap in Nederland niet te erkennen en in 2000 uit hun Adviescollege te treden. Het CJO is op zijn oorspronkelijke standpunt teruggekomen en accepteerde uiteindelijk de verdeelsleutel: 80 procent aan de individuele vervolgingslachtoffers en 20 procent voor collectieve Joodse doelen.

In de overeenkomst met de banken, de beurspartij en de Joodse partijen heb ik het principe vastgelegd dat een gedeelte van deze gelden bestemd is voor Nederlands-Joodse doelen in Israël en overgemaakt wordt aan een door Platform Israël aan te wijzen stichting. De hoogte van het in Israël aan te wenden bedrag is onderwerp van onderzoek en overleg geweest. De partijen zijn het uiteindelijk met elkaar eens geworden dat 74 procent van de voor collectieve doelen bestemde Maror-gelden beschikbaar wordt gesteld aan de Joodse

gemeenschap in Nederland en 26 procent aan de Nederlands-Joodse gemeenschap in Israël.

Dat de niet-berooften meer dan de helft van de restitutiegeden zouden krijgen was bij de Joodse gemeenschap vooraf bekend. Men heeft hier dan ook bewust voor gekozen. Vanuit Israël heeft men tevergeefs getracht de verdelingscriteria te veranderen. R.M. Naftaniel heeft in zijn memo van 24 september 2000 de verdeling van de Maror-gelden zelfs oneerlijk genoemd.

De half-Joden zelf werden dus niet door de Nazi's bestolen. Ze werden ook niet ontslagen. Een illuster voorbeeld hiervan was Secretaris-generaal Hirschfeld. Als hun Joodse ouder tijdens de oorlog was omgekomen, hadden de half-Joodse kinderen kennelijk zelfs recht op de erfenis.[...] In wezen betekenen de nieuwe cijfers (NIDI rapport) dat de echt beroofden ca. 40% minder krijgen. Dat is oneerlijk tegenover deze groep. Niet, omdat de 'echte' Joden een uitkering zouden misgunnen aan personen die het Jodendom vaarwel hebben gezegd, maar omdat de groep half-Joden en hun kwart-Joodse plaatsvervangers nauwelijks of geen vermogensschade – en daar gaat het om – door de oorlog hebben geleden.[...]

[...]In het gesprek dat ik met Gerard Aalders op 15 september heb gevoerd bevestigde hij bovenstaand beeld. Hij voegde er nog aan toe dat in de oorlogsjaren vrijwel iedereen in gemeenschap van goederen was getrouwd, waardoor de niet-Joodse partners van Joden (gemengd gehuwden) mede-eigenaren waren van het gezamenlijke vermogen. Voor de Nazi's waren deze gezamenlijke vermogens vrijwel niet te onteigenen.²⁸

De verdeling van de Maror-gelden is in overeenstemming met de krachtsverhouding (populatie) binnen de 'Joodse' gemeenschap anno 2000. De verdeling van de Maror-gelden heeft dan ook niets meer te maken met de uitgangspunten van de Werkgroep Verdeling Joodse Tegoeden zoals beroving tijdens de oorlog en restitutie van

te weinig ontvangen gelden gedurende het naoorlogse rechtsherstel. De individuele belangen van de vervolgingslachtoffers werden ondergeschikt gemaakt aan de algemene doeleinden van de Joodse gemeenschap in Nederland. De verdeling van de Maror-gelden is dan ook helemaal niet gericht op teruggave van geroofd bezit. Het is eerder een regeling tussen de geïnteresseerde partijen die rechtsherstel vermijdt. Dit stemt helaas overeen met het rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog toen de toenmalige minister van Financiën, Lieftinck, de wederopbouw van Nederland als hoogste prioriteit zag. Van Kemenade schrijft hierover in het Eindrapport (p. 107): 'De overheid heeft, zoals is gebleken, ten behoeve van een spoedig herstel van het naoorlogse internationale kapitaalverkeer, mede in het kader van de wederopbouw, op verschillende momenten de belangen van de beurs en van de effectenhandel laten prevaleren boven een adequaat en voortvarend rechtsherstel van de betrokken vervolgingslachtoffers en daarmee afbreuk gedaan aan de rechtsgang die ze zelf in de herstelwetgeving had vastgelegd.'

De geschiedenis herhaalt zich! Door de half-Joden niet buiten te sluiten is tweestrijd in de Joodse gemeenschap voorkomen. Maar de individuele belangen werden ondergeschikt gemaakt aan collectieve doeleinden. Wat is in deze wijsheid?

Zo gezien is het voor de huidige Joodse gemeenschap in Nederland niet eenvoudig de toenmalige naoorlogse Nederlandse regering te kritiseren en te verwijten dat de wederopbouw van Nederland een hogere prioriteit kreeg dan het naoorlogse vermogensrechtsherstel.

Aanvraag voor individuele uitkering

De potentiële aanvrager heeft per telefoon, post of via de internet-site een brochure aangevraagd bij Bureau Maror-gelden. In de brochure wordt de regeling Joodse tegoeden uitgelegd en wie hiervoor in aanmerking komt. Tevens werd hem het aanvraagformulier voor belanghebbende en plaatsvervanger gestuurd. Een aanvraag voor een individuele uitkering moest worden ingediend door een vragen-

formulier in te vullen en dit te sturen naar het Bureau Maror-gelden. In dit formulier werd de aanvrager verzocht zijn persoonlijke gegevens – naam (indien aanvrager van naam is veranderd dan ook vorige naam), adres, geboortedatum en -plaats, bankrekeningnummer – in te vullen. Verder was verplicht een kopie van een legitimatiebewijs mee te sturen evenals een rekeningafschrift waarin saldi en mutaties onleesbaar mochten worden gemaakt. Het rekeningafschrift werd uitsluitend gebruikt om vast te stellen dat de bankrekening daadwerkelijk op naam en adres van de aanvrager stond. De aanvraag werd namens beide stichtingen (SMO en SIM) in behandeling genomen. Kamer I van SMO was een personele unie met SIM, waardoor een aanvraag tot uitkering leidde tot een beschikking namens SMO, waarna SIM een gelijkkluidend besluit nam.

Alvorens tot uitkering over te gaan diende getoetst te worden of de aanvrager voldeed aan de criteria die in het uitkeringsreglement zijn vastgelegd.²⁹ De voorbereiding van de inhoudelijke beoordeling of een aanvrager voldoet aan de criteria was opgedragen aan de afdeling Verificatie van het Bureau Maror-gelden.

Verificatieprocedure

De verificatie van de aanvrager of hij/zij in aanmerking komt voor een uitkering was gebaseerd op het gebruik van historisch archiefmateriaal met betrekking tot de vervolging en beroving tijdens de Duitse bezetting evenals de Joodse geschiedenis van voor de Tweede Wereldoorlog (dit laatste wegens het zogenoemde 'grootoudercriterium', twee Joodse grootouders aan één kant).

Daarnaast moest worden aangetoond (en in de bronnen getoetst) dat de belanghebbende ook voldeed aan de voorwaarde dat hij/zij enige tijd gedurende de bezetting in Nederland woonachtig en op 8 mei 1945 nog in leven was.

Het vergde vaak een combinatie van verschillende bronnen om dit complex van gegevens te verifiëren.

Bureau Maror-gelden was voortdurend op zoek naar historische bronnen die bruikbaar waren om de aanvragen te toetsen. Om

een snelle en verantwoorde verificatie van de claims te garanderen waren gedurende de periode december 2000 tot 31 december 2002 op de afdeling Verificatie van Bureau Maror-gelden drie tot vijf historici werkzaam. De werkzaamheden van de afdeling Verificatie behelsden onder meer de beoordeling van archieven c.q. bronnen. Dit geschiedde in samenwerking met de speciaal hiervoor ingestelde Werkgroep Verificatie, onderzoekers van Bureau Maror-gelden en een aantal externe deskundigen. Het ging vooral om de advisering aan Kamer I en het SMO-bestuur over mandaten voor het gebruik van de bronnen. Een van de taken van de afdeling Verificatie was de voorbereiding voor beschikbaarstelling van de bronnen evenals de begeleiding van de informatietrajecten bij de uitvoeringsorganisatie.

Bij het opzetten van het verificatiesysteem stond de vraag of het wiel opnieuw moest worden uitgevonden centraal. Die vraag was logisch, omdat de huidige uitkeringsronde bij lange na niet de eerste is. Al direct na de oorlog werden er schadevergoedingen uitgekeerd aan gedupeerden via de Schade-Enquête-Commissies op grond van de Wet Materiële Oorlogsschade. Maar wegens het feit dat Joden en niet-Joden deze uitkeringen ontvingen kon deze bron niet gebruikt worden voor de verdeling van de Maror-gelden. Bovendien bestonden deze archieven niet meer.

De Werkgroep Verificatie gaf op 18 januari 2001 een presentatie van de vijf door haar gevonden en geschikt bevonden bronnen.³⁰ Het doel van de bijeenkomst was het SMO-bestuur te informeren over de achtergrond van de bestanden die door de Werkgroep Verificatie zijn voorgesteld om te gebruiken in de eerste fase van verificatie.

In de eerste fase (volgend op het eerste aanvraagformulier) toetste de uitvoeringsorganisatie de aanvragen aan een aantal gedigitaliseerde bronnen waarvoor de procedures en de te raadplegen bronnen door kamer I en het bestuur van de SMO in mandaten zijn vastgelegd. De informatie die in het eerste vragenformulier werd ingevuld (naam, adres enz.) bleek afdoende om ruim de helft

(59%) van de aanvragers aan de hand van de vastgestelde bronnen positief te beschikken. Minder dan een half procent is aan de hand van het eerste formulier afgewezen. Het ging hier om personen die overduidelijk buiten de kaders van de regeling vallen, zoals:

- personen die aanvragen als belanghebbende doch na 8 mei 1945 zijn geboren;
- personen die aanvragen als plaatsvervanger van de in de oorlog overleden ouders.

Wanneer de persoon niet aan de hand van de vastgestelde bronnen was te vinden, werd een aanvullend (tweede) formulier verzonden met het verzoek om meer informatie en een kopie van eventuele bewijsstukken. Aan de hand van de aanvullende informatie werd in een tweede fase verder getoetst. De afdeling Verificatie van Bureau Maror-gelden heeft vanaf 2001 tot eind 2002 in samenwerking met de uitvoerder (KPMG Management Systems) gestandaardiseerde verificatieprocedures en onderzoekstrajecten voor de tweede fase opgesteld waarbij een deskundige interpretatie niet noodzakelijk was.

Verder had de afdeling Verificatie als taak historisch onderzoek te doen ten behoeve van moeilijk te verifiëren individuele aanvragen, of aanvragen met onvoldoende gegevens waardoor de uitvoeringsorganisatie niet tot een beoordeling kon komen. Wanneer een onderzoeksresultaat niet viel onder de mandaten legde de afdeling Verificatie een samenvatting van de casus voor aan Kamer I, al dan niet voorzien van een advies, waarna de Kamer een beslissing nam. In de meeste gevallen nam SMO het besluit van de Kamer over en gaf een gelijkkluidende beschikking af.

In deze zogenaamde eerste fase kon 59 procent van de aanvragen beschikt worden. In de tweede fase (volgend op het tweede aanvraagformulier) kon 37 procent van de aanvragen beschikt worden. Deze onderzoeksfases konden op grond van mandaten door de uitvoeringsorganisatie worden uitgevoerd.

Hoogte van de uitkering

De hoogte van een definitieve uitkering (portie) per belanghebbende en plaatsvervanger kon pas bepaald worden nadat bekend was hoeveel aanvragen ingediend en positief beschikt waren. De sluitingsdatum om individuele claims in te dienen was 31 december 2001. Reden dat men pas begin 2002 een raming kon maken betreffende de hoogte van een tweede deelluitkering.

Het gezamenlijke bedrag afkomstig van SIM en SMO aan individuele uitkeringen voor een eerste ronde is in 2000 vastgesteld op € 6.352,92 per portie (€ 3.811,75 afkomstig van SMO en € 2.541,17 afkomstig van SIM).

Na afloop van deze eerste uitkeringsronde en nadat op 31 december 2001 de aanvraag voor uitkeringen gesloten was, bleek dat het vermogen individuele uitkeringen niet volledig was uitgekeerd. In overeenstemming met het uitkeringsreglement is een gedeelte van het overschot overgeheveld naar het vermogen uitkeringen voor collectieve doelen. Aan het vermogen collectieve uitkeringen was echter een maximum verbonden van 20 procent van het uitdelingsvermogen individuele uitkeringen.

Begin 2002 bleek dat er voldoende vermogen aanwezig was om het maximaal toegestane bedrag over te hevelen naar uitdelingsvermogen collectieve doelen. De omvang van het overgebleven uitdelingsvermogen individuele uitkeringen liet een tweede ronde uitkeringen toe van totaal € 2.124,00 per portie. Ook dit bedrag was afkomstig uit beide stichtingen SMO (€ 1.328) en SIM (€ 796).

De Verzekeraars, Banken en Beurs hebben zoals eerder gezegd gezamenlijk een bedrag van 234 miljoen gulden (circa € 106 miljoen) ter beschikking gesteld van Joodse vervolgingslachtoffers of hun plaatsvervangers, voor individuele uitkeringen en eveneens voor uitkeringen aan collectieve doelen. Dit bedrag werd vooralsnog aangehouden in rekening derdengelden bij een notariskantoor. In overeenstemming met de Vaststellingsovereenkomst tussen de Banken/Beurs en Joodse Partijen³¹ zou dit bedrag betaald worden aan de door het CJO (in overleg met zijn Adviescollege) en Plat-

form Israël gezamenlijk aan te wijzen stichting ten behoeve van uitkeringen aan Joodse Vervolgingsslachtoffers of hun nabestaanden. Voor het beheren en (doen) verdelen van het bedrag van circa € 106 miljoen werd op 1 december 2000 de Stichting Individuele Marorgelden (SIM) opgericht. Na de oprichting van de SIM was het een ieder duidelijk en logisch dat het deze stichting was waaraan deze gelden overgedragen dienden te worden. De SIM was immers opgericht voor dit doel. Maar voorjaar 2002, ruim een jaar nadat deze stichting opgericht was, had de SIM nog steeds niet de beschikking over deze gelden. Deze gelden konden alleen overgemaakt worden nadat CJO en SPI hiervoor opdracht gaven aan de Nederlandse Vereniging van Banken (NVB). Bureaucratische molens draaien langzaam? Vreemde overwegingen die een rol speelden? Naar de echte reden kunnen we alleen maar raden. In ieder geval was er in het voorjaar van 2002 nog geen opdracht gegeven tot overboeking van het volledige bedrag van de rekening derdengelden bij het notaris kantoor naar de rekening van de SIM.

De SIM is voor betalingen, zowel van individuele uitkeringen als uitkeringen aan collectieve doelen, afhankelijk van gelden afkomstig van de Verzekeraars, Banken en Beurs. Zo kon de SIM de eerste ronde individuele uitkeringen betalen nadat het CJO en SPI de NVB opdracht hadden gegeven voor dit doel een bedrag vrij te maken en over te boeken naar de SIM. Tot eind 2001 had de SIM een totaal bedrag van 150 miljoen gulden (circa € 68 miljoen) ontvangen.³² Dit bedrag was voldoende om een eerste deeltuitkering te betalen aan de belanghebbenden en hun plaatsvervangers. Het restant van de hoofdsom ad 84 miljoen gulden (ruim € 38 miljoen) evenals de rentebaten bleven op de rekening derdengelden bij het notaris kantoor staan.³³ Maar de SIM had dit geld nodig voor de tweede ronde individuele uitkeringen. CJO en SPI vonden echter dat de SIM eerst toestemming moest geven het uitkeringsreglement te wijzigen alvorens het restant geld vrij te geven.

De SIM had op haar eerste vergadering van 4 december 2000 het uitkeringsreglement vastgesteld.³⁴ Hoewel de SIM de statutai-

re bevoegdheid had haar statuten en reglementen te wijzigen (op voorwaarde dat CJO en SPI hun schriftelijke goedkeuring zouden geven) was de SIM tegen de voorgestelde wijzigingen die betrekking hadden op:

- a. vermogen beschikbaar voor collectieve uitkeringen;
- b. verwervingskosten en kosten voorbereiding verdeling;
- c. statuten en uitkeringsreglementen Stichtingen collectieve doelen;
- d. beschikbaarstelling gelden aan de SIM;
- e. beschikbaarstelling gelden door de SIM;
- f. lening CJO aan de SIM;
- g. samenstelling bestuur SIM.

Volgens het uitkeringsreglement van de SIM³⁵, artikel 1d-1g en artikel 5 lid 1 en lid 7, mag het bedrag aangewend voor uitkeringen van collectieve doelen niet meer zijn dan twintig procent van het uitdelingsvermogen individuele uitkeringen vermeerderd met de genoten rente hierover ten tijde van de aanvangsdatum van de uitkeringen op 1 december 2000 verminderd met de gemaakte kosten en te treffen voorzieningen vermeerderd met de vrijval van overschotten afkomstig uit andere stichtingen (de drie claimstichtingen: Individuele Verzekeringsaanpakken Sjoa, Individuele Bankaanspakken Sjoa en Individuele Effectenaanspakken Sjoa). Het gezamenlijke vermogen van de drie claimstichtingen is (zonder rentebaten en de 25 miljoen gulden reservering voor mogelijke claims tegen stichtingen en hun bestuurders) 100 miljoen gulden (€ 45,39 miljoen). Dit bedrag is als voorziening getroffen door Maror voor eventuele uitbetalingen van bewijsbare schade aan Joodse oorlogsslachtoffers of hun nabestaanden.

Individuele claims worden uitsluitend door de claimstichtingen in behandeling genomen indien deze, op de in het reglement van de door de stichting aangegeven wijze zijn ingediend en niet later dan op de door partijen overeengekomen uiterlijke datum. Deze uiterlijke data zijn door partijen vastgesteld als volgt:

- 31 december 2002 voor de Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa.
- 1 januari 2003 voor de Stichting Individuele Effectenaanspraken Sjoa.
- 1 januari 2010 voor de Stichting Individuele Verzekeringsaanspraken Sjoa.

Na deze data worden de eventuele overschotten van de claimstichtingen – in overeenstemming met het uitkeringsreglement SIM van 4 december 2000 – overgeheveld naar en toegevoegd aan het uitkeringsvermogen van de SIM.³⁶ Maar onder druk van CJO en SPI zijn op 29 januari 2002 nieuwe afspraken gemaakt betreffende de overschotten van de claimstichtingen. Op 4 april 2002 zijn deze afspraken per brief vastgelegd.

CJO/SPI zijn voornemens een eventueel overschot van de claimstichtingen op een zodanige wijze uit te keren dat daardoor voor de collectieve doelen in elk geval (maximaal) een bedrag van f 140,897 miljoen beschikbaar komt. [...]De statuten van de claimstichtingen zijn zo ingericht, dat CJO en SPI dienovereenkomstig kunnen beslissen. [...]

[...]Na een korte schorsing deelt SIM mee dat het bestuur van SIM zich erbij neerlegt dat SIM geen invloed heeft op de besluitvorming inzake het overschot in de claimstichtingen. Dit is de verantwoordelijkheid van CJO en SPI.³⁷

Eenvoudig gezegd komt het erop neer dat CJO en SPI (na ondertekening van de overeenkomst) vrij zijn te besluiten aan welke doelen de overschotten van de drie claimstichtingen beschikbaar worden gesteld. Zoals gezegd was de SIM opgericht om de gerestitueerde gelden van de Verzekeraars, Banken en Beurs te verdelen. Maar CJO en SPI hadden de overboeking van het restant van deze gelden, aangehouden in rekening derdengelden bij een notariskantoor

(€ 38 miljoen plus rentebaten), afhankelijk gemaakt van wijziging in het uitkeringsreglement.

Direct na ondertekening door alle partijen van de vastlegging van de afspraken zullen CJO en SPI aan de Nederlandse Vereniging van Banken (hierna ook NVB) verzoeken het volledige restantbedrag dat aan SIM toekomt over te maken naar de rekening van SIM [...].³⁸

Zodoende werd de tweede ronde individuele uitkeringen afhankelijk gemaakt van het toegeven van de SIM aan de (onredelijke) eisen van CJO en SPI. Indien de SIM de afspraken van 29 januari 2002 zou ondertekenen, kon de tweede ronde van start gaan. Zo niet, dan moesten de oorlogsslachtoffers en hun nabestaande maar wachten, daar CJO en SPI vooralsnog het restant van de derden-gelden blokkeerden.

Zoals gezegd is door de overheid een bedrag van 350 miljoen gulden (€ 158,87 miljoen) ter beschikking van de SMO gesteld voor zowel individuele uitkeringen evenals voor uitkeringen aan collectieve doelen. Dit bedrag mag uitsluitend voor beide genoemde vormen van uitkeringen worden aangewend. Om dit te bewerkstelligen werd het bedrag aangehouden in rekeningcourant bij het Ministerie van Financiën en uitsluitend vrijgegeven op aanvraag voor het doen van uitkeringen.

Stichting Maror-gelden Overheid (SMO) was voor uitkeringen niet afhankelijk van CJO en SPI. Het Ministerie van Financiën, de SMO en de ING Bank hadden al in december 2000 een overeenkomst gesloten inzake *zero balance* financiering. Uitkeringen worden ten laste van de rekening bij de ING Bank verricht; het saldo wordt door het Ministerie dagelijks aangezuiverd tot nul. Over het saldo in rekeningcourant met het Ministerie wordt rente vergoed die gelijk is aan EONIA (Euro Overnight Index Average). Deze rente werd toegevoegd aan het uitkeringsvermogen SMO.

De SMO kon dus (ook zonder de SIM) een tweede ronde Maror-gelden uitkeren. Zoals gezegd was overeengekomen dat het Bureau Maror-gelden ook de organisatorische en secretariële werkzaamheden van de SIM voor haar rekening zou nemen voor zover deze werkzaamheden parallel lopen met die van de SMO. Hetzelfde geldt voor de kosten gemaakt voor uitbetalingen aan belanghebbenden. De kosten van Bureau Maror-gelden werden voldaan door de SMO uit overheidsgelden. De SMO had hiervoor een budget van de overheid ontvangen waardoor deze kosten niet in mindering werden gebracht op haar uitkeringsvermogen. Maar als de SMO was overgegaan tot het uitbetalen van de tweede deeltuitkering zonder de SIM te laten 'meeliften', dan had dit extra kosten voor de SIM met zich meegebracht (de werkzaamheden liepen niet meer parallel waardoor ieder zijn gemaakte kosten betaalde).

De door de SIM gemaakte kosten werden onttrokken uit hun uitkeringsvermogen, met als gevolg dat de overlevenden van de Sjoa en hun nabestaanden minder geld ontvingen. Het bestuur van de SIM vond de eis van CJO en SPI onredelijk en indruisen tegen alle afspraken, statuten en reglementen. Maar om de oorlogsslachtoffers niet langer te laten wachten op hun geld en geen onnodige kosten te maken, heeft het bestuur van de SIM de brief van 4 april 2002 ondertekend. De tweede ronde uitkeringen (SMO en SIM) ging in mei 2002 van start; CJO en SPI konden besluiten op welke manier het overschot van de drie claimstichtingen te besteden.

CJO en SPI waren de belangrijkste organisaties die ervoor gezorgd hadden dat de Maror-gelden beschikbaar werden gesteld en vonden het daarom niet juist mede te besluiten hoe deze gelden te verdelen. Het CJO en SPI hadden daarom besloten dat hun bestuursleden geen lid zouden zijn van de stichtingen die de Maror-gelden zouden verdelen. Wat zou de reden kunnen zijn geweest dat CJO en SPI van gedachten veranderden en nu een gedeelte van de Maror-gelden buiten de SIM om zelf wilden verdelen? Het terugontvangen van de door CJO en SPI gemaakte kosten voor de verwerving van de Maror-gelden evenals de voorbereidingskosten

voor de verdeling van deze gelden kon de reden niet zijn. Die waren immers al statutair en in het uitkeringsreglement geregeld:

De stichting heeft ten doel het beheren en (doen) verdelen van gelden, welke door de Beurs, de Banken en de Verzekeraars ter beschikking zijn gesteld aan de Nederlands-Joodse gemeenschap, alsmede van de op deze gelden ontvangen rente, alsmede het vergoeden van:

- a. kosten die door het CJO en het Platform Israël zijn gemaakt ter verwerving van de door de Rijksoverheid, de Beurs, de Banken en Verzekeraars aan de Nederlands-Joodse gemeenschap ter beschikking gestelde gelden alsmede*
- b. andere door het CJO en het Platform Israël gemaakte kosten ter voorbereiding van de verdeling van deze gelden, voorzover niet elders gedekt [...].³⁹*

De SIM had als gevolg van haar statutaire bepalingen evenals haar door CJO en SPI goedgekeurde reglement van 4 december 2000 een bedrag van 2,7 miljoen gulden (€ 1,2 miljoen) beschikbaar gesteld voor wervingskosten en kosten gemaakt door CJO en SPI ter voorbereiding van de verdeling.⁴⁰ Na de oprichting van de SIM werden alle gemaakte kosten voor de verdeling Maror-gelden, voorzover niet door de SMO of anderen gedekt, betaald door de SIM en onttrokken aan haar uitkeringsvermogen.

In het jaar 2001 ontstond er bij de SIM en Kamer I (personele unie) een vacature die onvervuld bleef. In overeenstemming met de statuten benoemen CJO en SPI de bestuursleden van de SIM. Leo Frijda werd door het SMO-bestuur (Kamer I) en het SIM-bestuur voorgedragen voor benoeming als bestuurslid van de SIM en Kamer I. Maar SPI en CJO weigerden hun goedkeuring te geven. Pas nadat de SIM de afspraken betreffende de financiële afwikkeling van de claimstichtingen had ondertekend, verklaarden CJO en SPI zich bereid het nieuwe bestuurslid te benoemen:

Met de ondertekening van de gemaakte afspraken zullen SPI en CJO mr. Leo Frijda benoemen als lid van Kamer I van SMO. Vervolgens zal Leo Frijda worden benoemd als bestuurslid van SIM.⁴¹

Maar waarom werden de benoeming van een bestuurslid Kamer I en de SIM evenals de uitbetaling van de tweede ronde Marorgelden aan de oorlogsslachtoffers door CJO en SPI afhankelijk gemaakt van de goedkeuring van de SIM om de overschotten van de claimstichtingen te laten beheren door CJO en SPI? Waarom verzetten CJO en SPI zich om deze gelden volledig over te hevelen naar de SIM? Waarom wilden zij zelf bepalen waaraan deze gelden zouden worden besteed? Het waren immers Marorgelden die onder de verantwoordelijkheid van de SIM beheerd en verdeeld behoorden te worden.

In de loop van het jaar 2003 is door de besturen van de verschillende claimstichtingen een besluit genomen over de noodzakelijke reserveringen binnen de claimstichtingen. Daarbij bleek dat de drie claimstichtingen een overschot hadden van € 50,75 miljoen. Uit overschotten van de claimstichtingen zijn de volgende bedragen beschikbaar gekomen⁴²:

- Stichting Individuele Effectenaanspraken Sjoa € 45,90 miljoen;
- Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa € 0,55 miljoen;
- Stichting Individuele Verzekeringsaan-
spraken Sjoa € 3,00 miljoen;
- Uit reserveringen claimstichtingen € 1,30 miljoen.

CJO en SPI hadden besloten dat een bedrag van € 39 miljoen beschikbaar zou worden gesteld en aan het uitdelingsvermogen van de SIM voor verdeling aan individuele belanghebbenden en collectieve doelen zou worden toegevoegd. Het resterende bedrag van € 11,75 miljoen, zo bepaalden CJO en SPI, gaat rechtstreeks naar collectieve doelen. Dit bedrag wordt dus in feite onttrokken aan het uitkeringsvermogen van de SIM, waardoor de (individuele) belang-

hebbenden geen gedeelte van deze € 11,75 miljoen ontvangen. Anders gezegd: als een rechtstreeks gevolg van de overeenkomst tussen CJO, SPI en SIM van 4 april 2002 is de portie per belanghebbende met circa € 360 verminderd.⁴³

Zoals gezegd werd eind 2000 begonnen met de eerste (deel) uitkeringen aan individuele belanghebbenden. Medio 2002 had een tweede deeluikering plaats. Een derde en laatste deeluikering kon in 2003 plaatsvinden toen bleek dat de claimstichtingen een overschot hadden. Aan belanghebbenden en plaatsvervangers is door de SIM en de SMO samen een totaal bedrag van € 268.212.137 uitgekeerd.⁴⁴ De bedragen per portie (SIM + SMO) waren als volgt⁴⁵:

	SMO	SIM	TOTAAL
	€	€	€
Eerste ronde (2000/2001):	3.811,75	2.541,17	6.352,92
Tweede ronde (2002):	1.328,00	796,00	2.124,00
Derde ronde (2003):	240,00	1.465,00	1.705,00
Totaal bedrag per portie:	5.379,75	4.802,17	10.181,92

In het jaar 2003 is door de claimstichtingen een bedrag van € 7,4 miljoen bij de SIM gedeponneerd ten behoeve van doorbetaling aan de stichtingen voor collectieve doelen (COM en SCMI).⁴⁶ Van het bedrag van € 11,75 miljoen dat rechtstreeks naar collectieve doelen ging, bleef dus een restant over van € 4,35 miljoen. Dit bedrag staat niet, althans niet zichtbaar, in de jaarverslagen van de SIM. Mogelijk dat CJO en SPI besloten hebben dit bedrag zelf een (collectieve) bestemming te geven.

Bezwarencommissie

De Stichting Maror-gelden Overheid is gehouden aan de bepalingen van de Algemene wet bestuursrecht (Awb). Tegen een beslissing van het bestuur kan bezwaar worden aangetekend. Het SMO-bestuur

heeft in zijn vergadering van 15 februari 2001 het bezwaarschriftenreglement, dat gebaseerd is op de overeenkomstige bepalingen in de Awb, vastgesteld.⁴⁷ Begin 2001 zijn de leden van de bezwarencommissie benoemd. Zij behandelden de bezwaarschriften volgens het reglement en brachten advies uit aan het SMO-bestuur, dat vervolgens een beslissing nam. De bezwarencommissie in deze samenstelling is voor de gehele SMO (Kamers I, II en III) ingesteld. Tegen de beslissing op bezwaar kon beroep worden ingesteld.

Van de 36.646 ingediende claims voor individuele uitkeringen, waren 1.807 (5%) negatief beschikt. Hiervan hebben 401 personen een bezwaar ingediend bij het SMO-bestuur. Circa 10 procent van de bezwaren werd door het SMO-bestuur gegrond verklaard. In 54 zaken werd bij de bestuursrechten beroep ingesteld tegen de beslissing op bezwaar. In alle gevallen werd door de rechtbank het beroep niet-ontvankelijk dan wel ongegrond verklaard. In acht zaken werd hoger beroep aangetekend tegen de uitspraak van de rechtbank. Behandeling van aanvragen voor individuele uitkeringen (behoudens de afwikkeling van een aantal bezwaar- en beroepsprocedures) is in 2003 afgerond. Ultimo 2005 was in een aantal beroepsprocedures van individuele aanvragers nog geen uitspraak gedaan. Het betrof in totaal drie volledige porties.⁴⁸

Zoals gezegd werd een aanvraag voor een individuele uitkering ingediend bij Bureau Maror-gelden. Het Bureau nam namens beide stichtingen (SMO en SIM) de aanvraag in behandeling. Een ingediende aanvraag leidde tot een beschikking namens de SMO, waarna de SIM een gelijkkluidend besluit nam. Indien de SMO – op grond van een ingediend bezwaarschrift – een beschikking herzag, nam de SIM in alle gevallen een dienovereenkomstig besluit. Tegen een besluit op bezwaar van de SIM stond de mogelijkheid open om naar de civiele rechter te gaan.

Uitkeringen aan Collectieve doelen

Zoals gezegd zijn de Joodse partijen het met elkaar eens geworden dat van de Maror-gelden een bedrag van (maximaal) 20 procent van het netto uitkeringsvermogen beschikbaar werd gesteld aan collectieve doelen. Dit gedeelte van de Maror-gelden komt voor 26 procent ten goede aan Nederlandse verenigingen in Israël; de Joodse organisaties in Nederland ontvangen 74 procent van het totale bedrag bestemd voor collectieve doelen. De Nederlands-Joodse gemeenschap heeft gedurende de jaren 1999 tot 2004 voor besteding aan collectieve doelen een totaal bedrag van circa € 80 miljoen (exclusief rente en saldo claimstichtingen bij liquidatie) ter beschikking gekregen en wel als volgt:

- In 1997 kwam aan het licht dat 58 Nederlandse notarissen samen nog steeds een bedrag van 663.000 gulden (€ 300.953) aan onbeheerde Joodse nalatenschappen onder hun beheer hadden (zie hoofdstuk 2). In 1999 heeft de minister van Financiën in overleg met JMW dit bedrag toegekend aan de Joodse gemeenschap in Nederland.
- Op 3 april 1998 heeft de ministerraad besloten de vierde en tevens laatste door Nederland ontvangen tranche van de zogeheten goudpool (ongeveer € 10,21 miljoen) niet langer een monetaire bestemming te geven, maar door middel van projectuitkeringen te bestemmen voor in Nederland woonachtige slachtoffers die door de nazi's werden vervolgd (zie hoofdstuk 4).
- In december 1997 is door de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk het Nazi Persecutee Relief Fund (NPRF) opgericht. Uit het NPRF worden projecten van non-gouvernementele organisaties (NGO's) gefinancierd die gericht zijn op rechtstreekse hulp, diensten en andere vormen van bijstand voor behoeftige nazislachtoffers (zie hoofdstuk 4). Op 19 december 1997 is in de ministerraad besloten 20 miljoen gulden (€ 9,08 miljoen) bij te dragen aan het NPRF. De Nederlandse regering heeft besloten de helft te bestemmen voor Joodse oorlogsslachtoffers uit Midden- en Oost-Europa, de zogenoemde 'double victims'. Het andere 10 miljoen

gulden (€ 4,54 miljoen) was bestemd voor (ex-)Nederlandse vervolgingsslachtoffers elders in de wereld.⁴⁹

– Van de Maror-gelden Overheid (SMO) is totaal een bedrag van € 30,04 miljoen ter beschikking gesteld voor collectieve doelen. Voor toewijzing aan organisaties zijn twee kamers opgericht: Kamer II voor Nederland en Kamer III voor Israël.⁵⁰

– De Individuele Maror-gelden (SIM) hebben in totaal een bedrag van ruim € 23,09 miljoen ter beschikking gesteld voor collectieve doelen.⁵¹ Voor toewijzing aan organisaties zijn twee stichtingen opgericht: Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland (COM) voor Nederland en Stichting Collectieve Maror-gelden Israël (SCMI) voor Israël.

– Zoals gezegd hebben CJO en SPI besloten een bedrag van circa € 11,75 miljoen – overschotten afkomstig uit de claimstichtingen – rechtstreeks aan collectieve doelen uit te keren.

– De liquidatie van de claimstichtingen is nog niet voltooid. Maar naar verwachting komen nog bedragen ter verdeling aan collectieve doelen beschikbaar. Op dit moment ontbreken voldoende gegevens om verantwoorde uitspraken te doen over de omvang van de nog te ontvangen bedragen.

Ontvangen bedragen voor collectieve doelen

Nederland x 1.000	€	Israël x 1.000	€
Notarisgelden: ⁵²	206	Notarisgelden: ⁵³	95
Vierde goudtranche: ⁵⁴	10.213	NPRF: ⁵⁵	4.267
SMO-gelden: ⁵⁶	23.044	SMO-gelden: ⁵⁷	8.097
SIM-gelden: ⁵⁸	17.088	SIM-gelden: ⁵⁹	6.004
Verdeling door SIM: ⁶⁰	5.476	Verdeling door SIM: ⁶¹	1.924
Claimstichtingen 2003: ⁶²	3.219	Claimstichtingen 2003: ⁶³	1.131
Totaal	59.246	Totaal	21.518

Bedragen zijn zonder rentebaten en zonder saldo claimstichtingen bij liquidatie

Bovenstaande tabel geeft een samenvatting van de bedragen ontvangen door de Joodse gemeenschap in Nederland en Israël gedurende de jaren 1999 tot 2004.

Het totale bedrag van € 80,76 miljoen (plus de rentebaten evenals het saldo van de claimstichtingen bij liquidatie) is bestemd voor projecten – onderzoek, zorg, dienstverlening, herdenking, enzovoort – ten behoeve van de overlevenden van de Sjoa en hun nabestaanden.

Hoewel de SMO direct betrokken was bij de voorbereidingen voor de collectieve Maror-gelden, heeft de complexe structuur van een personele unie tot gevolg gehad dat de voortgang van diverse partijen afhankelijk was.

Betreffende de collectieve private gelden voor Nederland stelde de Stuurgroep Collectieve Maror-gelden in opdracht van het CJO en het PIN een advies op. De Stuurgroep is samengesteld uit leden van het Centraal Joods Overleg (CJO), het Platform Infrastructuur Nederland (PIN) en enkele onafhankelijken en werd gefinancierd door SMO. Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland (COM) is opgericht op 24 november 2004.⁶⁴

De vertraging betreffende Kamer III vond haar oorzaak in het verschil van inzicht over de samenstelling van deze Kamer. Stichting Collectieve Maror-gelden Israël is opgericht op 18 oktober 2001.⁶⁵ In haar statuten staat: 'Alle lid-organisaties van Platform Israël en alle andere organisaties die hoofdzakelijk werkzaam zijn ten behoeve van (groeperingen binnen) de Nederlands-Joodse gemeenschap in Israël hebben het recht één bestuurslid uit hun midden voor te dragen.'⁶⁶ Met andere woorden: bestuursleden van de SCMI dienen projecten in voor hun eigen organisaties. De SMO zag deze samenstelling als een verstrengeling van belangen en wilde in Kamer III maximaal zeven, door SPI aan te wijzen onafhankelijke bestuursleden benoemen. Maar Kamer III en de SCMI moesten een personele unie vormen. Na overleg met het Ministerie van Financiën hebben SMO en SPI uiteindelijk eind 2002 onderling

overeenstemming bereikt. Er zouden in Kamer III en de SCMI ook enkele onafhankelijke leden worden benoemd.

Op een totaal van negen of tien bestuursleden zullen ten minste drie, op een totaal van twaalf of dertien bestuursleden zullen ten minste vier, op een totaal van vijftien, zestien of zeventien bestuursleden zullen ten minste vijf en op een totaal van negentien of meer bestuurders zullen ten minste zes leden van het bestuur geen bestuurslid zijn van Platform Israël of van de in lid 2 bedoelde organisaties, noch dit zijn geweest binnen twee jaren voorafgaande aan hun benoeming.⁶⁷

Het is duidelijk, de onafhankelijke leden in Kamer III en SCMI vormen een kleine minderheid. En de SCMI is statutair verplicht de door SPI gemaakte en nog te maken kosten te vergoeden.

[...]De stichting (SCMI) heeft ten doel het verkrijgen, (doen) beheeren en (doen) verdelen van de gelden – vermeerderd met de daaruit reeds verkregen en nog te verkrijgen opbrengsten en verminderd met, voor zover niet uit andere bronnen gedekt, de voor dit beheeren en verdelen door de stichting en Platform Israël reeds gemaakte en nog te maken kosten –, welke door de te Amsterdam gevestigde stichting Stichting Individuele Maror-gelden en de te 's-Gravenhage gevestigde stichtingen Stichting Individuele Effectenaanspraken Sjoa, Stichting Individuele Verzekeringsaanspraken Sjoa en Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa ter beschikking zijn of zullen worden gesteld voor verdeling over in Israël gelegen collectieve doelen ten behoeve van de Nederlands-Joodse gemeenschap aldaar[...].⁶⁸

Het is duidelijk: de beslissingen betreffende de verdeling van de collectieve Maror-gelden Israël, worden door de bestuursleden van SPI genomen. De Maror-gelden voor collectieve doelen in Israël worden dan ook feitelijk door SPI verdeeld omdat:

- de SPI de leden van Kamer III/SCMI voordraagt/benoemt en ontslaat;
- de SPI bestuursleden een grote meerderheid in het bestuur van Kamer III en SCMI vormen;
- de door SPI gemaakte en nog te maken kosten door SCMI vergoed moeten worden.

Het behoeft nauwelijks commentaar en/of uitleg dat een eerste vereiste van behoorlijk bestuur is dat de commissies en stichtingen die de collectieve uitkeringen (gedeeltelijk) toe- c.q. (gedeeltelijk) afwijzen, uit onafhankelijke personen moeten bestaan. De beide commissies-Dolman waren samengesteld en geïnstalleerd door de minister van VWS en bestonden uit onafhankelijke leden. Dat wil zeggen dat de bestuursleden ervan geen zitting hadden in de organisaties die projectaanvragen indienden. Hoewel het CJO en de SPI de bestuursleden van de SMO en de SIM voordragen c.q. benoemen, begrepen ze het belang van een onafhankelijk bestuur.

Het CJO is een koepelorganisatie van Nederlands-Joodse verenigingen in Nederland waarvan de leden zijn samengesteld uit bestuursleden (voorzitters) van Joodse organisaties in Nederland. De SPI is op eenzelfde manier samengesteld en vervult dezelfde functie voor de Nederlandse gemeenschap in Israël.

Dit betekent dat de bestuursleden van CJO en SPI ook bestuurslid zijn van die organisaties die aanspraak maken op de Collectieve Maror-gelden. De bestuursleden van CJO en SPI vonden het dan ook niet juist dat zij bestuurslid van de SIM en de SMO konden zijn en hierdoor de verantwoordelijkheid zouden hebben voor het beschikbaar stellen van deze gelden. Daarom hadden ze afgesproken dat ze geen bestuurslid konden zijn van de SMO en haar Kamers (II en III) en evenmin van de SIM en de stichtingen COM en SCMI. Dit om belangenverstrengeling of de schijn hiervan te voorkomen.

Het CJO heeft zich aan deze afspraken gehouden. Helaas heeft de SPI zich precies tegenovergesteld gemanifesteerd. De SPI koos voor benoeming in de stichtingen die de Maror-gelden verdeelden

(SMO en SIM) hoofdzakelijk uit bestuurleden van de SPI en haar lidorganisaties. Indien een bestuurslid uit het bestuur van de SPI trad, werd verwacht dat hij/zij ook ontslag zou nemen uit de SMO en de SIM, zodat een SPI-bestuurslid zijn/haar plaats kon innemen.

Zoals gezegd is het bestuur van de SPI uit vertegenwoordigers van Nederlandse organisaties in Israël samengesteld. Zo waren Berthie Nachbahr-Cohen en ik (resp. voorzitter en vicevoorzitter van Ajalah⁶⁹ en medeoprichters van SPI) de afgevaardigden van Ajalah in Platform Israël. Per brief van 1 augustus 2000 hebben wij ons uit het bestuur van de SPI teruggetrokken.⁷⁰ Dit besluit is gegrond op een opeenstapeling van gebeurtenissen waarvan de belangrijkste is: 'De belangen van de doelgroep waar in eerste instantie alles om draait, de eerste generatie vervolgingsslachtoffers, worden niet als eerste prioriteit gezien.' Het bestuur van Ajalah zal moeten beslissen of, en met welke personen, Ajalah in het bestuur van Platform Israël vertegenwoordigd zal blijven. Totdat deze beslissing is genomen, waren wij bereid in het bestuur van de SPI te blijven. Het heeft tot begin mei 2001 geduurd voordat Ajalah besloot haar lidmaatschap van de SPI op te zeggen.⁷¹ Deze beslissing is genomen naar aanleiding van de Algemene Ledenvergadering SPI, gehouden op 9 mei 2001. Op deze vergadering werd de jaarrekening SPI tot en met 31 december 2000 goedgekeurd. De vertegenwoordigers van Ajalah waren de enige die tegen de jaarrekening stemden en hebben als consequentie hiervan besloten uit de SPI te treden. Het bezwaar van Ajalah had betrekking op de volgende vijf punten:⁷²

1. Hoewel de Israëlische wet dit voorschrijft had de SPI geen controlecommissie. Deze commissie (die onder andere de financiële zaken controleert) werd benoemd nadat het bestuur de jaarrekening tot eind 2000 al had goedgekeurd;⁷³
2. De SPI had geen financiële verantwoording gegeven vanaf eind 1998 (datum oprichting SPI) tot 17 juli 2000 (datum inschrijving SPI als stichting);⁷⁴

3. De SPI had op de balans van 31 december 2000 een groot deficit. Overigens is in het jaar 2001 het negatieve saldo van SPI met ruim vijftig procent gestegen;⁷⁵
4. De SPI had geen door haar leden goedgekeurd budget. De SPI-statuten zeggen dat maximaal slechts vijf procent van de lopende inkomsten mag worden besteed, indien een goedgekeurd budget ontbreekt. Uit het feit dat de uitgaven van de SPI groter waren dan haar inkomsten, blijkt dat de SPI zich niet aan haar eigen statuten heeft gehouden;
5. Het doel van de SPI – inspraak hebben in de onderhandelingen en in de verdeling van de Joodse WO II-tegoeden – was bereikt.

Een paar leden van Ajalah waren het niet eens met deze beslissing en eisten dit op de eerstvolgende Algemene Ledenvergadering te behandelen en in stemming te brengen. Aan deze wens is uitgebreid voldaan op de ALV Ajalah 2001, gehouden op 29 april 2002. Met overgrote meerderheid van stemmen werd besloten dat Ajalah niet in de SPI zal terugkeren.⁷⁶

Dat Ajalah uit de SPI was getreden had onder meer tot gevolg dat de door mij persoonlijk gemaakte en voorgesloten wervingskosten voor de Maror-gelden vooralsnog niet door de SPI werden terugbetaald. De SPI had in juli 2000 besloten dat ze alle kosten door personen of verenigingen die voor de Maror-gelden werden gemaakt, zou terugbetalen. In oktober 2001 heb ik Jacques Richter (penningmeester SPI) per brief eraan herinnerd dat de SPI nog steeds een bedrag van ruim € 15.000 aan mij verschuldigd is, zijnde de door mij (vanaf september 1998) gemaakte wervingskosten.⁷⁷ Deze wervingskosten zijn in 2001 door de SIM aan de SPI respectievelijk het CJO betaald. Eind december 2001 ontving ik van de SPI een bedrag van € 5.500. Na veel correspondentie ontving ik in september 2002 een tweede bedrag van € 6.500 waarvan ten onrechte 45% inkomstenbelasting werd afgetrokken. Verder werd mij medegedeeld dat de SPI in haar vergadering van november 2001 had besloten de gemaakte kosten slechts vanaf 1 juni 1999 te vergoeden. De door mij gemaakte wervingskosten vanaf september

1998 tot juni 1999 werden niet terugbetaald. In dit verband is het interessant te melden dat de voorzitter van SPI, Abraham Roet, zijn op 9 juli 2000 ingediende wervingskosten al in 2000 had ontvangen.⁷⁸ Hij viel dus niet onder deze nieuwe bepaling van de SPI.

Tijdens de Ajalah-vergadering van 29 april 2002 heb ik naar aanleiding van vragen de procedure voor de verdeling van de collectieve Maror-gelden uitgelegd. Aan de zaal vroeg ik of iemand me de reden kon geven waarom de SCMI (de stichting voor collectieve doelen Israël) haar zetel in Nederland heeft. Barend Elburg, secretaris SPI, interrompeerde mij en beweerde dat deze stichting nog niet bestaat. Ook Barend bleek het principe, 'Eerst ontkennen, dan pas nadenken', toe te passen. De waarheid is een zorg voor later, wanneer ontkennen geen zin meer heeft. Het uittreksel uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel laat zien dat Stichting Collectieve Maror-gelden Israël (SCMI) is opgericht op 18 oktober 2001 (zes maanden voor deze vergadering) door Barend Elburg, Abraham Roet en Baruch Bar-Tel.⁷⁹ Vreemd genoeg heeft de SPI ervoor gekozen deze stichting in Nederland op te richten. Het zou toch voor de hand liggen om voor de in Israël te verdelen gelden een Israëlische stichting op te richten? De SCMI heeft haar zetel in Amsterdam; het adres van de stichting is Michelangelostraat 43 in Amsterdam, het woonadres van Abraham Roet.⁸⁰ Zou Barend aan geheugenverlies lijden of mocht niemand weten dat de SCMI al in Nederland opgericht was?

Door CJO en SPI was ik benoemd als bestuurslid van de SMO nadat de minister van Financiën zijn goedkeuring hieraan had gegeven. In mei 2001 (nadat Ajalah uit de SPI was getreden) had de SPI mij verzocht uit de SMO te treden. In overleg met het SMO-bestuur heb ik besloten aan te blijven als bestuurslid en penningmeester. De gedachte van de SPI in deze is tegengesteld aan die van het CJO. Volgens de SPI zijn de Israëlische bestuursleden van de SMO en Kamer III evenals van de SIM en de SCMI verantwoordig schuldig aan SPI. Abraham Roet hanteerde, hoewel bestuurslid van de SMO en SAMO (Stichting Afwikkeling Maror-gelden

Overheid), de voorzittershamer van de SPI en verscheidene andere Nederlandse organisaties in Israël. Ook was hij, vanaf oprichting tot 31 mei 2003 voorzitter van de SCMI.

Dezelfde SPI, die de leden van SCMI/Kamer III benoemt/voordraagt en ontslaat, heeft tegelijkertijd aanvragen ingediend bij SCMI/Kamer III voor eigen projecten. Bestuursleden van lidorganisaties van de SPI waren ook bestuurslid van SCMI/Kamer III en vroegen projecten aan voor hun eigen organisaties. Hierdoor ontstond een verstrengeling van belangen die op de SCMI-vergadering van 10 juni 2004 geleid heeft tot het ontslag van het onafhankelijke bestuurslid dr. Uri Kupferschmidt. Tijdens de vergadering zei hij:

Wij kunnen de aanvragen van SPI niet behandelen. Die aanvragen lagen op onze tafel en komen weer terug. Wij kunnen de aanvragen van een lichaam dat ons benoemd heeft, niet behandelen. Dat is in mijn ogen een principiële zaak.⁸¹

Het ging om de SPI aanvragen 04-128 en 04-129.

Shalom Pront, secretaris Nederlands Joodse Oorlogswezen in Israël, stelde voor project 129 (onderzoek behandeling bezittingen oorlogswezen in Nederland) te stoppen, indien dit zou leiden tot goedkeuring van het SPI-project 128 (onderzoek banksaldi).⁸² Is het niet vreemd dat de vertegenwoordiger van de oorlogswezen voorstelt het project 'Onderzoek bezittingen oorlogswezen' te stoppen?

Na de vergadering stuurde Kupferschmidt zijn ontslagbrief aan de voorzitter en leden van SCMI/Kamer III, de voorzitter en leden van de SPI, de voorzitter en leden van de SMO evenals aan de Nederlandse Ambassade in Israël. In zijn brief schrijft hij onder andere:

Na gedegen overweging heb ik besloten onherroepelijk mijn ontslag te nemen als lid van SCMI (en voor zover van toepassing uit Kamer III). Dat besluit is het accumulatief effect van misnoegen gedurende de laatste maanden.

De directe aanleiding is het gedrag van Abraham Roet vanavond, en de SPI aanvragen zoals die op de agenda stonden. Die hadden mijns inziens al voor de huidige ronde hearings ondubbelzinnig door ons afgewezen moeten zijn. Daarmee was ons, zowel als Abraham Roet, de directe confrontatie van vanavond bespaard gebleven. Mijn standpunt was al langer aan de voorzitter en aan een deel van de aanwezigen bekend. Althans een deel van de reacties van leden rond onze bestuurstafel, zoals ik die op het laatste moment registreerde, geeft aan hoe groot hun afhankelijkheid van Abraham Roet is. Zoals bekend was ik als onafhankelijk lid aangezocht en benoemd.⁸³

Nog geen maand later nam Bernd Struch zijn ontslag als voorzitter van de financiële commissie SCMI. Zijn ontslag was gebaseerd op zijn misnoegen over het financiële beleid en de geldstromen tussen SPI en SCMI. In overeenstemming met de statuten van de SCMI, versie van 20 november 2002, is de SCMI verplicht de door de stichting Platform Israël gemaakte en nog te maken kosten te vergoeden. Op 4 juli 2004 schrijft hij aan de voorzitter SCMI:

During the past few weeks I wrote several letters concerning the financial dealings between SCMI and SPI and yesterday we discussed the subject of improper financial behavior. During today's meeting I again explained what is wrong. Many of the board members agreed. Much to my astonishment the board approved the continuation of the procedures which have been proven wrong twice. The conclusion is that my financial background and recommendations are either wrong or don't suit SCMI. In both cases it is a waste of time for the board and for myself and I therefore resign from my function as Chairman of the Finance Committee of SCMI.⁸⁴

Een dag later, op 5 juli 2004, stuurde Shalom Pront zijn ontslagbrief aan de voorzitter SCMI.

The happy go lucky attitude of our treasurer and several of the DB are in my opinion misplaced and highly improper in well managed environments. A well managed organization first has to prove itself to be trustworthy, before any trust can be placed in it by other organizations.

An organization that seems to be unwilling, during several months of incitements, to fully expose its financial dealings by providing simple documentation, and instead is spreading opinion forming excuse stories, does not, in my opinion, deserve any trust from public funds managers.

I am fully aware that with the withdrawal of Bernd from the financial commission, we lost the last stand against what we consider improper financial procedures, and thus, being the last active person on this commission, and in face of the decision of the board tonight, to entrust our partners with an additional NIS 180.000 , I have no options left, but to announce my resignation as well.⁸⁵

Maar Pront veranderde van gedachten en bleef aan als bestuurslid van de SCMI/Kamer III, ondanks zijn observaties, verwijten en misnoegen betreffende de behandeling van hun financiële zaken.

Hoewel de collectieve uitkeringen eind 2004 van start zijn gegaan, heeft de SCMI, de stichting voor collectieve doelen in Israël, al in het jaar 2002 een bedrag van € 4.988.215 ontvangen van de SIM.⁸⁶ Begin 2004 is het restantbedrag van € 2.812.877 door de SIM aan de SCMI uitgekeerd.⁸⁷ Dit bedrag komt deels voort uit het restant uitdelingsvermogen collectieve uitkeringen SIM en deels uit het hiervoor genoemde depot van de claimstichtingen. De SCMI heeft (tot begin 2004) een bedrag van ruim € 7,8 miljoen van de SIM ontvangen. In 2005 heeft de SIM geen bedragen aan de SCMI uitgekeerd.⁸⁸

Tot eind 2004 had de SIM nog geen bedragen aan de COM, de stichting voor collectieve doelen in Nederland (opgericht op 24 november 2004) uitgekeerd.⁸⁹ Maar per 1 januari 2005 heeft de SIM

zijn twee bankrekeningen met in totaal een saldo per 31 december 2004 van € 22.895.005 overgeschreven ten name van de COM. Dit bedrag komt deels voort uit het restant uitdelingsvermogen collectieve uitkeringen SIM (€ 17.493.932) en deels uit het hiervoor genoemde depot van de claimstichtingen.⁹⁰

De SMO had besloten de collectieve Maror-gelden overheid rechtstreeks aan de aanvragende organisaties – in overeenstemming met de besluiten van Kamer II, verdeling voor collectieve doelen in Nederland en Kamer III, verdeling voor collectieve doelen in Israël – uit te keren.

Kamer II had tot eind 2005 een totaal bedrag van € 18.347.763 toegewezen aan projecten, waarvan een bedrag van € 5.949.517 daadwerkelijk is uitgekeerd aan organisaties.⁹¹ Voor collectieve doelen in Nederland heeft de SAMO nog een totaal bedrag van € 16.662.637 ter beschikking. Dit bedrag is opgebouwd uit het saldo per 31 december 2005 vermeerderd met de toegekende maar nog niet uitbetaalde bedragen (kortlopende schulden).⁹²

Kamer III had tot eind 2005 een totaal bedrag van € 4.245.562 toegewezen aan projecten, waarvan een bedrag van € 2.488.269 daadwerkelijk is uitgekeerd aan organisaties. Voor collectieve doelen in Israël heeft de SAMO nog een totaal bedrag van € 5.456.543 ter beschikking. Dit bedrag is opgebouwd uit het saldo per 31 december 2005 vermeerderd met de toegekende maar nog niet uitbetaalde bedragen (kortlopende schulden).⁹³

Van het totale uitkeringsvermogen van de overheid voor collectieve doelen (€ 30.556.966) is tot eind 2005 een bedrag van € 8.437.786 uitgekeerd. De SAMO heeft dan op 31 december 2005 een totaal bedrag in kas van € 22.119.180 bestemd voor uitkering aan collectieve doelen in Nederland en Israël.

Beëindiging van de Stichting Maror-gelden Overheid

Zoals gezegd werd de oprichtingsakte van de SMO op 1 december 2000 getekend. Het bestuur van de SMO, op 4 december 2000 door de minister van Financiën geïnstalleerd en benoemd voor de tijd van maximaal vier jaar, bestond uit: Michel Robert van der Heijden, Fred Ensel, Michaël Gelber, Reina Louise Spier-van der Woude, Jacob Bernard Polak, Abraham Roet en schrijver dezes.⁹⁴ Jacob Bernard Polak is op 15 april 2001 uit het bestuur getreden en per 1 januari 2002 vervangen door Henri Abraham Markens.

Eind oktober 2004 waren de werkzaamheden zover afgerond dat naar de mening van de minister van Financiën het overheids-toezicht per 1 januari 2005 beëindigd zou kunnen worden.⁹⁵ Maar in verband met de statutaire zittingsduur moesten zes van de zeven bestuursleden op 1 december 2004 aftreden (de zittingstermijn van Henri Abraham Markens zou op 1 januari 2006 verstrijken). Dit betekent dat voor de periode van een maand een nieuw bestuur moest worden benoemd. Het ligt voor de hand de zittingstermijn van deze zes bestuursleden met enkele weken te verlengen. In overeenstemming met artikel 4 van de statuten van de SMO wordt het bestuur als volgt samengesteld:

Het CJO benoemt twee bestuursleden en het Platform Israël benoemt één bestuurslid. Indien het bestuur uit meer dan drie personen bestaat, worden de overige bestuursleden benoemd door CJO en Platform Israël gezamenlijk. Bestuursleden worden benoemd voor de tijd van maximaal vier jaar. Een aftredend bestuurslid is terstond doch ten hoogste tweemaal herkiesbaar. De aftredende bestuursleden kunnen zich uiteraard herbenoembaar stellen en dan (al of niet) herbenoemd worden door SPI en CJO.⁹⁶

Op de SMO-vergadering van 15 november 2004 werden, zoals gebruikelijk, de ingekomen en uitgegane stukken behandeld. Een

van de ingekomen stukken was de brief van het CJO van 11 november 2004 waarin het CJO instemt met de verlenging van de zittingstermijn van het huidige bestuur tot 31 december 2004.⁹⁷ De waarnemer van het Ministerie van Financiën bij de SMO-vergaderingen benadrukte dat de secretaris-generaal had voorgesteld de termijn te verlengen tot 31 januari 2005.⁹⁸ Maar op 12 oktober 2004 stuurde Benno Bonnewit, secretaris SPI, een fax aan de SMO waarin hij meedeelt dat de SPI in haar vergadering van 10 oktober 2004 besloten heeft de zittingstermijn van het SMO-bestuur niet te verlengen.⁹⁹ Hierdoor zouden alleen de door CJO benoemde bestuursleden tot 31 december 2004 aanblijven. Waarschijnlijk zou de SPI Abraham Roet herbenoemen waardoor het SMO-bestuur zou bestaan uit F. Ensel, M. Gelber, Abraham Roet en eventueel ook Henri Markens, aangezien de zittingstermijn van de laatste nog niet was verstreken. Gevraagd aan de vertegenwoordiger van het SPI-bestuur naar zijn reactie, antwoordde Yannay: SPI heeft besloten om de termijn van het zittende bestuur niet te verlengen na 1 december 2004. Ik heb hierover geen instructies ontvangen en onthoudt me van verder commentaar.¹⁰⁰

Het was Abraham Roet een doorn in het oog dat ik, na mijn ontslag uit de SPI in 2001, aanbleef als bestuurslid van de SMO. Ik hoefde geen rekening te houden met zijn capriolen en kon objectief, zoals de andere bestuursleden, besluiten nemen ten gunste van de oorlogsslachtoffers. Het was mij duidelijk dat voor de maand december 2004, de samenstelling van het SMO-bestuur er anders zou uitzien. Abraham Roet zou alles in het werk stellen om te voorkomen dat ik herbenoemd zou worden, zelfs al was het maar voor een maand.

Gewoonlijk wordt bij de jaarrekening de penningmeester decharge verleend. Goedkeuring van de jaarrekening door het bestuur en het Ministerie van Financiën impliceert dit. In dit geval was het niet duidelijk wanneer de jaarrekening zou komen, waarschijnlijk niet eerder dan maart 2005. Maar per 1 januari 2005 was de SMO opgehouden te bestaan. De stichting krijgt een nieuwe naam

(SAMO) en andere bestuursleden. Dit (nieuwe) bestuur kan niet over het jaarverslag SMO 2004 besluiten. Daarom had ik de accountant opdracht gegeven de controle per 15 november 2004 af te ronden, zodat ik hierover, nog voor 1 december 2004, kon rapporteren aan het bestuur. Besloten werd dat de volgende SMO-vergadering op 26 november 2004 zou plaatsvinden.

Behalve Abraham was het voltallige bestuur op de vergadering van 26 november 2004 aanwezig. Tijdens deze vergadering werden onder andere de volgende twee punten behandeld: Bespreking financiële verantwoording SMO per 15 november 2004 en de beëindiging van de SMO.

Allereerst wordt de Financiële Verantwoording SMO per 15 november 2004 uitgedeeld. De directeur Bureau Maror-gelden, Robby Israel, licht toe dat het om een tussenrapportage gaat die op verzoek van de penningmeester is opgesteld en door hem is goedgekeurd. De Financiële Verantwoording laat zien dat wij ruim binnen het budget gebleven zijn. Verder wordt aandacht gevraagd voor de bevindingen van de accountant. Kamer III, voor collectieve doelen in Israël, weigerde (ondanks interventie van het Ministerie van Financiën en het CJO) hun dossiers over te dragen aan het SMO-bestuur. Hierdoor heeft de accountant geen controle kunnen uitoefenen op de rechtmatigheid van de door Kamer III afgegeven beschikkingen. In de accountantsverklaring staat onder meer:

Tijdens onze controlewerkzaamheden hebben wij geen inzage kunnen verkrijgen in de dossiers met betrekking tot de aanvragen welke zijn ingediend bij Kamer III aangezien deze dossiers door Kamer III niet werden overgedragen aan het bestuur van SMO te Den Haag. Om die reden hebben wij geen controle kunnen uitoefenen op de rechtmatigheid van de door Kamer III afgegeven beschikkingen.

Uitsluitend om de reden vermeld in de vorige paragraaf kunnen wij geen oordeel geven omtrent de getrouwheid van de financiële verant-

*woording als geheel. Ons onderzoek heeft echter geen tekortkomingen in deze financiële verantwoording aan het licht gebracht.*¹⁰¹

Naar aanleiding van de Financiële Verantwoording per 15 november 2004, verleende het bestuur decharge aan de penningmeester onder dankzegging. Het verslag werd ter plaatse getekend door de voorzitter, secretaris en penningmeester.

Ingekomen stukken, brief SPI over herbenoeming bestuur

Op 17 november 2004 stuurt de SPI een tweede brief (per fax) naar de SMO betreffende de herbenoeming van het bestuur. In deze brief, geschreven door de penningmeester van SPI, Jaques Richter, en Benno Bonnewit, secretaris, deelt SPI mee:

*Na overleg met het Centraal Joods Overleg en met de Secretaris-Generaal van het Ministerie van Financiën, heeft het bestuur van de Stichting Platform Israël in haar vergadering van 9 november j.l., in consensus besloten om de bestuursperiode van de volgende leden van het huidige bestuur te verlengen: Uit Nederland; 1. R. van der Heijden; 2. F. Ensel; 3. H. Markens; 4. M. Gelber; 5. R. Spier. Uit Israël: 6. A. Roet.*¹⁰²

Maar omdat deze brief niet ondertekend was, heeft het bestuur aan de SPI gevraagd deze brief te ondertekenen en opnieuw te sturen. Hoewel op de vergadering van 26 november 2004 de getekende brief nog niet was ontvangen, heeft het SMO-bestuur deze brief toch in behandeling genomen.

De voorzitter wijst erop dat de SPI nu akkoord gaat met herbenoeming van alle bestuursleden met uitzondering van de penningmeester, de heer Staal. Hij brengt in herinnering dat bij de vorige vergadering (15 november 2004) is besproken te overwegen dat, als niet alle bestuursleden zouden worden herbenoemd, als consequentie daarvan het gehele bestuur zou aftreden. Maar zo stelt En-

sel, de situatie is nu anders dan tijdens de bespreking hierover. Deze kwestie heeft een morele en een pragmatische kant. De morele kant zegt: De penningmeester heeft altijd zijn werk goed gedaan, geen herbenoeming van Staal, dan geen herbenoeming voor de overige bestuursleden. Maar mijn pragmatische kant denkt dat het bestuur zou moeten doorgaan om het karwei af te maken. De reden dat Staal niet herbenoemd wordt, zo is mij verteld, is zijn verzet tegen de voorgenomen fusie van JMW met de Joodse voorgedij-instellingen (zie de hoofdstukken 1 en 2). Hierop reageert de voorzitter dat de heer Roet hem benadrukt heeft: 'Het enige argument voor SPI om de heer Staal niet in het SMO-bestuur te herbenoemen, is dat hij geen deel meer uitmaakt van SPI sinds Ajalah uit SPI is getreden.'¹⁰³

Mevrouw Spier hoort voor het eerst de argumenten om de penningmeester niet te willen herbenoemen en zegt: 'Ik ben bijzonder verontwaardigd over de opstelling van SPI en stel dat het uiteindelijk de heer Roet lijkt te lukken het bestuur uit elkaar te drijven. Het Ministerie van Financiën heeft te weinig inzicht in de Joodse wereld om hierover te kunnen oordelen. Roet had vanaf het begin geen deel moeten uitmaken van het SMO-bestuur. Ik mis fatsoenlijke argumenten waarom Staal niet zou mogen blijven en maak me bijzonder kwaad dat er voor de laatste drie weken toch een afrekening plaatsvindt. Ik hecht zeer aan behoorlijk bestuur en daaraan voldoet dit niet. Er wordt geen enkel legitiem argument aangevoerd om de heer Staal niet te willen herbenoemen. Staal is een goede penningmeester geweest. Als hij niet wordt herbenoemd, zal ik per 1 december niet herbenoembaar zijn. Op geen enkele manier wens ik te wijken voor CJO, SPI of voor het Ministerie van Financiën.'¹⁰⁴ De heren Ensels, Gelber, Markens en van der Heijden zijn het met Spier eens en sluiten zich hierbij aan.

Samenvattend stelt de voorzitter dat vanaf het begin altijd heeft gegolden dat de penningmeester goed heeft gefunctioneerd. Er is dus geen enkele reden voor het SMO-bestuur om afstand te nemen van het adagium: geen herbenoeming van de penningmeester,

dan geen herbenoeming voor de overige bestuursleden. Dit betekent dat als de SPI zijn standpunt niet wijzigt, Markens en Roet na 1 december 2004 het bestuur zouden vormen. Hierop reageert Markens dat het niet aan de orde is dat hij alleen met Roet door zal gaan. Hij stelt geen prijs op aanblijven als bestuurslid indien de overige bestuursleden niet herbenoemd worden. De voorzitter zal het bestuursbesluit aan het Ministerie meedelen.¹⁰⁵

Ik had me bewust niet in de discussie gemengd die tot dit bestuursbesluit leidde. Ik moet toegeven dat het me voldoening gaf dat het bestuur mij steunde en geen instrument is geworden van de wraakactie van Roet.

Nadat ik als vertegenwoordiger van Platform Israël mijn handtekening had gezet onder de Vaststellingsovereenkomst tussen de Banken/Beurspartijen en de Joodse partijen, vond ik dat ik mijn doel bereikt had. Maar Platform Israël koos mij om zitting te nemen in het SMO-bestuur. Ik heb er lang over nagedacht of ik dit zou accepteren. Met veel inzet had ik deelgenomen aan de onderhandelingen voor restitutie WO II-Tegoeden, maar ik voelde er niets voor om het geld te verdelen. Dat brengt, zo dacht ik, alleen maar ruzies met zich mee. Maar uit waardering voor de inzet van minister Zalm tijdens de onderhandelingen WO II-Tegoeden heb ik besloten me toch beschikbaar te stellen als lid van het door hem te benoemen bestuur. Met zijn allen doen we dit bestuurswerk al vier jaar voor 'liefdewerk oud papier'. Er moet een klus geklaard worden. We doen deze klus, nu spreek ik vooral voor mezelf, om 'de cirkel' te sluiten. Gedurende deze periode vloog ik zo'n twee keer per maand heen en weer van Israël naar Nederland, voor bestuursvergaderingen en om mijn functie als penningmeester uit te oefenen. Maar omdat er twee bestuursleden van de SMO in Israël woonachtig zijn, vond ik het redelijk en pleitte ik ervoor ook een paar keer in Israël te vergaderen. Eindelijk was het mij gelukt de voorzitter te overtuigen. Op 24 maart 2002 opent de voorzitter de vergadering om 09.45 uur en heette iedereen van harte welkom in Tel Aviv. Hij memoreert het historische feit dat dit de eerste ver-

Ridder Philip Staal (maart 2002) met de Nederlandse ambassadeur in Israël Herman R.R.V. Froger.

gadering van het SMO-bestuur in Israël is. Verder deelt hij mede dat het SMO-bestuur om 18.00 uur is uitgenodigd voor een ontvangst ten huize van de Nederlandse ambassadeur in Herzlia ter gelegenheid van de eerste SMO bestuursvergadering in Israël. Bij de residentie aangekomen verwelkomden de ambassadeur (de heer Froger) en zijn vrouw mij en werd ik gefotografeerd. Dat vond ik vreemd. Ik was wel vaker bij de ambassadeur geweest, maar dit was anders. In de huiskamer aangekomen zag ik Henneke, mijn kinderen, kleinkinderen, broer en vrienden staan. Het begon langzaam

tot mij door te dringen dat ik het middelpunt was. Het bleek dat het bestuur van Ajalah begin 2001 het besluit had genomen om een koninklijke onderscheiding voor mij aan te vragen. Dit uit waardering voor mijn inzet en betrokkenheid bij het behartigen van de belangen van de overlevenden van de Sjoa en eveneens bij het hele traject van onderhandelingen en uitbetalen ten aanzien van de WO-II Tegoeden. Al deze taken werden onbezoldigd verricht, op basis van vrijwilligheid. Ik was benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau, het versiersel en de oorkonde werden mij door de ambassadeur uitgereikt. Ik had dit niet verwacht, het was een volkomen verrassing.

Ik blik met voldoening terug op deze periode van mijn leven en concludeer dat het een vruchtbare tijd was. De klus is voor 95 procent volbracht; gedurende deze periode zijn vijf van onze dertien kleinkinderen geboren. Ik beschouw het als een voorrecht en eer dat ik een (klein) steentje heb mogen bijdragen aan de voltooiing van het naoorlogse rechtsherstel.

Ik moet toegeven dat ik positief verrast ben door het bestuursbesluit, ik waardeer dit en het doet me goed. Ik had dit niet verwacht en zeker niet na het telefoontje van Michaël Gelber een paar dagen daarvoor waarin hij vertelde het jammer te vinden en het er moeilijk mee te hebben nog een maand in het SMO te zitten zonder mij.

In de brief van de SPI van 17 november 2004 staat dat na overleg met het CJO en met de secretaris-generaal van het Ministerie van Financiën, het bestuur van de Stichting Platform Israël in haar vergadering van 9 november 2004, in consensus, besloten heeft de bestuursperiode van de volgende leden van het huidige bestuur tot en met 31 december 2004 te verlengen:

Uit Nederland:

1. R. van der Heyden
2. E. Ensel
3. H. Markens

4. M. Gelber
 5. R. Spier
- Uit Israël:
6. A. Roet

Deze brief lezende zei mijn gevoel dat er iets niet klopte. Mijn naam staat er niet bij en de brief is niet conform de informatie gekregen van Ya'acov Yannay op de SMO-vergadering van 15 november 2004. Op de vraag van onze voorzitter antwoordde Yannay toen: 'SPI heeft besloten om de termijn van het zittende SMO-bestuur niet te verlengen na 1 december 2004.' Maar dit was het besluit door de SPI genomen op haar vergadering van 10 oktober 2004, terwijl de tweede brief van Bonnewit en Richter refereert aan een bestuursbesluit (in consensus genomen) van 9 november 2004. Uit de notulen van deze bewuste vergadering blijkt dat dit punt helemaal niet aan de orde was geweest.¹⁰⁶ Op deze vergadering waren onder anderen aanwezig: Benno Bonnewit, Jaques Richter en Ya'acov Yannay. De voorzitter van de SPI en de dagvoorzitter van deze vergadering, Abraham Roet, deelde mee dat de volgende vergadering op 25 november 2004 zou zijn en sloot de vergadering. Bonnewit en Richter hadden dus een brief geschreven en ondertekend in de wetenschap dat de inhoud ervan de test van de waarheid niet zou doorstaan.

Hierna nam de voorzitter het woord en besloot een extra SMO-vergadering (waarschijnlijk de laatste) in te lassen op 28 november 2004. Hij vroeg Gelber dit mede te delen aan Roet en sloot de vergadering.

Nog dezelfde avond telefoneerde Yannay, op verzoek van Roet, met Gelber om te vragen of de bijeenkomst van 28 november een afscheid van schrijver dezes zou zijn. In dit gesprek benadrukte Yannay nog een keer niets te weten van het SPI-besluit op de vergadering van 9 november 2004. De notulen van die vergadering heeft hij nog niet ontvangen.

Het komt er dus op neer, zo stelde Ensel op de vergadering van 28 november 2004, dat de besluitvorming van de SMO is gebaseerd op een brief die wellicht de juridische toets niet zal doorstaan. We moeten dus de getekende brief van SPI afwachten, aldus de reactie van de voorzitter. Maar volgens mij maakt het in principe niet uit of het besluit (zoals vermeld in de brief van 17 november) wel of niet door de SPI op haar vergadering van 9 november is genomen. Overigens was Gelber ervan overtuigd dat de brief van 17 november 2004, met handtekeningen, toch wel gestuurd zou worden. Maar het gaat niet om deze brief (al dan niet getekend). Het SMO-bestuur had besloten: 'geen herbenoeming van de penningmeester, dan geen herbenoeming voor de overige bestuursleden'. Waar het dus om gaat is of de SPI het voltallige bestuur zal herbenoemen en dat is tot nu toe niet gebeurd. De brief van 17 november, ondertekend door Bonnewit en Richter, is door het SMO-bureau op 28 november 2004 (nadat de vergadering allang gesloten was) ontvangen.

Verschillen van inzicht tussen het aftredende SMO-bestuur enerzijds en de SPI anderzijds over de benoeming van één bestuurslid leidde ertoe dat het gehele bestuur, met uitzondering van één bestuurslid (Abraham Roet), per 1 december 2004 aftrad. De bezoldigde directeur van het Bureau Maror-gelden sloot zich hierbij aan en nam per 1 december 2004 ontslag. Met het oog op de beëindiging van het overheidstoezicht per 1 januari 2005, trad daarop een interim bestuur aan. Het nieuwe SMO-bestuur bestond uit: A. Roet, J. Sanders en L.F. Strandens.

Vanaf 1 januari 2005 heeft de Stichting Afwikkeling Maror-gelden Overheid (SAMO) de taken van de SMO overgenomen. Het bestuur van de SAMO werd gevormd door: A.B. Baumgarten, J.D. Richter, A. Roet, H. Troostwijk en P.E. Joseph.

HOOFDSTUK 7

De strijd om een wetenschappelijk onderzoek

Inleiding

Vanaf 1999 tot 2004 heeft de Nederlands-Joodse gemeenschap voor besteding aan collectieve doelen in Israël en Nederland een totaal bedrag van ruim € 80 miljoen ter beschikking gekregen (niet meegerekend de rentebaten en het saldo van de claimstichtingen bij liquidatie). Men kan dus wel stellen dat er voor een onderzoek naar het vermogensbeheer van Joodse WO-II-wezen door Joodse organisaties ruimschoots genoeg geld aanwezig is. De kosten voor zo'n onderzoek worden door specialisten op dit gebied geraamd op € 127.000 – minder dan 0,15 procent van het totaal beschikbaar gestelde bedrag.

De collectieve Maror-gelden worden in Nederland verdeeld overeenkomstig de statuten en reglementen van Kamer II van de SMO en stichting COM. Voor verdeling in Israël werden Kamer III van de SMO en stichting SCMI opgericht.

Hoofdstuk 6 'Verdeling Maror-gelden' heeft onder meer tot de conclusie geleid dat in Israël de Maror-gelden voor collectieve doelen feitelijk door de SPI verdeeld worden.

Onderzoek (dus ook het 'wezenonderzoek') is niet een van de onderwerpen die in aanmerking komen voor subsidie van de collectieve Maror-gelden Nederland. Dit punt staat niet in de statuten/reglementen van Kamer II/COM.¹ Maar in Israël ligt dat anders. Daar ligt wetenschappelijk onderzoek wel op het terrein om voor subsidie in aanmerking te komen. Dit is in overeenstemming met de

statuten/reglementen Kamer III/SCMI.² Dat Israëlische stichtingen wel wetenschappelijk onderzoek kunnen verrichten op kosten van de collectieve Maror-gelden is niet zo verwonderlijk omdat:

- de statuten en reglementen van de SCMI (verdeling voor collectieve doelen in Israël) werden/worden door de SPI vastgesteld en eventueel veranderd;
- de SCMI is verplicht de door SPI reeds gemaakte en nog te maken kosten te vergoeden;
- de bestuursleden van de SCMI werden/worden door de SPI benoemd/ontslagen;
- Abraham Roet was destijds bestuurslid van Stichting Maror-gelden Overheid (SMO), Stichting Afwikkeling Maror-gelden Overheid (SAMO) en verscheiden Israëlische stichtingen; ook was hij onder meer voorzitter van:
 - Stichting Platform Israël (SPI);
 - Stichting Collectieve Maror-gelden Israël (SCMI);
 - Israël Instituut voor Onderzoek naar Verdwenen Nederlands-Joods Bezit tijdens de Holocaust;
 - Stichting voor Onderzoek naar de Geschiedenis der Nederlandse Joden.

Voorzitter van de SPI is Abraham Roet. Dezelfde persoon was destijds ook voorzitter van de bovenvermelde stichtingen die bij Kamer III/SCMI aanvragen indienen voor onderzoek. Het ligt dus voor de hand dat de SPI ervoor gezorgd heeft dat in de statuten en reglementen van Kamer III/SCMI, het onderwerp 'onderzoek' wel in aanmerking komt voor subsidie.

Midden 2003 heeft Roet ontslag genomen uit het bestuur van de SCMI. Door de SMO werd hem de keuze gesteld: of bestuurslid van de SMO of bestuurslid van Kamer III/SCMI. De voorzittershamer van de SCMI heeft hij overgedragen aan Helena Braaf-Snir. Ook Barend Elburg, (plaatsvervangend) bestuurslid SMO, werd voor deze keuze gesteld. Maar hij besloot aan te blijven als secretaris van de SCMI.

Verwachting, hoop en teleurstelling

Zoals eerder gezegd had Abraham Roet op 12 oktober 2000 (nog voor de oprichting van SMO en SIM) aan Elma Verhey en Pauline Micheels opdracht gegeven een onderzoek te verrichten naar de materiële oorlogsschade van Joodse oorlogswezen. De opdracht voor dit onderzoek werd gegeven door het Israël Instituut voor Onderzoek naar Verdwenen Nederlands-Joods Bezit tijdens de Holocaust.³ Dit project, zo staat in een e-mail van Verhey aan Roet, is ruim binnen het geraamde budget gebleven. Maar midden 2003 waren de rekeningen nog niet voldaan, de opdrachtgever had dus een schuld. Vergoeding uit de collectieve Maror-gelden bracht de oplossing. Projectnummer 04/129 (onderzoek naar de vermogens van de Joodse oorlogswezen) is eind 2004 door de SPI ingediend bij Kamer III/SCMI. Hoewel dit onderzoek al was uitgevoerd door Verhey en de onderzoeksopdracht niet van de SPI afkomstig was, is door de SCMI over deze aanvraag toch positief beschikt. Voor dit onderzoek heeft de SPI een bedrag van NIS 133.000 (circa € 24.000) ontvangen.⁴

Dit onderzoek voldoet echter niet aan de eisen die de wetenschap stelt. Tegen mij en andere oorlogswezen hanteerde Abraham het argument: 'Jullie moeten erbuiten blijven, jullie zijn oorlogswezen en bemoeienissen van wezen bij de opdracht, vraagstelling en het onderzoek naar het vermogensbeheer van wezen is een verstrengeling van belangen.' Op zichzelf is dit een goed argument, ware het niet dat de begeleidingscommissie bestond uit de heren Abraham Roet en Menno Paktor:

1. Tijdens de presentatie van de Werkgroep Verificatie, gehouden op 18 januari 2001, werd mijn vermoeden bevestigd: Abraham is de zoon van Salomon (Sam) Roet.⁵ Sam Roet was voor, tijdens en na de oorlog bestuurslid van een van de rijkste en oudste Joodse voogdij-instellingen in Nederland, het op 14 januari 1836 geopende Nederlands-Israëlietische Jongensweeshuis Megadlé Jethomim. Vanaf juli 1942 was Sam Roet 'financieel leider' van de afdeling

'Hulp aan Vertrekkenden' van de Joodse Raad. Na de oorlog was Sam Roet bestuurslid van Le-Ezrath Ha-Jeled en hoofd van de commissie ter opsporing van de vermogens van de oorlogswezen (zie de hoofdstukken 1, 2 en 3).

2. Menno Paktor was gedurende de periode van het onderzoek de penningmeester van de Stichting Samenwerkingsverband-JMW. Deze stichting is de vermogensopvolger van de Joodse voogdij-instellingen en beheert het vermogen ervan.⁶

Oprichting voor onderzoek werd gegeven door Abraham Roet, voorzitter van het Israël Instituut voor Onderzoek naar Verdwenen Nederlands-Joods Bezit tijdens de Holocaust. De opdrachtgever was ook lid van de begeleidingscommissie. Bovendien was de vader van Abraham Roet bestuurslid van de voogdij-instellingen en commissies die de objecten van onderzoek vormen. Beide personen van de begeleidingscommissie hebben dan ook belang bij de uitkomst van het onderzoek en kunnen niet als onafhankelijk bestempeld worden. Een algemeen geldende regel luidt: 'Wie betaalt, bepaalt.' En een Israëliisch gezegde luidt: 'Recht moet gedaan en gezien worden.' Noch de begeleidingscommissie noch het onderzoeksteam voldoet aan de eisen die de wetenschap stelt. Verhey is een journaliste met historische belangstelling, maar geen financieel expert. In het onderzoeksteam behoort evenwel ook een financieel expert zitting te hebben. Dit was niet het geval.

De tijd voor het onderzoek, oorspronkelijk gepland als drie tot hooguit zes maanden, bleek ruim vier jaar. Uiteindelijk werd het sinds 2001 aangekondigde onderzoek van Elma Verhey over het rechtsherstel van de Joodse oorlogswezen op 20 april 2005 gepubliceerd in de vorm van het boek *Kind van de rekening*. De historica Pauline Micheels, schrijft Verhey in haar voorwoord, was gebonden aan afspraken voor andere publicaties:

Maar vooral bedank ik Pauline Micheels. Destijds waren we ervan overtuigd dat we het onderzoek samen tot een goed einde zouden weten te brengen. Maar de drie, hooguit zes maanden die we hadden

voorzien, bleken veel te kort. Pauline was gebonden aan afspraken voor andere publicaties, waaronder de biografie over Van Leer.⁷

In het voorwoord en tijdens de presentatie van het boek wordt ook drs. F. Hoek door Verhey bedankt, omdat hij vooral op financieel gebied de nodige adviezen heeft gegeven en kritische opmerkingen daarbij heeft geplaatst.⁸ Frits Hoek RA, forensisch accountant en onderzoeker voor de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II (commissie-Van Kemenade), publiceerde samen met J. ten Wolde RA de rapporten *Roof en Restitutie Joods Vermogen*, deel I en II, en is natuurlijk een goede keus als financieel deskundige bij Elma Verhey's onderzoek. Naar aanleiding van mijn vragen aan Frits Hoek schrijft hij echter dat zijn bijdrage aan het boek zeer gering was. De door hem becommentarieerde financiële paragrafen zijn zelfs niet in het boek opgenomen. Frits Hoek schrijft op 10 mei 2005 aan mij onder meer:

Je bent inderdaad bijzonder goed geïnformeerd. [...] Ik was inderdaad aanwezig bij de presentatie van het boek van Elma; dat zij mij noemde was heel erg vriendelijk van haar. Maar mijn bijdrage aan haar boek was zeer gering. Ik heb enkele eerdere versies van haar manuscript becommentarieerd waar het ging om financiële paragrafen (die uiteindelijk niet zijn opgenomen). Voorts heb ik haar manuscripten kritisch gelezen en waar van toepassing van opmerkingen voorzien. Ik heb uiteraard geen invloed op de inhoudelijke kant gehad, want daar weet ik natuurlijk niets van.⁹

Geeft dit niet te denken? Een financieel historisch onderzoek naar het vermogensbeheer van oorlogswezen waaruit de financiële paragrafen verwijderd zijn? Een financieel historisch onderzoek zonder historicus?

De samenstelling van het wezenonderzoeksteam en van de begeleidingscommissie staat een deskundig en onafhankelijk onder-

zoek in de weg. Dit contrasteert scherp met het wetenschappelijk niveau waarop de door de regering ingestelde Contactgroep Te-goeden WO II evenals de commissies-Kordes, -Van Kemenade en -Scholten hebben gefunctioneerd. De samenstelling van het wezen-onderzoeksteam en die van de begeleidingscommissie vormen een belediging van de Joodse gemeenschap, meer in het bijzonder van de oorlogswezen. Er blijkt opnieuw minachting en onverschilligheid uit tegenover deze zwaar getroffen groep oorlogsslachtoffers.

Mijn bewering dat het onderzoek van Verhey geen onafhankelijk onderzoek is en niet is bijgestaan door een financieel deskundige is grondig besproken met Vuijsje. Maar JMW bleef zowel de begeleidingscommissie als de onderzoekers verdedigen. JMW, zo blijkt uit de e-mail van 29 mei 2003 van Elma Verhey aan Abraham Roet, vond het prachtig en wilde naar aanleiding van haar drie tussentijdse rapporten, het definitieve rapport, publiceren.¹⁰ Volgens Abraham Roet waren ze zelfs bereid de helft van de onderzoekskosten te betalen.¹¹ Dit wordt echter door Harry van den Bergh, voorzitter van de Raad van Toezicht van JMW, tegengesproken. Hij is er niet van op de hoogte dat er zo'n contractuele verplichting bestaat, schrijft hij aan Roet.¹²

Al voor publicatie op 20 april 2005 leidde Elma Verhey's eindrapport over het rechtsherstel van de Joodse oorlogswezen, *Kind van de rekening*, tot commotie. Algemeen directeur/bestuurder Hans Vuijsje van JMW besprak in interne memo's van 11 en 18 april 2005 de inhoud van het boek en besloot er publiekelijk afstand van te nemen en het open debat te zoeken.¹³ Deze memo's werden door JMW gestuurd aan medewerkers, leden van de Raad van Toezicht, leden van de Ondernemingsraad, leden van de Cliënten- en deelnemersraad en de leden van de Gemeenschapsraad van JMW. Flory Neter, voorzitter van het Verbond Belangenbehartiging Vervolgungsslachtoffers (VBV) en lid van de Gemeenschapsraad van JMW, vond het nodig dat ook ik de inhoud van de memo's las en stuurde ze naar mij. De tekst van de memo's lekte ook uit naar dagblad *Trouw* en het *Nieuw Israëlietisch Weekblad* (NIW).¹⁴

Het vermogen van Joodse wezen is na de oorlog niet goed beheerd, blijkt uit het onderzoek. Niet alle kinderen hebben bij meerderjarigheid ontvangen waar zij recht op hadden. Joodse voogdij-instellingen hebben het geld onder meer voor de eigen organisatie gebruikt. De financiële dossiers van de kinderen zijn in 1976 waarschijnlijk opzettelijk vernietigd om de sporen van misbruik van de vermogens uit te wissen.

Dit alles staat in het boek van Elma Verhey, destijds redacteur bij *Vrij Nederland*. Ruim vier jaar onderzocht zij hoe voogdij-instellingen het vermogen van kinderen wier ouders door de nazi's werden vermoord na de Tweede Wereldoorlog hebben beheerd.

Een paar uur na de publicatie van *Kind van de rekening* gaf JMW, via zijn website, een zevenendertig pagina's tellende reactie met als titel 'Een goede naam'.¹⁵ In Vuijsje's reactie lees ik dat JMW met een schok kennis nam van de inhoud van *Kind van de rekening* en zich afvroeg: 'Wat is er misgegaan?' Bij het lezen van deze tekst gingen mijn gedachten naar de eeuwenoude Joodse traditie die is verwoord in Deuteronomium 24:17: 'Ge moogt de rechten van vreemdeling of wees niet schenden en het kleed van een weduwe niet in pand nemen.' In mijn naïviteit dacht ik dan ook dat Vuijsje zich afvroeg wat er is misgegaan met de Joodse voogdij-instellingen die de vermogens van de oorlogswezen beheerden. Verder lezend in 'Een goede naam' kom ik echter verbaasd tot de conclusie dat ik Vuijsje verkeerd had begrepen. Hans Vuijsje, wiens organisatie JMW de Joodse voogdij-instellingen wilde opheffen om zich over hun miljoenenkapitaal te ontfemen, is kwaad. Hij verwijt Elma Verhey en mede-onderzoekster Pauline Micheels 'geen degelijke research' te hebben gepleegd. Hans Vuijsje vraagt zich dus af: wat is er misgegaan met Verhey en Micheels als onderzoeksters. De conclusies van Verhey in *Kind van de rekening* contrasteren sterk met haar visie op het gevoerde beheer zoals weergegeven in haar drie tussentijdse rapporten.

Tijdens Verhey's lezing, gehouden op 16 december 2001 in Israël naar aanleiding van haar tussentijdse rapportage, vertelde ze dat

haar conclusie is dat de Joodse voogdij-instellingen de vermogens van de oorlogswezen goed hebben beheerd.¹⁶

In Verhey's rapportage aan Joods Maatschappelijk Werk van 22 oktober 2002 leest men: 'Het is überhaupt niet aannemelijk dat er pupillen zijn geweest waarmee niet is afgerekend. Daarvoor was het toezicht van de rechtbank en de toeziende voogd veel te gereguleerd.'¹⁷

Ook in haar derde tussentijdse rapportage van mei 2003, 'In het belang van 's Rijks Schatkist', is Verhey's conclusie ongewijzigd gebleven: 'Er zijn geen aanwijzingen gevonden waaruit blijkt dat de Joodse voogdij-instellingen de vermogens van de Joodse oorlogswezen niet goed beheerd hebben.' Het rapport eindigt met de woorden: 'Wij hopen oprecht dat dit rapport ertoe bijdraagt dat het wantrouwen van kinderen ten opzichte van de voogden van destijds op z'n minst een beetje kan worden weggenomen.'¹⁸

Vanaf het jaar 2000 tot de publicatie van *Kind van de rekening* heeft JMW met een bewonderenswaardige consistentie beide onderzoeksters verdedigd en verkondigd dat er geen enkele reden bestaat een nieuw onderzoek te initiëren. Najaar 2004, in een paginagrote advertentie, gaf JMW nog hoog op over de kwaliteiten van Verhey en mede-auteur Pauline Micheels: *De integriteit en deskundigheid van beide onderzoekers zijn onomstreden*, aldus Vuijsje in de advertentie.¹⁹ Het is dus begrijpelijk dat de conclusies van *Kind van de rekening* voor JMW als een schok kwamen. Maar is dat zo? Kwam de inhoud van het boek als een schok?

Na bestudering van het manuscript van *Kind van de rekening* door JMW vond op 8 maart 2005 – ruim voor datum van de rechtszitting en zelfs nog voor het indienen van hun verweerschrift in de zaak Staal/JMW (zie hoofdstuk 2 'Fusie Samenwerkingsverband JMW met de Joodse voogdij-instellingen') – een gesprek plaats tussen Elma Verhey en Hans Vuijsje.²⁰ Bij het gesprek was tevens aanwezig George Italiaander, die sinds 1 januari 2004 werkt aan het op orde brengen van de JMW-archieven in het Gemeentearchief Amsterdam. Aan Elma Verhey werd voorgesteld de publicatie van

het boek uit te stellen. Men heeft zelfs pogingen gedaan haar conclusies te beïnvloeden.

Op 21 april 2005 geeft Vuijsje in 'Een goede naam' de reden waarom JMW afstand neemt van het boek: Vuijsje verwijt Verhey geen degelijk onderzoek te hebben gedaan. Hij noemt de aantijgingen tegen de oude voogdij-instellingen in *Kind van de rekening* onzorgvuldig en wil een nieuw wetenschappelijk onderzoek naar het vermogensbeheer van de oorlogswezen.

Er is echter geen reden afstand van het Verhey's boek te nemen en zeker niet de redenen zoals vermeld in 'Een goede naam'. JMW geeft ook aanbevelingen in zijn reactie. Vuijsje wil een onafhankelijk en wetenschappelijk verantwoord onderzoek:

Om zowel de voormalige minderjarige wezen als de bestuurders en medewerkers van de Fusie recht te doen, is het aan te bevelen om een goed, onafhankelijk en wetenschappelijk verantwoord onderzoek uit te voeren.²¹

Wetenschap houdt zich in het algemeen gesproken bezig met zoeken naar waarheid. Een wetenschappelijk onderzoek moet daarom per definitie voldoen aan drie peilers: integriteit, onafhankelijkheid en deskundigheid. JMW wil dus een onafhankelijk en wetenschappelijk verantwoord onderzoek. Maar wat verstaat JMW hieronder?

Na publicatie van de drie tussentijdse rapporten van Verhey schrijft JMW: *De integriteit en deskundigheid van beide onderzoekers zijn onomstreden*. Maar naar aanleiding van Verhey's eindrapport schrijft Vuijsje dat JMW afstand neemt van het onderzoeksrapport *Kind van de rekening* en verwijt hij Verhey geen degelijk onderzoek te hebben gedaan. Is dan volgens JMW de integriteit, onafhankelijkheid en deskundigheid van onderzoekers afhankelijk van de uitkomst van het onderzoek? En betitelt JMW een onderzoek dan alleen als wetenschappelijk indien de uitkomst positief voor JMW uitvalt, zoals Verhey's tussentijdse rapporten?

JMW pleit voor een wetenschappelijk verantwoord onderzoek. Maar heeft het dan zin een nieuw onderzoek te initiëren? Zal JMW, als ook dit nieuwe onderzoek negatief voor hen uitpakt, ook van dit onderzoek afstand nemen?

Voorts zal blijken dat JMW alleen dan haar medewerking aan onderzoek geeft, indien de opdracht, de samenstelling van de onderzoekscommissie en verder ook de vereiste middelen voor dit project zijn vastgesteld door en afkomstig zijn van JMW. (Medewerking van JMW is een vereiste, daar het archief van de Joodse voogdij-instellingen onder zijn beheer staat). Per definitie kan een dergelijk onderzoek niet onafhankelijk genoemd worden, omdat JMW belang heeft bij de uitkomst van het onderzoek.

Joods Maatschappelijk Werk heeft afstand genomen van het onderzoek *Kind van de rekening* en wil nu, ruim vier jaar nadat ik erop aandrong, een wetenschappelijk onderzoek naar het vermogensbeheer van de oorlogswezen. Wat de uitkomst van dit nieuwe onderzoek ook zal zijn, het zal voor JMW noch voor de oorlogswezen materiële gevolgen hebben. JMW heeft besloten de beslissing over te laten aan de rechter om niet zelf de morele verantwoordelijkheid van de resultaten van een onderzoek te aanvaarden. Het heeft er alle schijn van dat JMW een nieuw onderzoek wilde om tijd te winnen. Die tijd had JMW nodig omdat het door middel van een fusie de voogdij-instellingen wilde laten verdwijnen en zich wilde ontfermen over het resterende miljoenenkapitaal.

Het is toch wel erg opmerkelijk dat Vuijsje heeft gewacht tot na de mondelinge behandeling van de rechtszaak (24 maart 2005) om Verhey een ondegelijk en onzorgvuldig onderzoek te verwijten. Dit terwijl ruim voor de mondelinge behandeling van de rechtszaak verscheidene personen van JMW, onder wie bestuurder/directeur Vuijsje en voorzitter Van den Bergh, het manuscript hadden gelezen. JMW wist al geruime tijd voor de rechtszaak dat de conclusies van Verhey, zoals neergelegd in haar drie tussentijdse rapporten, volkomen gewijzigd waren. Dit alles blijkt uit Vuijsje's memo van

11 april 2005. Maar ook Vuijsje zelf vindt het (op zijn manier) treurig, lees ik in dit memo:

Het treurige, achteraf, is dat JMW het onderzoek van Verhey en Micheels altijd heeft verdedigd. Op uitspraken van Philip Staal dat het onderzoek niet onafhankelijk zou zijn en er een nieuw onderzoek moest komen, heeft JMW de onderzoekers in bescherming genomen en gesteld dat eerst maar de resultaten van het onderzoek moest worden afgewacht voordat er geoordeeld kon worden.

Die resultaten zijn er en JMW's oordeel is, gebaseerd op onderzoek van de bronnen, dat Philip Staal nu eens wel gelijk heeft gehad.²²

Vuijsje vindt het niet treurig dat de Joodse voorgedij-instellingen het vermogen niet goed beheerd hebben. Nee, Vuijsje vindt het treurig dat hij Philip Staal gelijk moet geven en daardoor moet accepteren wat Maimonides (een rabbijn, filosoof en arts uit de twaalfde eeuw) schreef: 'De waarheid moet worden aanvaard, uit welke bron zij ook voortkomt.'

Voor JMW bestaat er geen twijfel: de vermogens van de Joodse oorlogswezen werden goed beheerd. Het is gewoon zo. Wat JMW betreft is een wetenschappelijk onderzoek overbodig. Waarschijnlijk verwachtte JMW dat Verhey's eindrapport (zoals haar drie tussentijdse rapporten) die 'wetenschap' zou bevestigen. Nu dit niet het geval is, moet er een nieuw onderzoek komen. In hetzelfde schrijven van Vuijsje van 11 april 2005 is te lezen:

Hoewel was toegezegd dat JMW het manuscript ruim van tevoren kon inzien en over de inhoud met Verhey van gedachten kon wisselen, kwam het manuscript maar niet. Bij navraag werd steeds toegezegd dat er ruim de tijd zou zijn het te bestuderen. Uiteindelijk ontving ik echter op het laatste moment een drukproef en werd mij door de uitgever, De Bezige Bij, te horen gegeven dat ik snel moest reageren en dat er weinig mogelijkheden waren tot wijzigingen.²³

JMW, staat in het memo, ontving op het laatste moment de drukproef van het onderzoek. Veel tijd om te reageren was er niet; er was weinig mogelijkheid tot wijzigingen. Niettemin is het Vuijsje gelukt om in kort tijdsbestek het onderzoek van Verhey, dat ruim vier jaar heeft geduurd, te controleren. Op de dag van publicatie van *Kind van de rekening* publiceerde JMW een uitgebreide reactie, waarin afstand van het onderzoek wordt genomen.

Geeft dit niet te denken? De onderzoekster Verhey schrijft in alle drie de tussentijdse rapporten: er zijn geen aanwijzing gevonden waaruit onregelmatigheden bij het beheer, de administratie en de uitkeringen van de vermogens van de pupillen blijken. Op deze rapporten reageert Vuijsje in kranten, in een advertentie en tijdens de rechtszaak: 'De onafhankelijkheid, integriteit en deskundigheid van beide onderzoekers zijn onomstreden.' Maar op 21 april 2005 neemt Vuijsje afstand van Verhey's nieuwe bevindingen en schrijft dat ze haar wetenschappelijke objectiviteit heeft verloren.

Iedereen kan, mag en moet in sommige gevallen zijn mening veranderen. Men moet dan wel de consequenties van deze verandering aanvaarden. Iets wat JMW weigerde te doen. In het Verweerschrift van 10 maart 2005 en ook tijdens de rechtszitting van 24 maart 2005 gebruikte JMW nog steeds Verhey's tussentijdse rapporten. Dit terwijl JMW toen al op de hoogte was dat Verhey's conclusies betreffende de Joodse voogdij-instellingen volkomen veranderd waren.

JMW heeft tijdens de rechtszitting de waarheid verzwegen, waardoor de geloofwaardigheid van JMW is ondergraven. Pas na de rechtszitting ontving ik JMW's memo van 11 april 2005. Uit dit memo is het mij duidelijk geworden dat het eindrapport van Elma Verhey een volstrekt ander licht werpt op het gevoerde beheer van de Joodse voogdij-instellingen dan haar drie tussentijdse rapportages.

Verhey's rapportage van 22 oktober 2002 is door JMW, in de zaak-Staal/JMW (verzet tegen de fusie), als een van de belangrijke peilers in de discussie tussen partijen gebruikt teneinde aan te tonen

dat grondig onderzoek van de zijde van JMW geen onjuistheden in het vermogensbeheer van de Joodse oorlogswezen door de Joodse voogdij-instellingen aan het licht heeft gebracht. Ik meende daarom dat de onthullingen in *Kind van de rekening* van het grootste belang waren voor een juiste bepaling van het standpunt door de Ondernemingskamer. Daarom wilde ik het genoemde memo en het artikel 'Ophief JMW over "bevooroordeeld" boek', gepubliceerd in *Trouw* op 12 april 2005, onder de aandacht van de rechter brengen. Maar de tussen advocaten geldende gedragsregels verbieden om na de sluiting van de behandeling van een zaak nog brieven en/of andere stukken aan het Gerechtshof toe te zenden zonder toestemming van de wederpartij. Mr. Oosterveen (onze advocaat) heeft zich tot de advocaat van JMW gewend met het verzoek toestemming te verlenen de onderhavige stukken aan de Ondernemingskamer te zenden.²⁴ Om te wijzen op de discrepantie tussen de inhoud van Verhey's binnenkort te verschijnen boek en haar rapport zoals gebruikt door JMW in zijn verweerschrift en tijdens de mondelinge behandeling van de zaak. En erop te wijzen dat JMW al ruim voor de mondelinge behandeling (en zelfs al voor het indienen van zijn verweerschrift op 10 maart 2005) op de hoogte was van de inhoud van Elma Verhey's eindrapport.²⁵ Dezelfde dag nog ontvingen wij het volgende antwoord:

Artikel 15 lid 2 van de Gedragsregels bepaalt dat het, nadat om een uitspraak is gevraagd, een advocaat niet geoorloofd is zich zonder toestemming van de wederpartij tot de rechter te wenden. De Fusiepartners (JMW) zien geen enkele reden om die toestemming in dit geval te geven. Het is dan ook niet toegestaan thans nog producties in het geding te brengen.²⁶

De Ondernemingskamer kon dus geen rekening houden met de door JMW opzettelijk verzwegen informatie.

Op 26 juli 2005 heeft de Ondernemingskamer van het Gerechtshof Amsterdam de beschikking van de Rechtbank bekrach-

tigd en beslist dat deze beschikking uitvoerbaar is bij voorraad. Verder procederen had daarom weinig zin. De fusie kon doorgaan, de Joodse voogdij-instellingen verdwijnen, hun gezamenlijk vermogen van ruim € 7,6 miljoen gaat naar de Stichting Samenwerkingsverband-JMW.²⁷ De rechtbank oordeelt (zie hoofdstuk 2):

De rechtbank constateert, nog daargelaten of sprake is van de door verweersters gestelde verjaring, dat verzoekers nauwelijks meer in staat zijn die verwijten in een bodemprocedure bij betwisting voldoende te onderbouwen.²⁸

Formeel juridisch is deze uitspraak een voorlopige beslissing. Een rechter is, in een eventueel later te voeren bodemprocedure, dan ook niet gebonden aan deze uitspraak in kort geding. Maar een bodemprocedure kan veel tijd in beslag nemen en is meestal zeer kostbaar. Mijn broer en ik hebben daarom nog niet besloten, mede omdat JMW zich al beroepen heeft op verjaring, een bodemprocedure te starten.

Ik vond het vreemd en begon me, na de publicatie van JMW's memo van 11 april 2005, af te vragen wat de reden kon zijn geweest dat Verhey tijdens de behandeling van de rechtszaak en de rechtszaak in hoger beroep niet aanwezig was. Vier jaar heeft ze het vermogensbeheer van oorlogswezen onderzocht. Haar bevindingen zoals neergelegd in de tussentijdse rapporten waren de belangrijkste peilers die JMW in de rechtszaak gebruikte om aan te tonen dat grondig onderzoek van de zijde van JMW geen onjuistheden in het vermogensbeheer aan het licht had gebracht. Tegen het einde van haar onderzoek is haar opvatting hierover volledig gewijzigd. Een journalist moet toch belangstelling hebben voor wat de rechter te zeggen heeft over de zaak die ze heeft onderzocht?

Dat JMW mij niet op de hoogte heeft gebracht van Verhey's nieuwe bevindingen kan ik enigszins begrijpen. Hun doel was het verzet tegen de fusie op te heffen. Maar wat was Verhey's motief

om haar onderzoeksobjecten, de oorlogswezen, niet in te lichten over haar nieuwe bevindingen? De laatste regels uit haar boek geven haar nieuwe conclusies duidelijk weer en luiden:

Het pleidooi om het vermogen van de oude joodse kinderinstellingen te verdelen onder de nog levende oorlogswezen en dat geld niet toe te voegen aan het vermogen van JMW zoals in de bedoeling ligt, heeft ook daardoor aan legitimiteit gewonnen. De zaak van de vermogens van de joodse oorlogswezen behoeft een antwoord dat verder reikt dan excuses alleen.²⁹

Vindt Verhey het dan niet interessant wat de rechter hierover te zeggen heeft? Of waren er omstandigheden die het haar onmogelijk maakten de rechtszitting bij te wonen?

Zoals gezegd staan de archieven van Le-Ezrath Ha-Jeled onder beheer van JMW. De onderzoekers Verhey en Micheels hadden JMW verzocht hun toegang tot dit archief te verschaffen in verband met het uit te voeren onderzoek. JMW stelde hieraan verscheidene voorwaarden die zijn neergelegd in de op 14 februari 2001 door partijen getekende overeenkomst.³⁰ JMW stelde daarmee zijn archieven van de voormalige voogdij-instellingen – die in 1950 opgingen in de Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming – open ten behoeve van dit onderzoek. Maar de onderzoekers hadden zich onder meer verplicht om voor enige vorm van publicatie van documenten uit dossiers toestemming aan JMW te vragen. Ik concludeer niets. Ik stel alleen maar het volgende vast:

- Toestemming van JMW was vereist om *Kind van de rekening* te publiceren.
- *Kind van de rekening* is een paar weken na de mondelinge behandeling van de rechtszaak in hoger beroep gepubliceerd.
- Nadat om een uitspraak is gevraagd is een advocaat niet geoorloofd zich zonder toestemming van de wederpartij tot de rechter te

wenden. JMW heeft geweigerd toestemming te verlenen het nieuwe materiaal aan de rechter te sturen.

– Tot de publicatie ervan werd de inhoud van het boek *Kind van de rekening* voor de oorlogswezen verzwegen. JMW had lang voor de rechtszaak het manuscript gelezen, maar heeft het embargo rond het boek niet geschonden.

– Elma Verhey was niet aanwezig tijdens de mondelinge behandeling van de rechtszaak. De rechtszaak wordt wel in haar boek vermeld.³¹ Ze was dus op de hoogte van deze zaak, maar vond het om haar moverende redenen niet nodig aanwezig te zijn.

– De financiële paragrafen uit het manuscript zijn niet opgenomen in *Kind van de rekening*.

– Het door Vuijsje op 10 december 2003 toegezegde financiële dossier is niet opgenomen als bijlage bij de publicatie van *Kind van de rekening*.

– Hoewel Verhey op de hoogte was van de problematiek rond onroerende goederen, is die niet onderzocht. In ieder geval behandelt zij die niet in haar boek.

De reden dat JMW afstand neemt van *Kind van de rekening* is wegens de inhoud van het boek. Maar ik vind dit boek een stap in de (goede) richting. Een onderzoeker is altijd afhankelijk van bronnen die hem/haar ter beschikking staan. En van alle informatie in zijn/haar bezit is het uiteraard een persoonlijke keuze welk bronmateriaal geanalyseerd en gebruikt wordt.

Zoals gezegd zijn de financiële paragrafen uit het eindrapport verwijderd. In het laatste hoofdstuk van Verhey's derde tussentijds rapport, 'In het belang van 's Rijks Schatkist', schrijft ze dat in het archief van Le-Ezrath Ha-Jeled drie financiële dossiers zijn gevonden en dat ze daar een speciaal hoofdstuk aan zal wijden.³²

[...]Een nieuwe onderzoekspoging waarbij we de 130 dozen met daarin zo'n 1300 Le-Ezrath dossiers hebben bekeken op buitensporig dikke dossiers, heeft echter drie dossiers met daarin eindafrekeningen en andere relevante stukken opgeleverd. [...]één van de gevonden

*Ezrath-dossiers draagt zelfs het opschrift 'vermogensdossier'. De twee andere gevonden dossiers zijn duidelijk herkenbare sociale dossiers, waaraan de financiële stukken uit het vermogensdossiers later zijn toegevoegd.*³³

Verhey had de beschikking over drie financiële dossiers. Deze drie dossiers bevatten onder meer de eindafrekeningen, schrijft ze. Natuurlijk zijn deze drie dossiers statistisch niet representatief. Maar door de eindafrekening van de voogd samen met het rapport van het NBI te analyseren krijgt men een beeld van het vermogensbeheer van de oorlogswees. Tijdens een gesprek op 10 december 2003 met prof. Heertje, Hans Vuijsje en schrijver dezes deelde Vuijsje mede dat hij Elma Verhey had verzocht om minimaal één van de drie bewaard gebleven dossiers als (geanonimiseerde) bijlage bij de publicatie op te nemen. Dat zal, zei hij, in ieder geval inzicht geven in de oorspronkelijke opbouw van de financiële dossiers van de minderjarige oorlogspleegkinderen.³⁴ Frits Hoek heeft de financiële paragrafen van het manuscript van commentaar voorzien, maar die zijn uiteindelijk niet in het boek opgenomen.³⁵

Merkwaardig: een financieel onderzoek waaruit de financiële analyses zijn verwijderd. Vinden Verhey, Abraham Roet en Vuijsje deze paragrafen niet interessant voor de lezer? Ik vraag me af hoe de conclusies van dit hoofdstuk luiden.

Een andere informatiebron die men besloot niet in *Kind van de rekening* te publiceren heeft betrekking op onroerende goederen. Zoals uitgelegd in het hoofdstuk 4, kunnen onroerende goederen in het merendeel van de gevallen niet voorkomen in de verantwoording van de bewindvoerders aan het NBI.

Verhey had al in het jaar 2000 van een oorlogswees notariële documenten ontvangen waaruit blijkt dat Le-Ezrath Ha-Jeled vier panden van zijn in Sobibor vermoorde grootouders had verkocht.³⁶ De oorlogswees had recht op een achtste deel ervan. Maar op de eindafrekening van die wees stonden geen, althans niet zichtbaar, opbrengsten uit verkoop van onroerende goederen. Het ligt dan

ook in de lijn der verwachting dat het onderzoeksteam dit zou onderzoeken. Maar ook dit punt werd niet onderzocht. In ieder geval worden er geen onroerende goederen in *Kind van de rekening* behandeld.

Op 3 juli 2004 publiceerde Joop Bouma een artikel in *Trouw* met als titel 'Ik wist niet beter dan dat mijn ouders arm waren'. In dit artikel wordt de zaak van Joodse oorlogswezen behandeld:

Een tweede joodse oorlogswees heeft notariële documenten opgespoord waaruit blijkt dat onder meer de Joodse instelling die de voogdij over hem had, Le-Ezrath Ha-Jeled ('Het kind ter hulpe'), in 1953 in Groningen en Amsterdam vier huizen van zijn in Sobibor vermoorde grootouders liet verkopen. De opbrengst was destijds ruim 40.000 gulden.

Op de eindafrekening, die elk weeskind op zijn 21ste van de voogdijinstelling ontving, staat niets over de verkoop en de opbrengst. Wel een bedrag voor vergoeding van de geplunderde huisraad van de grootouders: 527 gulden.

Volgens het JMW zegt dit niets. Vuijsje acht het niet uitgesloten dat de erfenis pas jaren later, na de eindafrekening van de voogdijinstelling, door de notaris is vereffend.

De oorlogswees noemt de mogelijke verklaring die JMW geeft 'een rookgordijn'. 'Ik heb toen ik in het kindertehuis zat en ook in de jaren daarna, nooit iets gehoord over de verkoop van die huizen. Dat weet ik honderd procent zeker. Ik moet achttien jaar zijn geweest toen dat onroerend goed werd verkocht. Ook mijn broer heeft niets ontvangen.'³⁷

De laatste versie van dit artikel heeft de journalist vóór publicatie naar Hans Vuijsje gestuurd. Op 2 juli 2004 stuurde Vuijsje zijn reactie aan Bouma als volgt:

Het verwondert mij ook dat u bij de anonieme klagers niet hebt aangegeven dat er wel degelijk op de afrekening stond dat er nog boedel moest worden verdeeld. Die is verdeeld op het moment dat zij meerderjarig waren. Er zijn twee mogelijkheden: of het is de familie waarover wij spraken en dan heeft u deze gegevens onjuist vermeld, of het zijn andere personen en dan kan ik mij namens JMW niet weren tegen dit soort beschuldigingen.³⁸

Ook hier hanteert JMW het principe: Eerst ontkennen en dan pas nadenken. De waarheid is een zorg voor later, wanneer ontkennen geen zin meer heeft.

Sinds de publicatie van dit artikel is het algemeen bekend geworden dat deze oorlogswees Shalom Pront (geboren Siegfried Alex Pront) is, de 'vechter voor de rechten van de oorlogswezen' en secretaris van de Israëliische stichting SINJOI.

Zoals eerder uiteengezet, moest de voogd bij het meerderjarig worden van zijn pupil een zogenaamde Eindafrekening opstellen en aan hem overhandigen. Op de Eindafrekening van Siegfried Pront, opgesteld door zijn voogd Le-Ezrath Ha-Jeled, kan men de ontvangsten en uitgaven zien.³⁹ Verder zijn er twee akten van verkoop gevonden betreffende panden in Groningen (één pand) en Amsterdam (drie panden).⁴⁰ Deze vier panden waren het eigendom van de in Sobibor vermoorde grootouders van Siegfried Pront. Zoals deze verkoopakten laten zien waren beide broers Pront gerechtigd in elk één achtste gedeelte van de opbrengst uit de verkoop. Overigens was deze verkoop noodzakelijk omdat in de onverdeelde boedel (waarin de vier panden) vier minderjarige erfgenamen voorkamen. Drie van die minderjarigen werden vertegenwoordigd door hun voogdij-instelling, de vierde door zijn moeder. Als lasthebber van twee van de minderjarigen, Siegfried en Ingfried Pront, trad hun voogd Le-Ezrath Ha-Jeled op.

Wat betreft de verkoop van deze vier panden is dan ook geen sprake van onjuist handelen van de voogden. De opbrengst uit de

verkoop moet echter wel op de Eindafrekening van de oorlogswees te zien zijn.

Siegfried Pront heeft mij ter bestudering zijn Eindafrekening en de akten van verkoop en koop van de panden gegeven. De volgende punten zijn mij overgevallen:

1. De akte van verkoop en koop van de drie panden in Amsterdam is door notaris Jakob van Hasselt in het verkoopplokaal Frascati aan de Nes in Amsterdam op 19 januari 1953 gepasseerd.

Van Hasselt was bestuurslid van de Gefusioneerde Joodse Instellingen voor kinderbescherming (Fusie) gedurende de periode 1950-1963. In de jaren 1950-1953 bekleedde hij de functie van penningmeester van de Fusie en in de jaren 1954-1959 was hij lid van het dagelijks bestuur.⁴¹

De panden I, II en III werden verkocht, zoals gebruikelijk op de huizenveiling in Amsterdam, bij opbod en afslag ('mijnen'). Perceel II werd bij opbod geveild, het hoogste bod, 3.700 gulden, was van makelaar J. Springveld. Daarna werd dit pand in afslag gebracht en ruim 40 procent boven de opbodsom door Simon Godschalk Engelsman Junior voor de koopsom van 5.200 gemijnd. Makelaar Engelsman verklaarde perceel II te hebben gekocht ten behoeve van B.F. Martini, die op zijn beurt verklaarde de koop voor het bedrag van 5.200 te accepteren.

Ook Engelsman hanteert het principe: eerst ontkennen en dan pas nadenken. In zijn e-mail van 2 november 2005 schrijft hij:

*Dit zal de laatste reactie van mij zijn. Ik denk dat Marianne van Geuns in haar zeer onbehoorlijke reactie zich vergist in de persoon. Ik had een oom die S. Engelsman heette, maar zich S.G. Engelsman noemde. Vandaar dat ik gedurende zijn leven Jr. achter mijn naam had staan. Hij was handelaar in Onroerend Goed.*⁴²

Ik heb de akte van verkoop en aankoop nog een keer bekeken. Er staat duidelijk Simon Godschalk Engelsman Junior, dezelfde per-

soon (ex-bestuurslid van de Joodse Voogdij-instellingen) die we al eerder waren tegengekomen in dit boek (hoofdstuk 2).

2. De akte van verkoop en koop van het pand in Groningen is door notaris Felix Renaud Mari Theodore Gouverne in café 't Huis de Beurs aan het A-Kerkhof in Groningen op 11 maart 1953 gepasseerd.

Op de Eindafrekening van Siegfried Pront staan geen opbrengsten van panden. Wel staat er dat hij deelgerechtigde is in de onverdeelde boedels onder berusting van:

- notaris J. van Hasselt.
- notaris J.C.J. van Brummelen.
- notaris W.C. Weier.
- notaris J. van Kemerren.

Zoals gezegd is de akte van verkoop en koop van de panden in Amsterdam gepasseerd door notaris J. van Hasselt. Inderdaad staat op de Eindafrekening van Siegfried Pront dat deze notaris een onverdeelde boedel van zijn grootouders onder zijn beheer heeft. Hierin kunnen echter de opbrengsten van de panden in Amsterdam niet zitten. Immers, per definitie worden percelen in akten van verkoop verdeeld. Siegfried Pront en zijn broer worden in deze akte ieder voor 1/8 deel van de opbrengst uit de verkoop gerechtigd. De vier panden zijn verkocht voor een totale waarde van 43.550 gulden.

De akte van verkoop en koop van het pand in Groningen is gepasseerd door notaris Gouverne. De opbrengst uit de verkoop van dit pand is uiteraard ook in de akte van verkoop verdeeld. Op de Eindafrekening van Siegfried Pront wordt deze notaris niet vermeld.

De opbrengst van de vier panden kan dan ook niet onder het kopje 'Deelgerechtigden in onverdeelde boedels' zitten.

De Eindafrekening van Siegfried Pront is van 14 maart 1956, terwijl de panden in Amsterdam en Groningen al begin 1953 werden verkocht. Op de Eindafrekening van Siegfried Pront staan geen opbrengsten, althans niet zichtbaar, uit onroerend goed.

De akte van verkoop betreffende de panden in Amsterdam is gepasseerd door notaris Van Hasselt. Van Hasselt was ook de pen-

ningmeester van Le-Ezrath Ha-Jeled. Hoe kan het dan dat de opbrengst van deze panden niet op de Eindafrekening van de pupil staat? Wie heeft dan het gedeelte van de opbrengst bestemd voor Siegfried Pront ontvangen?

De vereniging SINJOI roept oorlogswezen op om de in hun bezit zijnde informatie beschikbaar te stellen voor een algemeen onderzoek. Sommige geven hieraan gehoor. Zo lees ik op hun website dat een tweede oorlogswees papieren gevonden heeft waaruit blijkt dat zijn vermoorde grootvader in 1936 een huis had gekocht. Dit huis werd in de naoorlogse jaren verkocht door zijn voogd, maar de opbrengst (de erfenis van de oorlogswees) staat niet op zijn Eindafrekening.⁴³

Er zijn veel documenten beschikbaar die onderzocht kunnen worden, maar er is schijnbaar voor gekozen dit niet te doen. In ieder geval is er, indien dit wel werd onderzocht, niets over gepubliceerd in *Kind van de rekening*. Wat ik vreesde is jammer genoeg waarheid geworden. Het argument dat de financiële archieven van de Joodse voogdij-instellingen (volgens Verhey en Vuijsje) in jaren zeventig zijn vernietigd, is misbruikt om veel onder het tapijt te laten verdwijnen. Nadat de inhoud van *Kind van de rekening* bij JMW bekend was geworden, is door de Raad van Toezicht en Vuijsje, algemeen directeur/bestuurder JMW, een uitgebreid communicatieplan voorbereid en uitgewerkt. Dit plan omvatte onder meer de publicatie van hun reactie op *Kind van de rekening*, mediaplanning, communicatie met Joodse belangenorganisaties en eveneens werkbezoeken aan Nederland en Israël.

Pleidooi voor een wetenschappelijk onderzoek

Sinds het congres 'Still Going Strong' – Joodse oorlogskinderen, gehouden in Amsterdam in augustus 2005, waar Elma Verhey, Hans Vuijsje en schrijver dezes ieder een lezing hielden over wat er met de vermogens en tegoeden van de oorlogswezen is gebeurd,

hebben 480 oorlogswezen vanuit de hele wereld via mijn website (www.wezen.org) informatie opgevraagd over het beheer van hun vermogen door hun vroegere voogden. Nadat Joods Maatschappelijk Werk eind augustus 2005 liet weten geen aanleiding te zien voor een uitkering aan oorlogswezen en dat individuele claims door de instelling zelf zullen worden onderzocht, zijn wij een petitie gestart die ertoe moest leiden dat JMW zijn standpunt zou herzien. De 'jongeren' onder de overlevenden van de Sjoa zijn de oorlogswezen. Deze zijn nu gepensioneerd, hebben zelf kinderen, kleinkinderen en sommigen zelfs achterkleinkinderen. Het weerloze kind van toen heeft weer familie en heeft zijn plaats in de maatschappij gevonden. Ze eisen een wetenschappelijk onderzoek.

In Israël bestaan twee organisaties die als doelstelling hebben de belangen van de uit Nederland afkomstige oorlogswezen te behartigen. Het zijn Amuta Lerivchat Jotsei Holland (ALJH) en de Stichting (Israël) Nederlands-Joodse Oorlogswezen in Israël (SINJOI). In Nederland bestaat het Verbond Belangenbehartiging Vervolgingslachtoffers (VBV).

Stichting ALJH heeft op 18 maart 2004 de Stuurgroep Wezenonderzoek ingesteld. De belangrijkste opdracht ervan was een wetenschappelijke commissie samen te stellen. De volgende personen werden benaderd en hebben zich bereid verklaard in de commissie zitting te nemen: 1. prof. dr. Arnold Heertje, emeritus hoogleraar in de geschiedenis van de economie; 2. drs. Frits Hoek RA, forensisch accountant en als onderzoeker werkzaam voor de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II 'Roof en Restitutie Joods Vermogen' (commissie-Van Kemenade); en 3. dr. Gerard Aalders, historicus, senior onderzoeker bij het NIOD, schreef enkele boeken over de Tweede Wereldoorlog, waaronder *Berooid* en *Roof*.

In overleg met deze 'commissie-Heertje' heeft ALJH op 25 augustus 2004 een subsidieaanvraag voor onderzoek ingediend bij Kamer III/SCMI (de organisaties die de collectieve Maror-gelden toewijzen aan Israëlische stichtingen).⁴⁴ Dit project is ook van historische waarde omdat het vermogensbeheer van oorlogswezen

nooit eerder wetenschappelijk is onderzocht. Het benodigde budget werd door de commissie-Heertje berekend op 127.075 euro. De aanvraag ging gepaard met enkele aanbevelingsbrieven van onder anderen een rabbijn. Het antwoord heeft niet lang op zich laten wachten. Op 11 oktober 2004 is door Kamer III/SCMI beschikt een totaal bedrag van 23.000 euro (minder dan 20 procent van het aangevraagde budget) voor dit project beschikbaar te stellen.⁴⁵ Het zal ook Kamer III/SCMI duidelijk zijn geweest dat dit bedrag verre van toereikend is om een wetenschappelijk onderzoek te verrichten. Bovendien wordt dit bedrag in termijnen betaald waarvan de eerste van 5.700 euro binnen enkele weken. De tweede termijn wordt betaald volgens de voortgang van het project, een schriftelijk verslag daarvan en aanvraag voor het tweede deel van het toegekende bedrag. De aanbevelingsbrieven en de samenstelling van de onderzoekscommissie ten spijt vond de Joodse gemeenschap het niet nodig dit project te honoreren met de vereiste middelen. De beschikking is een non-starter, onderzoek naar het vermogensbeheer van oorlogswezen kan nog steeds niet plaatsvinden. Opvallend zijn de grote inspanningen en kosten die de Joodse gemeenschap zich heeft getroost toen het ging om waarheidsvinding en restitutie van Joodse tegoeden die bij niet-Joodse instanties (verzekeraars, overheid, banken en beurs) lagen tegenover de ongeïnteresseerdheid en tegenwerking van de Joodse gemeenschap die de oorlogswezen ondervinden als het gaat om waarheidsvinding van het rechtsherstel uitgevoerd door Joodse instanties. Vandaag de dag zijn de felste tegenstanders van de oorlogswezen in hun strijd voor een wetenschappelijk onderzoek de kinderen van de naoorlogse Joodse regenten. Wat hun betreft is een onderzoek volkomen overbodig en slechts verspilling van tijd en geld: de vermogens van de Joodse oorlogswezen zijn goed beheerd, dat weten zij, het is gewoon zo.

Als deel van het door JMW op 18 april 2005 aangekondigde communicatieplan heeft een delegatie van JMW begin juni 2005 een werkbezoek gebracht aan Israël om met diverse belangenorganisatie

te spreken. Op 1 en 2 juni 2005 heeft deze delegatie gesproken met de vertegenwoordigers van de oorlogswezen. Tijdens deze gesprekken heeft JMW onder meer laten weten dat het alleen de dialoog met de oorlogswezen kan voortzetten indien beide Israëliëse organisaties (ALJH en SINJOI) tot een gezamenlijke vertegenwoordiging komen. Dit voorkomt dubbel overleg en impassen bij onderling afwijkende meningen van de twee wezenorganisaties, stelde JMW. Ik kon dit standpunt begrijpen. Samen met Elma Verhey hebben wij tegen alle verwachtingen in de drie belangenorganisaties (SINJOI, ALJH en VBV) ervan kunnen overtuigen op dit punt samen te werken. Om de belangen van de oorlogswezen beter te kunnen behartigen is op 20 oktober 2005 besloten tot de oprichting van het Samenwerkingsverband Rechtsherstel Joodse Oorlogswezen (SRJO). Op 13 november 2005 vond de eerste SRJO-vergadering plaats en werd het bestuur gekozen.⁴⁶ Het bestuur werd als volgt samengesteld: Philip Staal (voorzitter), Ro Wiener (secretaris), Shalom Pront (penningmeester). Verder bestond het bestuur uit de leden Shimon de Winter, Tswi Herschel, Flory Neter-Polak, Lily van der Berg, Fred Altman en Joop Zeldenrust. Via internet heeft ruim negentig procent van de nog in leven zijnde oorlogswezen, verspreid over de hele wereld, zich bij de SRJO aangemeld en ontvingen zij de nieuwsbrief.

Op 29 augustus 2005 stuurde Harry van den Bergh, voorzitter van de stichting Samenwerkingsverband-JMW, een brief aan ALJH en SINJOI waarin hij zijn conclusies naar aanleiding van de bespreking in Israël heeft neergelegd.⁴⁷ De belangrijkste punten zijn: 1. Een collectieve uitkering aan de oorlogswezen, in welke vorm dan ook, is niet aan de orde. 2. Alleen persoonlijke claims worden in behandeling genomen. JMW onderzoekt de claims, schrijft daarop een reactie en stuurt deze aan het bestuur van het Samenwerkingsverband-JMW en een afschrift aan de claimende. Indien het bestuur op grond van de reactie van JMW, dan wel de eventueel te vormen onafhankelijke commissie, van mening is dat er sprake is van een reële, gefundeerde claim, zal het bestuur de hoogte

van de uitkering bepalen. Dit staat allemaal in de brief van Harry van den Bergh van 29 augustus 2005. Het Samenwerkingsverband-JMW, dat zich heeft ontfemd over het miljoenenkapitaal van de voogdijorganisaties, onderzoekt de claims, besluit of ze reëel zijn en bepaalt de hoogte van de terugbetaling. De conclusies zoals neergelegd door Van den Bergh geven daarom de oorlogswezen weinig hoop op een eerlijke, onafhankelijke behandeling van hun claims. In een rechtsstaat zijn de rovers, de rechters en de beulen verschillende instanties.

In dezelfde brief deelde van den Bergh ons mede dat het bestuur van het Samenwerkingsverband-JMW zich voor een eerste maal heeft gebogen over de vraagstelling en opzet van een nieuw onafhankelijk onderzoek. Er zal, schreef hij, overleg worden gevoerd met een aantal deskundigen en naar worden gestreefd dat er uiterlijk november 2005 een voorstel ligt dat met onze delegatie besproken kan worden. Naar aanleiding van deze brief reageert de SRJO op 25 oktober 2005 aan het bestuur en directie van JMW als volgt:

Op 20 oktober 2005 is de Stichting Rechtsherstel Joodse Oorlogswezen (SRJO) opgericht waarin de Stichting Nederlandse Joodse Oorlogswezen in Israël, Amuta Lerivchat Jotsei Holland en het Verbond Belangenbehartiging Vervolgingslachtoffers zich hebben verenigd teneinde onze gezamenlijke doelstelling m.b.t. de wezengelden te realiseren. Ook Elma Verhey en Philip Staal zullen deelgenoot zijn van deze koepel. Wij streven ernaar om zo spoedig mogelijk een onafhankelijk onderzoek te laten doen dat niet onder supervisie staat van JMW. Dat laatste zien wij als onwenselijk in verband met mogelijke belangenverstrengeling.⁴⁸

Het onderzoek van Elma Verheij's *Kind van de rekening* geeft helaas nog geen volledig beeld en is bovendien niet door JMW geaccepteerd. Sterker, JMW heeft er zelfs afstand van genomen. Daarom

heeft de SRJO als primair doel gesteld een wetenschappelijk onderzoek te bewerkstelligen naar het rechtsherstel van Joodse oorlogswezen die in Nederland de Tweede Wereldoorlog hebben overleefd. Daarbij ging het in eerste instantie vooral om die oorlogswezen die onder de voogdij of toeziende voogdij stonden van een van de Nederlandse Joodse instellingen van na de oorlog.

De volgende personen die de SRJO heeft benaderd hebben zich bereid verklaard in de onderzoekscommissie zitting te nemen: 1. prof. dr. Eric J. Fischer, voormalig algemeen directeur van de vereniging Verbond van Verzekeraars in Nederland en ruim vijftien jaar docent bedrijfsgeschiedenis aan verschillende Nederlandse universiteiten; 2. prof. dr. Arnold Heertje, emeritus hoogleraar in de geschiedenis van de economie; en 3. prof. dr. Johan C.H. Blom, destijds algemeen directeur van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD). In overleg met de commissie heeft de SRJO op 29 december 2005 een subsidieaanvraag voor onderzoek ingediend bij SCMI.⁴⁹ Het benodigde budget was door de commissie berekend op circa 130.000 euro. Ook deze aanvraag ging gepaard met enkele aanbevelingsbrieven van vooraanstaande personen in de Joodse gemeenschap.

Zoals gezegd was het primaire doel van de SRJO een wetenschappelijk onderzoek naar het vermogensbeheer van Joodse oorlogswezen. JMW liet ons in zijn brieven weten ook deze doelstelling na te streven. Omdat ik van mening ben dat alleen een onderzoeksopdracht gesteund door beide organisaties (JMW en SRJO) de meningsverschillen kan oplossen, stuurde de SRJO op 14 november 2005 een brief aan JMW met het volgende voorstel:

Om tot zo'n onderzoek te komen denken wij in eerste instantie aan de vorming van een stuurgroep, die de opdracht krijgt om bij JMW en SRJO de mogelijkheden na te gaan een onderzoeksopdracht te formuleren, die voor alle partijen aanvaardbaar is. Ook zal deze stuurgroep zich bezig moeten houden met alle aan zo'n onderzoek verwante za-

ken alsmede met de keuze van de aan te stellen onderzoekers. Als leden van de stuurgroep denken wij aan mensen zoals Professor A. Heertje, Professor E. Fischer en Professor J. Blom. Wij zouden het op prijs stellen als U van Uw kant ook met voorstellen zoudt kunnen komen over mensen die in deze stuurgroep zouden kunnen/willen plaats nemen.[...] Zoals wij ook al in ons eerder schrijven d.d. 25/10/2005 meegeedeeld hebben, zijn we te allen tijde bereid tot een gesprek over dit onderwerp.⁵⁰

Na een uitwisseling van verscheidene e-mails tussen SRJO en JMW is op 25 december 2005 een datum vastgelegd voor een bespreking in Israël. De delegatie van JMW, bestaande uit Harry van den Bergh, Gerard Sanders en Hans Vuijsje, reisde op 5 februari 2006 naar Israël om met het volledige bestuur van de SRJO te spreken. Het gesprek vond plaats in hotel The Seasons in Netanya.

Op 16 december 2005 had JMW ons via de media (*Nieuw Israëlietisch Weekblad*) laten weten naar Israël te gaan om met ons te spreken over hun voorstel van een onafhankelijk onderzoek. Op de vraag van de journaliste Daphne Meijer, *Is er al gereageerd op het voorstel voor een onafhankelijk onderzoek?*, antwoordt Vuijsje als volgt: *Nog niet. Wij gaan naar Israël om dat te bespreken. We hebben een concept gemaakt met onderzoeksvragen. Wij willen dat zij daarop reageren, zodat we tot overeenstemming kunnen komen, ook over de mensen die het gaan uitvoeren.*⁵¹

Na het lezen van dit artikel heeft de SRJO aan JMW verzocht het voorstel tot onderzoek naar ons te sturen, zodat wij op 5 februari 2006 hierop inhoudelijk kunnen reageren.⁵² Wij ontvingen dit onderzoeksvoorstel (Concept nr. 6 van 25 januari 2006) op vrijdag 27 januari 2006. Veel tijd om dit voorstel te bestuderen werd ons dus niet gegund.⁵³ Ik heb het voorstel rondgestuurd aan onze bestuursleden voor hun opmerkingen. (De SRJO heeft de concepten 1 tot en met 5 nooit ontvangen). Op 29 januari 2006 reageerde Pront uit naam van SINJOI en concludeerde:

Meer tijd is nodig om tot een volledige aanpassing en volgorde van dit voorstel te komen. Het is duidelijk, dat al deze activiteiten niet in een week beëindigd kunnen worden en ons voorstel is om de ontmoeting met JMW minstens 3 weken uit te stellen met een brief per omgaande aan JMW[...].

[...] Wij zien niet in wat een voorbereidende vergadering op 2 februari kan opleveren. Wij stellen voor deze voor 2 weken uit te stellen.⁵⁴

Shalom Pront stelt dus voor de bespreking met JMW drie weken uit te stellen. Ook ziet hij geen reden de geplande SRJO-vergadering van 2 februari 2006 te laten doorgaan. Wat Shalom Pront betreft zijn de SRJO-vergaderingen überhaupt overbodig. Hij en Shimon de Winter (secretaris respectievelijk voorzitter van SINJOI) waren immers ook op de twee voorgaande vergaderingen van 25 december 2005 en 12 januari 2006 niet present (zonder bericht van verhindering). Ze vonden het eveneens overbodig plaatsvervaarders naar deze vergaderingen te sturen. Gelukkig reageerden de andere SRJO-bestuursleden anders, zodat de bespreking met JMW gered werd. Overigens was bij deze bespreking met JMW het voltallige SRJO-bestuur aanwezig (Philip Staal, Flory Neter, Ro Wiener, Fred Altmann, Tswi Herschel, Shalom Pront en Shimon de Winter).

Inmiddels had JMW een nieuw onderzoeksvoorstel (Concept nr. 7 van 3 februari 2006) naar SRJO gestuurd.⁵⁵ Dit hernieuwde onderzoeksvoorstel werd op 5 februari 2006 met de betrokken partijen (JMW en SRJO) besproken. In dit voorstel staat onder meer: *Het bestuur van het Samenwerkingsverband-JMW verleent een opdracht aan de onderzoekers en de begeleidingscommissie en financiert het onderzoek. Een afschrift van de opdracht wordt verzonden aan de SRJO en op de website van JMW gezet.* Het is duidelijk dat JMW de regie wil hebben door het onderzoek te betalen en eveneens de opdracht te geven. Dat is begrijpelijk, maar de SRJO wil een even grote

vinger in de pap en daarvoor ook betalen. Tijdens de bespreking van 5 februari 2006 heeft JMW echter duidelijk gemaakt het geven van de onderzoeksopdracht en ook de financiering van het project als zijn taak te zien en dat dit punt niet ter discussie staat. Hoewel wij geen tijd hadden dit voorstel te bestuderen werd het conceptvoorstel van JMW door de SRJO (als uitgangspunt) positief ontvangen. We spraken af dit document op korte termijn (binnen veertien dagen) gezamenlijk verder uit te werken en te ondertekenen. Er zijn op 5 februari 2006 flinke stappen gezet, stappen die een vergelijk/oplossing dichterbij brachten. Zo werd overeenstemming bereikt dat een gezamenlijke kandidaatstelling voor de Begeleidingscommissie en het Onderzoeksteam voor het algemeen onderzoek een vereiste is. Ten aanzien van het individueel onderzoek dat JMW op verzoek van een aantal Joodse oorlogsvetzenen uitvoert naar hun vermogensbeheer door de Joodse voogdij-instellingen, zullen de gesprekken op een later moment worden voortgezet.⁵⁶

In de twee weken volgend op de bespreking met JMW hebben drie bestuurleden van de SRJO zich gebogen over JMW's onderzoeksvoorstel van 3 februari 2006. Waar het de SRJO om ging is: Hoe bereik je dat het onderzoek onafhankelijk is. Al het andere is bijzaak. Met dit in gedachten pleitte ik er bij de SRJO voor dat JMW de opdracht voor een onderzoek geeft en dat geheel betaalt op de volgende voorwaarden:

- Er moet een onderzoekscommissie komen van hoog niveau die de instemming heeft van beide partijen. De commissie trekt de onderzoekers aan die zij nodig denkt te hebben.
- De taken van de onderzoekscommissie moeten door JMW en de SRJO worden onderschreven.
- Er moet overeenstemming zijn tussen JMW en de SRJO over de onderzoeksvraag.

Als het niveau van de leden hoog is, hun wetenschappelijke en maatschappelijke reputatie onomstreden, en als er geen belangenverstrengelingen kunnen optreden, is de kans uiterst klein dat één der partijen achteraf kritiek op hun werk zal durven hebben. In het

conceptvoorstel tot onderzoek van de SRJO zijn al deze punten verwerkt. Dit voorstel was gebaseerd op JMW's Concept nr.7 van 3 februari 2006 en eveneens op ideeën voortgekomen uit het gesprek van 5 februari. Nadat dit conceptvoorstel de goedkeuring had van het VBV en de ALJH (SINJOI heeft er nimmer op gereageerd) is het op 19 februari 2006 naar JMW gestuurd.⁵⁷ Objectief gesproken is met dit voorstel aan alle door JMW gestelde voorwaarden voldaan. Er moet alleen nog overeenstemming bereikt worden over de samenstelling van de begeleidingscommissie en de onderzoeksvraag.

Dat de leden van de onderzoekscommissie een wetenschappelijk en maatschappelijk onomstreden reputatie moeten hebben is een ieder duidelijk.

Tijdens de hoorzitting van 29 november 2004 in de zaak Staal/JMW (verzet tegen de voorgenomen fusie van het Samenwerkingsverband-JMW met de Joodse voogdij-instellingen) is opnieuw gebleken hoe cruciaal de onderzoeksvraag is.

Belangrijkheid van de vraagstelling

Naar aanleiding van mijn conceptrapport van maart 2003 (aangeboden aan JMW op 1 april 2003) had Frits Hoek op 9 april 2003 een onderzoeksopdracht van JMW ontvangen. De vraagstelling luidde: Is het vermogensoverzicht van de bewindvoerder van de nalatenschappen van Staal (rapport-Vos) aan te sluiten op de Staat van ontvangsten en uitgaven per 13 juni 1962, zoals opgesteld door de S. A. Rudelsheimstichting? Verder had JMW aan Hoek verzocht beide stukken te bestuderen en zijn opmerkingen en bevindingen aan hen te rapporteren. Samen met de opdracht ontving Hoek de volgende twee documenten:

- Kopierapport van 9 februari 1954 opgesteld door Accountantskantoor Ph. Vos, uitgebracht aan D. Jager, bewindvoerder voor I. Staal en A. Staal-Nathan o.g. Cohen (mijn ouders).⁵⁸

– Staat van Ontvangsten en Uitgaven per 13 juni 1962 opgesteld door de S.A. Rudelsheimstichting (mijn voogd).⁵⁹

Mijn conceptrapport van maart 2003 had JMW, zo bleek uit de inleiding van Hoeks rapportage, niet meegestuurd en is dan ook niet door Hoek behandeld. In zijn rapport van 30 mei 2003 schrijft Hoek aan JMW:

Ik heb geen kennis kunnen nemen van mogelijk nog bestaand aanvullend materiaal. Het NBI-dossier uit de jaren 1946-1954 inzake het beheer van de nalatenschap van de heer en mevrouw I. Staal is uitsluitend toegankelijk voor nabestaanden; in het archief van JMW bevinden zich naar u mij meedeelde geen dossiers met gedetailleerde financiële gegevens over de voogdij van de heer Philip Staal.⁶⁰

Het antwoord op JMW's vraagstelling is niet moeilijk te geven. Men hoeft hiervoor zelfs geen onderzoek te verrichten. Het is ook een retorische vraag. Immers, de achterliggende stukken van de financiële rapporten zijn niet meer aanwezig. Het is daarom onmogelijk de vermogensopstelling per 1 januari 1953 van de bewindvoerder en de financiële verantwoording van de voogd op elkaar aan te sluiten. Toch gebruikte JMW het rapport van Frits Hoek, in de media en tijdens de rechtszaak, om aan te tonen dat dit onderzoek tot de conclusie leidde dat het vermogen van de gebroeders Staal correct is beheerd. Dit terwijl Hoek dit niet had onderzocht omdat dit niet aan hem was gevraagd.

Frits Hoek gaf in zijn rapportage het te verwachten antwoord op de door JMW gestelde vraag:

Ik zie geen mogelijkheid om op basis van de aan mij verstrekte gegevens de vermogensopstelling per 1 januari 1953 van de bewindvoerder en de financiële verantwoording van de voogd op elkaar "aan te sluiten", dit wil zeggen ik kan op basis van de vermogensopstelling per 1 januari 1953 niet vaststellen dat het netto-vermogen van de heer

Philip Staal nà de boedelverdeling volledig en juist is opgenomen in de verantwoording van de voogd.⁶¹

Hoewel JMW in zijn verweerschrift⁶² van 14 september 2004 de rapportage van Hoek niet noemt, werd deze wel door JMW tijdens de hoorzitting in de zaak Staal/JMW van 29 november 2004 naar voren gebracht en behandeld. JMW beweerde tijdens de rechtszitting:

De heer Hoek heeft het beheer over het vermogen van de ouders van verzoekers nader onderzocht en daarover schriftelijk aan JMW gerapporteerd. Verweersters zijn bereid de schriftelijke reactie van de heer Hoek (het Rapport Hoek) over te leggen.

[...] Anders dan verzoekers stellen, hebben zowel mevrouw Verhey als de heer Hoek wel degelijk een 'casestudy' naar het beheer over het vermogen van de ouders van verzoekers gedaan. Daarbij is ook het Rapport Staal in aanmerking genomen. Mevrouw Verhey, de heer Hoek noch JMW hebben enige aanwijzingen gevonden dat iets is misgegaan bij het beheer en de verdeling van het vermogen van de ouders van verzoekers.⁶³

Dat is vreemd. Op zijn zachtst gezegd verdraaide JMW tijdens de rechtszitting de feiten. Hoek gaf in zijn rapport van 30 mei 2003 alleen antwoord op de door JMW gestelde vraag. Op 24 juli 2003 schrijft Hoek een brief aan mij waarin onder meer staat:

Ik heb dus geen antwoord op uw vraag of uw voogd uw vermogen goed heeft beheerd. Ik heb geen onderzoek gedaan naar het vermogensbeheer van de Rudelsheim-stichting in het algemeen in de jaren vijftig en zestig, en zeker niet naar dat beheer in uw geval.⁶⁴

Deze brief is als bijlage 6 toegevoegd bij mijn eindrapport, JMW heeft deze brief dus ook in zijn bezit. Op 6 maart 2005 schreef

Hoek mij nogmaals geen onderzoek naar het vermogensbeheer betreffende oorlogswezen te hebben gedaan. Ook schreef hij geen casestudie over dit onderwerp te hebben verricht.⁶⁵ Het zal een ieder duidelijk zijn dat Frits Hoek in zijn rapportage aan JMW van 30 mei 2003 geen reactie op mijn rapport-BEHJ van januari 2004 heeft kunnen geven. Hetzelfde geldt voor Verhey; haar rapportage aan JMW was van 22 oktober 2002. Niettemin beweerde JMW op de rechtszitting dat Verhey en Hoek een casestudie hebben gedaan en daarbij mijn rapport in aanmerking hebben genomen. Ook zei JMW tijdens de op 29 november 2004 gehouden rechtszaak⁶⁶:

De conclusies van JMW op basis van de onderzoeken zijn duidelijk:

- 1. Er zijn geen onregelmatigheden bij het beheer van het vermogen door de Rudelsheim-stichting geconstateerd.*
- 2. Ondanks het feit dat alle onderzoeken tot de conclusie leiden dat de nalatenschap van de Gebr. Staal correct is beheerd, blijven de Gebr. Staal bij hun stelling dat zij aanspraak maken op EUR 1,5 miljoen.⁶⁷*

Het eerste punt klopt, is logisch, maar nietszeggend. Hoek en Verhey hebben geen onderzoek verricht naar het beheer van mijn vermogen door de voogd en hebben dan ook (uiteraard) geen onregelmatigheden bij dit beheer geconstateerd. Maar de tweede bewering van JMW is ronduit schandelijk en kan de juridische test van de waarheid niet doorstaan. Frits Hoek en Elma Verhey hebben hier geen onderzoek naar gedaan en kunnen dan ook niet tot de conclusie zijn gekomen dat de 'nalatenschappen' van de Gebr. Staal correct beheerd zijn. Overigens heeft de Rudelsheim-stichting niet onze nalatenschappen, maar ons vermogen beheerd. Mijn broer en ik hopen nog lang te leven.

Zoals gezegd was de vraagstelling van JMW aan Hoek: Is het vermogensoverzicht van de bewindvoerder van de nalatenschappen

van mijn ouders (rapport-Vos) aan te sluiten op de Staat van ontvangsten en uitgaven per 13 juni 1962, zoals opgesteld door mijn voogd?

Hoek antwoordde hierop dat hij geen mogelijkheid zag om op basis van de aan hem verstrekte gegevens de vermogensopstelling per 1 januari 1953 van de bewindvoerder en de financiële verantwoording van mijn voogd op elkaar 'aan te sluiten'. Eveneens schreef Hoek in zijn rapportage dat hij niet kon vaststellen dat mijn netvermogen ná de boedelverdeling volledig en juist was opgenomen in de verantwoording van mijn voogd. Maar dit is toch heel iets anders dan wat JMW tijdens de hoorzitting zei?

JMW beweerde eveneens tijdens de hoorzittingen:

*Verzoekers (Gebr. Staal) kunnen ook niet verlangen dat verweersters na de voorgenomen fusie reserveringen maken met het oog op de vordering van verzoekers. De vordering is immers nauwkeurig onderzocht en ongegrond bevonden. [...] Dat zich in de toekomst wellicht andere crediteuren van de te fuseren rechtspersonen zullen melden, is louter een hypothetische kwestie. De situatie van nu is bepalend.*⁶⁸

Wellicht was het de oorlogswezen gelukt de voorgenomen Fusie tegen te houden, als ook Pront zich bij ons verzet had aangesloten.

Het verweerschrift van de Fusiepartners in hoger beroep (van 10 maart 2005)⁶⁹ is over het algemeen een herhaling van hun verweerschrift in eerste aanleg. Hun pleitnota, gebruikt tijdens de mondelinge behandeling in de Ondernemingskamer bij het Gerechtshof te Amsterdam⁷⁰ (24 maart 2005), komt grotendeels overeen met hun pleidooi⁷¹ van 29 november 2004. De Fusiepartners verwijzen in hun verweerschrift in hoger beroep, voor de weerlegging van onze vordering, naar het verweerschrift en de pleitaantekeningen in eerste aanleg. *Het daar vermelde moet als hier ingelast worden beschouwd.*⁷²

Na de mondelinge behandeling in hoger beroep zei Van den Bergh: 'Zo, dat zit goed. De zaak is gewonnen.' Destijds begreep ik niet wat hij bedoelde, maar na 11 april 2005 werd het me duidelijk. Van den Bergh was opgelucht dat het embargo rond het manuscript van Verhey niet was geschonden. De rechter heeft geen rekening kunnen houden met Verhey's nieuwste waarheidsvindingen. Dat moet een hele opluchting voor JMW zijn geweest.

Verstrengeling en vertrouwen

Op 19 februari 2006 stuurde de SRJO dus haar onderzoeksvoorstel naar JMW.⁷³ Met dit voorstel was aan alle door JMW gestelde voorwaarden voldaan. Het enige waarover nog overeenstemming moest worden bereikt was de samenstelling van de begeleidingscommissie en de onderzoeksvraag.

Als reactie op ons onderzoeksvoorstel van 19 februari 2006 stuurde Harry van den Bergh op 6 maart 2006 een brief aan de vier organisaties (SRJO, ALJH, SINJOI en VBV) waar onder meer in staat:

Het Samenwerkingsverband-JMW en JMW moeten helaas constateren dat de samenwerking tussen de belangenbehartigende organisaties van Joodse oorlogswezen is mislukt. Deze organisaties zijn niet in staat om een gezamenlijke stem te laten horen. Aparte overlegsituaties met drie organisaties zien wij niet als realistisch.

[...]Het Samenwerkingsverband-JMW en JMW hebben daarom besloten het overleg met deze organisaties te beëindigen en de uitwerking van de onderzoeksopzet en de personele invulling van de Begeleidingscommissie en het Onderzoeksteam van het algemene onafhankelijke onderzoek nu verder zelf vanuit het Samenwerkingsverband-JMW ter hand te nemen. Het Samenwerkingsverband-JMW

draagt vanaf heden dan ook zelf en als enige de verantwoordelijkheid voor alle aspecten van het onderzoek.

[...] Wij nodigen u niettemin alsnog uit om uw opmerkingen en adviezen inzake de onderzoeksopzet en mogelijke kandidaten voor een Begeleidingscommissie en het onderzoeksteam voor zover nog niet gegeven binnen 10 dagen op papier te zetten.⁷⁴

De SRJO had haar adviezen betreffende de onderzoeksopzet en de kandidaten voor een begeleidingscommissie al gegeven in haar onderzoeksvoorstel van 19 februari 2006. Maar de reactie van JMW was dat het zelf en als enige de verantwoordelijkheid voor alle aspecten van het onderzoek draagt.

Wat is hier gebeurd? Wat zijn de feiten?

– Het JMW brengt begin juni 2005 een bezoek aan Israël en spreekt met bestuursleden van de twee wezenorganisaties. Het JMW deelt hun mede dat alleen een voortzetting van de gesprekken mogelijk is indien de beide wezenorganisaties tot een gezamenlijke vertegenwoordiging komen. In zijn brief van 6 maart 2006 schrijft Harry van den Bergh: *De diverse vertegenwoordigers van de Joodse oorlogswezen hebben nogal uiteenlopende ideeën, en de animositeit is dermate groot, dat dit niet kan leiden tot een eendrachtige samenwerking.⁷⁵*

– Tegen alle verwachtingen in wordt op 20 oktober 2005 de SRJO opgericht, waarin de organisaties ALJH, SINJOI en VBV zich verenigen.

– Op 22 november 2005 schrijft Harry van den Bergh aan de SRJO: *Het is ons overigens opgevallen dat in uw bestuur het VBV vertegenwoordigd is, een organisatie die tegelijk in de Gemeenschapsraad van JMW een toezichthoudende functie vervult. Deze beide “rollen” conflicteren met elkaar. Ik kondig u bij deze aan dat wij deze situatie in een eerste gesprek aan de orde zullen stellen.⁷⁶*

Dit punt is door JMW niet aan de orde gesteld tijdens het (eerste) gesprek van 5 februari 2006. Waren ze dit punt vergeten? Was

het misschien niet meer nodig dit te bespreken omdat Flory Neter (voorzitter van VBV) al had gekozen waar haar loyaliteit lag?

– De Joodse voogdij-instelling Le-Ezrath Ha-Jeled heeft huizen van Shalom Pront's grootouders verkocht. Shalom beweert: *Ik heb nooit iets gehoord over de verkoop van die huizen. Dat weet ik honderd procent zeker. Ook mijn broer heeft niets ontvangen.* JMW is de materiële opvolger van de Joodse voogdij-instellingen. Shalom Pront, secretaris van de wezenorganisatie SINJOI, heeft de SRJO vanaf het begin geboycot.

– Het Samenwerkingsverband-JMW komt op 3 februari 2006 met een onderzoeksvoorstel waarin staat: *Het bestuur van het Samenwerkingsverband-JMW verleent een opdracht aan de onderzoekers en de Begeleidingscommissie en financiert het onderzoek. Een afschrift van de opdracht wordt verzonden aan de SRJO en op de website van JMW gezet.*⁷⁷

– Tegen alle verwachtingen in accepteert de SRJO de uitgangspunten van JMW. De SRJO stemt ermee in dat de opdracht en ook de financiering afkomstig zijn van JMW. Wel stelt de SRJO als voorwaarde dat het niveau en de onafhankelijkheid van de onderzoekscommissie gewaarborgd is en dat de onderzoeksvraag in samenwerking met de SRJO tot stand komt.⁷⁸

– Op 6 maart 2006 schrijft Harry van den Bergh aan SRJO, ALJH, SINJOI en VBV dat hij 'helaas' moet constateren dat de samenwerking tussen de belangenbehartigende organisaties van Joodse oorlogswezen mislukt is en daarom heeft besloten het overleg met deze organisaties te beëindigen. De uitwerking van de onderzoeksopzet en de personele invulling van de Begeleidingscommissie en het Onderzoeksteam van het algemene onafhankelijke onderzoek zal het Samenwerkingsverband-JMW zelf ter hand nemen.

– Op 8 mei 2006 schrijven het Samenwerkingsverband-JMW en JMW aan de oorlogswezen dat op basis van adviezen overeenstemming is bereikt met SINJOI en VBV.⁷⁹ JMW vond het om haar moverende redenen niet nodig rekening te houden met de adviezen van de SRJO.

JMW heeft in haar brief van 8 mei 2006 alle samenwerking met de SRJO eenzijdig opgezegd. Maar door wie worden de oorlogswezen vertegenwoordigd? Minder dan 10% van de nog in leven zijnde WO II-wezen is lid van SINJOI en het VBV is geen wezenorganisatie. De enige organisatie die ruim 90% van de oorlogswezen vertegenwoordigt is de Stichting Rechtsherstel Joodse Oorlogswezen (SRJO). Het is toch wel heel opmerkelijk dat JMW besloot uitgekend het overleg met de SRJO te beëindigen en verder te gaan met die organisaties die geen of weinig wezen vertegenwoordigen.

Uit de brief van JMW d.d. 8 mei 2006 blijkt duidelijk dat er geen sprake kan zijn van een wetenschappelijk onderzoek en/of een onafhankelijke behandeling van individuele claims, omdat het Samenwerkingsverband JMW (SJMw) de vermogensopvolger van de vroegere Joodse voogdij-instellingen is. En omdat:

- SJMW betaalt voor het onderzoek;
- SJMW geeft de onderzoeksopdracht en bepaalt de onderzoeksvraag;
- SJMW stelt de Onderzoekscommissie samen en bepaalt wie de onderzoekers zijn;
- JMW heeft (twee jaar na het geven van de opdracht) nog steeds bemoeienissen met de uitvoering van het onderzoek;⁸⁰
- De oorlogswezen moeten hun individuele claim indienen bij SJMW;
- SJMW beslist over de individuele claim;
- SJMW stelt de Beroepscommissie samen;
- SJMW en JMW behouden zich in een civiele procedure nadrukkelijk alle rechten voor om de ingestelde vorderingen te bestrijden. Hieronder valt ook beroep op verjaring, zoals gebruikt in de rechtszaak om de Fusie tegen te houden, aangespannen door de gebroeders Staal.

Op 6 juli 2006 hebben de stichting Samenwerkingsverband JMW en Joods Maatschappelijk Werk (JMW) de Begeleidingscommissie voor het onderzoek naar het 'Vermogensbeheer van minderjari-

ge Joodse oorlogswezen door Joodse voogdij-instellingen' geïnstalleerd. In de Begeleidingscommissie hebben zitting genomen: drs. A.J. van Gils, oud-directeur van de Pensioen- en Uitkeringsraad (Pur), het uitvoeringsorgaan voor de wetten van oorlogsgetroffenen en verzetsdeelnemers; drs. C.J. Ruppert, projectdirecteur bij het Ministerie van Financiën en in de periode 1997-2001 projectleider Tegoeden WO II bij het Ministerie van Financiën; en drs. E. van Thijn, oud-burgemeester van Amsterdam, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Jammer genoeg zijn (ruim twee jaar nadat de Begeleidingscommissie is geïnstalleerd) de opdracht en de onderzoeksvraag nog steeds niet bij de achterban bekend. Hierover heeft geen publicatie plaatsgevonden in nieuwsbrieven en/of op de websites van JMW, SINJOI en/of VBV.

Voordat de verdeling van de Maror-gelden kon beginnen, moest worden besloten aan welke organisatie de uitkeringen dienden te worden opgedragen. Een van de mogelijkheden was de Pur wegens de jarenlange ervaring daarvan als uitvoeringsorgaan voor de wetten van oorlogsgetroffenen. Maar de Joodse gemeenschap wilde onder geen beding dat de Pur het uitvoeringsbureau van de Marorgelden zou worden. Dit was, zo werd uitgelegd, wegens de onvrede die de Joodse oorlogsslachtoffers hebben met de Wet uitkeringen vervolgingsslachtoffers 1940-1945 (Wuv). Met de gevoelens van de Joodse oorlogsgetroffenen is toen rekening gehouden. Toen werd aan KPMG Management Services de opdracht verleend de uitkeringen op zich te nemen. Dit wetende is het merkwaardig dat JMW besloot juist drs. A.J. van Gils – vanaf 1990 tot 1 juni 2006 algemeen directeur en tevens secretaris van de Pensioen- en Uitkeringsraad (Pur) en vanaf 1 juni 2006 lid van het (Pur-)bestuur – aan te stellen als bezoldigd lid van de Begeleidingscommissie.⁸¹ Hebben de oorlogswezen dan geen gevoelens? Of hoeft men daar geen rekening mee te houden?

Prof. dr. E.J. Fischer – destijds algemeen directeur van het Verbond van Verzekeraars en initiatiefnemer en medeondertekenaar

van de Overeenkomst inzake een definitieve en finale regeling van verzekeringen van door de Tweede Wereldoorlog getroffen verze-kerden die vervolgd zijn op grond van hun Jood-zijn; ook was hij lid van de commissie-Eagleburger die zich bezighoudt met de wereld-wijde recuperatie van Joodse tegoeden uit WO II – werd eveneens gevraagd zitting te nemen in de Begeleidingscommissie. Maar hij heeft die uitnodiging niet aangenomen wegens onvoldoende ver-trouwen bij alle betrokkenen in de opzet van het onderzoek.

Op 5 juni 2006 heeft de SCMI besloten geen geld aan de SRJO beschikbaar te stellen voor onderzoek.⁸² Motivering voor dit be-sluit was: de Maror-gelden zijn beperkt, er moet uit de verschil-lende aanvragen een keuze worden gemaakt. Bovendien, schrijft de SCMI in zijn beschikking, heeft JMW al een onderzoekscommissie samengesteld, en de SCMI kan het beschikbaar stellen van Maror-gelden voor een wezenonderzoek dan ook niet rechtvaardigen. De beschikking was getekend door Jetty Millul (voorzitter) en Barend Elburg (secretaris). De aanbevelingsbrieven en de samenstelling van de onderzoekscommissie ten spijt vond de Joodse gemeenschap het ook hier niet nodig dit project te honoreren. En ook hier vonden wij de kinderen van de naoorlogse weeshuisregenten als tegenstanders in onze strijd voor een wetenschappelijk onderzoek.

De Tien Geboden is een verzamelnaam voor een set leefregels die volgens de grote religieuze stromingen door G'd aan de mensen zijn opgelegd. 'Eert uw vader en uw moeder' is er een van. Maar de manier waarop je je ouders eert hangt af van in welke fase van je le-ven je je bevindt. De verschillende levensfasen gelden voor iedereen, ongeacht of je bent opgegroeid bij pleegouders, in een weeshuis of met je biologische ouders. Iemand heeft ooit tegen mij gezegd dat er vier fasen in je leven zijn: In de eerste fase geloof je in Sinterklaas. In de tweede fase geloof je niet in Sinterklaas. In de derde fase speel je Sinterklaas. In de vierde fase lijk je op Sinterklaas. Ondanks het feit dat ik mijn ouders nauwelijks heb gekend, houd ik hen (vanaf mijn derde levensfase) in ere. Ik verwacht dat kinderen van de naoorlog-

se regenten hetzelfde doen en hun ouders in ere houden. Maar ook volgens de Halacha⁸³ is het juist en zelfs noodzakelijk een deskundig en onpartijdig onderzoek in deze materie te doen, aldus twee rabbijnen in hun aanbevelingsbrieven. Zolang een dergelijk onderzoek niet heeft plaatsgevonden, ontstaan er allerhande geruchten in plaats van feiten die het historische beeld bepalen.

Het 'verdwenen' schilderij

Isaac Staal was van beroep diamantbewerker en had zich na de grote crisis van de jaren 1930 toegelegd op het bewerken en beschilderen van sierlampen en lampenkappen. Hieruit ontstond het bedrijf Electriche Lampenkappenindustrie Modern, dat in tien jaar tijd uitgroeide tot een bedrijf met meerdere werknemers. Zijn hobby was het schilderen van allerlei tafereeltjes die hij in zijn atelier inlijstte. In 1938 trouwde hij met Anna Nathan ook genaamd Cohen. Mijn moeder bracht onder meer meubilair, schilderijen, etsen, sieraden en tapijten in het huwelijk.⁸⁴

Naar aanleiding van een artikel in *De Telegraaf* van 17 september 2005, 'Oorlogswezen in opstand', waarin mijn naam werd genoemd, werd de journalist gebeld door de tweeënnegentigjarige heer De H. uit Hilversum. Hij had een nogal vaag verhaal over schilderijen die mogelijk toebehoren aan de familie Staal en vroeg of ik contact met hem wilde opnemen. Op 24 september 2005 belde ik hem vol verwachting op. Ik hoopte dat De H. een schilderij had dat door mijn vader was geschilderd. Wij hebben vier kinderen en slechts drie door mijn vader geschilderde tafereeltjes. Maar De H. vertelde mij dat het ging om een schilderij van de beroemde Duitse schilder Hans Fay. Zijn ouders, zei hij, hadden een winkel in Hilversum. In 1943 kwam een zekere mevrouw Staal bij hen en vroeg of dit schilderij ter verkoop in de winkel mocht hangen. Het werd niet verkocht en hij had het nog steeds. Maar zei De H. tegen mij: *Het schilderij is afkomstig van de familie Staal, behoort toe aan de familie*

Staal en moet terug naar de familie Staal. Wanneer kan je naar me toe komen, met me spreken en het schilderij in ontvangst nemen? Eén van mijn dochters is al overleden, niemand heeft het eeuwige leven en ik ben 92, dus de langste tijd op deze wereld heb ik gehad.

Het ontroerde me dat er, ruim zestig jaar na de oorlog, nog mensen zijn die hun geweten laten spreken. Ik heb hem gezegd dat ik eerst meer informatie wilde inwinnen omdat ik het schilderij niet kan accepteren als het niet van een in de Tweede Wereldoorlog vermoord familielid van mij afkomstig is.

Na het een en ander uitgezocht te hebben ben ik tot de conclusie gekomen dat het aannemelijk is dat mijn moeder inderdaad het schilderij in bewaring had gegeven aan De H. Op 12 oktober 2005, een half uurtje voor de aanvang van Jom Kippoer (Grote Verzoendag), belde ik De H. voor de tweede keer, ditmaal om een afspraak met hem te maken.

Ik vroeg voorzichtig of ik het schilderij van hem kreeg of dat ik het kon kopen. Hij vertelde dat het schilderij een paar jaar geleden getaxeerd was op 50.000 euro en dat ik het van hem kon kopen voor 100.000 euro.

Verbouwereerd zei ik: 'In ons eerste gesprek zei u dat ik het schilderij kon halen. Het schilderij komt van de familie Staal en moet terug naar de familie Staal, zo heeft u gezegd.'

'Hoe kom je daarbij, het schilderij is van mij en ik weet nog niet of ik het aan mijn kinderen geef of verkoop.'

'Maar waarom hebt u dan de krant gebeld om met mij te spreken?'

'Indien dit schilderij je herinnert aan je jeugd, dan heeft het voor jou, boven de marktwaarde, ook een emotionele waarde. Jij bent dan bereid een hogere prijs dan de getaxeerde waarde te betalen.'

'Vindt u het normaal dat mensen tijdens de oorlog van al hun aardse bezittingen beroofd worden en daarna vermoord terwijl er andere personen, zoals u, aan een oorlog verdienen?'

'Ja,' antwoordde hij, 'zo zijn nu eenmaal de wetten van het leven. De een zijn dood is de ander zijn brood. Wanneer kom je naar me toe om het een en ander te bespreken?'

'Mensen zoals u wil ik niet ontmoeten. Ook heb ik geen behoefte om met hen te spreken.'

Ik hing op en dacht: een goed begin om tot bezinning te komen op de Jom Kippoer.

Nawoord

Dit boek begon in de Tweede Wereldoorlog met het feit dat mijn broer en ik ons leven danken aan mensen die hun eigen leven (uit vrije keus) in gevaar brachten door Joden te redden. Dit boek begon ook met het feit dat 'goedwillende' Nederlanders de bezetter op de hoogte brachten van de onderduikplannen van Isaac en Anna met als resultaat hun deportatie naar Sobibor. Mijn broer en ik hebben hun leven te danken aan de eerste groep, de helden. Dat wij beroofd werden van onze dierbaren hebben wij mede te danken aan de tweede groep Nederlanders.

Na de oorlog waren veel kinderen hun ouders kwijt. De Joodse gemeenschap in Nederland moest een bittere strijd voeren om deze kinderen terug te brengen in een Joods milieu. Ik vind het nodig dit feit hier opnieuw te noemen. Eveneens wil ik hier melden dat Joodse instanties, met grote inzet en liefde voor de medemens, zich over de oorlogswezen hebben ontfermd. Deze instellingen zorgden voor onderdak, opvoeding en voorzagen in de materiële noden van de in Nederland woonachtige minderjarige wezen. De Joodse voogdijinstellingen namen de opvoeding van deze oorlogswezen op zich en kregen daarbij weinig (financiële) steun van de overheid.

Maar dit boek ging ook en voornamelijk over het vermogensbeheer van de oorlogswezen door hun voogden. Over het feit dat in de jaren 1990 de regering opdracht gaf het naoorlogse rechtsherstel te onderzoeken. Over het feit dat destijds (bijna) alle financiële instanties werden onderzocht. Over mijn ontdekking dat de Joodse organisaties niet werden onderzocht. En over het feit dat de Joodse gemeenschap nog steeds weigert een wetenschappelijk onderzoek

naar dit aspect van het rechtsherstel te laten doen. Tijdens mijn reis in het verleden ben ik tot het besef gekomen dat de werkelijkheid veel erger en traumatischer is dan ik in mijn stoutste dromen had kunnen vermoeden. Mijn verhaal zoals beschreven in dit boek is vergeleken met de realiteit een liefdesroman.

Persoonlijk denk ik, maar misschien is in deze 'de wens de vader van de gedachten', dat Hans Vuijsje in deze zaak niet altijd zijn eigen mening heeft verkondigd, maar heeft gehandeld als algemeen directeur/bestuurder van de stichting Joods Maatschappelijk Werk (JMW). Hij was gehouden aan bestuursbesluiten. Weliswaar is Vuijsje algemeen directeur en dé bestuurder van JMW, maar, zo staat in de statuten, de bestuurder staat onder toezicht van de Raad van Toezicht en deze benoemt, schorst en ontslaat de bestuurder(s).¹ De voorzitter Samenwerkingsverband-JMW en de voorzitter Steunfonds Joods Maatschappelijk Welzijn en eveneens de voorzitter van de Raad van Toezicht JMW is één en dezelfde persoon, namelijk Harry van den Bergh. Ik kan me niet voorstellen dat Vuijsje in deze zaak zijn persoonlijke mening verkondigd heeft. Hij is immers geen partij in deze discussie. Hij is na de oorlog geboren. Ook JMW treft geen blaam. Het heeft allemaal plaatsgevonden voordat JMW de opvolger van de Joodse voogdij-instellingen werd. JMW is niet verantwoordelijk voor de daden van de vroegere voogdij-instellingen. Maar door hun handelen gedurende de laatste jaren zijn ze wel moreel medeplichtig geworden. Juridisch juist en ethisch monsterlijk.

Noten

[Download hier de documenten](#)

Noten bij Ten geleide

- 1 Zie Verzekeraars in hoofdstuk 5, Restitutie Joodse WO II Tegoeden.

Noten bij hoofdstuk 1

Joodse Oorloswezen

- 1 Archief Ph. Staal, Huwelijksvoorwaarde Isaac en Anna Staal.
- 2 Lidia E. van Woerden, *Vertrouwen tijdens de oorlog*, p. 19.
- 3 Milo Anstadt, *De verdachte oorboog*, pp. 7 e.v.
- 4 Mezoëza: een op de deurpost van een Joodse woning bevestigde tekst uit Deuteronomium in een hulsje.
- 5 I. Lipschits, *Tsedaka*, p. 29.
- 6 Digitaal Monument Joodse Gemeenschap in Nederland, p. *Berg-stichting*.
- 7 I. Lipschits, *Tsedaka*, p. 60.
- 8 Elma Verhey, *Om het Joodse kind*, p. 41.
- 9 I. Lipschits, *Tsedaka*, pp. 73-75.
- 10 Verhey, *Om het Joodse Kind*, p. 108.
- 11 I. Lipschits, *Tsedaka*, p. 94.
- 12 Peter Manasse, *De rol van de stichting Le-Ezrath Ha-Jeled*, p 9.
- 13 Ibid.
- 14 Archief Ph. Staal. E-mail van Hans Vuijsje aan Ph. Staal, 6 augustus 2003: *Ik zie geen enkele zin in een tweede (controle) onderzoek door jou naar deze problematiek. Ik beperk derhalve mijn toestemming tot de persoonlijke dossiers van jou en je broer. Geen toestemming wordt derhalve gegeven voor inzage in andere dossiers zoals de bestuursarchieven.*
- 15 I. Lipschits, *Tsedaka*, p. 420 (noot 7).
- 16 Paardekooper & Hoffman, Jaarrekening 1981 van het Centraal Belegingsdepot van de bij de Fusie aangesloten instellingen p. 4.
- 17 Verweerschrift (JMW) tegen verzet van Staal tegen de voorgenomen Fusie van het Samenwerkingsverband JMW met de Voogdij-instellingen, 14 september 2004, p. 27.

18 LEHJ, dossier Staal. Experimenteel–psychologisch onderzoek van 18 april 1946.

19 LEHJ, dossier Staal, Rapportage mevrouw R. de Vries-Spier van LEHJ d.d. 21 januari 1946.

20 Lidia E. van Woerden, *Vertrouwen tijdens de oorlog*.

21 NIOD, LEHJ, Bijlage behorende bij de notulen van de vergadering van 3 juni 1947.

22 LEHJ, dossier Staal, Beschikking voorgedij

23 Stichting Maror-gelden Overheid is een zelfstandig bestuursorgaan, opgericht per akte d.d. 1 december 2000, met als doel het beheren en (doen) verdelen van de gelden die door de rijksoverheid eenmalig ter beschikking zijn gesteld aan de Nederlands-Joodse gemeenschap, als erkenning van achteraf geconstateerde tekortkomingen in het rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog en in het overheidshandelen ter zake.

24 Toespraak van Rob Wurms (Voorzitter CJO) bij de installatie van de SMO op 4 december 2000.

25 Een psychiater heeft een medische wetenschap (Geneeskunde) gestudeerd en heeft zich na zijn studie als arts toegelegd op de psychiatrie (studie van de mens die kampt met zeer ernstige psychologische problematiek). Hij mag uit hoofde van zijn beroep medicijnen voorschrijven.

26 LEHJ, dossier Staal, Keilson's rapportage van 10 februari 1958.

27 Deze onderscheiding wordt elk jaar uitgereikt voor een belangrijke bijdrage aan de veiligheid van Israël.

28 Jom Kippoer (Grote Verzoendag), de heiligste dag van het Joodse jaar en daarmee de belangrijkste Joodse feestdag. Op deze dag beslist G'd over het lot van de mensen in het komende jaar. Het Joodse etmaal en dus iedere feest- en gedendag loopt van zonsondergang tot zonsondergang en wordt afgesloten bij het vallen van de avond van de volgende dag. In het Joodse jaar begint Jom Kippoer op de vooravond van de tiende dag van de maand Tisjri. Het is een dag van algeheel vasten en volkomen werkhouding. Alles is gericht op loutering van lichaam en geest, het belijden van de eventueel begane zonden en het krijgen van vergeffenis.

29 NIOD, LEHJ, Brief van Caneel aan LEHJ, 20 januari 1948.

30 Monument ter nagedachtenis van de Sjoa in Jeruzalem.

31 Kaddisj is het gebed ter nagedachtenis van overledenen en één van de belangrijkste gebeden van het Jodendom.

Noten bij hoofdstuk 2

Onderzoek en de vergeten Joodse oorlogswezen

- 1 *De Groene Amsterdammer*, 3 december 1997.
- 2 Commissie-Kordes, *Eindrapport van de Commissie van Onderzoek LIRO-archieven en archievensids*, 9 december 1998.
- 3 F. Hoek en J. ten Wolde, *Roof en Restitutie Joods Vermogen*. Rapport uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II, deel I en II, 15 december 1999.
- 4 Commissie-Van Kemenade, *Roof en Rechtssherstel*. Eindrapport Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II, 12 januari 2000. Hoofdstuk 5, 'Inventarisatie Omvang Roof en Restitutie', pp. 88 e.v.
- 5 Commissie-Scholten, *Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland*, 15 december 1999.
- 6 Commissie-Van Kemenade, op. cit.
- 7 Commissie-Ekkart, *Herkomst Gezocht*, Deelrapportage III, februari 2002; Deelrapportage IV, november 2002; Aanbevelingen, januari 2003; Slotaanbevelingen, december 2004.
- 8 Eindrapport Commissie-Van Galen, januari 2000. *Onderzoek naar de particuliere bank- en levensverzekeringstegoeden van Nederlanders in Nederlands-Indië/Indonesië 1940-1958*. Verricht in opdracht van de Begeleidingscommissie Onderzoek Indische Tegoeden.
- 9 Price Waterhouse Coopers, Amsterdam, 27 maart 2000, *Onderzoek naar enkele onderwerpen betreffende Joodse tegoeden uit WO-II*, Bijlage 3 van de Vaststellingsovereenkomst d.d. 13 juli 2000, tussen de Joodse- en de Bank/Beurs partijen.
- 10 Paardekooper & Hoffman, *Actuele waarde Joodse Tegoeden bij de Overheid*, 15 maart 2000.
- 11 Onderzoeksrapport Paardekooper & Hoffman, 26 april 2000, *Present value of damage by performance VvdE*.
- 12 Commissie-Kordes, op. cit., onderaan p. 5, Samenvatting en conclusies.
- 13 Commissie-Scholten, op. cit., pp. 5, 6 en v.a. 493; 'Hiaten en Onduidelijkheden in het Eerste Rapport van de Begeleidingscommissie Onderzoek Financiële Tegoeden WO II in Nederland (Commissie-Scholten)'; 'Vragen en Opmerkingen m.b.t. Archieven Tastbare Goederen. Tweede rapport Commissie van Onderzoek Liro-archieven. (Commissie-Kordes)'.
 - 14 Commissie-Van Kemenade, op. cit., deel 1, p. 3, §1.1.
 - 15 Commissie-Scholten, op. cit., pp. 5, 6 en v.a. 493.
 - 16 Hiaten en Onduidelijkheden in de rapporten van de commissies-Scholten, -Van Kemenade en -Kordes.

- 17 Elma Verhey, *Kind van de rekening*, p. 242, noot 13.
- 18 Commissie-Scholten, op. cit., §9.3, pp. 203-205 en 217; G. Aalders, op. cit., p. 150.
- 19 Archief Ph. Staal. Brief d.d. 16 januari 2002 van het Centraal Meldpunt Joodse Oorlogsclaims.
- 20 Archief Ph. Staal. E-mail van Hans Vuijsje aan Ph. Staal, 6 augustus 2003.
- 21 Rapport Paardekooper & Hoffman aan het bestuur van de Joodse Instellingen voor Kinderbescherming, d.d. 6 augustus 1982.
- 22 Tom Kreling en Herman Staal, 'Te weinig controle op geldbeheerders; Aanrommelen onder het oog van de rechter', *NRC Handelsblad*, 29 juli 2005.
- 23 Overeenkomst (hoofdpunten) CJO/Platform Israël/WJC/Adviescollege Restitutie en Verdeling CJO – AEX/VvdE/NVB, getekend te Amsterdam op 13 juli 2000.
- 24 Elma Verhey, destijds redacteur van *Vrij Nederland* en schrijfster van onder meer *Om Het Joodse Kind*.
- 25 Pauline Micheels: *Historica* en auteur van het boek over de vatenman Bernard van Leer (1883-1958).
- 26 Overeenkomst Micheels/Verhey met JMW, 14 februari 2001.
- 27 Archief Ph. Staal, Brief JMW aan prof. A. Heertje en Philip Staal, 23 januari 2004, p. 1, §2.
- 28 Lezing Verhey, maandag 16 december 2001, Tel-Aviv, Israël.
- 29 NBI: Als uitvloeisel van het door de Nederlandse regering in ballingschap uitgevaardigde Besluit Herstel Rechtsverkeer (Besluit E 100 van 17 september 1944) en het Besluit Vijandelijk Vermogen (Besluit E 133 van 20 oktober 1944) werd op 9 augustus 1945 het Nederlandse Beheersinstituut (NBI) opgericht. Het NBI benoemde bewindvoerders voor afwezigen.
- 30 Ph. Staal, Bijlage 5, p. 2 van rapport Be-Ezrath Ha-Je-Led.
- 31 *Trouw*, 3 juli 2004.
- 32 NIDI rapport: *Schatting individuele verdeling Joodse tegoeden*, 21 september 2000, tabel 2, p. 11.
- 33 G. Aalders, *Berooid*, p. 88.
- 34 I. Lipschits, *Tsedaka*, p. 148. G. Aalders, *Berooid*, p. 73.
- 35 G. Aalders, *Berooid*, p. 87.
- 36 Archief Ph. Staal, Brief JMW aan Staal, 11 juni 2003, p. 2 (bijlage 5 rapport BEHJ).
- 37 Elma Verhey, *Kind van de rekening*, p. 178.
- 38 Philip Staal, *Be-Ezrath Ha-Jeled*, januari 2004.
- 39 E-mail van H. Vuijsje d.d. 6 augustus 2003 aan Staal.

40 F. Hoek is forensisch accountant en was als onderzoeker werkzaam voor de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II, 'Roof en Restitutie Joods Vermogen' (commissie-Van Kemenade).

41 Ph. Staal, *Be-Ezrath Ha-Jeled*, januari 2004.

42 LEHJ, dossier Staal, Beschikking rechtbank, toewijzing voogd en toezienend voogd.

43 Archief Ph. Staal, Verklaring van Erfrecht d.d. 6 februari 1952, getekend door Maurits West, notaris te Amsterdam.

44 Archief NBI, dossier Staal, Correspondentie NBI – Jager (pp. 1, 2 en 3).

45 Archief NBI, dossier Staal, Rapport accountantskantoor Vos, 9 februari 1954.

46 Archief NBI, dossier Staal, Correspondentie NBI – Jager (p. 20).

47 Archief NBI, dossier Staal, Correspondentie NBI – Jager (p. 19).

48 Op 2 april 2003, tijdens een vliegreis van Amsterdam naar Tel Aviv, vertelde Gerard Polak, ex-voorzitter van Le-Ezrath Ha-Jeled, dat hij Philip Vos goed kende, daar Vos zijn privé-accountant was. In ons gesprek op 7 april 2003 ten huize van Max Duitscher, ex-accountant van Le-Ezrath Ha-Jeled, heeft Gerard Polak dit herhaald.

49 LEHJ, dossier Staal, Rapportage Ph. Vos van 30 juni 1947 aan K. Caneel (directeur Rudelsheimstichting).

50 LEHJ, dossier Staal, Brieven LEHJ aan OPK, NBI en Vos d.d. 29 en 30 maart 1949.

51 LEHJ, dossier Staal, Brieven geschreven door de Rudelsheimstichting naar de verschillende instanties.

52 LEHJ, dossier Staal, Brieven van LEHJ aan Rudelsheimstichting waarin ze om de volmacht vragen.

53 Archief Ph. Staal, correspondentie periode 12 juni 1951 – 25 maart 1958, betreffende levensverzekering A.O.F op naam van Isaac Staal.

54 LEHJ, dossier Staal, Brieven van LEHJ aan P. Frank van 10 oktober en 21 november 1949.

55 Verhey, *Kind van de rekening*, p. 123.

56 Idem, p. 124.

57 Archief Ph. Staal. Correspondentie periode 12 juni 1951 - 25 maart 1958 betreffende levensverzekering A.O.F. en brief van Rudelsheimstichting aan de NMB van 17 november 1952.

58 Archief Ph. Staal, E-mail van Price Waterhouse Coopers aan Staal d.d. 9 mei 2000.

59 Ph. Staal, Conceptrapport LEHJ van 17 maart 2003.

60 Ph. Staal, Bijlage 5, pp. 3 en 4, van rapport Be-Ezrath Ha-Je-Led.

- 61 Archief Ph. Staal, Kopie bijlage 5 van rapport BEHJ, zoals door JMW gestuurd aan de klachtencommissie JMW.
- 62 Archief NBI, dossier Staal, Correspondentie NBI – Jager (p. 20).
- 63 Archief Ph. Staal, Brief van Mr. A.E. Blom van het notariskantoor Faber De Jong Blom op 14 oktober 1998 aan Staal.
- 64 Archief NBI, dossier Staal, Correspondentie NBI - Jager (pp. 25-26).
- 65 Archief Belastingdienst, Memorie van Successie van Isaac en Anna Staal, 15 november 1954.
- 66 F. Hoek, Rapport uitgebracht aan JMW, 30 mei 2003, p. 3.
- 67 Archief Ph. Staal, Eindafrekening Ph. Vos aan Ph. Staal, 16 juni 1977.
- 68 Archief Ph. Staal, Brief van Vuijsje aan A. Heertje en Ph. Staal, 23 januari 2004.
- 69 Website JMW van 12 juli 2004, Beheer van erfenissen, p. 3.
- 70 Archief Ph. Staal, Brief en volmacht van LEHJ aan oorlogswees R. bij het bereiken van haar meerderjarige leeftijd.
- 71 Archief Ph. Staal. Eindafrekening LEHJ van oorlogswees R.
- 72 Archief Ph. Staal, Brief van de Rudelsheimstichting aan oorlogswees H., 9 februari 1954.
- 73 LEHJ, dossier Staal, Brieven door de Rudelsheimstichting verstuurd bij het bereiken van de meerderjarige leeftijd van Marcel Staal en Philip Staal.
- 74 Archief Ph. Staal, Verklaring van Erfrecht d.d. 6 februari 1952, getekend door Maurits West, notaris te Amsterdam.
- 75 Archief Ph. Staal, Eindafrekening Ph. Vos aan Ph. Staal, 16 juni 1977.
- 76 Archief Ph. Staal, e-mail correspondentie JMW/Staal (2001-2004) p. 11.
- 77 S.G. Engelsman, *Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 14 oktober 2005.
- 78 Archief Belastingdienst, Memorie van Successie van Isaac en Anna Staal, 15 november 1954.
- 79 Archief NBI, dossier Staal, Rapport accountantskantoor Vos, 9 februari 1954.
- 80 Ph. Staal, Rapport BEHJ, januari 2004.
- 81 Archief NBI, dossier Staal, Rapport accountantskantoor Vos, 9 februari 1954.
- 82 Idem, p. 9.
- 83 Idem.
- 84 Commissie-Kordes, op. cit., hoofdstuk 7-2, pp. 85 e.v.
- 85 LEHJ, dossier Staal, Brief van de Rudelsheimstichting aan accountantskantoor Mesritz, 23 april 1958.
- 86 Archief Ph. Staal, *Staat van Ontvangsten en Uitgaven*, 13 juni 1962.
- 87 Idem.
- 88 Idem.

89 MinFin, Algemene Ouderdomswet (versie 1957) en de Wet op de vermogensbelasting 1892 (versie 1956). Artikel 28 – *Het premiepercentage voor de jaren 1957 tot en met 1961 is door het bestuur van de Sociale Verzekeringsbank bij besluit van 9 augustus 1956 vastgesteld op 6 ¾%. Dit besluit is door de Minister, gehoord de S.V.R., op 11 augustus 1956 goedgekeurd.*

90 Ph. Staal, Rapport BEHJ, januari 2004.

91 Archief Ph. Staal, Brief JMW aan Staal, 11 juni 2003, pp. 6 en 7.

92 I. Lipschits, *Tsedaka*, p. 420 (noot 7).

93 Joodse Ereraad, *Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 21 mei 1948.

94 I. Lipschits, *Tsedaka*, pp. 105 e.v.

95 Archief Ph. Staal, Samenstelling besturen van de Joodse Voogdij-instellingen.

96 Verweerschrift in de zaak Staal/JMW tegen de voorgenomen fusie van JMW met de Voogdij-instellingen d.d. 27 september 2004, p. 7 en 8 punt 2.4.

97 Jaarrekening 2003 Stichting Samenwerkingsverband JMW, p. 2.

98 Idem, p. 3.

99 *Reformatorisch Dagblad*, 28 september 2004.

100 *Het Parool*, 20 juli 2004.

101 Archief Ph. Staal, Gespreksverslag bespreking JMW- Staal, 1 november 2004.

102 Verweerschrift in de zaak Staal/JMW tegen de voorgenomen fusie van JMW met de Voogdij-instellingen d.d. 27 september 2004, p. 23 punt 5.28.

103 Prof. E. Fischer, artikel van 9 februari 2005, in: *Verzekerd!*, een uitgave van het Verbond van Verzekeraars.

104 Archief Ph. Staal, Brief van SINJOI aan JMW en rechtbank, 28 september 2004.

105 Archief Ph. Staal, Brief Gebr. Staal aan JMW, 20 januari 2004.

106 Joop Bouma, in: *Trouw*, 3 juli 2004.

107 Archief Staal, brief van Arnold Heertje aan Vuisje, 27 maart 2004; Joop Bouma, in: *Trouw*, 3 juli 2004.

108 Joop Bouma, in: *Trouw*, 3 juli 2004.

109 Beschikking van de rechtbank in de zaak Staal/JMW, 17 januari 2005.

110 NIOD, LEHJ, Brief van Levin uit Israël, 29 juni 1949.

111 NIOD, LEHJ, Overzicht van Nederlandse Oorlogspleegkinderen onder voogdij van LEH in Israël.

112 LEHJ, dossier Staal, Brief van C. Friedman van 11 februari 1957.

113 LEHJ, dossier Staal, Brief van de Rudelsheimstichting d.d. 23 juli 1958 aan de Kantonrechter in Amsterdam.

114 LEHJ, dossier Staal, Rapportage Rudelsheimstichting betreffende Marcel Staal.

- 115 LEHJ, dossier Staal, Brief Kantonrechter in Amsterdam aan de Rudelsheimstichting van 14 augustus 1958.
- 116 LEHJ, dossier Staal, Brief LEHJ aan de IOH van 8 september 1958.
- 117 LEHJ, dossier Staal, Briefwisseling vanaf 1959 tot eind 1960 tussen IOH en LEHJ.
- 118 LEHJ, dossier Staal, Brief van de IOH d.d. 25 mei 1959 aan Leo Cohen.
- 119 LEHJ, dossier Staal, Brief Leo Cohen aan IOH d.d. 15 november 1960.
- 120 Archief Ph. Staal, Brief JMW aan Staal, 11 juni 2003, pp. 5 en 6 (bijlage 5 rapport BEHJ)
- 121 Idem, p. 4.
- 122 Idem, p. 5.
- 123 *De Groene Amsterdammer*, 3 december 1997.
- 124 I. Lipschits, *Tsedaka*, p. 333.
- 125 Idem, p. 148.
- 126 Idem, pp. 148-152.
- 127 Commissie-Kordes, op. cit., p. 46
- 128 Idem, pp. 45-46.
- 129 Commissie-Kordes, Tweede rapport Commissie van Onderzoek Liro-archieven, 9 december 1998, p. 46.
- 130 Commissie-Van Kemenade, op. cit., p. 30.
- 131 Commissie-Kordes, op. cit., p. 46.
- 132 Nationaal Archief, Den Haag, Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade-uitkeringen (CADSU), 1959-1966, nummer toegang 2.08.46.
- 133 Commissie-Kordes, op. cit., p. 79.
- 134 Eindverslag Hoofd CADSU van 27 juni 1966 aan de minister van Financiën; commissie-Kordes, op. cit., p. 78.
- 135 *Choepa* is de gangbare term voor huwelijksplechtigheid. De eigenlijke betekenis van het woord choepa is baldakijn. Het Joodse huwelijk vindt plaats onder een baldakijn of afdak, als symbool van het nieuw te stichten huis. Vandaar dat men onder de choepa ook de gehele huwelijksplechtigheid verstaat.
- 136 LEHJ, dossier Staal, Brief van M. v.d. Sluis, d.d. 14 augustus 1963.
- 137 JMW, Cadsu-dossier 104613 en 108224.
- 138 CJO, Jaarverslag 1999, p. 9.
- 139 CJO, Jaarverslag 2002, p. 1.
- 140 Archief Ph. Staal, Brief JMW d.d. 2 augustus 1999.
- 141 JMW, Jokos-dossier 10773; JMW, Jokos-dossier 10774; JMW, Jokos-dossier 10775.
- 142 Bijlage 7 van rapport Be-Ezrath Ha-Jeled, januari 2004.

- 143 Archief Ph. Staal, E-mail van Xerox (Nederland) B.V., 5 december 2003.
- 144 Xerox, *The Story of Xerography*, 1999, p. 11.
- 145 JMW, Jokos-dossier 20668.
- 146 Archief Ph. Staal, Brief van JMW aan Staal, 2 augustus 1999, p. 4.
- 147 Archief Ph. Staal, verklaring van erfrecht van 8 juli 1952 opgemaakt door notaris J. van Hasselt.
- 148 JMW, Jokos-dossier 20668, Verklaring van Erfrecht, pp. 18-22.
- 149 Idem, idem, pp. 18-29.
- 150 Idem, betaling aan notaris Jacob Schaap, pp. 35-38.
- 151 Idem, idem, pp. 35-38.
- 152 Idem, onherroepelijke volmacht van aanvrager, p. 5.
- 153 Idem, idem, p. 9.
- 154 Idem, Verklaring van Erfrecht, pp. 18-29.
- 155 Idem, idem, p. 19.
- 156 Idem, Verklaring van notaris Schaap, p. 20.
- 157 G. Aalders, *Berooid*, p. 197; commissie-Kordes, op. cit., p. 26.
- 158 Commissie-Kordes, op. Cit., p. 46.
- 159 I. Lipschits, *Tsedaka*, pp. 337-338.
- 160 JMW, Jokos-dossier 20668, p. 22.
- 161 I. Lipschits, *Tsedaka*, pp. 148-152; Notulen van de AB-vergadering van 8 november 1970; archief JMW, map 886; Notulen van de BR-vergadering van 5 september 1972; archief JMW, map 946.
- 162 E. Verhey, *Kind van de rekening*, p. 206.

Noten bij hoofdstuk 3

Roof tijdens de Tweede Wereldoorlog

- 1 NIDI rapport van 21 september 2000. Schatting individuele verdeling joodse tegoeden, p. 12, tabel 3.
- 2 Centraal Bureau voor de Statistiek, 1899-1989 'Negenig jaren statistiek in tijdsreeksen', p. 182; J. Barendregt, *Oorlogseffecten 'Roof en rechtsherstel van joods effectenbezit'*, p. 20.
- 3 Commissie-Van Kemenade, *Roof en Rechtsherstel*. Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II, Amsterdam, 12 januari 2000, pp. 90-92.
- 4 Het Landoorlogreglement (LOR) werd in 1899 op de eerste Vredesconferentie van Den Haag vastgelegd en in 1907 op de tweede Vredesconferentie van Den Haag herzien. Het LOR hoort bij het verdrag dat de wetten en gebruiken van de oorlog te land regelt.

- 5 G. Aalders, *Roof. De ontvreemding van Joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog*, p. 254
- 6 Idem, p. 125.
- 7 Stelling behorende bij het proefschrift van Wouter Veraart, *Ontrechting en rechtsherstel in Nederland en Frankrijk in de jaren van bezetting en wederopbouw*, p. 189.
- 8 Lijst van Verordeningen gedurende de oorlogsjaren 1940-1945.
- 9 G. Aalders, *Roof*, p. 165.
- 10 F. Hoek en J. ten Wolde, *Roof en Restitutie Joods Vermogen*, deelrapport I, p. 29.
- 11 Idem, p. 30.
- 12 J. Presser, *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945*, deel I, p. 455.
- 13 Idem, p. 492.
- 14 Arthur Seyss-Inquart, door Hitler benoemd tot Reichskommissar, was de hoogste vertegenwoordiger van het nazibewind in bezet Nederland.
- 15 Lipschits, *Tsedaka*, 1997, p. 59.
- 16 Idem, p. 56.
- 17 J. Presser, *Ondergang*, deel I, pp. 455-456.
- 18 Gedeeltelijke lijst van de bestuursleden van de Joodse voorgedij-instellingen.
- 19 Sam de Wolff in het weekblad *De vlam* van 11 november 1947.
- 20 J. Presser, *Ondergang*, deel I, p. 514.

Noten bij hoofdstuk 4

Het naoorlogse rechtsherstel

- 1 Centraal Joods Overleg, een Nederlandse samenwerkingsverband, bestaat uit: Nederlands-Israëlietisch Kerkgenootschap, Verbond van Liberaal-Religieuze Joden in Nederland, Portugees-Israëlietisch Kerkgenootschap, Centrum Informatie en Documentatie Israël, Federatie Nederlandse Zionisten en het Joods Maatschappelijk Werk.
- 2 Commissie-Van Kemenade, Eindrapport *Roof en Rechtsherstel*.
- 3 Commissie-Scholten, Eindrapport van de Begeleidingscommissie *Onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland*, 15 december 1999.
- 4 Door de opdracht van de Contactgroep aan het NIOD werd de opdracht van het Verbond van Verzekeraars overbodig.
- 5 Commissie-Kordes, Eindrapport van de Commissie van *Onderzoek Liro-archieven en archievangids*.
- 6 commissie-Ekkart, *Herkomst gezocht*.

- 7 Commissie-Scholten, op. cit., p. 38.
- 8 Idem, pp. 553-556.
- 9 Idem, pp. 311 e.v.
- 10 Idem, p. 369.
- 11 Ph. Staal, Rapport Be-Ezrath Ha-Jeled, pp. 21-22.
- 12 Idem, p. 28.
- 13 Commissie-Scholten, op. cit., pp. 655-656.
- 14 Idem, pp. 254-259.
- 15 Idem, pp. 123-128.
- 16 Idem, pp. 182-189.
- 17 Ph. Staal, Rapport Be-Ezrath Ha-Jeled, pp. 21 en 23.
- 18 Idem, p. 27.
- 19 Commissie-Scholten, op. cit., pp. 286-287.
- 20 Idem, p. 247.
- 21 J. Barendregt, *Oorlogseffecten*, p. 67; Commissie-Scholten, op. cit., pp. 377-378.
- 22 Commissie-Scholten, op. cit., p. 256.
- 23 Commissie-Van Kemenade, op. cit., p. 81.
- 24 Commissie-Scholten, op. cit., p. 395.
- 25 Idem, p. 12.
- 26 Commissie-Kordes, op. cit., pp. 53 e.v.
- 27 Uit de door de commissie-Kordes onderzochte dossiers blijkt in vrijwel geen enkel geval de naam van de boedelnotaris, zodat een eventueel nader onderzoek naar de afwikkeling door de boedelnotaris moeilijk is. In voorkomende gevallen kan echter via de Belastingdienst te Apeldoorn uit de leggers van de Memorie van Successie de naam van de boedelnotaris worden achterhaald en kunnen tevens de namen van de gerechtigden in de boedel worden gevonden. Ook kan in de Jokos-dossiers worden gezocht naar de naam van de boedelnotaris.
- 28 Commissie-Van Kemenade, op. cit., p. 67.
- 29 F. Hoek en J. ten Wolde, *Roof en Restitutie Joods Vermogen*, deelrapport II, p. 104.
- 30 Commissie-Kordes, op. cit., p. 69.
- 31 F. Hoek en J. ten Wolde, *Roof en Restitutie Joods Vermogen*, deelrapport II, p. 56.
- 32 Commissie-Van Kemenade, Eindrapport, p. 106.
- 33 G. Aalders, *Berooid*, p. 9.
- 34 Idem, p. 14.
- 35 Commissie-Van Kemenade, Eindrapport, p. 106.
- 36 Idem, p. 108.

- 37 P.W. Klein, *Het rechtsherstel gewogen: vragen mét en zónder antwoord*, p. 76.
- 38 Commissie-Van Kemenade, op. cit., pp. 30-32.
- 39 Ibid.
- 40 Advies uitgebracht aan de Minister van VWS door het Adviescollege besteding vierde tranche, 1 juli 1999.
- 41 Organisaties op de officiële NGO-lijst van het Nazi Persecutee Relief Fund.
- 42 Brief d.d. 16 juni 2000 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (TTW/IA-U-2079158).
- 43 Commissie-Van Kemenade, op. cit., p. 110.
- 44 Rapport Adviescollege-Dolman d.d. 26 mei 2000 (besteding Nederlandse bijdrage aan het Nazi Persecutee Relief Fund), p. 16.
- 45 Organisaties op de officiële NGO-lijst van het Nazi Persecutee Relief Fund.
- 46 Notulen vergadering commissie-Dolman in Israël d.d. 6 oktober 1999.
- 47 Concept projectaanvraag van Ajalah bij het NPRF.
- 48 Concept projectaanvraag Elah bij het NPRF.
- 49 Rapport Adviescollege-Dolman, 26 mei 2000.
- 50 Idem, p. 16.

Noten bij hoofdstuk 5

Restitutie Joodse WO II Tegoeden

- 1 F. Kuitenbrouwer in *NRC Handelsblad*, 30 maart 2001.
- 2 Overeenkomst tussen de verzekeraars en CJO, getekend op 11 november 1999.
- 3 Monument Joodse Gemeenschap is te zien op de website: www.joodsmonument.nl.
- 4 Zie Veegens-gelden, p. 242.
- 5 Commissie-Van Kemenade, op. cit., p. 108.
- 6 Brief regering aan Tweede Kamer, p. 10.
- 7 G. Aalders, *Berooid*, p. 350.
- 8 Commissie-Van Kemenade, op. cit., p. 108.
- 9 Commissie-Kordes, op. cit., p. 80 e.v.
- 10 Idem, p. 83.
- 11 Idem, pp. 85-87.
- 12 Idem, p. 31.
- 13 Idem, pp. 45-46.
- 14 Idem, p. 46

- 15 Idem, p. 73.
- 16 Commissie-Van Kemenade, op. cit., p. 107
- 17 Ibid.
- 18 Commissie-Kordes, op. cit., p. 26.
- 19 Idem, p. 43.
- 20 Commissie-Scholten, op. cit., p. 251.
- 21 Idem, pp. 245 e.v.
- 22 J. Barendregt, *Oorlogseffecten*, pp. 11-12. De uitgave van dit boek is een onderdeel van de overeenkomst tussen de VvdE/AEX en CJO/SPI.
- 23 Commissie-Van Kemenade, op. cit., p. 107.
- 24 Commissie-Kordes, op. cit., p. 79.
- 25 Rapport Paardekooper & Hoffman d.d. 15 maart 2000.
- 26 Persconferentie van 21 maart 2000 en de brief van de regering aan de Tweede kamer.
- 27 Notulen vergadering SPI van 16 maart 2000.
- 28 Poerim is wel het meest uitbundige feest van het jaar voor de Joden. Dit feest is ontleend aan het Bijbelboek Esther. Men herdenkt de verlossing van de Joden in Perzië uit de handen van Haman. Deze wilde alle Joden in het land uitroeien.
- 29 Brief van de regering aan de Tweede Kamer van maart 2000, naar aanleiding van de rapporten Tegoeden Tweede Wereldoorlog.
- 30 Idem, p. 8.
- 31 Idem, p. 8.
- 32 Zie gespreksverslag SPI 2 april 2000.
- 33 Toespraak Staal op 2 april 2000 tijdens bezoek van premier Kok in Israël.
- 34 Price Waterhouse Coopers, Onderzoek naar enkele onderwerpen betreffende Joodse tegoeden uit WO-II, 27 maart 2000. Dit rapport is bijlage 3 van de overeenkomst tussen NVB/VvdE/AEX en CJO/SPI.
- 35 Overeenkomst tussen NVB/VvdE/AEX en CJO/SPI d.d. 13 juli 2000, p. 2.
- 36 Lijst van categorieën van Financiële Tegoeden, overeenkomst NVB en CJO, 10 juli 2000.
- 37 Idem.
- 38 Commissie-Van Kemenade, Eindrapport, pp. 76, 77 en 78.
- 39 Notulen vergadering SPI d.d. 16 maart 2000.
- 40 Overeenkomst tussen Verzekeraars en CJO d.d. 11 november 1999 (p. 2, punt 1) inzake een definitieve en finale regeling van verzekeringen van door de Tweede Wereldoorlog getroffen verzekerden die vervolgd zijn op grond van hun Jood-zijn.

- 41 Idem, p. 3, punt 3.
- 42 Regeringsreactie (brief aan de Tweede Kamer van maart 2000) naar aanleiding van de rapporten Tegoeden Tweede Wereldoorlog, p. 8.
- 43 Lijst van categorieën van Financiële Tegoeden, overeenkomst NVB en CJO, 10 juli 2000, p. 3.
- 44 E-mail correspondentie tussen SPI (Staal) en CJO van 25-27 januari 2000.
- 45 Notulen van de SPI vergadering d.d. 16 maart 2000.
- 46 Brief van J. Kleiterp aan A. Roet, 18 januari 2000.
- 47 Brief van SPI aan NVB d.d. 17 mei 2000.
- 48 Commissie-Scholten, op. cit., pp. 15 en 16.
- 49 Paardekoper & Hoffman, 26 april 2000, *Present value of damage by performance VvdE*
- 50 SPI notulen van 3 mei 2000, gesprek met Avi Becker.
- 51 Brief van Blocks d.d. 3 oktober 2000 aan de redactie *Historisch Dagblad*.
- 52 Brief van Naftaniel en Staal aan NVB d.d. 7 juli 2000.
- 53 Archief Ph. Staal, Gespreksverslag CJO/SPI met banken en beurs, 15 juni 2000.
- 54 Jaarverslag SPI 2000, p. 12.

Noten bij hoofdstuk 6

Verdeling Maror-gelden

1 Maror, Hebreeuws voor 'bitter kruid' (mierikswortel) herinnert het Joodse volk aan de slavernij in Egypte ten tijde van Farao. Op de vooravond van Pesach (Pasen) wordt door de Joden de uittocht uit Egypte gevierd. Op tafel staat een schotel met daarop verschillende soorten voedsel die een symbolische betekenis hebben. Zo herinnert bitter kruid aan de slavernij, peterselie aan de lente en zout water aan tranen van verdriet.

2 Brief van de Minister-President, minister van Algemene Zaken en de ministers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en van Financien, 21 maart 2000 (25839 Tegoeden Tweede Wereldoorlog nr. 13), p. 8.

3 Archief Ph. Staal, Oprichtingsakte van de stichting: Stichting Maror-gelden Overheid.

4 Uitkeringsreglement SMO.

5 Archief Ph. Staal, Oprichtingsakte van de stichting: Stichting Individuele Maror-gelden.

6 SIM, uittreksel uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel.

7 COM, uittreksel uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel.

8 SCMI, uittreksel uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel.

- 9 Jaarverslag SMO 2001, p. 9.
- 10 Jaarverslag SMO 2001, p. 9; Jaarverslag SMO 2003, p. 7; SMO Financiële verantwoording per 15 november 2004, p. 2; Jaarverslag SMO 2004, p. 9.
- 11 Jaarverslag SMO 2001, p. 19; SPI Financial Statements per 31 december 2000, p. 4.
- 12 Positieve beschikkingen (belanghebbenden en plaatsvervangers) Marorgelden, managementrapportage per 11 september 2002, gecorrigeerd n.a.v. jaarverslag SMO en SIM 2003.
- 13 Brief SMO aan het Ministerie van Financiën, 8 juli 2004.
- 14 Eindrapport werkgroep Verdeling Joodse Tegoeden.
- 15 Archief Ph. Staal. E-mail van Staal betreffende de verdelingscriteria d.d. 20 augustus 2000.
- 16 NIDI-rapport, *Schatting individuele verdeling Joodse Tegoeden*, 21 september 2000, p. iv.
- 17 Idem, tabel 3, p. 12.
- 18 Idem, tabel 6, p. 27.
- 19 Idem, tabel 6, p. 27.
- 20 Idem, pp. iii, 3.
- 21 Archief Ph. Staal. Lezing betreffende de verdelingscriteria, gehouden op 30 oktober 2000 in Amsterdam.
- 22 NIDI-rapport, *Schatting individuele verdeling Joodse Tegoeden*, 21 september 2000, p. 10.
- 23 Jaarverslag SIM 2003, p. 14. SIM € 126,50 miljoen uitgekeerd aan individuele claims.
Jaarverslag SMO 2003, p. 13. SMO € 141,71 miljoen uitgekeerd aan individuele claims.
- 24 Jaarverslag SIM 2003, pp. 10 en 11. Jaarverslag SMO 2003, p. 9.
- 25 Jaarverslag SIM 2003, p. 16.
- 26 NIDI-rapport 21 september 2000, tabel 6, p. 27. Van de 19.197 belanghebbenden is 53% beroofd (vol-Joden) en 47% niet beroofd (half-Joden plus gemengd gehuwde Joden). Van de 7.145 porties ontvangen door plaatsvervangers is 38% beroofd (vol-Joden) en 62% niet beroofd (half-Joden plus gemengd gehuwde Joden).
- 27 Het Adviescollege Restitutie & Verdeling (adviescollege van het CJO) bestaat uit: Verbond Belangenbehartiging Vervolgingslachtoffers (V BV), Committee of Former Dutch Holocaust Survivors (U.S.A.), het Nederlands Auschwitz Comité, Het Ondergedoken Kind (HOK), Joodse Oorlogskinderen (JOK), Presiegroep Afwikkeling Joodse Oorlogsclaims (PAJO), Joodse Naoorlogse Generatie (JONAG), Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Onteigend Joods Bezit

(SWOOJB) en de vereniging Het Verloren Transport. In 2000 is het VBV uit dit adviescollege gestapt.

28 R.M. Naftaniel, Minutieus onderzoek doen naar de aanvragen van half-Joden en hun plaatsvervangers voor WOII-uitkeringen, 24 september 2000.

29 Uitkeringsreglement Individuele Uitkeringen stichting Maror-gelden Overheid.

30 Notulen Werkgroep Verificatie Maror-gelden van 18 januari 2001.

31 Vaststellingsovereenkomst tussen de Banken/Beurs en Joodse partijen d.d. 13 juli 2000.

32 Jaarverslag SIM 2000/2001, p. 11.

33 Idem.

34 Notulen SIM-bestuursvergadering 4 december 2000 met uitkeringsreglement SIM.

35 Uitkeringsreglement SIM van 4 december 2000.

36 Idem.

37 Afspraken tussen SIM, CJO en SPI, brief MAZARS d.d. 4 april 2002, p. 3.

38 Idem, p. 5.

39 Statuten SIM, versie 29 november 2000, blad 3, artikel 2 lid 1.

40 Jaarverslag SIM 2000/2001, p. 3.

41 Afspraken tussen SIM, CJO en SPI, brief MAZARS d.d. 4 april 2002, p. 6.

42 Jaarverslagen: SIM 2003, p. 3; SIM 2004, p. 3; SIM 2005, p. 3; SIM 2006, p. 5.

43 Tachtig procent van dit uitkeringsvermogen (€ 11,75 miljoen) is € 9,4 miljoen; 26.342 volledige porties.

44 Jaarverslag SIM 2003, p. 14; Jaarverslag SMO 2003, p. 13.

45 Jaarverslag SIM 2003, pp. 10 en 11; Jaarverslag SMO 2003, p. 9.

46 Jaarverslag 2003 SIM, pp. 3 en 7; Jaarverslag 2004 SIM; pp. 3, 7 en 8 en Jaarverslag 2005 SIM, pp. 7 en 12.

47 Bezwaarschriftenreglement SMO.

48 Jaarverslag SAMO 2005, p. 14.

49 Commissie-Van Kemenade, Eindrapport, p. 110.

50 Jaarverslagen SMO 2004, p. 12.

51 Jaarverslagen SIM 2004, p. 7.

52 Commissie-Kordes, p. 26.

53 Idem.

54 Adviescommissie-Dolman, Besteding Nederland vierde tranche, van 1 juli 1999.

- 55 Adviescollege-Dolman, Besteding Nederlandse bijdrage aan het Nazi Persecutee Relief Fund, 26 mei 2000.
- 56 Jaarverslag SMO/SAMO 2006, p. 18.
- 57 Idem.
- 58 Jaarverslag SIM 2006, p. 16.
- 59 Idem.
- 60 Claimstichtingen, Jaarverslagen SIM 2004, p. 7 en 2005, p. 7 (74% van € 7,4 miljoen).
- 61 Idem (26% van € 7,4 miljoen).
- 62 Jaarverslag SIM 2004, p. 3 en 17. € 3.219.000 {(11.750.000 – 7.400.000) x74%}
- 63 Idem. € 1.131.000 {(11.750.000 – 7.400.000)x26%}
- 64 COM, uittreksel uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel.
- 65 SCMI, uittreksel uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel.
- 66 Statuten SCMI van 20 november 2002, artikel 4.2 en 4.3.
- 67 Idem, artikel 4.1.
- 68 Idem, artikel 2.1.
- 69 Ajalah is op 3 september 1986 opgericht met als doel de belangen van de Nederlandse oorlogsslachtoffers in Israël te behartigen.
- 70 Brief van Berthie Nachbahr-Cohen en Philip Staal d.d. 1 augustus 2000 aan bestuur SPI.
- 71 Archief Ph. Staal. Brief van bestuur Ajalah d.d. 9 mei 2001 aan het bestuur SPI.
- 72 Archief Ph. Staal. Notulen Algemene Ledenvergadering 2000 van Platform Israël, gehouden op 9 mei 2001.
- 73 Notulen Algemene Ledenvergadering SPI, gehouden op 9 mei 2001, p. 4.
- 74 Jaarrekening SPI 2000.
- 75 Jaarrekening SPI 2000 en 2001.
- 76 Archief Ph. Staal. Notulen Algemene Ledenvergadering 2001 Ajalah, gehouden op 29 april 2002, pp. 7-15.
- 77 Archief Ph. Staal, brief Ph. Staal aan SPI, 22 oktober 2001.
- 78 Archief Ph. Staal, brief accountantskantoor Ben-Shimon, Elias & Co aan Abraham Roet, 9 juli 2000.
- 79 SCMI, uittreksel uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel.
- 80 Idem.
- 81 Notulen SCMI-vergadering van 10 juni 2004, p. 7.
- 82 Idem.
- 83 Archief Ph. Staal, Ontslagbrief van Uri Kupferschmidt d.d. 10 juni 2004.

- 84 Archief Ph. Staal, Ontslagbrief van Bernd Struch d.d. 4 juli 2004.
- 85 Archief Ph. Staal, Ontslagbrief van Shalom Pront d.d. 5 juli 2005.
- 86 Jaarverslag SIM 2003, pp. 8 en 11.
- 87 Jaarverslag SIM 2004, p. 7.
- 88 Jaarverslag SIM 2005, p. 16.
- 89 Jaarverslag SIM 2004, p. 7.
- 90 Jaarverslag SIM 2005, pp. 7 en 16.
- 91 Jaarverslag SAMO, pp. 4 en 14..
- 92 Idem.
- 93 Idem.
- 94 Archief Ph. Staal, Oprichtingsakte van de stichting: Stichting Marorgelden Overheid.
- 95 Brief van de minister aan de Tweede Kamer van 24 november 2004.
- 96 Statuten SMO van 1 december 2000, artikel 4.
- 97 Brief voorzitter CJO van 11 november 2004.
- 98 Notulen SMO-vergadering van 15 november 2004.
- 99 Brief SPI aan SMO van 12 oktober 2004, betreffende zittingstermijn SMO-bestuur.
- 100 Notulen SMO-vergadering van 15 november 2004.
- 101 Financiële verantwoording SMO per 15 november 2004.
- 102 Brief van SPI aan SMO van 17 november 2004.
- 103 Notulen SMO-vergadering van 26 november 2004.
- 104 Idem.
- 105 Idem.
- 106 Notulen SPI-vergadering van 9 november 2004.

Noten bij hoofdstuk 7:

De strijd om een wetenschappelijk onderzoek

- 1 Uitkeringsreglement Kamer II en COM.
- 2 Uitkeringsreglement Kamer III en SCMI.
- 3 Verhey, *Kind van de rekening*, p. 12.
- 4 SCMI, Besluiten over aanvragen per verdeelperiode, tweede verdeelperiode, p. 3.
- 5 Notulen 'Werkgroep Verificatie Marorgelden' van 18 januari 2001, p. 8.
- 6 Jaarrekening 2003 van Stichting Samenwerkingsverband-JMW.
- 7 Verhey, op. cit., pp. 13 en 14.
- 8 Verhey, op. cit., p. 13.
- 9 E-mail van Frits Hoek, 10 mei 2005.
- 10 E-mail van Verhey, 29 mei 2003.

- 11 E-mail van Abraham Roet aan Vuijsje, 11 mei 2005.
- 12 E-mail Harry van den Bergh aan Abraham Roet, 18 mei 2005.
- 13 Interne memo's van JMW, 11 en 18 april 2005.
- 14 *Trouw*, 12 april 2005; *Nieuw Israëlietisch Weekblad (NIW)*, 15 april 2005.
- 15 Hans Vuijsje, 'Een goede naam'.
- 16 Lezing van Verhey, gehouden op 16 december 2001 in Israël.
- 17 Verhey, Rapportage aan JMW van 22 oktober 2002.
- 18 Verhey, 'In het belang van 's Rijks Schatkist', mei 2003.
- 19 Advertentie JMW, najaar 2004.
- 20 E-mail van Hans Vuijsje, 18 april 2005, p. 2.
- 21 Hans Vuijsje, 'Een goede naam', p. 33.
- 22 Memo 'We zullen doorgaan' van Hans Vuijsje van 11 april 2005, p. 3.
- 23 Idem, p. 2.
- 24 Brief van mr. J.H. Oosterveen, advocaat, kantoor Schram Oosterveen Sarfaty, 13 april 2005.
- 25 Verweerschrift JMW in de zaak-Staal/JMW, ingediend op 10 maart 2005.
- 26 Brief van mr. P.N. Ploeger, advocaat, kantoor Brauw Blackstone Westbroek, 13 april 2005.
- 27 Documenten behorende bij de rechtzaak; Jaarrekening 2003, Stichting Samenwerkingsverband-JMW, p. 3.
- 28 Beschikking van de rechtbank in de zaak-Staal/JMW d.d. 17 januari 2005.
- 29 Verhey, *Kind van de rekening*, p. 207.
- 30 Overeenkomst Micheels/Verhey met JMW.
- 31 Verhey, *Kind van de rekening*, Slotbeschouwing, p. 244.
- 32 Verhey, 'In het belang van 's Rijks Schatkist', pag. 91.
- 33 Idem.
- 34 Brief JMW van 23 januari 2003 aan prof. A. Heertje en Philip Staal, p. 2.
- 35 E-mail van Frits Hoek, 10 mei 2005.
- 36 E-mail van Verhey aan Bouma van 29 juni 2004.
- 37 *Trouw*, 3 juli 2004, p. 5.
- 38 E-mail van Vuijsje, 2 juli 2004.
- 39 Eindafrekening (opgesteld door LEHJ) van Siegfried Alex (Shalom) Pront.
- 40 Akte van verkoop en koop van 3 panden in Amsterdam en 1 pand in Groningen.

- 41 Peter Manasse, *De naoorlogse opvang van Joodse weeskinderen. De rol van de stichting Le-Ezrath Ha-Jeled*, pp. 16-21.
- 42 E-mail van Engelsman aan Verhey, 2 november 2005.
- 43 Artikel op website van SINJOI.
- 44 Subsidieaanvraag ALJH aan Kamer III/SCMI voor onderzoek naar vermogensbeheer van oorlogswezen.
- 45 Beschikking Kamer III/SCMI op subsidieaanvraag van ALJH, 11 oktober 2004.
- 46 Notulen SRJO-vergadering van 13 november 2005.
- 47 Brief van JMW aan SINJOI en ALJH, 29 augustus 2005.
- 48 Brief van SRJO aan JMW, 25 oktober 2005.
- 49 Subsidieaanvraag SRJO aan Kamer III/SCMI voor onderzoek naar vermogensbeheer van oorlogswezen.
- 50 Brief van SRJO aan JMW, 14 november 2005.
- 51 *Nieuw Israëlietisch Weekblad (NIW)* van 16 december 2005.
- 52 E-mail SRJO aan JMW, 25 december 2005.
- 53 E-mail van JMW aan SRJO, 27 januari 2006.
- 54 Brief van SINJOI aan SRJO, 29 januari 2006.
- 55 Voorlopig onderzoeksvoorstel: Vermogensbeheer van minderjarige Joodse oorlogswezen door Joodse voogdij-instellingen (concept 7), 3 februari 2006.
- 56 Gezamenlijk Perscommuniqué van JMW en SRJO, 6 februari 2006.
- 57 Onderzoeksvoorstel SRJO, 19 februari 2006.
- 58 Rapport van 9 februari 1954 uitgebracht aan D. Jager, bewindvoerder voor I. Staal en A. Staal-Nathan o.g. Cohen.
- 59 Staat van Ontvangsten en Uitgaven per 13 juni 1962 opgesteld door de S.A. Rudelsheim-Stichting.
- 60 Rapportage van drs. F. Hoek, uitgebracht aan JMW, 30 mei 2003, p. 1.
- 61 Idem, p. 3.
- 62 Verweerschrift JMW van 14 september 2004.
- 63 Proces-verbaal hoorzitting, 29 november 2004, p. 8.
- 64 Brief van Frits Hoek aan Ph. Staal, 24 juli 2003, p. 4.
- 65 E-mail van Frits Hoek aan Ph. Staal, 6 maart 2005.
- 66 Pleitnota Fusiepartners, 29 november 2004, pp. 9-10.
- 67 Idem.
- 68 Proces-verbaal van de zitting op 29 november 2004, pp. 9-10; Pleitnota Fusiepartners in hoger beroep, 24 maart 2005, p. 9.
- 69 Verweerschrift Fusiepartners in hoger beroep, 10 maart 2005.
- 70 Pleitnota Fusiepartners in hoger beroep, 24 maart 2005.
- 71 Pleitnota Fusiepartners, 29 november 2004.

- 72 Verweerschrift Fusiepartners in hoger beroep, 10 maart 2005, pp. 16 en 17.
- 73 Onderzoeksvoorstel SRJO, 19 februari 2006.
- 74 Brief van Harry van den Bergh aan de SRJO, ALJH, SINJOI en VBV, 6 maart 2006, p. 2.
- 75 Idem.
- 76 Brief van JMW aan SRJO, 22 november 2005
- 77 Voorlopig onderzoeksvoorstel: Vermogensbeheer van minderjarige Joodse oorlogswezen door Joodse voogdij-instellingen (concept 7), 3 februari 2006, p. 4, punt 3.
- 78 Onderzoeksvoorstel SRJO van 19 februari 2006.
- 79 Brief van Samenwerkingsverband-JMW en JMW aan oorlogswezen, 8 mei 2006, p. 1.
- 80 Brief van JMW aan oorlogswezen, 13 februari 2008.
- 81 Jaarverslag 2006 Pensioen en Uitkeringsraad, pp. 37 en 59.
- 82 Beschikking SCMI op subsidieaanvraag van SRJO, 5 juni 2006.
- 83 Halacha is de collectie rabbijnse wetten en regels die gefundeerd is in de Tenach (het voornaamste boek van het Jodendom) en opgetekend in de rabbijnse literatuur vanaf de 4^e eeuw voor de gebruikelijke jaartelling tot vandaag. Het woord Halachisch wordt gebruikt om aan te duiden of iets in overeenstemming of strijdig is met de Joodse leerregels.
- 84 Huwelijksvoorwaarden Isaac en Anna Staal.

Noten bij het Nawoord

- 1 Statuten Joods Maatschappelijk Werk, artikel 5.1 en 5.2.

Geraadpleegde literatuur

- Aalders, G. *Roof, de ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog* Den Haag 1999.
- Aalders, G. *Berooid, De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945* Den Haag 2001.
- Aalders, G., *Bij Verordening. De roof van het joodse vermogen in Nederland en het naoorlogse rechtsherstel*, bijlage 3 van het Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II (Commissie-Van Kemenade) Amsterdam, 12 januari 2000.
- Advies uitgebracht aan de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport door het Adviescollege besteding vierde tranche* (Commissie Dolman I), Den Haag, 1 juli 1999.
- Advies uitgebracht aan de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport door het Adviescollege besteding Nederlandse bijdrage aan het Nazi Persecutee Relief Fund* (Commissie Dolman II) Den Haag, 26 mei 2000.
- Akkoord over joodse tegoeden: 314 miljoen*, *Trouw*, 16 juni 2000.
- Annual Report on the Holocaust Victims Insurance Act, A.W. Redmer, Jr. Insurance Commissioner, Baltimore, MD, USA, December 2004.
- Anstadt, M., *De verdachte oorboog*, Amsterdam/Antwerpen, 1996.
- Arian, M., *De Liroroofbank. De Groene Amsterdammer*, 10 december 1997.
- Barendregt, J. *Oorlogseffecten, Roof en rechtsherstel van joods effectenbezit*, Amsterdam 2004.
- Becker, D., *Reconciliation – The wrong track to peace?* *London Review of Books*, vol 25, Nr. 6, 20 maart 2003.
- Berkhout, J., *Holocaust-commissie stelt Nederlandse beurs ultimatum*. *NRC Handelsblad*, 26 mei 2000.
- Boer, M.A. de en Tomala, Y., *Sociale verzekeringen en ambtenarenarrangementen*, in Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financi-

- ele tegoeden WO-II in Nederland* (Commissie-Scholten) deel I, Leiden, 15 december 1999.
- Bogdany, P. *'The Story of Xerography'* Connecticut, USA 1999.
- Boom, J., Pleij, S., *Het archief dat zoek was. De Groene Amsterdammer*, 3 december 1997.
- Boom, J., Pleij, S., *'Voor een prikkie' Joods bezit aan ambtenaren verkocht. De Groene Amsterdammer*, 10 december 1997.
- Bossenbroek, M., *De Meelstreep. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog*. Amsterdam 2001.
- Bouma, J., *Geld joodse oorlogswezen verdwenen. Trouw*. 3 juli 2004.
- Bouma, J., *Ik wist niet beter dan dat mijn ouders arm waren. Trouw*, 3 juli 2004.
- Bouma, J., *Het probleem: het bewijs is vernietigd. Trouw*, 3 juli 2004.
- Bouma, J., *Verzet opheffing joodse clubs - Oorlogswees is tegen fusie met Joods Maatschappelijk Werk. Trouw*, 5 juli 2004.
- Bouma, J., *Joodse oorlogswezen / Waarom werden de dossiers vernietigd?*
- Bours, J., *De Joodse baby's van toen praten nu, Nieuwe Revu*, 30 augustus 2000.
- Brand-Wilhelmy, B en Irmeler, D. *The Good Practice Guidelines originated from a project on Refugee Reception and Integration as part of the work of the European Council on Refugees and Exiles*. Cologne, november 2002.
- Brazs, C., *De Nederlands-Joodse Diaspora. Een demografisch overzicht van de verspreiding van Nederlandse en statenloze Joden, die de Sjoah in Nederland overleefden en hun nakomelingen*. Jeruzalem, mei 2000.
- Broer, Th., Verhey, E., en Wallart, T. *De echte slachtoffers komen op de tweede plaats. Vrij Nederland*, 22 juli 2000.
- CADSU, 1959-1966. *Ministerie van Financiën, G.J. Lamfers. Nationaal Archief, Den Haag* 2004.
- Chokat, D, *Daantje's jeugdijaren in het Joods Jongensweeshuis, Bne Brak, Israël*, 1986.
- CJO en regering zijn akkoord over tegoeden WOII, persbericht CJO van 21 maart 2000.
- CJO dreigt beurs met Amerikaanse boycot. In *Trouw*, 29 april 2000.
- Eagleburger, L., *Chairman Eagleburger Congressional Testimony on ICHEIC*. US House of Representatives, September 16, 2003.
- Erfenis Le-Ezrath Ha-Jeled: claim op ruim tien miljoen Euro dat JMW beheert. *Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 21 februari 2003.

- Fishman, J.S. *The War Orphan Controversy in the Netherlands*, Jerusalem, 1984.
- Gans, E. *De kleine verschillen die het leven uitmaken. Een historische studie naar joodse-democraten en socialistisch-zionisme in Nederland'* Amsterdam 1999.
- Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming. *Jaarrekening 1981 van het Centraal Beleggingsdepot en van de bij de Fusie aangesloten instellingen.*
- Gelder van, A., *Leo Cohen 1913-1984. Een leven dienstbaar aan het getekende kind.* Amstelveen 1986.
- Gelderblom, H., *Joods Nederland is geen collectief.* *De Volkskrant*, 11 juli 2000.
- Gerstenfeld, M., *De Commissierapporten zijn verschenen, wat nu?* Lezing op Platform seminar 17 Januari 2000.
- Gerstenfeld, M., *Open Letter to H.A. Markens (Chairman CJO)* Jerusalem, 19 maart 2000.
- Gerstenfeld, M., *Jewish War Claims in the Netherlands: A Case Study.* *Jewish Political Studies Review*, Spring 2000, Vol. 12, Nos. 1 & 2.
- Gerstenfeld, M., *Nederland Blijft Naoorlogs Verleden Verfraaien, Aleh* 2002.
- Gids van den Joodschen Raad voor Amsterdam.* Amsterdam 15 maart 1943.
- Gids voor slachtoffers van vervolging tijdens de oorlog 1940-1945,* Rijswijk, 1973.
- Gids voor de in buitenland verblijvende slachtoffers van vervolging tijdens de oorlog 1940-1945,* Rijswijk, 1975.
- Godschalk, M., *Reunie van de naoorlogse Joodse kindertehuizen,* Laren 2004.
- Gralla, J. *WJC wants Dutch banks, stock market to face deadline.* Reuters, 23 mei 2000.
- Grüter, R., m.m.v. Ahlers, L.F., *Levensverzekeringen, lijfrenten, pensioenen en uitvaartverzekeringen,* in Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland (Commissie-Scholten) deel I, Leiden, 15 december 1999.
- Grüter, R., *Eindverslag van de werkzaamheden van de afdeling verificatie van Bureau Maror-gelden.* Amsterdam, december 2002.

- Harts, J.J., Broekhuis, A, *Reconstructie sterfteverloop Tweede Wereldoorlog. Een andere kijk op de officiële statistieken*, september 2007.
- Historical and moral settlement for the treatment in Norway of the economic liquidation of the Jewish minority during World War II. Recommendations by the Ministry of Justice and the Police*, 26 June 1998, approved by *The King in Council on the same day*.
- Hoek, F. en Wolde, J. ten, *Roof en restitutie Joods vermogen*, bijlage 4 van het *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II* (Commissie-Van Kemenade) Amsterdam, 12 januari 2000.
- Hoek, F., *Rapport uitgebracht aan de Stichting Joods Maatschappelijk Werk*, Kockengen, 30 mei 2003.
- Imhoff, E. van en van Solinge, H. *Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI)*.
- Inventaris van het archief van het Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade-uitkeringen*
- JMW fuseert organisaties. Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 9 juli 2004.
- Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, 14 delen, Den Haag-Leiden 1969-1992.
- Jong, Th.J. de, *Van Rudelsheimstichting tot Van Helsdingenkazerne*. Den Haag, 1991.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarrekening 1981 van het Centraal Belegingsdepot en van de bij de Fusie aangesloten Instellingen*.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarrekening 1982 van "Het Vermogen"*.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarverslag 2002*.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarverslag 2003*.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarrekening 2003*.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarverslag 2004*.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarrekening 2004*.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarverslag 2005*.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarverslag 2006*.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Statuten 2003*.
- Joods Maatschappelijk Werk fuseert organisaties. Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 9 juli 2004.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Beheer van de erfenissen van oorlogswezen door Joodse voogdijorganisaties*, 12 juli 2004.

- Joods Maatschappelijk Werk. Advertentie in *Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 10 september 2004.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Achtergronden van de zaak Staal versus JMW*, Amsterdam, 28 november 2004.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Voorlopig onderzoeksvoorstel Vermogensbeheer van minderjarige Joodse oorlogswezen door Joodse voogdij-instellingen*. Amsterdam, 3 februari 2006.
- Joods Maatschappelijk Werk. Perscommuniqué, Samenwerking Joodse oorlogswezen valt uiteen, Wezenonderzoek gaat door, Amsterdam 6 maart 2006.
- Joodse oorlogswezen zijn te laat met claim*. *Trouw*, 30 november 2004.
- Joodse oorlogswezen in gesprek over claim*. *Trouw*, 28 september 2004.
- Keilson, H., *Sequentiële Traumatisering bei Kinderen. Dekriptiv-klinische und quantifizierend-statistische follow-up Untersuchung zum Schicksal der jüdische Kriegswaisen in den Niederlanden*, Stuttgart, februari 1979.
- Klein, P.W. 'Kaddisj voor Isaïc Roet. Twee familiegeschiedenissen uit de twintigste eeuw' Amsterdam 2001.
- Klein, P.W., *Het rechthoerig gewogen: vragen met en zonder antwoord*, bijlage 3 van het *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II*, Commissie-Van Kemenade, Amsterdam, 12 januari 2000.
- Liempt van, A. 'Kopgeld. Nederlandse premiejagers op zoek naar joden 1943' Nieuwegein augustus 2002.
- Lindwer, W, *Kamp van hoop en wanhoop. Getuigen van Westerbork, 1939-1945*, Amsterdam, 1990
- Lipschits, I. '100 Jaar Nieuw Israëlietisch Weekblad 1865-1965' Amsterdam 1966.
- Lipschits, I. 'Tsedaka. Een halve eeuw Joods Maatschappelijk Werk in Nederland' Zutphen 1997.
- Mazars Paardekooper Hofmann, *Financiële positie van de Stichting Platform Israël*. 4 april 2001.
- Mazars Paardekooper Hofmann, *Onderzoek helpdesk SMO Israël*. Den Haag, 4 april 2001.
- Mazars Paardekooper Hofmann, *Onderzoek financiële verantwoording 2000/2001 helpdesk Israël*. Den Haag, 11 maart 2002.
- Mazars Paardekooper Hofmann, *Vaststelling van de gemaakte afspraken van 29 januari 2002 tussen CJO, SPI en SIM*.

- Mazars Paardekooper Hofmann, *berekening derde ronde individuele uitkeringen SIM*. Den Haag, 17 december 2003.
- Menasse, P. *De naoorlogse opvang van joodse weeskinderen*. *Misjpoqe*, jaargang 13 (2000) nr. 3.
- Menasse, P. *Opnieuw tranen! Bij een kleine vondst uit het Nederlandsch Israëlitische Jongensweeshuis Megadlé Jethomim*. *Misjpoqe*, jaargang 13 (2000) nr. 1.
- Menasse, P. *Het onderbrengen van Joodse oorlogspleegkinderen. De rol van de Stichting Le-Ezrath Ha-Jeled 1945-1950 en de Gefusioneerde Joodse instellingen voor Kinderbescherming 1950-1975*, Purmerend 2004.
- Miljoenenclaim op Joods Maatschappelijk Werk*. *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 21 februari 2003.
- Ministerie van Financiën, *Beëindiging overheidstoezicht Stichting Marorgelden Overheid en Stichting Joods Humanitair Fonds*. Den Haag, 24 november 2004.
- Ministerie van Financiën, *Beëindiging overheidstoezicht Stichting Marorgelden Overheid en Stichting Joods Humanitair Fonds*. Den Haag, 21 november 2005.
- Mor, A., *First Global Report on Restitution of Jewish Property 1952-2004*. Jerusalem, April 2005.
- Nieuwe boycot VS dreigt inzake Holocaust-claims*, *De Telegraaf*, 26 mei 2000.
- Oorlogsgetroffenen na vijftig jaar. Daarom bijzondere solidariteit*. Uitgave: Pensioen- en Uitkeringsraad, Leiden, mei 1995.
- OPK's bij Le-Ezrath Ha-Jeled bekend per 1 oktober 1946 ingedeeld naar verblijfplaats en nog te behandelen gevallen per 31 december 1947*.
- Overeenkomst inzake een definitieve en finale regeling van verzekeringen van door de Tweede Wereldoorlog getroffen verzekerden die vervolgd zijn op grond van hun Jood zijn*. Den Haag, 11 november 1999.
- Paardekooper Hoffman, *Actuele waarde Joodse tegoeden bij de (Nederlandse) overheid*, Den Haag, 15 maart 2000.
- Paardekoper & Hoffman, *Present value of damage by performance VvdE*, 26 april 2000
- Presser, J. *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom, 1940-1945*. 2 delen, Den Haag 1965.

- PricewaterhouseCoopers, *Onderzoek naar enkele onderwerpen betreffende Joodse tegoeden uit WO-II*, Amsterdam, 27 maart 2000.
- Publicatie Joodse Eereraad, *Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 21 mei 1948.
- Punselie E.C.C., *Voor een pleegkind met recht een toekomst. Een studie naar de (rechts)positie van (pleeg)ouders en (pleeg)kinderen in geval van langdurige uithuisplaatsing*. Leiden 15 maart 2006.
- Quarterly Report, May 2003, International Commission on Holocaust Era Insurance Claims
- Rechtzaak Staal/JMW. *Verzoekschrift gebroeders Staal tegen de voorgenomen fusie van de Stichting Samenwerkingsverband Joods Maatschappelijk Werk met Stichting Le-Ezrath Ha-Jeled, Berg-stichting, Het Nederlands-Israëlietische Jongens-weeshuis Megadle Jethomim in liquidatie, Het Nederlands-Israëlietische Meisjes-weeshuis in liquidatie, Joodse Zee- en Boskolonies Wijk aan Zee in liquidatie, Megadle Jethomim (Opvoeding van Wezen) in liquidatie en de S.A. Rudelsheimstichting in liquidatie*. Amsterdam, 7 juli 2004
- Rechtzaak Staal/JMW. *Verweerschrift JMW tegen verzoek ex artikel 2:36 BW*. Amsterdam, 14 september 2004.
- Rechtzaak Staal/JMW. *Pleitnota Mr. T.G. Noordhof, ten behoeve van de mondelinge behandeling in de zaak Staal/JMW*. Amsterdam 29 november 2004.
- Rechtzaak Staal/JMW. *Pleitnota Mr. E. Pasman, ten behoeve van de mondelinge behandeling in de zaak Staal/JMW*. Amsterdam 29 november 2004.
- Rechtzaak Staal/JMW. *Proces Verbaal van de Rechtbank in het Arrondissement Amsterdam in de zaak van Staal/JMW*. Amsterdam 29 november 2004.
- Rechtzaak Staal/JMW. *Beschikking van de Rechtbank in het arrondissement Amsterdam, tweede enkelvoudige civiele kamer*. Amsterdam, 17 januari 2005.
- Rechtzaak Staal/JMW. *Beroepschrift verzet fusie, ingediend door de gebroeders Staal, Gerechtshof Amsterdam (Ondernemingskamer)*. Amsterdam, 7 februari 2005
- Rechtzaak Staal/JMW. *Verweerschrift in hoger beroep tegen verzoek ex artikel 2:316 BW*. Amsterdam, 10 maart 2005.

- Rechtzaak Staal/JMW. *Pleitnota Mr. T.G. Noordhof, ten behoeve van de mondelinge behandeling in de zaak Staal/JMW in hoger beroep*. Amsterdam 24 maart 2005.
- Rechtzaak Staal/JMW. *Pleitnota Mr. J.H. Oosterveen, ten behoeve van de mondelinge behandeling in de zaak Staal/JMW in hoger beroep*. Amsterdam 24 maart 2005.
- Rechtzaak Staal/JMW. *Beschikking van de Ondernemingskamer bij het Gerechtshof te Amsterdam*. Amsterdam, 26 juli 2005.
- Roelink, M., *Een Joodse school voor zwakzinnigen (S.A. Rudelsheimstichting 1919-1942)*. *Periodiek van de Vereniging Vrienden van het Nationaal Onderwijsmuseum*. Artikel 160102, januari 2004.
- Rombouts, R., *Strijd om Joodse miljoenen*. *Het Parool*, 20 juli 2004.
- Rombouts, R., *Joodse oorlogswees eist erfenis op*. *Het Parool*, 7 juli 2004.
- Rombouts, R., *Strijd om Joodse miljoenen*, *Het Parool*, 20 juli 2004.
- Rombouts, R., *Van wie zijn Joodse miljoenen*, *Het Parool*, 20 juli 2004.
- Schatting individuele verdeling Joodse tegoeden*, Den Haag, 21 september 2000.
- Schelvis, J., *Vernietigingskamp Sobibor*, Amsterdam 1993.
- Schipper, M., *Tientallen kinderen na oorlog afgepakt van joodse ouders*. *De Telegraaf*, 3 mei 2002.
- Schipper M., *Moeder terug; Bizarre oorlogswet ontnam berooide joodse kampweduwen na terugkomst in Nederland ook nog hun kinderen*. *De Telegraaf*, 4 mei 2002.
- Sijes, R.A., *Archief van de Nederlandse Liberale Joodse Gemeente*. Maart 2007.
- Staal, Ph., *Verdeelsleutel individuele Maror-gelden*. Lezing op bijeenkomst van Joodse organisaties in Nederland, 30 oktober 2000.
- Staal, Ph., *Lezing Maror-gelden ter gelegenheid van het bezoek van de Minister van Financien aan Israël*, 5 maart 2001.
- Staal, Ph., *Vermogensbeheer WO II wezen*. *Concept rapport ter bespreking met Joods Maatschappelijk Werk*. 17 maart 2003.
- Staal, Ph., *Be-Ezrath Ha-Jeled*. *Een case-Study naar het Vermogensbeheer van Joodse Wereldoorlog II-wezen door Joodse Organisaties*, Pardes Hanna, Israël 2004.
- Staal, Ph., *Kind van de rekening - een stap in de richting*, ALEH, 5 juli 2005.
- Staal, Ph., *Lezing Een oorlogswees vertelt zijn verhaal*. Conference Still going strong 1945 – 2005, Amsterdam, 21 augustus 2005.

- Staten en steden stellen ultimatum. Nederland moet haast maken met claims Joden. Reformatorisch Dagblad, 26 mei 2000.*
- Stichting Afwikkeling Maror-gelden Overheid. *Jaarverslag met overzicht collectieve betalingen 2005.*
- Stichting Afwikkeling Maror-gelden Overheid. *Jaarverslag met overzicht collectieve betalingen 2006.*
- Stichting Collectieve Maror-gelden Israël, *Statuten van de stichting, 20 november 2002.*
- Stichting Collectieve Maror-gelden Israël, *Jaarverslag 2001-2003.*
- Stichting Collectieve Maror-gelden Israël, *Jaarverslag 2004.*
- Stichting Collectieve Maror-gelden Israël, *Jaarverslag 2005.*
- Stichting Collectieve Maror-gelden Israël, *Jaarverslag 2006.*
- Stichting Collectieve Maror-gelden Israël, *Besluiten over aanvragen van de eerste t/m de zesde verdeelperiode.*
- Stichting Collectieve Maror-gelden Israël, *Beleidsplan voor de jaren 2005 – 2010. Tel Aviv, april 2005.*
- Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland, *Akte houdende oprichting van de stichting, Amsterdam, 24 november 2004.*
- Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa, *Jaarverslag 2005.*
- Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa, *Ontbinding SIBS en Concept Eindverslag 2007.*
- Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa, PricewaterhouseCoopers: *Financieel verslag 2005, Den Haag, 9 juni 2006.*
- Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa. *Besluit tot ontbinding, september 2007.*
- Stichting Individuele Verzekeringsaanspraken Sjoa, *Jaarverslag 2003.*
- Stichting Individuele Verzekeringsaanspraken Sjoa, *Jaarverslag 2004.*
- Stichting Individuele Verzekeringsaanspraken Sjoa, *Jaarverslag 2005.*
- Stichting Individuele Maror-gelden. *Akte houdende oprichting van de stichting, Den Haag, 1 december 2000.*
- Stichting Individuele Maror-gelden. *Jaarverslag 2000/2001.*
- Stichting Individuele Maror-gelden. *Jaarverslag 2002.*
- Stichting Individuele Maror-gelden. *Jaarverslag 2003.*
- Stichting Individuele Maror-gelden. *Jaarverslag 2004.*
- Stichting Individuele Maror-gelden. *Jaarverslag 2005.*
- Stichting Individuele Maror-gelden. *Jaarverslag 2006.*

- Stichting Maror-gelden Overheid. *Akte houdende oprichting van de stichting*, Den Haag, 1 december 2000.
- Stichting Maror-gelden Overheid. *Jaarverslag 2000*.
- Stichting Maror-gelden Overheid. *Jaarverslag 2001*.
- Stichting Maror-gelden Overheid. *Jaarverslag 2002*.
- Stichting Maror-gelden Overheid. *Jaarverslag 2003*.
- Stichting Maror-gelden Overheid. *Jaarverslag met overzicht collectieve betalingen 2004*.
- Stichting Maror-gelden Overheid. Mazars Paardekooper Hoffman, *Onderzoek helpdesk SMO Israël*, 4 april 2001.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening 2000*.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening 2001*.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening 2002*.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening 2003*.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening 2004*.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening 2005*.
- Stichting Restitutie Joodse Oorlogswezen. *Concept Basisovereenkomst betreffende een onderzoek naar het vermogensbeheer van minderjarige Joodse oorlogswezen door Joodse voogdij-instellingen*. 19 februari 2006.
- Tegoeden Tweede Wereldoorlog. *Brief van de Minister-President, minister van Algemene Zaken en de ministers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en van Financiën Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*. Den Haag, 21 maart 2000
- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Eerste rapport van de Commissie van Onderzoek Liro-archieven. Commissie-Kordes*, van 29 januari 1998.
- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Archieven Tastbare goederen en Claims. Tweede rapport Commissie van Onderzoek Liro-archieven. Commissie-Kordes*, Den Haag, 9 december 1998.
- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Eerste rapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland*. Leiden, 16 december 1998.
- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II, 'Roof en Restitutie Joods Vermogen'. Rapport uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II. Deel 1: Antwoord op de door de Contactgroep in haar onderzoeksopdracht gestelde vragen*, 15 december 1999.

- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtssherstel. Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II, 'Roof en Restitutie Joods Vermogen'. Rapport uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II. Deel 2: Gedetailleerde bevindingen en informatie betreffende het onderzoek in archieven en andere bronnen, alsmede een gedetailleerde beschrijving van het statistisch-demografisch onderzoek, 15 december 1999.*
- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtssherstel. Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO - I I in Nederland. Commissie-Scholten, Leiden, 15 december 1999.*
- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtssherstel. Reactie van de Commissie Scholten op de 'Interim-reactie Centraal Joods Overleg', Leiden, 15 december 1999.*
- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtssherstel. Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II, Commissie-Van Kemenade, Amsterdam, 12 januari 2000.*
- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtssherstel. Bijlage 1 van het Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II. Adviezen van de Contactgroep Tegoeden WO II uitgebracht aan de minister van Financiën. Prof. dr. F. Kalkhoven, Advies inzake de kansen op verdere restitutie van het tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetter uit Nederland weggevoerde monetaire goud', Wassenaar, 15 maart 1999.*
- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtssherstel. Bijlage 2 van het Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II. Prof. dr. P.W. Kl;ein. Het rechtsherstel gewogen: vragen mét en zonder antwoord, Leiden, december 1999.*
- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtssherstel. Bijlage 3 van het Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II. 'Niod (dr. G. Aalders), Bij Verordening. De roof van het joodse vermogen in Nederland en het na oorlogse rechtsherstel', Amsterdam, 1998..*
- Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtssherstel. Bijlage 4 van het Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II. 'KPMG Forensic Accounting (drs. F. Hoek RA en J. ten Wolde RA), Roof en restitutie Joods vermogen (delen I en II). Rapport uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden WO II. Amsterdam, 15 december 1999.*
- Tweede Wereldoorlog: Hiaten en Onduidelijkheden in het Eerste Rapport van de Begeleidingscommissie Onderzoek Financiële Tegoeden WO II in Nederland en Vragen en Opmerkingen m.b.t. Archieven Tastbare Goederen.*

- Tweede rapport Commissie van Onderzoek Liro-archieven*, Het Israël Instituut naar Verdwenen Nederlands Joods Bezit tijdens de Holocaust (drs. M. Inbar en R. Blitz), Ramat Gan, Israël 1999.
- Tweede Wereldoorlog: Eindrapport Collectieve Maror-gelden (Nederland)*, Amsterdam, 22 augustus 2002.
- Uitkeringsreglement Stichting Collectieve Maror-gelden Israël*, 18 september 2002.
- Uitkeringsreglement Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland*, 30 augustus 2005.
- Uitkeringsreglement Collectieve Tegoeden kamer II Stichting Maror-gelden Overheid*, 15 april 2003.
- Uitkeringsreglement Collectieve Tegoeden kamer III Stichting Maror-gelden Overheid*, 15 april 2003.
- Uitkeringsreglement Individuele Uitkeringen Stichting Maror-gelden Overheid*, Amsterdam, 1 december 2000.
- Uitkeringsreglement Stichting Individuele Maror-gelden*, Amsterdam, 4 december 2000.
- Vaststellingsovereenkomst tussen Joodse Partijen en Banken/Beurspartijen met bijlagen 1 t/m 8*, Amsterdam, 13 juli 2000.
- Veraart, W. *Effecten: Systematiek van de roof en het rechtsherstel met betrekking tot de effecten afkomstig van oorlogsslachtoffers WO II* Leiden 1999.
- Veraart, W.J. *Ontrechting en rechtsherstel in Nederland en Frankrijk in de jaren van bezetting en wederopbouw*, Rotterdam, november 2005.
- Veraart, W.J., *Effecten*, in Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland (Commissie-Scholten) deel II, Leiden, 15 december 1999.
- Veld, N.K.C.A. in 't. *'De Joodse Ereraad'* Den Haag 1989.
- Verhey, E. *'Om het joodse kind'* Amsterdam 1991.
- Verhey, E., *Kil, zuinig en bureaucratisch – maar dat laatste was voor de opsporing en afwikkeling van vermogens van de Joodse weeskinderen zo slecht nog niet*, lezing gehouden te Tel Aviv, 16 december 2001.
- Verhey, E., *Rapportage aan JMW. Oorlogsschadeclaims Philip en Marcel Staal*, 22 oktober 2002.
- Verhey, E. en Micheels, *In het belang van 's Rijks Schatkist*, Ramat Gan, Israël 2003.

- Verhey, E. *Kind van de rekening*, Amsterdam 2005.
- Verhey, E., Lezing, *Kind van de rekening*, Verzetsmuseum, Amsterdam, 7 juni 2005.
- Verhey, E., Lezing, *Kind van de rekening*. Conference Still going strong 1945 – 2005, Amsterdam, 21 augustus 2005.
- Vis, A., Behrendt, H., Koekoek, J. en Vuijsje, H., *Eindrapport werkgroep Verdeling Joodse Tegoeden. Voorstel inzake de verdeling van Joodse tegoeden*. Amsterdam, juni 2000.
- Vuijsje, H.G., *Een summiere geschiedenis van de Joodse weeshuizen in Nederland*, 6 maart 2003.
- Vuijsje, H.G., *Reactie op Conceptrapport Vermogensbeheer WO II wezen*. Amsterdam 11 juni 2003.
- Vuijsje, H.G., *We zullen doorgaan*, JMW memo, Amsterdam, 11 april 2005.
- Vuijsje, H.G., *Lopende zaken, april 2005*, JMW memo, Amsterdam, 18 april 2005.
- Vuijsje, H.G., *Een goede naam. Een reactie op 'Kind van de rekening' van Elma Verhey*, Amsterdam, 21 april 2005.
- Wallaart, T. en Verhey, E., *De rekenfout van de Joodse notabelen. Vrij Nederlands*, 7 oktober 2000.
- Walsum van, A.P., *Vijanden en tegenstanders*, Cleveringa-lezing 2004, Leiden, 26 november 2004.
- Woerden van, L.E., *Vertrouwen tijdens de oorlog*, Baarn, 1995.
- Zee van der, N., *Om erger te voorkomen*, Soesterberg, 2008.

Afkortingen

AEX	Amsterdams Exchanges
ALJH	Amuta Lerivchat Jotsei Holland
ANBO	Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen
AOF	Ancient Order of Foresters
ARV	Adviescollege Restitutie en Verdeling
BEG	Bundesentschädigungsgesetz
BRÜG	Bundesrückerstattungsgesetz
CADSU	Centraal Afwikkelingsbureau voor Duitse Schade-Uitkeringen
CJO	Centraal Joods Overleg
CMJO	Centraal Meldpunt Joodse Oorlogsclaims
COM	Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland
Fusie	Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming
HDI	Helpdesk Israël
HONI	Hulp aan Oorlogsslachtoffers uit Nederland in Israël
ICHEIC	International Commission on Holocaust Era Insurance Claims
ICODO	Informatie Coördinatie Orgaan Dienstverlening Oorlogsgetroffenen
IOH	Irgoen Olei Holland (Vereniging van Nederlandse Joden in Israël)
JBO	Joodse Scholengemeenschap
JBW	Joodse Begrafeniswezen
JCC	Joodse Coördinatie Commissie
JMW	Joods Maatschappelijk Werk
Joint	American Jewish Joint Distribution Committee
Jokos	Joodse Kerkgenootschappen en Sociale Organisaties voor Schadevergoedingsaangelegenheden
JVVV	Joodse Vereniging voor Verpleging en Verzorging
JWC	Joods Wereldcongres
LEHJ	Le-Ezrath Ha-Jeled (het kind ter hulpe)

Liro	Lippmann, Rosenthal & Co., Sarphatistraat
LOR	Landoorlogreglement
LVVS	Liquidatie van Verwaltung Sarphatistraat
Maror	Morele Aansprakelijkheid Roof en Rechtssherstel
MinFin	Ministerie van Financiën
MS	Memorie van Successie
NBI	Nederlands Beheerstinstituut
NGO	Non-gouvernementele Organisaties
NGV	Niederländische Grundstücksverwaltung
NIDI	Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut
NIK	Nederlands-Israëlietisch Kerkgenootschap
NIOD	Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
NIW	Nieuw Israëlietisch Weekblad
NK	Nederlands Kunstbezit
NPRF	Nazi Persecutee Relief Fund
NSB	Nationaal Socialistische Beweging
NVB	Nederlandse Vereniging van Banken
NZB	Nederlandse Zionistenbond
OPK	Oorlogspleegkinderen
PIK	Portugeesch- Israëlietisch Kerkgenootschap
PIN	Platform Infrastructuur Nederland
PUR	Pensioen- en Uitkeringsraad
PWC	Price Waterhouse Coopers
Rambam	Rabbi Moshe ben Maimon
RIOD	Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
SAMO	Stichting Afwikkeling Maror-gelden Overheid
SCMI	Stichting Collectieve Maror-gelden Israël
SEC	Schade-Enquête Commissie
SIBS	Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa
SICO	Stichting Sieraden Comité
SIES	Stichting Individuele Effectenaanspraken Sjoa
SIM	Stichting Individuele Maror-gelden
SINJOI	Stichting (Israël) Nederlands Joodse Oorlogswezen in Israël
SJMW	Samenwerkingsverband Joods Maatschappelijk Werk
SMO	Stichting Maror-gelden Overheid
SNK	Stichting Nederlands Kunstbezit
SPI	Stichting Platform Israël
SRJO	Samenwerkingsverband Rechtssherstel Joodse Oorlogswezen
TCG	Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold
VAB	Vermogensaanwasbelasting

VBV	Verbond Belangenbehartiging Vervolgingslachtoffers
VvdE	Vereniging voor de Effectenhandel
VVRA	Vermögensverwaltungs- und Rentenanstalt
VWS	Volksgesondheid, Welzijn en Sport
WJC	World Jewish Congress
WMO	Wet Materiële Oorlogsschade
WUBO	Wet Uitkeringen Burgeroorlogsslachtoffers 1940-1945
WUV	Wet Uitkeringen Vervolgingslachtoffers

Geraadpleegde archieven

Amsterdams Gemeente Archief
Belastingdienst
Jokos Archief
Joods Maatschappelijk Werk
Le-Ezrath Ha-Jeled
Ministerie van Financiën
Nationaal Archief (voorheen Algemeen Rijksarchief)
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
Nederlands Israëlietisch Kerkgenootschap
Nederlands Rode Kruis
Provinciaal Archief Noord-Holland

Register

- Aalders, G. 13, 62, 63, 219, 220, 314, 373
- aandelenportefeuille 101, 102
- aardbeving 61, 62
- Abbestee, W. 24
- ABN AMRO 281
- accountantskantoor Martin J. Polak 69, 71, 92, 120
- accountantskantoor Vos 89
- Acohen, M. 40, 120, 121
- Activa 95, 108, 109, 110, 116
- Adviescollege Restitutie en Verdeling (ARV) 301
- adviescollege-Dolman 223-229
- Aetna 278
- AEX *zie* Amsterdam Exchange
- Afdeling Beheer 198, 213
- Afdeling Effectenregistratie 205-212, 245, 271
- afdeling Hulp aan Vertrekkenden van de Joodse Raad 27, 91, 131, 189-191, 354
- Afdeling Inspectie van de Liro 185, 186
- Afdeling Onroerende Goederen 130, 198, 217-218
- Afdeling Rechtspraak 130, 198, 208-211, 217-218, 245, 272
- afdeling Verificatie van Bureau Marorgelden 316-318
- Afdeling Voorzieningen voor afweziging 198
- Afdeling Voorzieningen voor rechtspersonen 198
- Afkoopsom 202
- Afwezig 65, 73, 88, 89, 93, 94, 129, 152, 198, 213-214, 216-217
- afwikkeling en overdracht van de nalatenschappen 95
- Afwikkelingsbureau 153, 240
- Agsteribbe, A.J. 125
- AJALAH 228-231, 334-336, 345, 348
- Akte van overlijden 215, 216
- Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen 187, 217
- alijah 137-139, 142, 144-145, 149
- ALJH *zie* Amuta Lerivchat Jotsei Holland
- Altman, F. 375, 379
- Ambachtschool 44, 142
- Amerikaanse verzekeraars 270, 278, 286
- Amerongen, J. van 40, 120, 137
- Amstel 27
- Amstelveen 56
- Amsterdam 13-44, 48-52, 56, 62, 64, 69, 72, 75, 80, 81, 85-88, 90, 95-97, 106, 113-114, 123-125, 127, 133-134, 140, 142-144, 150, 153-154, 156, 160-161, 167-168, 171, 176, 183-184, 188-189, 192, 226, 240, 261, 275, 278, 281, 283, 309, 332, 336, 358, 363, 368-372, 385, 390
- Amsterdam Exchange (AEX) 64, 255-256, 261-262, 264-275, 277-278, 281-282, 284, 286, 288-289,

- 291, 294, 296
- Amsterdamse politie 18, 27
- Amuta Lerivchat Jotsei Holland (ALJH) 373-376, 381, 386-388
- Amutat Leeuwarden 230
- ANBO *zie* Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen
- Andries van Dam Stichting 124
- Ancient Order of Foresters (AOF) 90, 91, 92, 152, 202
- Anstadt, M. 24, 25
- antisemitisme 35
- AOF *zie* Ancient Order of Foresters
- apparaatskosten 155, 158-159, 239-244, 246-247
- Arabieren 56
- Arons, J. 188
- Arrondissementsrechtbank 48, 85
- ARV *zie* Adviescollege Restitutie en Verdeling 301, 309
- Asscher, A. 81, 188, 193
- assimilatie 35, 36, 135
- Auschwitz 59, 170, 189, 310
- Australië 225
- Baarn 47
- Balistraat 191
- Balk in eigen oog 126
- Balok, L. 171
- Banken en Beurspartijen 77, 221, 294
- bankverzekeraar ING 270, 278, 286
- Bar Tel, B. 251, 297, 336
- Baumgarten, A.B. 350
- Becker, A. 279
- Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland 63, 196, 237
- Begeleidingscommissie-Ekkart 63, 197
- Begeleidingscommissie van het Wezenonderzoek 79
- BEG *zie* Bundesentschädigungsgesetz
- Beheerder-vereffenaar 81
- Behrendt, H. 309
- Belanghebbenden 130, 214-215, 218, 221, 236, 240, 294-306, 310-312, 320, 324-327
- Belastingconsulent 86
- Belastingdienst 95, 113
- België 225
- Ben Shemen 137
- Beneditty, N. de 188
- Berg, A. (Sally) 28
- Berg, L. van der 375
- Bergh, A. van den 40, 120-121, 188
- Bergh, H.J. van den 125-126, 356, 360, 375-376, 378, 385-387, 396
- Berg-stichting 28, 37-40, 49-52, 71, 122, 136-138, 142, 149
- Berlijn 44, 152, 207, 239
- Besluit Herstel Rechtsverkeer (E100) 37, 65, 73, 198, 199, 203, 207, 208, 212-214, 218-221
- Besluit Vijandelijk Vermogen (E133) 213
- Besluit E 93 198
- Besluit F 272 130, 198-199, 208-209, 212, 217, 220
- Beth Azarja 29, 30
- Beth Haëmek 144
- Beth Joles 229
- Beth Juliana 229, 231
- Beth Lohamei Haghetat 230
- Beth Oved 53, 56
- bestuursarchieven 84
- Beurs 66, 126, 133, 207-211, 213, 231, 233, 245, 254-255, 262, 266, 267, 269-270, 272, 274-276, 278-288, 295, 315, 319-320, 322, 325, 371, 374
- beurshandel 207, 209, 210, 245, 255, 266, 282
- Beurspartijen 77, 221, 255, 266, 274, 275, 281, 282, 294, 346
- beurstaking 212, 245, 256, 266, 272, 273

- bewariër 21
- bewindvoerders 65, 73-76, 79-80, 86-89, 92-100, 102, 106-107, 109-110, 115-116, 119, 130, 151, 214-217, 241, 367, 381-382, 384-385
- bezwaarschriften 328
- Bezwarencommissie 327, 328
- Be-Ezrath Ha-Jeled (BEHJ) 15, 84, 85, 109, 110, 115-118, 132, 384
- Bing, E.R. 27
- Blankman 75
- Blocks, H.G.M. 96, 97
- Blom, A.E. 96, 97
- Blom, J.C.H. 377, 378
- Bne Akiwa Nederland 124
- bodemprocedure 134, 364
- boedelnotaris 97, 173, 215
- boedelverdeling 97, 99, 383, 385
- boekwaarde en boekwinst 111
- Borst, E. 236, 248
- Bondsrepubliek 152, 153, 157, 173, 239, 240
- Bonnewit, B. 342, 344, 349, 350
- Bouma, J. 132, 368
- Braaf-Snir, H. 352
- Branchevereniging voor Professionele Bewindvoerders en Inkomensbeheerders 75
- Bril, H.W. 296
- Broederschap der Notarissen 218
- Brummelen, J.C.J. van 371
- Brussel 278
- BRüG *zie* Bundesrückerstattungsgesetz
- Buitenlandse rekeningen 256, 257
- Bundesfinanzministerium 157
- Bundesrückerstattungsgesetz (Brüg) 152-153, 158, 172-173, 239-240, 243
- Bundesentschädigungsgesetz (Beg) 153, 246
- bureaucratie 253
- Burgerlijk Wetboek 215
- Büchenbacher, A. 40, 120
- CADSU *zie* Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade-uitkeringen
- Canada 140, 225
- Caneel, K. 51, 57, 87
- Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade-uitkeringen (CADSU) 152, 153-157, 159-163, 170, 172, 174-175, 239-241, 246-247
- Centraal Archief Apeldoorn 97
- Centraal Beleggingsdepot 39, 40, 71, 122
- Centraal Joods Overleg (CJO) 9, 10, 28, 50, 64, 66-70, 161, 173, 195, 196, 221, 227, 231, 233, 234, 236-238, 247-248, 251-288, 291-297, 301, 305, 309-310, 313, 319-327, 330-331, 333-336, 341-345, 348
- Centraal Meldpunt Joodse Oorlogsclaims (CMJO) 70, 161-163
- Centrale Voorlichtingsdienst van de Joodse Raad 80
- Centrum voor Onderzoek naar de Geschiedenis van de Nederlandse Joden 230
- Centuurbaan 160
- Charity 192
- Christus 35
- Citroen, M. 296
- CJO *zie* Centraal Joods Overleg
- CJO/SPI 64, 281, 291, 322
- Claimstichtingen 295, 296, 305, 321, 322, 324-327, 329-331, 339-340, 351
- Clinton, W.J. 196
- Cliënten- en deelnemersraad 356
- collaboratie 211, 245
- CMJO *zie* Centraal Meldpunt Joodse Oorlogsclaims
- Cohen, D. 81, 188, 192
- Cohen, J. 114

- Cohen, L. 57-58, 138-139, 145-147, 177
- Cohen, M. 296
- Cohen Paraira, Ph. 297
- COM zie Stichting Collectieve Ma-
ror-gelden Nederland
- Commissie Gedeposseederden 209,
210, 245
- Commissie Rechtsherstel Buiten-
landse Effecten (CRBE) 81
- Commissie ter opsporing van de
vermogens van de families van de
oorlogswezen 90, 354
- commissiehuizen 205
- Commissies-Dolman 333
- Commissie-Eagleburger 9, 126, 279,
391
- Commissie-Ekkart 63, 197
- Commissie-Hevesi 270, 276-280,
283, 285, 286
- Commissie-Kordes 63, 65, 197, 218,
220, 237-241, 248
- Commissie-Scholten 63, 69-70, 196-
197, 211, 220, 234, 237, 244, 248,
256, 261, 272-274, 281, 286
- commissie-Van Galen 63, 249
- Commissie-Van Kemenade 13, 62,
63, 67, 197, 219, 221, 223, 225, 227,
234, 235, 237, 248, 253, 355, 373
- concentratiekamp 32, 45, 49, 59, 159,
189, 190, 192, 216
- Consignatiekas 173-174, 242, 243,
247
- Contactgroep Tegoeden WO II 62-
63, 65, 108, 195, 197, 219, 235,
237, 356
- continuïteit 123, 126
- crèche 31
- Creveld, M. van 154
- cultuurgoederen 181
- curator 104, 156, 157, 168-169, 175,
200, 206, 241
- Dam, S. van 231
- decharge 73, 74, 100-103, 105, 119,
151, 343, 344
- Den Haag 14, 47, 78, 90, 163, 218,
293, 296, 344
- deportatie 13, 18, 31, 82, 189, 191,
192, 238, 243, 258, 395
- depotverwisseling 111
- Der Senator für Finanzen, Sonder-
vermögens- und Bauverwaltung,
Berlin 168
- deviezenbeheer 249
- diamanten 82, 113, 162, 243-244,
256-258
- Dienst Domeinen 242
- Dienst Sociale Zaken der Gemeente
Amsterdam 114
- Dolman, D. 223-224, 226-229, 333
- Doorn 170, 172
- Dotan, Y. 229
- Drees, W. 159
- Duitse politie 18, 27
- Duitsland 44, 135, 152-153, 156-
159, 171, 174, 197, 225, 239-240,
246
- Eemnes 51
- Eerste Liro-Verordening 184, 202
- effectenrechtsherstel 203, 206, 208-
210, 219, 245, 276, 282
- eigendom 65, 73, 112, 130, 150, 152,
180-181, 183, 185, 187, 199-200,
206, 214, 217-218, 239, 369
- Egypte 42
- eindafwikkeling van de boedel van
LVVS 201
- Eindhoven 32-33
- Eindrapport-BEHJ 132
- Eindrapport van de Begeleidings-
commissie onderzoek financiële
tegoeden WO-II in Nederland
(commissie-Scholten) 237
- Eindrapport van de commissie-Van
Kemenade 63, 221, 234

- Eindverslag CADSU 157
 Eizenstat, S.E. 196
 ELAH 228-231, 299
 Elburg, B. 253, 279, 288, 297, 336, 352, 391
 Elburg, J. 124
 Elburg, K. 51-52
 emigratiebeleid van de Fusie 134, 146
 emigreren 136, 138, 142-143, 149
 Endlösung der Judenfrage 189
 Engeland 32, 54, 137, 183
 Engelsman, S.G. 108, 370
 Ensel, F. 242-243, 293, 341-242, 344-345, 348, 350
 erfenis 14, 37, 78, 80, 82-83, 85, 93, 104-105, 107-108, 116, 131, 152, 162, 164, 166, 170-171, 173, 204, 250, 304, 309, 314, 368, 372
 erfgenamen 86, 115, 156-157, 167, 169-171, 174-175, 215, 221, 241, 243-244, 313, 369
 erfrecht 74, 88, 96-97, 106, 156, 163-164, 167-172, 175, 217, 241
 Erven Blom 111
 Everdingen, van 281
 Euronext 278
 Europa 134, 189, 226-227, 229, 329
 Exodus 42
 experimenteel-psychologisch 45, 50
- Faber De Jong Blom 96-97
 Farao 26
 Fay, H. 392
 Financieel Leider 91, 189-190
 fiscale schulden 115
 Fischer, E.J. 11, 15, 126, 279, 377-378, 390
 Fortis Bank 281
 Frank, P. 88, 90
 Frankenberg, de kinderen 46
 Frankrijk 141, 222, 225
 Frans van Mierisstraat 87
 Friedman, C. 140-141
- Frijda, L. 325-326
 Fusie *zie* Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming
- Gebroederschap Abi Jethomim (vader der weesjongens) 26
 Gebroederschap Mezon Habanoth (voeding der meisjes) 26
 gedeposeerden 200-202, 208-213, 244-245, 268, 273
 Geerdes, H. 75
 Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming (Fusie) 39-41, 57, 71, 77, 122, 139, 142-143, 145-147, 150, 359, 365, 370
 Gelber, M. 269, 272, 281, 284, 288, 293, 341-342, 344-345, 348-350
 Geltungsbereich 152, 239
 gemeenschap van goederen 167, 314
 Gemeenschapsraad 356, 387
 Gemeente Amsterdam 88, 114
 Gemeentearchief Amsterdam 14, 85, 156, 358
 gemengd gehuwd 80, 179, 186, 306-307, 309-310, 312, 314
 Gent, C. van 272, 281, 284
 Gerechtshof 134, 363, 385
 Gils, A.J. van 390
 Girokantoor 88
 Givath Chayim 144
 Godschalk, M. 51, 370
 Gomperts, A.B. 188
 goud 82, 222-223
 goudpool 222-223, 225, 227, 231, 329
 goudtranche 226, 264, 330
 Gouverne, F.R.M.T. 371
 Grishaver, J. 310
 Groene Amsterdammer 133, 150
 Groningen 150, 368-369, 371
 grootoudercriterium 316
 grosso modo 76
 Gvar Am 150, 368, 369, 371

Haan, I. de 188
 Hagadah 42-43
 Haifa 138, 161
 Hamburger, S. 27
 Hasselt, J. van 39, 88, 96-97, 164,
 168, 171, 370-371
 Härtefonds 158
 HDI *zie* Helpdesk Israël
 Heemskerck, H. 272, 281
 Heertje, A. 100-101, 132, 367, 373-
 374, 377-378
 Heijden, M.R. van der 293, 341, 344,
 345
 Heijden-Lob, J.E. van der 27, 121, 143
 Hellemond, L. van 140
 Helpdesk 299-300
 Helpdesk Israël (HDI) 300-301
 Helsingenkazerne, Van 30
 Herkomst gezocht 63, 197
 Herschel, T.J. 375, 379
 herstel in eigendom 199
 Herstelbetalingen 74
 Hertzberger, M.R. 91, 143
 Herzog, I. 35
 Hes, V. 168
 Hevesi, A. 270, 276-278, 280, 283,
 285-286
 Hilversum 28-30, 46,48, 52, 106,
 140-142
 Hirschfeld 314
 Hitler, A. 183
 Hoek, F. 15, 85, 355, 367, 373, 381-385
 Hoflaan 30, 140
 Hoge Raad 216, 275
 hoger beroep 134, 328, 364-365,
 385-386
 Hollandse Schouwburg 30-31
 Holocaust 9-10, 68, 179, 231, 277,
 279-281, 352-354
 holocauston 179
 HONI (Hulp aan Oorlogsslachtoffers
 uit Nederland in Israël) 179, 228-
 229, 433
 Hoop, A. de 188
 Huis de Beurs 371
 Huishoudschool 44
 Huisraadschade 148, 153, 164, 168,
 170
 huisraadschadeclaims 99
 huizenveiling 370
 Hulp aan Vertrekkenden 27, 91, 131,
 189-191, 354
 hypotheek 54
 identiteitsconflict 45
 illegale werkers 159
 immateriële schade 152-154, 159,
 163, 246
 In het belang van 's Rijks Schatkist
 358, 366
 Inbal hotel 279
 inboedels 153, 155-156, 162, 181,
 241
 indirect beroofd 302
 Individuele Bankaanspraken Sjoa
 295, 321-322, 326, 332
 Individuele Verzekeringsaanspraken
 Sjoa 235, 295, 321-322, 326, 332
 ING Bank 270, 323
 ING Group 281
 Inkomstenbelasting 113, 117-118,
 335
 Inkoop van eigen aandelen 256-257
 Inleverprovisie-effecten 256, 258
 inspecteur der belastingen 98, 109,
 113, 117
 inspecteur der Registratie en Succes-
 sie 89
 integriteit 76, 358-359, 362
 International Commission on Ho-
 locaust Era Insurance Claims
 (ICHEIC) 279
 Interprovinciaal Opperrabbinat 124
 IOH *zie* Irgun Olei Holland
 Irgun Olei Holland (IOH) 144-147,
 158, 173, 224, 231

- Israel Aircraft Industry 53
- Israel, R. 343
- Israël 9, 14-15, 17-18, 37, 39, 42, 44, 46, 50, 53-55, 57-59, 66, 68-69, 77-78, 84-85, 103, 106, 126-127, 137-140, 142-151, 158, 160-162, 164-165, 171-173, 224-225, 227-231, 248, 250-255, 262-265, 267-268, 270, 274, 280, 285-287, 289, 293-294, 296-301, 303, 309, 311, 313-314, 320, 325, 329-334, 336, 341, 343-344, 346, 349, 351-354, 357, 372-376, 378, 387
- Israël Instituut voor Onderzoek naar Verdwenen Nederlands Joods Bezit tijdens de Holocaust 354
- Israëliische ministerie van landbouw 59
- Israëliische Nationale Verzekering 58
- Italiaander, G. 358
- Jad Davids Fonds 229
- Jager, D. 86-89, 92-93, 95, 98, 100, 109, 112, 119, 381,
- JBW *zie* Joodse Begrafniswezen
- JCC *zie* Joodse Coördinatie Commissie
- Jehova's Getuigen 159
- Jeruzalem 17, 48, 58, 134, 135, 250, 251, 275, 279
- Jeruzalem van het Westen 17, 134
- Jesode Hatorah Beth Jacob V.Z.W. 124
- Jewish Agency 138, 139, 145, 149
- Jewish Brigade 46
- JMW *zie* Joods Maatschappelijk Werk
- Jodenvervolging 13, 30
- Joint Distribution Committee (Joint) 32
- Jokos *zie* Joodse Kerkgenootschappen en Sociale Organisaties in Nederland voor Schadevergoedingsaangelegenheden
- JOKOS/CADSU-I 152, 154, 240
- Jom Kippoer 18, 53-54, 135, 393-394
- Jong, A. de 32-33, 121, 137
- Joods Jongenshuis 27, 39, 49, 51-52, 160
- Joods Jongensweeshuis 27
- Joods Maatschappelijk Werk (JMW) 39-41, 69-72, 77-79, 81-85, 93-94, 99-105, 107, 119-129, 131-134, 145, 150-151, 154-156, 158-160, 162-163, 166, 167-168, 171, 173-174, 176-177, 206, 242-243, 299, 310, 329, 345, 354, 356-366, 368-369, 372-391, 396-396
- joodsmonument.nl 28
- Joods Wereldcongres (JWC), WJC (World Jewish Congress) 196, 228, 253, 265, 268, 270-271, 275, 276-280, 283, 286
- Joodsche Weekblad, het 188
- Joodse begrafenisvereniging 69-71
- Joodse Begrafniswezen (JBW) 69-71
- Joodse Coördinatie Commissie (JCC) 32-33, 91, 121
- Joodse Ereraad 120
- Joodse gemeenschap in Nederland 13, 32, 37, 66-67, 80, 188, 196, 221, 225, 264, 267, 269, 276, 285, 294, 297, 313, 315, 329, 331, 395
- Joodse Jeugdvereniging Hasjalsjelet 124
- Joodse Kerkgenootschappen en Sociale Organisaties in Nederland voor Schadevergoedingsaangelegenheden (Jokos) 105, 146, 152-158, 162-177, 240-241, 247
- Joodse Raad 21, 27, 32, 35, 42, 71, 80-81, 91, 120-121, 131, 154, 185-186, 188-192, 354
- Joodse Tegoeden 13, 62, 126, 133, 180, 196, 224, 237-238, 255, 261, 267, 296, 301, 305, 307, 309, 312, 314-315, 374, 391

- Joodse Tweede-Wereldoorlogswezen 13, 66
- Joodse voogdij-instellingen 38-41, 44, 66, 68-72, 75, 77-78, 97, 99, 108, 117, 121-123, 125-126, 129, 136-138, 151, 177, 192, 345, 353-354, 357-358, 360-364, 371-372, 380-381, 388-390, 396
- Joodse Weezen-Kollegie in Nederland 26
- Joodse Zee- en Boskolonies Wijk aan Zee 39, 41, 71, 122
- Joseph, P.E. 350
- Juhl, E. 154
- Jurisprudentie 234
- kabinet-Kok 236
- Kadaster, Het 130-131
- Kamer I 294, 297, 316-318, 325-326
- Kamer II 294, 297, 330, 340, 351, 361
- Kamer II/COM 351
- Kamer III 294, 297, 300-301, 330-333, 336-337, 339-340, 343, 351-353, 373-374
- Kamer III/SCMI 300-301, 333, 352-353, 373-374
- Kamer van Koophandel 40, 123, 336
- Kamerdebat 37
- Kamman jr. 56
- Kan, M.L. 188
- Kansas City Southern 111
- Kanteman, E. 140
- Kantonrechter 75, 104-106, 119, 125, 143-144, 151
- Kasdorp, A. 269, 272, 281, 284, 285, 288
- Keilson, H. 44-46, 49-51, 107, 142-143
- Kemenade, J.A. van 13, 62-63, 65, 67-68, 197, 219, 221, 223, 225, 227, 233-235, 237, 248, 250, 252-253, 315, 355-356, 373
- Kemerer, J. van 371
- Kibboets 137-138, 142, 144
- Kidar-Levie, L.H. 296
- Kiek, R.A. 243
- Kind van de rekening 68, 78-79, 83, 177, 354, 356-360, 362-363, 365-368, 372, 376
- Kinderbescherming 26, 39-40, 71, 77, 122, 139-140, 160, 365, 370
- kinderhuis Vertrouwen 22, 46-47
- kindertehuizen 51, 90
- kinderzorg 30
- King David Hotel 250-251
- Kisch, I. 35, 188
- Kitty, zie Vissr, K.
- Klachtencommissie 94
- Kleerekoper, S. 40, 120
- Klein, P.W. 221
- Kleiterp, J. 268
- Kluisjes 256, 258
- Koekoek, J.S. 296, 309
- Koepelorganisatie 333
- Kok, H. 79
- Kok, W. 236, 248, 250-255, 262
- koningin Juliana 39
- Koninginneweg 160, 226
- Koninklijk(e) Besluit(en) 69, 198
- Koninklijke onderscheiding 348
- Kooi, M. 75
- Kopgeld 21
- Kops, S. 27
- Kordes, F.G. 63, 65, 68, 197, 218, 220-221, 233, 237-241, 248, 356
- KPMG Forensisch Accounting 63, 197, 277, 282, 318, 390
- Krakov 59
- Kreling, T. 75
- Kring van Nederlandse Joden in Engeland 32
- Krouwer, A. 188
- kunst en cultuurgoederen 181
- Kupferschmidt, U.M. 337

- Landbouw Economisch Congres 59
 Landelijk Overleg van Kantonsector-
 voorzitters 75
 Landoorlogreglement (LOR) 182
 Laromme hotel 279
 Leeuw-Gerzon, M. de 144-146
 Leeuwarden 29, 230
 LEHJ *zie* Le-Ezrath Ha-Jeled
 Leningsyndicaten 278
 Levensverzekering 63, 90-92, 99, 152,
 168, 185, 202, 242, 249
 Levensverzekeringstegoeden 63
 Le-Ezrath Ha-am 32
 Le-Ezrath Ha-Jeled (LEHJ) 33,
 37-41, 44-47, 50-52, 57-58, 70-71,
 82-93, 103-105, 114, 121, 129,
 131, 137, 139-146, 148, 150-151,
 160, 163-164, 354, 365-369, 372,
 388
 Leiden 90
 Levin, Leo en Lea 137
 Levisson, L. 40, 120
 Liberaal Joods Kerkgenootschap 154
 Lief tinck, P. 113, 210, 315
 Lier, S.J. van 188
 Lijfrenten 185
 Lijfrentepolissen 242
 Lijn, S. en L. van der 52, 160
 Lippmann Rosenthal & Co. 183
 Lippmann Rosenthal & Co. Sarp-
 hatistraat (Liro) 35, 62, 113, 150,
 181, 183-186, 197, 200, 202-203,
 205-210, 213, 218, 237-238, 242,
 244, 257-260, 264
 Lipschits, I. 150, 175-176, 190-191
 Liquidatie van Verwaltung Sarpha-
 tistraat (LVVS) 81, 88, 111, 152,
 184, 200-202, 206-207, 210-213,
 239, 247
 Liro *zie* Lipmann Rosenthal & Co.
 Sarphatistraat
 Londen 31, 54, 198,
 Londense herstelregeling (E 100) 208
 Loonstein, H. 124
 Lopes Cardozo, M. 40, 120-121
 Lopes Cardozo, D. 154
 Loyaliteitsprobleem 45
 Loyens & Loeff 96
 LVVS *zie* Liquidatie van Verwaltung
 Sarphatistraat
 LVVS/VVRA 239, 247
 Lyon 142
 Maatschappij 373
 Maimon, M. ben (Rabbi) 190, 261,
 361
 Majdanek 59
 Makelaar 24-25, 54, 108, 113, 370
 Markens, H.A. 283-285, 341-342,
 344-346, 348
 Maror-bureau 311
 Maror-gelden 50, 225, 234, 243, 247,
 255, 263-264, 288, 291-294, 296-
 299, 301-302, 304-309, 311-318,
 323-333, 335-336, 340-341, 350-
 353, 373, 390-391
 Marseille 138, 141, 161
 Martini, B.F. 370
 materiële restitutie 271-272, 291
 materiële schadevergoeding 152-154,
 159, 163, 173, 241, 243, 246
 Mauthausen 191
 Mazars Paardekooper Hoffman 71
 Memorie van Successie (MS) 95, 97,
 109, 113-115, 117-118
 Mendes da Costa, A.J. 188
 Mendes da Costa-Vet, E. 137, 142
 Meppelink, R.H. 96, 97
 Mesritz, Jac. H. 119-120
 Micheels, P. 77, 353-354, 357-358,
 361, 365
 Middenstanders 81-82
 Middenstandsbuurten 80
 Midden- en Oost-Europa 226-227,
 229, 329
 Miep 140-141

- militaire dienst 53-54, 56, 58, 138-139, 146, 172
 Minister van Financiën 13, 63, 94, 133, 160, 173, 195, 210, 212-213, 242, 293-294, 298-300, 315, 329, 336, 341
 Ministerie van Financiën 150, 153, 160-161, 163, 172, 234, 238, 240, 242, 262, 276-277, 282, 298, 300-301, 309, 312, 323, 331, 342-345, 348, 390
 Ministerie van landbouw 59
 Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) 223, 225-227, 229, 236, 248, 264, 301, 333
 Ministerraad 223, 329
 minnelijke regeling 218
 Mirandalaan 39
 Mizrachi 135
 Molen, G.H.J. van der 34
 monetair goud 222
 monetaire bestemming 223, 329
 Monnickendam 17
 Monnikenberg, De 30
 Monument Joodse Gemeenschap 235
 Moreel recht 236, 252
 moreel verwerpelijk 126-127
 Morele Aansprakelijkheid Roof en Rechtsherstel (Maror) 292
 Morele restitutie 271, 291
 Möller, G.A. 272, 276, 281
 MS zie Memorie van Successie
- Nachbahr, B. 231, 309, 334
 Naftaniel, R.M. 269, 272, 279, 281, 284-285, 297, 314
 Nalatenschap 37, 64-66, 73-74, 81, 88-90, 92-102, 109-110, 113-115, 129-131, 151-152, 156-158, 165, 168, 170, 173-175, 177, 186, 200, 215-217, 224, 241-242, 244-245, 329, 381-382, 384
- naoorlogse internationale kapitaalverkeer 315
 Nationaal Archief (voorheen Algemeen Rijksarchief) 14, 78, 218
 Nauta Dutilh 275, 281
 Nazi Persecutee Relief Fund (NPRF) 225-229, 231, 264, 329-330
 NBI zie Nederlandse Beheersinstituut
 Nederlands Auschwitz Comité 310
 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) 14, 62-63, 84, 197, 305, 310, 373, 377
 Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) 179, 305-309, 312, 314
 Nederlands Kunstbezit (NK) 197
 Nederlands-Indië 63, 249
 Nederlands-Israëlitische Hoofdsynagoge (NIHS) 81, 124, 154, 188
 Nederlands-Israëlitische Jongens-Weeshuis 27, 41, 71, 122, 353
 Nederlands-Israëlitische Meisjes-Weeshuis 28, 41, 71, 122, 154
 Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK) 81, 124, 154, 243
 Nederlands-Joodse doelen in Israël 313
 Nederlands-Joodse gemeenschap in Israël 270, 294, 297, 301, 311, 314, 331
 Nederlandsche Bank, De (DNB) 111, 222
 Nederlandsche Middenstandsbank 92, 147,
 Nederlandse Beheersinstituut (NBI) 65, 73, 78, 80, 83-89, 92-95, 98-99, 109-110, 119, 130, 151, 198, 213-217, 241-242, 247, 367, 382
 Nederlandse politie 142
 Nederlandse Spoorwegen 189
 Nederlandse Vereniging van Banken (NVB) 64, 195, 255-261, 264, 266-272, 283-289, 294-295, 320, 323

- Nederlandse Vereniging voor Forensische Schriftexpertise 165
- Nederlandse Zionisten Bond (NZB) 135, 137
- Netter-Polak, F.B. 356, 375, 379, 388
- Neukirchen 281
- New York 277-278
- New York Stock Exchange 278
- Newyorkse holocaust-commissie 277, 280
- NGO *zie* Non-gouvernementele Organisaties
- NGV *zie* Niederländische Grundstückverwaltung
- NIDI *zie* Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut
- Niederländische Grundstückverwaltung (NGV) 152, 186-187, 201, 217
- Niet-opgevraagde creditgelden 256-257, 260
- Nieuw Israëlietisch Weekblad (NIW) 32, 35, 108, 356, 378
- NIK *zie* Nederlands-Israëlietisch Kerkenoetschap
- NIOD *zie* Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
- NK-collectie 197
- NMB (de toenmalige Nederlandsche Middenstandsbank) 92, 147,
- Non-gouvernementele Organisaties (NGO) 225, 227-229, 329
- notariële documenten 367-368
- notaris 39-40, 74, 80, 88, 95-97, 106-107, 120, 154-157, 164-177, 214-215, 218, 224, 293, 296, 319-320, 322, 329, 330, 368, 370-371
- notarisgelden 173-175, 224, 330
- NPRF *zie* Nazi Persecutee Relief Fund
- NRC Handelsblad 75
- Numann, E.J. 272, 275, 281, 284-285, 288, 293, 296
- NVB *zie* Nederlandse Vereniging van Banken
- NZB *zie* Nederlandse Zionisten Bond
- Obligaties 148, 275, 283
- onbeërfde nalatenschappen 81, 224
- onbeheerde nalatenschappen 88-89, 156-158, 170, 173-175, 177, 241-242
- Onbillijkheid 235
- onderduik 19-24, 28, 30-31, 35, 45-46, 48-49, 52, 82, 115, 136, 395
- Ondernemingsbelasting 109, 113
- Ondernemingskamer 363, 385
- Ondernemingsraad 356
- Onderzoekopdracht 65, 67, 85, 256, 258, 353, 377, 380-381, 389
- oneigenlijk gebruik 43
- onroerend goed 130, 152, 186-187, 217, 368, 370-371
- onteigening 180, 274
- onterechte betalingen 43
- Oorlogsclaims 70, 161
- Oorlogsindustrie 243
- Oorlogspleegkinderen (OPK) 13, 31-39, 41, 47-48, 67, 86, 88, 114, 135-138, 367
- Oorlogsschade 77, 82, 147, 167, 317, 353
- Oorlogsschulden 13
- Oorlogsslachtoffers 41, 44, 65-66, 70, 133-134, 147, 154-155, 160, 195-196, 215, 225-229, 246, 248-249, 252, 258, 295, 299, 304, 311, 321, 323-324, 326, 329, 342, 356, 390
- Oorlogsswezen 10, 13-15, 17, 30-33, 36-38, 41, 43, 45-47, 58, 61, 64-73, 76-80, 82-83, 85, 90, 93-94, 97-99, 101-103, 105, 107-108, 120-122, 127-131, 133-134, 136-139, 141-147, 150-151, 160, 162-164, 177, 214-215, 231, 302-303, 309, 337,

- 353-361, 363-366, 368-369, 372-377, 380, 384-390, 392, 395
- Oorlogswinst 211, 245
- Oosterveen, J.H. 363
- Oost-Europa 189, 226-227, 229, 329
- Oost-Europese Jodendom 59
- opgevallen nalatenschappen 73, 94, 129, 152, 217, 245
- OPK *zie* Oorlogspeelkinderen
- Oppositie 205-206
- Outersterp, R.P.B. van 281
- overeenkomst van 13 juli 2000 260
- overeenkomst van 11 november 1999 238, 262
- Overhoff, C.F. 207-208, 210
- overlijden. Akte van *zie* Akte van Overlijden
- overlijdensdatum 73, 215, 245
- Paardekooper & Hoffman 14, 64, 71, 237, 275, 277, 282
- Paarden 185
- Pachtsommen 118
- Paktor, M.E. 78, 122, 353-354
- Palacha, J.L. 188
- Palestina 33, 35, 46, 135, 137
- pandbrieven 256-257
- Parijs 141-142, 161, 278
- Parsser, S. 154
- Passiva 95, 113, 116
- Pauschregeling 113, 238, 247
- Pensioen- en Uitkeringsraad (PUR) 390
- Pesach 42
- Peiper, G. 229, 231, 254, 279
- PIK (Portugeesch-Israëlietisch Kerkgenootschap) 154
- PIN *zie* Platform Infrastructuur Nederland
- Plaatsvervangers 293, 296, 303-306, 311-312, 314, 319-320, 327, 379
- Plan '53 *zie ook* Waarborgfonds 201, 213
- Plan Waarborgfonds 1953 *zie ook* Waarborgfonds 210-211
- Plantage Muidergracht 18-19, 24-25
- Platform Infrastructuur Nederland (PIN) 331
- Platform Israël (SPI) 9, 50, 64, 68-69, 77, 162, 227, 229, 231, 247-248, 250-256, 260-272, 275-277, 279-282, 284-288, 291, 293, 295-297, 300-301, 305, 309-310, 313, 320-327, 330-338, 341-342, 344-346, 348-353
- Pleeggelden 117, 148,
- Pleegzorg 26, 31
- Polak, G. 87, 103
- Polak, J.B. 293, 341
- Polak, M.J. 69, 71, 92, 120,
- Polen 27, 59, 238
- Polissen 131, 162, 202, 234-235, 242
- Politie 13, 18, 27, 140-142
- politieke misdadigers 238
- politieke overtuiging 152, 239
- Postcheque- en Girodienst 88
- Postzegelverzameling 43
- Presser, J. 193
- Price Waterhouse Coopers (PWC) 64, 92, 256-259
- Private gelden 291-292, 294, 296-298, 331
- Prins, M.I. 188
- Prinsengracht 24
- Projectbureau Roof en Restitutie 173
- Pront, S.A. 127-129, 337-339, 369-372, 375, 378-379, 385, 388
- Publieke gelden 291-292, 297
- Puntenverdeling 160
- PUR *zie* Pensioen- en Uitkeringsraad
- Puttkammer, E.A.P. 258
- Puttkammer-stempel 256, 258
- PWC *zie* Price Waterhouse Coopers
- Raad van Toezicht JMW 356, 372, 396

- Raad voor het Rechtsherstel 130, 198-199, 203, 205, 208-209, 213-214, 217-218, 245, 272
- Rabobank 281
- Rasham Ha'Amoetot 231
- Rechtbank 41, 48, 72, 85, 87, 101, 105, 124, 127-128, 133-134, 157, 175, 241, 328, 358, 363-364
- Rechtsherstel 14, 34-35, 62-65, 68-69, 76, 81, 99, 108, 126, 130, 152, 162, 180, 195, 197-200, 203, 205-222, 233-237, 242-243, 245, 248-250, 252-253, 256, 261-262, 266, 269, 272-276, 282, 291-292, 294-295, 299, 302, 310, 313, 315, 348, 354, 356, 374-377, 389, 395-396
- Rechtsoptolger 64, 69, 210, 295
- Rechtvaardigen der Volkeren 48
- regenten/regentessen 26-27, 48, 108, 192, 374, 391-392
- regering in ballingschap 198, 213
- Rehovot 53, 55
- Reitsema 28, 51
- rekening-courant 111-112
- rekeninghouder 239, 257, 260
- ReliaStar 278
- Rentefactor 235, 238, 248, 262, 283
- Renteverlies 243, 247, 298
- Restitutie 13-14, 63, 69, 128, 133, 173, 180, 196-197, 219, 233-235, 246, 255, 267-268, 271-273, 291-292, 296, 298, 301, 303, 310, 312-314, 346, 355, 373-374
- Richheimer-de Vries, M.E. 296
- Richter, J. 335, 344, 349-350
- Rijksbegroting 240
- Rijkscommissie voor Oorlogspleegkinderen 31
- Rijksoverheid 64, 235, 258, 325
- Rijkspostspaarbank 88-89
- Rode Kruis 88, 216
- Roet, A. 68-69, 77-78, 231, 251, 253-254, 262, 270, 275, 278-279, 281, 283-284, 289, 293, 296-297, 336, 338, 341-342, 344-346, 349-350, 352-354, 356, 367
- Roet, S. 27, 33, 90-91, 189-190, 353-354
- Roof 13-14, 43, 62-63, 108, 173, 179-185, 187, 189, 191-193, 197, 200, 203, 205-206, 219, 221, 233, 237, 239, 244, 292, 309, 355, 373
- Roofbankarchieven 62
- Rooy, J. van 165
- Roosendaal, A. 40, 120
- Rosalie Gompert-Springer Stichting 124
- Rotterdam 22, 90, 258
- Rudelsheim, S.A. 28-29
- Rudelsheimstichting 28-30, 38-39, 41-42, 44, 46-53, 57-59, 71, 85, 87-93, 95-96, 98-100, 102, 105-107, 114-116, 118-120, 122, 134, 140-144, 160, 164-166, 169, 171-172, 381-384
- Ruppert, C.J. 277, 390
- S.A. Rudelsheimstichting zie Rudelsheimstichting
- Samenwerkingsverband JMW (SJMw) 41, 72, 121-122, 125-126, 129, 354, 358, 364, 375-376, 379, 381, 386, 388-389, 396
- Samenwerkingsverband Rechtsherstel Joodse Oorlogswezen (SRJO) 375-381, 386-389, 391
- Sammelkonto 186
- SAMO zie Stichting Afwikkeling Maror-gelden Overheid
- Sanders, G. 378
- Sanders, H. 209,
- Sanders, J. 350
- Sarlouis, L.H. 188
- Sarphatistraat 88, 183-184
- Schaap, J. 97, 167-172, 175
- Schade Enquête Commissie (SEC)

- 88, 90, 147, 163, 317,
 Schadevergoeding 152-155, 158-159,
 163, 168, 170, 173, 175, 177, 199,
 212, 239-241, 243-244, 246, 286,
 292, 317
 Schatkistpapier 212
 Schick, V. 51-52, 141-142
 Schijf, T.H.M. 281
 Schilderij 21, 43, 197, 199, 392-393
 Schipmølder, K. 165
 Schretlen & Co. 111-112
 SCMI *zie* Stichting Collectieve Ma-
 ror-gelden Israël
 SEC *zie* Schade Enquête Commissie
 Senator für Finanzen, Sondervermö-
 gens- und Bauverwaltung 168
 Sequentielle Traumatisierung bei
 Kindern 44
 Seyss-Inquart, A. 189, 237
 SIBS *zie* Stichting Individuele Bank-
 aanspraken Sjoa
 Sicherheitspolizei 258
 SICO *zie* Stichting Sieraden Comité
 sieraden
 SIM *zie* Stichting Individuele Maror-
 gelden
 Singer, I. 279-280
 SINJOI *zie* Stichting (Israël) Ne-
 derlands Joodse Oorlogswezen in
 Israël
 Sinti en Roma (zigeuners) 248-249
 SJMW *zie* Samenwerkingsverband
 JMW
 Sjoa 10, 34, 43, 45, 48, 54, 59, 62,
 77, 80-81, 125-126, 131, 136, 162,
 179, 200, 225, 230, 235-236, 249,
 252, 295-296, 299, 303-304, 307,
 311, 321-322, 324, 326, 331-332,
 348, 373
 slapende organisaties 125
 slapende rekeningen 257
 slapende stichting 173
 slotuitkering 152, 159, 200-202
 Sluys, D.M. 188
 Sluis, M. van der 160
 Smartengeld 159, 220-221, 246, 248,
 303
 SMO *zie* Stichting Maror-gelden
 Overheid
 Sobibor 21, 30, 59, 167, 170, 367-
 369, 395
 Sociale Organisaties in Nederland
 voor Schadevergoedingsaangele-
 genheden *zie* Joodse Kerkgenoot-
 schappen en Sociale Organisaties
 in Nederland voor Schadevergoe-
 dingsaangelegenheden (Jokos)
 Socialisme 135
 Soep, A. 188
 Soest 20, 22, 46, 114
 Soetendorp, J. 160
 Sondervan, Ph. A. 154
 spaarbankboekje(s) 90-92, 99
 Special Envoy of the Department of
 State on Property Restitution in
 Central and Eastern Europe 196
 Sperrstempel 82, 243-244, 258
 SPI *zie* Platform Israël
 Spier, E. 80-82, 97, 154-155, 170,
 174-176
 Spier-van der Woude, R.L. 293, 341,
 344-345, 349
 Spijtbetuijing 272, 286, 288, 291
 Springveld, J. 370
 SRJO *zie* Samenwerkingsverband
 Rechtsherstel Joodse Oorlogswezen
 Staal, A. 17-21, 24, 86, 92, 95-96,
 114-115, 395
 Staal, H.J.E. 15, 54, 56-59, 107, 160-
 161, 347
 Staal, H. 75
 Staal, I. 17-21, 24, 86, 92, 95-96,
 114-115, 392, 395
 Staal, M. 10, 18, 20-22, 25, 29, 47,
 52, 56, 58, 82-83, 85-86, 89, 91-92,
 106, 114, 124, 128-129, 133, 140-

- 144, 161, 164-166, 168, 171-172
 Staal, Ph. 9-11, 15, 20-22, 50, 55, 82-83, 85-86, 89, 91-92, 94, 99, 101, 106, 113-115, 124, 132, 164, 168, 171-172, 191, 231, 251-252, 269-270, 279, 284, 287-289, 293, 296, 310, 341, 347, 349, 361, 367, 372, 375-376, 379, 382-383
 Staatscourant 294
 Staatsexamen 44
 Staatskas 247
 Staatskosten 96
 Staatsobligaties 275
 Standard Brands 111
 statutaire zittingsduur 293, 296, 341
 Steinberg, E. 279, 283
 Stichting 1940-1945 70, 160-161
 Stichting Afwikkeling Maror-gelden Overheid (SAMO) 293, 336, 340, 343, 350, 352
 Stichting Bewindvoering afwezigen en Onbeheerde Nalatenschappen 88-89
 Stichting Collectieve Maror-gelden Israël (SCMI) 297-298, 300-301, 327, 330-333, 336-339, 351-353, 373-374, 377, 391
 Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland (COM) 297-298, 327, 330-331, 333, 339-340, 351
 Stichting De Opstap 375
 Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa (SIBS) 295, 322, 326, 332
 Stichting Individuele Effectenaanspraken Sjoa (SIES) 295-296, 322, 326, 332
 Stichting Individuele Maror-gelden (SIM) 292, 295-298, 305, 311-312, 316, 319-328, 330, 332-336, 339-340, 353
 Stichting Individuele Verzekeringsaanspraken Sjoa 235, 295, 322, 332, 332
 Stichting (Israël) Nederlands Joodse Oorlogswezen in Israël (SINJOI) 127-129, 303, 369, 372-373, 375, 378-379, 381, 386-390
 Stichting Jesjiwas Ha-Masmediem 124
 Stichting Joodse Kindergemeenschap Cheider 124
 Stichting Joodse Oorlogstegoeden 263
 Stichting Joodse Scholengemeenschap (JBO) 124
 Stichting Le Ezrath Chinuch Chabad 124
 Stichting Lesammeiag Hajeled 124
 Stichting Maatschappelijke Zorg Joodse Kindergemeenschap Cheider 124
 Stichting Maror-gelden Overheid (SMO) 50, 292-295, 297-301, 311-312, 316-319, 323-328, 330-331, 333-334, 336-337, 340-353
 Stichting Sieraden Comité (SICO) 243-244, 247
 Stranders, L.F. 350
 Straschnow, K. 146
 Struch, B. 338
 Stuurgroep Collectieve Maror-gelden 331
 Successierecht 74, 94, 98, 100, 114, 217, 245, 247
 Successiewet van 1859 94
 Syrië 55
 Tapijt 78, 372, 392
 Taussig, G. 154
 TCG zie Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold
 Tegemoetkoming 221, 235, 248, 250
 tegenwoordige bezitter 201-202, 206
 Tehuizen 30, 51, 90, 117, 144, 151, 160
 Tel Aviv 17, 53, 56, 171, 279, 346
 Telegraaf 392

- Tewel, R. 46
 Theresienstadt 192
 Theodor Herzl 161
 Thijn, E. van 390
 Tijdstip 74, 156-157, 201, 210
 Tikvatenoe V.Z.W. 124
 traumatische oorlogsbelevens van kinderen 45
 Trijtel, I. 166-170
 Trijtel, M. 171-172
 Trijtel, Ph. 171-172
 Trijtel, R. 168
 Trijtel-Ketellapper, D. 166-170
 Tripartite Commission for the Resitution of Monetary Gold (TCG) 222-223
 Troostwijk, H. 350
 Trouw 34, 40, 123, 132, 237, 356, 363, 368
 Tsedaka 190-192
 Tsjechoslowakije 24
 Tweede Kamer 36, 63, 223, 237, 248, 251-253, 255, 263
 Tweede Liro-Verordening 185, 258
 Twentsche Bank 256-257
- uitgekeerde vermogens 43
 uitkering van:
 15 procent 200, 202
 20 procent 200, 202, 292, 313, 319, 329, 374
 40 procent 200-202
 52,4 procent 202
 55 procent 200, 202
 65 procent 201
 75 procent 200-202
 90 procent 126, 200-202, 210, 271, 282
- Uitkeringsreglement 293-294, 316, 319-323, 325
 Uitkeringsvermogen 292, 298, 305, 322-326, 329, 340
 Uittreksel 130, 336
- Uitvaartverzekeringen 263
 uitzonderlijke situatie 82-83
 Utrecht 20, 39, 46, 71, 90, 141
- Vaderland 54, 136-137, 161
 VBV *zie* Verbond Belangenbehartiging Vervolgingssslachtoffers
 Vaststellingsovereenkomst 77, 319, 346
 Vedder, A. 154-155
 Veegens-akkoord 235, 242
 Veegens-gelden 242, 247
 Verbond Belangenbehartiging Vervolgingssslachtoffers (VBV) 313, 356, 373, 375-376, 381, 386-390
 Verbond van Verzekeraars 9, 126, 195, 197, 235, 294-295, 377, 390
 Verbruggen, P. 24-25
 Verdeling Maror-gelden 234, 291, 307, 325, 351
 Verdilaan 30
 Verenigd Koninkrijk 222, 225, 329
 Verenigde Staten 184, 222, 225, 229, 230, 280, 329
 Vereniging Lesammeiag Hajeled 58
 Vereniging voor de Effectenhandel (VvdE) 64, 203, 207-213, 245, 255-256, 261-262, 264-275, 277, 281-282, 284, 286, 288, 294, 296
 Verenigingsleven 175, 183
 Vererving 114
 Verhey, E. 37, 68, 77-79, 83-84, 91, 100, 150, 177, 353-367, 372, 375-376, 383-384, 386
 Verificatieprocedure 316, 318
 Verjaring 9-10, 125-127, 132-134, 233, 236, 364, 389
 Verklaring van Erfrecht 74, 106, 156, 168, 170-172, 175
 verkooplokaal Frascati 370
 vermisten 94, 216-217, 245
 Vermogensaanwasbelasting (VAB) 109, 113-114, 117
 Vermogensbelasting 117

- Vermogenscomponent 113
- Vermogenshandelingen 91, 99
- Vermogensrechtsherstel 219, 221-222, 315
- Vermogensverloop 83
- Vermögensverwaltungs- und Rentenanstalt (VVRA) 81, 181, 183-184, 187, 189, 200, 205, 212-213, 237, 239, 247
- Vernietigingskamp 21, 30, 59, 82, 192, 238
- Verordening
VO 189/1940 182, 184
VO 148/1941 184-185, 202-203, 207
VO 154/1941 186
VO 58/1942 185
- Verzekeraars 9, 28, 66, 126, 133, 162, 195, 197, 221, 233-235, 238, 247, 254, 261-264, 267, 270, 274, 278-279, 286, 291, 294-295, 319-320, 322, 325, 374, 377, 390
- Verzekeringsmaatschappij 202, 235, 263
- Verzekeringstegoeden 9, 63, 235
- Verzetswerk 24
- Verzoekschrift 144
- Vijandelijk(e) vermogen(s) 205-206, 213-214, 244
- Vis, A. 309
- Visser, K. 21-23, 46
- Vlessing, O. 85
- vliegveld Ben Gurion 54
- voer- en vaartuijen 185
- Voet, I. 188
- Voogdijcommissie 32
- voogdij-instellingen 38-41, 44, 66, 68-72, 75, 77-78, 90, 93, 97, 99, 102-103, 105, 108, 117, 121-126, 128-129, 131-132, 134, 136-138, 148, 151, 177, 192, 345, 353-354, 357-365, 371-372, 380-381, 388-390, 396
- voorlopige beslissing 364
- voorlopige bestuur 40, 120
- voorlopige uitkering 202
- voorschot van 1.000 gulden 200, 202
- voorschot van 40 procent 200, 202
- voorschotuitkering 111
- vorderingen op LVVS 200-201
- Vos, I.H.J. 188
- Vos, J. 42, 47,
- Vos, Ph. 20, 25, 42, 47, 49, 85-89, 91-93, 99-102, 106-107, 109-117, 119-120, 165-166, 172, 381, 385
- Vrij Nederland 357
- Vrijwillig 27, 147, 190-191, 228, 348
- Vruchtgebruik 122
- Vught 189, 190, 237, 247, 250
- Vuijsje, H. 68-69, 76, 79-80, 82, 88, 91, 93-94, 100-102, 106-107, 120-121, 125, 127, 132, 145, 309-310, 356-362, 366-368, 372, 378, 396
- VvdE zie Vereniging voor de Effectenhandel
- VVRA zie Vermogensverwaltungs- und Rentenanstalt
- VWS zie Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- Waarborgfonds zie ook Plan '53 200-202, 210-211, 245, 247
- Walvisch-Stokvis, Y.B. 296
- Warschau 59
- Wassenaer, D. van 281-282, 285-286
- Weeshuizen 26, 31, 36, 38, 43, 49, 51-52, 90, 107, 136
- Weesmeisjes-Kollegie Megadlé Jethomoth 26
- Weezen-Kollegies 26
- Wehrmacht 30
- Weier, W.C. 371
- Werkgroep Verdeling Joodse Tegoe-den 305, 307, 312, 314
- Werkum, H.D. van 170, 172
- West, M. 97, 106-107
- Westerbork 21, 25, 27, 30, 42, 154,

- 189-190, 192, 237-238, 247, 250
 West-Duitsland 152-153, 157-159,
 239-240, 246
 Westerweelgroep 230
 Wet Besluit Herstel Rechtsverkeer
 220-221
 wet houdende voorzieningen betref-
 fende het opmaken van akten van
 overlijden van vermisten (Wet J
 227) 216
 Wet Materiële Oorlogsschade
 (WMO) 317
 Wet Uitkeringen Burgeroorlogsslach-
 offers 1940-1945 (WUBO) 246
 Wet Uitkeringen Vervolgingslachtof-
 fers (Wuv) 147, 228, 246, 390
 wet van 11 juni 1949 73, 94, 152, 245
 Wetboek 215
 wetenschappelijk onderzoek 41, 63,
 66, 69, 76-77, 79, 124, 128, 131,
 133, 151, 230, 351-352, 359-361,
 372-374, 377, 389, 391, 395
 wetgeving 34-35, 215-216, 220, 273,
 315
 Wetsbesluit 198, 208, 220
 Wezenorganisatie 128, 375, 387-389
 Wiedergutmachung 153, 240, 246
 Wiener, R. 375, 379
 Winter, S. de 127, 375, 379
 Witte Bergen, de 51
 WJC (World Jewish Congress) zie
 Joods Wereldcongres (JWC)
 WO II Oorlogszwezencomité 231
 Woerden, H. van 21
 Woerden, IJ. Van 21
 Woerden, L. van 20-21
 Woerden-Vingerhoets, D.H. (Moe),
 van 20-23, 46-48, 52
 Wolde, J. ten 355
 Wolff, S. de 193
 World Jewish Restitution Organisa-
 tion 228
 Wurms, R.J. 50, 279, 293, 296, 310,
 WUV zie Wet Uitkeringen Vervol-
 gingslachtoffers
 Yad Vashem 48, 58, 228
 Yannay, Y. 342, 349
 Zalm, G. 63, 133, 195, 197, 236, 248,
 276, 293, 299, 346
 Zeldenrust, J. 375
 Zetter, S.F. 166-167, 170, 172
 Zevenbergen, P.L. 165
 Zigeuners zie Sinti en Roma
 Zionisme 135-136
 Zonnegloren 22
 Zuid-Amerika 61
 Zutphen, van 51
 Zwakzinnig 29, 106-107
 Zwanenburgerstraat 26
 zwarte markt 243, 258
 Zwitserland 183, 196, 225
 Zwitserse bankiers 196

Met de Jodenvervolging van 1940-1945 wilden de nazi's de Joden vernietigen als definitieve oplossing van de *Judenfrage*. Maar alvorens de Joden te vermoorden zorgde de Duitse bezetter ervoor eerst hun bezittingen in handen te krijgen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is door Duitsers voor op zijn minst 13,6 miljard euro in hedendaagse waarde van de Nederlandse Joden gestolen. Na de oorlog had de regering zich als taak gesteld de geroofde eigendommen aan de oorspronkelijke eigenaren terug te geven. Dit naoorlogse Rechtsherstel is vanaf 1990 onderwerp geweest van omvangrijk onderzoek.

Econoom Philip Staal – een van de ondertekenaars van de overeenkomst met de banken, de Amsterdamse beurs en de Joodse organisaties, waarin medio 2000 de teruggave van 143 miljoen euro aan Joodse oorlogste-goeden werd geregeld – kwam in die periode tot het besef dat er door niemand ooit was gekeken naar het vermogensbeheer van de ruim 1300 minderjarige Joodse oorlogsgewenen. Hij besloot zelf te onderzoeken wat er met de nalatenschappen van hun ouders is gebeurd.

Roestvrijstaal is enerzijds het schrijnende verhaal van een peuter die zijn ouders verloor en na de onderduik in weeshuizen terecht kwam, anderzijds is het een historisch document over het financiële rechtsherstel ver na de oorlog, uiterst nauwgezet gedocumenteerd en voorzien van een uitgebreid notenapparaat.

Roestvrijstaal is de weerslag van een emotionele zoektocht, die Philip Staal bewonderenswaardig ingetogen onder woorden heeft gebracht. Achter zijn koude feiten gaat een wereld van leed en onrecht schuil. Het rechtsherstel is ruim zestig jaar na de Tweede Wereldoorlog nog altijd niet voltooid. Zijn boek is een goed onderbouwd pleidooi voor grondig en onafhankelijk onderzoek naar de manier waarop de belangen van Joodse oorlogsgewenen na de bevrijding zijn behartigd.

Joop Bouma, *Trouw*, oktober 2008.

ISBN 978-90-5972-271-2

 Eburon